

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗВЕРЄВ ОЛЕГ ДЕНИСОВИЧ

УДК 339.97:341.655(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВПЛИВ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

292 Міжнародні економічні відносини
29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 / О.Д. Зверєв

Науковий керівник: **Лимар Валерія Валеріївна**, доктор економічних наук,
професор

Вінниця – 2026

АНОТАЦІЯ

Зверєв Олег Денисович. Вплив механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної економічної безпеки – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» 29 Міжнародні відносини. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

Дисертація присвячена дослідженню економічних санкцій як ключового інструменту сучасної системи міжнародних економічних відносин та їхнього впливу на забезпечення глобальної економічної безпеки. Особливу увагу приділено аналізу санкційної політики проти Російської Федерації у зв'язку з її повномасштабною агресією проти України.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження впливу механізму економічних санкцій на забезпечення економічної безпеки» визначено теоретичну основу санкцій та санкційного механізму в контексті економічної безпеки. У ході дослідження визначено, що економічні санкції стали ключовим інструментом міжнародних відносин, який застосовується державами та міжнародними організаціями з метою впливу на поведінку інших держав, корпорацій чи індивідів без використання військової сили.

Здійснено теоретичне узагальнення та поглиблення наукових підходів до трактування економічної безпеки, обґрунтовано її багатовимірну природу та запропоновано авторське визначення як інтегрованої характеристики стану й спроможності національної економіки забезпечувати стійкий розвиток, зберігати економічний суверенітет і ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам в умовах глобальної взаємозалежності.

Досліджено фактори, що визначають ефективність санкцій, зокрема правові рамки їхнього застосування, рівень економічної взаємозалежності сторін, а також політичну та економічну стійкість держав, проти яких вони спрямовані. Проаналізовано структуру зовнішньої торгівлі, ступінь

диверсифікації ресурсної бази, фінансову стабільність та інституційну спроможність держав-мішеней. Сформульовано висновок про існування тонкого балансу між автономією та взаємозалежністю у глобальній економічній системі. Підкреслено, що взаємозалежність, з одного боку, стимулює міжнародну співпрацю й економічне зростання, а з іншого – створює вразливості у випадках політичних конфліктів. Обґрунтовано, що держави, залежні від зовнішньої торгівлі та ресурсів, найбільше схильні до впливу санкцій, які здатні порушувати ланцюги поставок, скорочувати національне виробництво та провокувати економічну нестабільність. Уточнено, що санкційний тиск може спричиняти валютні дисбаланси, фінансову турбулентність і структурні деформації економіки.

Автором детально висвітлено історичну трансформацію уявлень про економічну безпеку, що формувалася під впливом праць класичних і сучасних економістів, серед яких А. Сміт, Д. Рікардо та Дж. М. Кейнс. Показано еволюцію підходів — від домінування ідей свободи торгівлі до визнання необхідності активної ролі держави в забезпеченні макроекономічної стабільності та стратегічного захисту національних інтересів. Наголошено, що в сучасних умовах міжнародний економічний ландшафт дедалі більше формується зовнішніми загрозами – пандеміями, війнами та фінансовими кризами, які кидають виклик основам глобальної економічної стабільності. Окреслено значення державних стратегій у забезпеченні національних економічних інтересів та збалансуванні безпеки з міжнародним співробітництвом. Виявлено, що нераціональне застосування санкцій здатне дестабілізувати економіку не лише держави-мішені, а й ініціаторів. Проаналізовано приклади як успішних, так і невдалих санкцій, підкреслено необхідність комплексного та колективного підходу.

Також в першому розділі розглянуто еволюцію механізму санкцій – від реактивного інструмента до проактивного елемента стратегічної взаємодії держав. Встановлено, що у складній системі глобальної торгівлі та фінансових мереж санкції справляють масштабний вплив на міжнародні відносини, моделі

торгівлі та світову економічну стабільність. В підсумку першого розділу виявлено, що санкції, запроваджені на основі міжнародної координації та чіткої правової бази, можуть виступати дієвим інструментом забезпечення дотримання міжнародного права й підтримання глобальної безпеки.

У розділі 2 «Аналіз світової практики застосування політики економічних санкцій» детально досліджено особливості впливу санкційної політики на економіку Ірану. Визначено, що механізм економічних санкцій формується у межах інструментальної парадигми, оскільки передбачає застосування різноманітних засобів впливу на країну-об'єкт із метою завдання економічних збитків. Наголошено, що його зміст і структура мають міждисциплінарний характер, відображаючи взаємозв'язок економічних, політичних і правових аспектів та обґрунтовано структурно-функціональну архітектоніку санкційного механізму як багаторівневої інституційно-інструментальної системи, що інтегрує глобальний, регіональний і національний рівні реалізації санкцій через механізм вертикальної взаємодії та зворотного зв'язку, що забезпечує їх динамічну адаптацію до змін міжнародного середовища.

В ході написання досліджено економічний ефект американських санкцій проти Ірану. Показано, що Іран, як один із найбільших світових експортерів нафти та ключовий геополітичний гравець у регіоні Перської затоки, має здатність впливати на світові ціни енергоносіїв та контролювати стратегічно важливу Ормузьку протоку. Встановлено, що найбільш жорсткі санкції проти Ірану були введені у 2012 році та зафіксовано два ключові етапи посилення санкцій: у січні 2012 року – обмеження роботи іранського центрального банку, у липні 2012 року – заборона ЄС на імпорт іранської нафти, яка становила близько п'ятої частини експортних потоків країни, що мало суттєвий негативний вплив на економіку Ірану.

Автором висунуто та підтверджено за допомогою багатofакторної регресії гіпотезу про те, що санкційний механізм має реальний негативний вплив на економіку Ірану, про що свідчить зниження ВВП.

Запропоновано механізм експортного контролю як засіб протидії обходу економічних санкцій, інструментарій якого передбачає посилення корпоративної відповідальності, усунення прогалів у регуляторній політиці, запобігання транзиту через треті країни, а також інституційне зміцнення й міжнародну співпрацю.

У розділі 3 «Напрямки підвищення дієвості глобальних інституцій економічних санкцій як елементу боротьби з країнами-порушниками міжнародного права та звичаїв» визначено вплив економічних санкцій світових країн на РФ в умовах війни в Україні. Саме початок повномасштабної агресії РФ проти України став поштовхом до запровадження наймасштабніших та найбільш скоординованих економічних санкцій у сучасній історії. До них долучилися США, ЄС, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія та інші держави, що одноставно засудили дії Кремля.

Досліджено, що США виступили ключовим ініціатором санкційного тиску, послідовно обмежуючи торговельно-економічні зв'язки з РФ і формуючи довгострокову стратегію стримування. ЄС, своєю чергою, ухвалив 16 пакетів санкцій, спрямованих на зменшення доходів РФ від експорту енергоносіїв, обмеження доступу до фінансових ресурсів та технологій. Велика Британія та Канада синхронізували свої заходи з партнерами, підтвердивши політичну й економічну підтримку України. Обґрунтовано, що санкції вже призвели до послаблення фінансової системи РФ, деградації технологічних секторів та зниження довіри з боку міжнародних партнерів. Економічна перспектива РФ визнана нестабільною і залежною від динаміки війни та підтримки третіх країн.

Виявлено, що одним із головних викликів залишається обходження санкцій через транзитні держави – Китай, Туреччину, Індію, Казахстан, Азербайджан, що значно знижує ефективність обмежувальних заходів. Підкреслено необхідність запровадження вторинних санкцій, спрямованих на країни та компанії, що допомагають РФ уникати прямого тиску. Такий механізм має включати перевірку походження енергоресурсів, обмеження доступу до ринків ЄС і постійний моніторинг логістичних ланцюгів. Автором було

обґрунтовано, що створення дієвої системи вторинних санкцій є ключовою умовою ефективності міжнародних заходів зі стримування військового потенціалу РФ та водночас проявом стратегічної солідарності з Україною.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, міжнародна торгівля, торговельно-економічне співробітництво, економічний розвиток, преференційна торгівля, експорт, імпорт, імпорт товарів та послуг, світовий ринок, протекціонізм, мито, митний тариф, іноземні інвестиції, інвестиції, економічні санкції, санкційний механізм, санкційна політика, управління, експортний контроль, ризики, економічна безпека, національна безпека, енергетична безпека, енергетична незалежність, енергоефективність, Європейський Союз.

ABSTRACT

Zverev O. D. The impact of economic sanctions mechanism on the global economic security – Qualifying scientific work in manuscript form.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 292 International Economic Relations 29 International relations. – Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The dissertation is devoted to the study of economic sanctions as a key instrument of the modern system of international economic relations and their impact on ensuring global economic security. Particular attention is paid to the analysis of the sanctions policy against the RF in connection with its full-scale aggression against Ukraine.

Chapter 1 «Theoretical and Methodological Foundations for Studying the Impact of Economic Sanctions on Ensuring Economic Security» defines the theoretical basis of sanctions and the sanctions mechanism in the context of economic security. The study found that economic sanctions have become a key instrument of international relations, used by states and international organizations to influence the behavior of other states, corporations, or individuals without the use of military force.

A theoretical generalisation and deepening of scientific approaches to the interpretation of economic security has been carried out, its multidimensional nature has been substantiated, and the author's definition has been proposed as an integrated characteristic of the state and capacity of the national economy to ensure sustainable development, preserve economic sovereignty, and effectively counter internal and external threats in conditions of global interdependence.

The factors determining the effectiveness of sanctions, in particular the legal framework for their application, the level of economic interdependence between the parties, and the political and economic stability of the states against which they are directed, have been studied. The structure of foreign trade, the degree of diversification of the resource base, financial stability, and institutional capacity of target countries were analyzed. A conclusion has been formulated about the existence of a delicate balance between autonomy and interdependence in the global economic system. It is

emphasized that interdependence, on the one hand, stimulates international cooperation and economic growth, and on the other hand, creates vulnerabilities in cases of political conflicts. It is argued that states dependent on foreign trade and resources are most vulnerable to sanctions, which can disrupt supply chains, reduce national production, and provoke economic instability. It has been clarified that sanctions pressure can cause currency imbalances, financial turbulence, and structural distortions in the economy.

The author provides a detailed overview of the historical transformation of ideas about economic security, which was shaped by the works of classical and modern economists, including Adam Smith, David Ricardo, and John Maynard Keynes. The evolution of approaches is shown – from the dominance of free trade ideas to the recognition of the need for an active role of the state in ensuring macroeconomic stability and strategic protection of national interests. It is emphasized that in modern conditions, the international economic landscape is increasingly shaped by external threats – pandemics, wars, and financial crises – that challenge the foundations of global economic stability. The importance of state strategies in ensuring national economic interests and balancing security with international cooperation is outlined. It is revealed that the irrational application of sanctions can destabilize the economies of not only the target states but also the initiators. Examples of both successful and unsuccessful sanctions are analyzed, and the need for a comprehensive and collective approach is emphasized.

The first chapter also examines the evolution of sanctions from a reactive tool to a proactive element of strategic interaction between states. It has been established that in the complex system of global trade and financial networks, sanctions have a significant impact on international relations, trade patterns, and global economic stability. The conclusion of the first chapter is that sanctions imposed on the basis of international coordination and a clear legal framework can be an effective tool for ensuring compliance with international law and maintaining global security.

Chapter 2 «Analysis of global practices in the application of economic sanctions policy» examines in detail the impact of sanctions policy on the Iranian economy. It is determined that the mechanism of economic sanctions is formed within

the instrumental paradigm, as it involves the use of various means of influence on the target country with the aim of causing economic damage. It is emphasized that its content and structure are interdisciplinary in nature, reflecting the interconnection between economic, political, and legal aspects and substantiating the structural and functional architecture of the sanctions mechanism as a multi-level institutional and instrumental system that integrates global, regional, and national levels of sanctions implementation through a mechanism of vertical interaction and feedback, ensuring their dynamic adaptation to changes in the international environment.

The economic effect of US sanctions against Iran was studied in the course of writing. It was shown that Iran, as one of the world's largest oil exporters and a key geopolitical player in the Persian Gulf region, has the ability to influence global energy prices and control the strategically important Strait of Hormuz. It has been established that the most severe sanctions against Iran were imposed in 2012, with two key stages of sanctions intensification: in January 2012 – restrictions on the operations of the Iranian central bank; in July 2012 – an EU ban on imports of Iranian oil, which accounted for about one-fifth of the country's export flows, which had a significant negative impact on Iran's economy.

The author put forward and confirmed, using multivariate regression, the hypothesis that the sanctions mechanism has a real negative impact on Iran's economy, as evidenced by the decline in GDP.

An export control mechanism is proposed as a means of counteracting the circumvention of economic sanctions, the tools of which include strengthening corporate responsibility, eliminating gaps in regulatory policy, preventing transit through third countries, as well as institutional strengthening and international cooperation.

Chapter 3 «Ways to improve the effectiveness of global economic sanctions institutions as a means of combating countries that violate international law and customs» examines the impact of economic sanctions imposed by countries around the world on the RF in the context of the war in Ukraine. It was the start of RF's full-scale aggression against Ukraine that prompted the introduction of the most extensive and

coordinated economic sanctions in modern history. They were joined by the US, the EU, the UK, Canada, Japan, Australia, and other countries, which unanimously condemned the Kremlin's actions.

Research shows that the US has been the key initiator of sanctions pressure, consistently restricting trade and economic ties with RF and forming a long-term containment strategy. The EU, in turn, has adopted 16 packages of sanctions aimed at reducing RF's revenues from energy exports and restricting access to financial resources and technologies. The United Kingdom and Canada have synchronized their actions with their partners, confirming their political and economic support for Ukraine. It is reasonable to assume that the sanctions have already led to a weakening of the RF financial system, the degradation of technological sectors, and a decline in trust on the part of international partners. The economic outlook for RF is considered unstable and dependent on the dynamics of the war and the support of third countries.

It has been found that one of the main challenges remains the circumvention of sanctions through transit countries – China, Turkey, India, Kazakhstan, and Azerbaijan – which significantly reduces the effectiveness of restrictive measures. The need to introduce secondary sanctions targeting countries and companies that help the RF avoid direct pressure has been emphasized. Such a mechanism should include verification of the origin of energy resources, restrictions on access to EU markets, and constant monitoring of logistics chains. The author argued that the creation of an effective system of secondary sanctions is a key condition for the effectiveness of international measures to contain RF's military potential and, at the same time, a manifestation of strategic solidarity with Ukraine.

Keywords: international economic relations, international trade, trade and economic cooperation, economic development, preferential trade, export, import, import of goods and services, global market, protectionism, customs duties, customs tariffs, foreign investment, investment, economic sanctions, sanctions mechanism, sanctions policy, management, export control, risks, economic security, national security, energy security, energy independence, energy efficiency, European Union.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Лимар В. В., Зверєв О. Д. Міжнародна економічна безпека України в умовах посилення зовнішніх загроз. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1 (45). С. 13–25.
URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12132>.

Особистий внесок здобувача: аналіз детермінант міжнародної економічної безпеки, зокрема економічні, екологічні, геополітичні, соціальні й технологічні.

2. Лимар В. В., Зверєв О. Д. Наукові підходи до розуміння концепту глобальної економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 6–11.
URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2023&abstract=2023_3_06_11.

Особистий внесок здобувача: трактування сутності глобальної економічної безпеки в сучасних умовах.

3. Zveriev O. Nature of economic sanctions and reasons for their application. *Economy of Ukraine*. 2024. № 1. P. 40–53. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2024-01-2/2024-01-2>.

4. Зверєв, О. Д. Дослідження механізмів обходу економічних санкцій Іраном як основи формування адаптаційної стратегії РФ. *Ефективна економіка*. 2025. № 8. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.106>.

Публікації за матеріалами конференцій

5. Зверєв О. Д. Вплив західних санкцій на економіку Російської Федерації. *Праці XXI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (2 грудня 2022 р., м. Вінниця). Т. 1. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 124–125.
URL: <https://drive.google.com/file/d/11VSQ40y2hrMLDkFi7qqvllEFaSoR49Vz/view>.

6. Зверев О. Д. Санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику. *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «European scientific congress»* (27–29 листопада 2023 р., Мадрид, Іспанія).

7. Зверев О. Д. Динаміка використання економічних санкцій: сучасні тренди. *Праці XXIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (21 грудня 2023 р., м. Вінниця). Т. II. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 51–53.

8. Зверев О. Д. Зміна нейтралітету європейських країн через війну в Україні. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Економічні дні – 2025»* (10 квітня 2025 р., м. Київ). С. 179–181.

Особистий внесок здобувача: компаративний аналіз впливу війни в Україні на зміну позицій щодо нейтралітету Австрією, Швецією, Ірландією та Фінляндією

9. Зверев О. Д. Енергетичні санкції проти РФ: вплив на глобальний ринок та переорієнтацію постачань. *Матеріали XXIV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (3 грудня 2024 р., м. Вінниця, Україна). С. 61–63.

10. Зверев О. Д. Трансформація глобальної економічної системи в умовах геополітичних зрушень та нових викликів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку глобальної економіки: виклики та перспективи»* (15 травня 2024 р., Київ, Україна).

11. Зверев О. Д. Дослідження впливу РФ на дестабілізацію глобальної економічної безпеки. *Матеріали XXV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці»* (Вінниця, 2025). Т. II. С. 15–17.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	22
1.1 Глобальна економічна безпека: сучасні загрози та виклики	22
1.2 Природа економічних санкцій та сутність політики їх застосування	39
1.3. Санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику	56
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ.....	80
2.1 Динаміка практики застосування політики економічних санкцій у світі	80
2.2 Оцінка причинно-наслідкових зв'язків застосування санкційного механізму на прикладі Ірану (корел-рег аналіз).....	103
2.3 Експортний контроль як механізм протидії подолання економічних санкцій	118
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 143 НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТУ БОРОТЬБИ З КРАЇНАМИ-ПОРУШНИКАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗВИЧАЇВ.....	143
3.1. Аналіз практики застосування економічних санкцій проти РФ під час військової агресії проти України.....	143
3.2. Оцінка економічних наслідків для РФ від застосування міжнародної санкційної політики	167
3.3. Напрями удосконалення економічних механізмів впливу глобальних інституцій на підтримку світового порядку	191
Висновки до розділу 3	209
ВИСНОВКИ	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах глобальної нестабільності, яка спричинена зростанням геополітичної напруженості, збройними конфліктами, енергетичною кризою та порушеннями норм міжнародного права, економічні санкції перетворилися на один із провідних інструментів у системі забезпечення міжнародної економічної безпеки. Вони слугують важелем політико-економічного впливу на країни, що становлять загрозу міжнародному миру та стабільності, дозволяючи об'єднаній міжнародній спільноті реагувати на порушення цивілізованих норм без прямого застосування військової сили.

Особливої актуальності тема санкційної політики набула після початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році. Це стало безпрецедентним викликом для глобальної безпекової архітектури, а відповідь на нього – своєрідним тестом на здатність світової спільноти ефективно діяти в умовах новітніх гібридних загроз. У відповідь на агресивні дії РФ, провідні держави світу – включно зі США, країнами Європейського Союзу, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією та низкою інших країн – запровадили масштабні економічні санкції. Ці заходи стали не лише формою засудження військової агресії, а й одним із найсильніших, багатосторонніх та скоординованих інструментів економічного тиску в історії сучасної геополітики.

Запровадження санкцій дало змогу обмежити доступ держави-агресора до критично важливих ресурсів: фінансів, технологій, енергетичних ринків та товарів подвійного призначення. Водночас було завдано суттєвого удару по її експортному потенціалу та можливостям модернізації ключових галузей економіки. Такий підхід обумовив потребу у глибокому осмисленні санкцій як інструменту не лише стримування агресора, а й системного засобу формування нових засад глобальної економічної стабільності та безпеки. Санкції стали своєрідною формою економічної оборони демократичного світу, що дозволяє реалізовувати зовнішньополітичні пріоритети цивілізованими методами.

Таким чином, застосування економічних санкцій у XXI столітті – це не лише тактична відповідь на порушення міжнародного порядку, а й стратегічний механізм впливу на формування довгострокової геоекономічної рівноваги. Воно вимагає комплексного підходу, який враховує не лише економічні, а й науково-технічні, інформаційні та політичні чинники, що забезпечують сталість міжнародної системи безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню економічних санкцій як інструменту забезпечення глобальної економічної безпеки присвячені праці вітчизняних та іноземних науковців, дипломатів та дослідників економіко-правової сфери, зокрема таких: В. Реурі, І. Давуленко, А. Гончарук, Г. Широков, Р. Юлдашев, К. Фліссак, Д. Гордійчук, Б. Мірошниченко, J. Gutmann, M. Neuenkirch, F. Neumeier, Н. Якмичук, М. Варламова, Г. Дугіна, Л. Ільченко, Ю. Іщук, А. Куценко, А. Бояр, М. Левчий, М. Лизун, Н. Матвійчук, А. Меншенін, В. Панченко, І. Пилипчук, Д. Рибачок, Б. Фесценко, М. Гнатюк.

Постановка проблеми. Незважаючи на масштабність запроваджених санкцій та їх стратегічне значення, ефективність санкційного тиску знижується внаслідок існування численних «обхідних» маршрутів, зокрема через країни-посередники (Китай, Індія, Туреччина, Казахстан тощо). Це ставить під сумнів дієвість чинної санкційної системи як засобу забезпечення економічної безпеки. Крім того, недостатньо дослідженим залишається питання вторинних санкцій як інструменту боротьби з уникненням обмежень. Не менш важливою є проблема оцінки довгострокових наслідків санкцій для глобального економічного порядку та ролі високотехнологічного розвитку країн у формуванні нової системи економічної безпеки. Таким чином, постає потреба в системному дослідженні впливу механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної економічної безпеки з урахуванням технологічних, політичних і правових чинників сучасного геоекономічного середовища.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено в межах наукової теми кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя

Стуса «Трансформаційні стратегії соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0122U002287, 2022–2024 роки).

Мета дослідження – обґрунтування теоретико-методологічних засад і вдосконалення методичних підходів до аналізу впливу механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної економічної безпеки в умовах сучасних геоекономічних викликів, а також розроблення практичних рекомендацій щодо ефективної імплементації санкційного інструментарію в інституційному середовищі світової економічної безпеки.

Мета дослідження зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретичні основи глобальної економічної безпеки та окреслити сучасні загрози та виклики;
- дослідити природу економічних санкцій та сутність політики їх застосування;
- проаналізувати санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику;
- дослідити динаміку практики застосування політики економічних санкцій у світі;
- здійснити оцінку причинно-наслідкових зв'язків застосування санкційного механізму;
- проаналізувати механізми контролю застосування практик подолання обмежень економічних санкцій;
- провести аналіз практики застосування економічних санкцій проти рф під час військової агресії проти України;
- здійснити оцінку економічних наслідків для рф від застосування міжнародної санкційної політики;
- окреслити напрями удосконалення економічних механізмів впливу глобальних інституцій на підтримку світового порядку.

Об'єкт дослідження – процес впливу економічних санкцій на забезпечення світової економічної безпеки.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади дослідження впливу економічних санкцій на забезпечення світової економічної безпеки, передумови, імперативи й організаційно-економічні моделі забезпечення світової економічної безпеки в міжнародному інституційному просторі.

Методи дослідження. Теоретичною та практичною основою дослідження є положення економічної теорії, теорії міжнародних відносин, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних фахівців, що стосуються механізмів економічних санкцій та їх впливу на глобальну економічну безпеку.

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: діалектичний метод – для систематизації різних підходів до економічних санкцій; аналіз і синтез – для виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність санкційних механізмів у світовій економіці; теоретичне узагальнення – для вивчення основних теоретичних засад економічних санкцій; системно-структурний, індуктивний та дедуктивний методи – для прогнозування наслідків санкцій на глобальну економічну стабільність; порівняння – для зіставлення впливу санкцій на різні країни та регіони, зокрема РФ; статистичні методи – для узагальнення даних щодо економічних показників, які демонструють вплив санкцій; економіко-математичне моделювання та кореляційно-регресійний аналіз – для визначення взаємозв'язків між санкціями і змінами в економічних процесах; графічні методи – для візуалізації отриманих результатів.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні дані Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації Об'єднаних Націй, аналітичні звіти міжнародних економічних інституцій, а також наукові публікації та статистичні матеріали провідних країн світу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад впливу економічних санкцій на глобальну економічну безпеку та розробці практичних рекомендацій щодо формування вторинного санкційного пакету для РФ в контексті війни в Україні.

Наукові результати дослідження полягають у такому:

вперше:

обґрунтовано рекомендації щодо запровадження вторинних економічних санкцій стосовно транзитних держав, що виконують функцію посередницьких хабів у процесі експорту російської продукції; доцільність застосування такого санкційного інструментарію обґрунтовано щодо суб'єктів господарювання, зареєстрованих у Китаї, Туреччині, Індії, Азербайджані та Казахстані, які безпосередньо залучені до логістичних операцій з експорту та реекспорту товарів російського походження;

удосконалено:

інструментарій механізму протидії обходу економічних санкцій, що передбачає: посилення інституту корпоративної відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; усунення нормативно-правових прогалин у сфері експортного контролю; орієнтацію заходів на запобігання транзиту через треті країни; а також інституційне зміцнення та розширення міжнародної співпраці в межах санкційної політики;

науково-методологічний підхід до комплексної оцінки впливу економічних санкцій на економіку РФ; особлива увага зосереджена на дослідженні санкційних обмежень, які стосуються стратегічно важливих секторів економіки РФ, зокрема нафтогазового експорту, що становить ключове джерело формування доходів державного бюджету. В рамках підходу враховано як прямі заборони на реалізацію енергоресурсів, так і опосередковані ефекти, які зумовлюють ускладнення здійснення зовнішньоекономічної діяльності РФ у відповідних галузях;

отримали подальшого розвитку:

підходи до трактування поняття «глобальна економічна безпека» через комплексне осмислення її багаторівневого характеру, взаємозв'язку економічних, інституційних і структурних аспектів, а також виділення ключових елементів стійкості світової економіки, здатності держав та міжнародних інститутів прогнозувати, локалізувати й пом'якшувати системні шоки через керованість вразливостей, а не через відсутність криз, інтегруючи економічні,

інституційні та структурні аспекти, що забезпечує новий аналітичний підхід до оцінки впливу глобальних ризиків та загроз у динамічному середовищі;

концептуалізація послідовного алгоритму запровадження санкцій, який включає такі етапи: економічний аналіз передумов доцільності обмежувальних заходів; прийняття рішення про їх застосування; визначення економічної природи та типу санкцій; планування механізмів реалізації; впровадження заходів у практичну площину; оцінка економічного ефекту та впливу на цільові об'єкти; зворотний зв'язок і коригування інструментів з урахуванням динаміки зовнішнього середовища;

підходи до системного дослідження динаміки застосування економічних санкцій на глобальному, регіональному та національному рівнях через розробку структурно-функціональної архітектури санкційного механізму; запропонована п'ятиблокова модель інтегрує цільовий, інструментальний, імплементаційний, оціночний та блок управління епізодністю режимів, що відображає вертикальні, горизонтальні та зворотні взаємозв'язки між рівнями впливу та дозволяє досліджувати зміну санкційних епізодів у часі. Особливість підходу полягає у поєднанні міждисциплінарного аналізу економіки, політики, права й соціальних наслідків, що забезпечує комплексне розуміння динаміки санкційних практик, їх ефективності та можливостей адаптації міжнародної політики до сучасних глобальних викликів;

механізм аналізу впливу економічних санкцій, запроваджених проти Ірану, зокрема через побудову кореляційно-регресійної моделі, що дозволила ідентифікувати ключові фактори впливу на динаміку валового внутрішнього продукту країни. Застосування цього підходу надало змогу емпірично оцінити економічні наслідки санкційної політики, зосереджуючи увагу на змінах основних макроекономічних показників, передусім ВВП.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що одержані в процесі проведеного дослідження теоретичні результати можна використати для посилення тиску на РФ та для поглиблення економічної

ізолюваності агресора, зокрема застосування вторинних економічних санкцій до транзитних країн.

Основні наукові положення, висновки і практичні результати дослідження впроваджено в навчальний процес кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса (довідка від 08.09.2025 № 685/01-48/06.05.2). Результати досліджень використано при оновленні внутрішньої стратегії управління ризиками, використанні плану забезпечення економічної безпеки на середньостроковий період та вдосконаленні механізмів антикризового реагування на зовнішньоекономічні виклики у ФГ «Вітчизна-Тиниця» (довідка від 21.08.2025 № 40). У ФГ «ГАДЗ» практичне застосування результатів дослідження сприяє підвищенню стійкості підприємства до зовнішніх економічних викликів та забезпечує безперервності його розвитку в умовах глобальної нестабільності. Результати також інтегровано у внутрішні навчальні програми підприємства для підвищення кваліфікації персоналу у сфері управління санаційними ризиками.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, висновки та рекомендації, представлені до захисту, були отримані особисто автором і відображені у відповідних наукових публікаціях. У роботі використовуються лише ті положення, ідеї та висновки із співавторських праць, які є результатом самостійного дослідження автора.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження апробовано на таких конференціях: XXI Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 2 грудня 2022 р.), XI Міжнародній науково-практичній конференції «European scientific congress» (м. Мадрид, 27–29 листопада 2023 р.), XXIII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 21 грудня 2023 р.), II Всеукраїнській науково-практичній

конференції молодих вчених та студентів «Економічні дні – 2025» (м. Київ, 10 квітня 2025 р.), XXIV Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 3 грудня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові аспекти розвитку глобальної економіки: виклики та перспективи» (м. Київ, 15 травня 2024 р.), XXV Всеукраїнській науковій конференції студентів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці» (м. Вінниця, 2025).

Публікації. Ключові результати дисертаційного дослідження викладені в 11 працях, серед яких 4 статті, та 7 тез доповідей у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 216 сторінок. У роботі представлено 20 таблиць, 47 рисунків. Список використаних джерел містить **135 джерел**, розміщених на 14 сторінках. Обсяг основного тексту роботи становить 237 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Глобальна економічна безпека: сучасні загрози та виклики

Міжнародна економічна безпека є центральною темою як у світовій, так і в українській науковій літературі, причому ця концепція набуває різних вимірів залежно від контексту, у якому вона досліджується. Відсутність єдиного підходу до її трактування зумовлює потребу не лише в описі наявних концепцій, а й у їх порівняльному аналізі та узагальненні. У глобальному масштабі міжнародна економічна безпека часто визначається як здатність нації підтримувати економічну стабільність, захищати свій суверенітет і протистояти зовнішнім потрясінням у все більш взаємопов'язаній глобальній економіці.

Такі вчені, як Джозеф Стігліц, наголошують на важливості захисту економіки від глобальних ризиків, включаючи фінансові кризи, торгові дисбаланси та розширення нерівності, які є побічними продуктами глобалізації [1]. У межах підходу економічна безпека розглядається насамперед як системна стійкість, а не як інструмент реалізації національних інтересів, що обмежує можливості його застосування для аналізу асиметричних міжнародних відносин. Концепція також включає ідею сталого розвитку, сформульовану міжнародними організаціями, такими як ООН, яка пов'язує економічну безпеку з ширшою метою довгострокового, екологічно стійкого зростання. До прикладу, Баррі Бузан, акцентує на стійкості перед зовнішніми руйнуваннями, такими як фінансові кризи чи збої у міжнародних поставках, які стверджують, що здатність країни відновлюватися після глобальних економічних потрясінь є ключовою для підтримки міжнародної економічної безпеки [2]. Таким чином, у західній літературі домінує підхід, у межах якого міжнародна економічна безпека

ототожнюється зі стабільністю глобальної економічної системи загалом, а не з безпекою окремих держав.

Глобальна економічна безпека не зводиться ані до суми національних економічних безпек, ані до абстрактної стабільності світової економіки. Вона формується в просторі взаємодії держав, ринків та міжнародних інститутів, де економічні вигоди, ризики та загрози розподіляються асиметрично. У цьому контексті глобальна економічна безпека розглядається як динамічний стан і процес функціонування світової економічної системи, за якого забезпечується відносна стійкість міжнародних ринків і ланцюгів постачання; здатність держав та наднаціональних інституцій передбачати, локалізувати й пом'якшувати системні економічні шоки; баланс між економічною взаємозалежністю та збереженням простору для реалізації національних економічних інтересів.

Тобто глобальна економічна безпека – це не стан рівноваги, а процес управління взаємозалежністю, у якому стабільність світової економіки досягається через інституційну координацію, адаптивність і баланс інтересів між державами в умовах постійних структурних змін.

На відміну від традиційних підходів, що ототожнюють глобальну економічну безпеку з відсутністю криз, авторське бачення акцентує увагу на керованості вразливостей світової економіки, а не на їх повному усуненні. Ключовим елементом глобальної економічної безпеки є інституційна спроможність міжнародної спільноти забезпечувати координацію економічної політики, прозорість рішень і запобігання використанню економічних інструментів як засобів примусу, що підривають довіру та стабільність глобальної системи.

Отже, глобальна економічна безпека постає як багаторівнева система, у межах якої стійкість світової економіки залежить не лише від макроекономічних показників, а й від якості міжнародних інститутів, структури глобальних ланцюгів постачання, здатності до колективних дій та адаптації до нових типів загроз – фінансових, технологічних, екологічних і геополітичних.

В українській літературі ця концепція набуває більш конкретного національного фокусу, де науковці акцентують на необхідності захисту економічних інтересів України у світлі геополітичного тиску та конфліктів, зокрема з РФ. Українські вчені, такі як Оксана Палеха, визначають міжнародну економічну безпеку як захист національних економічних інтересів від зовнішнього політичного та економічного тиску, наголошуючи на важливості збереження економічного суверенітету в нестабільному геополітичному середовищі [3, 4]. Олександр Бандура акцентує увагу на необхідності економічної незалежності, зокрема в таких критичних секторах, як енергетика та оборона, щоб забезпечити стійкість України перед обличчям зовнішніх загроз. Енергетична безпека, враховуючи історичну залежність України від російських енергоносіїв, також є центральною проблемою в розумінні країни економічної безпеки [5]. Такі науковці, як Наталія Іванова, стверджують, що диверсифікація джерел енергії та забезпечення стабільного імпорту з інших регіонів є важливими для економічної стабільності України. Валерій Геєць, ще один видатний український економіст, наголошує на важливості інтеграції України у світову економіку, стверджуючи, що участь у міжнародних організаціях, таких як СОТ та Європейський Союз, а також сприяння міжнародному торговельному партнерству є критично важливими для забезпечення економічної безпеки країни [6]. Такий підхід дозволяє розглядати міжнародну економічну безпеку як результат поєднання внутрішньої стійкості та зовнішньої кооперації, а не як протиставлення цих процесів. Отже, можна узагальнити наукові підходи і міжнародну економічну безпеку визначити таким чином:

Міжнародна економічна безпека – це комплекс міжнародних умов для існування угод та інституційних структур, які дають можливість кожній державі-учасниці міжнародного співтовариства вільно обирати та реалізовувати стратегії соціально-економічного розвитку, не піддаючись зовнішньому впливу і політичний тиск з боку інших країн, який залежить від невтручання, розуміння, взаємоприйнятної та взаємовигідної співпраці [1, 5].

Запропоноване визначення дає змогу інтегрувати національний і міжнародний рівні аналізу, розглядаючи економічну безпеку не як статичний стан, а як динамічний управлінський процес. У даному визначенні розкривається логічний зв'язок між розумінням громадської безпеки та безпеки державного сектору, заснований на мирній співпраці всіх держав, які є частиною міжнародного співтовариства та дотримуються ринкових економічних умов. Кожна держава має право розробляти, адаптувати та здійснювати власні стратегії економічного розвитку, які відповідають цілям її народу та уряду. Дані цілі державного рівня називають національними інтересами. Економічна безпека значною мірою залежить як від національних інтересів, так і від способу їх реалізації [7, 8, 9]. У контексті сучасних загроз міжнародній економічній безпеці, таких як пандемії, війни та світова економічна криза, все це впливає на фактори систем економічної безпеки та вимагає вирішення цих викликів.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці економічної безпеки, сучасний теоретичний дискурс характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного підходу до її інтерпретації, що зумовлює необхідність не лише систематизації наявних концепцій, а й їх критичного осмислення та узагальнення з урахуванням сучасних глобальних викликів.

Наукові дослідження з питань формування та забезпечення економічної безпеки проводяться протягом тривалого часу. Еволюція досліджень свідчить про зміну акцентів: від протекціоністського захисту національних інтересів до більш складного розуміння взаємозалежності економік. Питання захисту національних інтересів та використання відповідних протекціоністських інструментів займали центральне місце в наукових роботах таких вчених як Т. Мен, С. Фортре, Дж. Б. Кольбер і Г. Скарuffі. Класичні економісти, такі як А. Сміт і Д. Рікардо, зосереджувалися на інструментах, які забезпечують стабільність ринку та узгоджують інтереси учасників ринку. У межах класичної школи економічна безпека розглядалася опосередковано – як результат ефективного функціонування ринку, а не як самостійна категорія державної

політики. Дж. М. Кейнс підкреслював особливу роль держави в підтримці стабільності шляхом державного регулювання, зокрема в регулюванні зайнятості та інфляції. Кейнсіанський підхід фактично заклав підґрунтя для розуміння економічної безпеки як результату цілеспрямованого державного втручання, однак не враховував ризиків надмірного регулювання. Проте неефективне державне регулювання може загрожувати національній безпеці, на що впливає розвиток суспільних інститутів та їхній вплив на економіку, як зазначають Т. Веблен, У. Мітчелл, Р. Коуз, Р. Нельсон, Л. Тевенот та ін. Д. Північний. Їхні дослідження зміщують фокус із економічних інструментів на якість інститутів як ключову умову економічної безпеки. Д. Болдуїн зазначив, що концепція безпеки є складною та суперечливою, що потребує відповідної концептуалізації. Дане твердження є принциповим, оскільки дозволяє уникнути механічного перенесення категорій безпеки з військової сфери в економічну. Виявлення загроз економічній безпеці передбачає розуміння причин, процесів та умов, які впливають на економіку та стримують або сприяють її розвитку. Суть економічної безпеки полягає не в збалансуванні економічних потенціалів, а в досягненні балансу між різними групами інтересів, такими як національні та міжнародні. Якщо цей баланс порушується, взаємозалежність держав в економічній сфері може перетворитися зі стабілізуючого фактору на такий, що дестабілізує та підриває економічну безпеку.

Аналіз наукових підходів до трактування економічної безпеки свідчить про відсутність єдиного універсального визначення цієї категорії, що зумовлено багатовимірністю самого поняття, різними рівнями його застосування та трансформацією економічних загроз у сучасних умовах глобальної взаємозалежності. Узагальнення наявних концепцій дозволяє виокремити спільні й дискусійні елементи, які потребують подальшого теоретичного осмислення.

Виходячи з цього, доцільним є формування авторського підходу до визначення економічної безпеки, що враховує як інституційні, так і структурні аспекти економічного розвитку. Отже, економічна безпека – це стан і здатність

національної економіки та її інституцій забезпечувати стійкий соціально-економічний розвиток, зберігати контроль над критично важливими ресурсами й процесами, своєчасно виявляти, нейтралізувати та адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх загроз в умовах глобальної взаємозалежності, не втрачаючи економічного суверенітету й конкурентоспроможності.

Важливо зазначити, що відмінності та протиріччя є основними детермінантами економічної безпеки по відношенню до економічних інтересів. Оцінка цього фактору вимагає розгляду співвідношення між міжнародним і національним рівнями. Поняття «загроза» і «безпека» взаємопов'язані; комплексне дослідження економічної безпеки має розглядати як економічні, так і неекономічні загрози. Як правило, загрозу, в тому числі й економічну, називають такою, оскільки вона або створює ризик знищення об'єкта, або завдає значної шкоди. Руйнування може включати, наприклад, втрату доступу до ресурсів, що призводить до голоду, порушення грошового обігу, що призводить до краху економічної системи країни, або нездатність уряду керувати економікою. Проблеми виникають під час визначення рівня шкоди, що означає загрозу економічній безпеці без руйнівних наслідків. Як правило, економічні загрози є зворотнім боком економічних вигод і є нормальною частиною ринкової конкуренції. Економічні втрати суб'єкта можуть бути наслідком нездатності конкурувати, що часто є результатом внутрішніх факторів, таких як погане управління. Руйнації, також можуть бути викликані зовнішніми факторами, включаючи навмисні дії інших держав або природні події. Ці природні події можуть бути специфічними для певних ринків або загальними, впливаючи на стабільність глобальної економічної системи.

Загрози економічній безпеці також можуть виникати через посилення небезпечних тенденцій у суспільстві, ескалації соціальних конфліктів і розриву відносин із постачальниками сировини, що створює серйозну проблему для уряду. І навпаки, для експортерів сировини зовнішні ринки мають вирішальне значення для забезпечення стабільного розвитку, соціального миру та політичної стабільності. Порушення безпеки стають очевидними, коли збої у постачанні

призводять до зниження рівня виробництва. У таких випадках виробники сировини можуть посилатися на національну безпеку, щоб виправдати протекціоністські заходи.

У дослідженні економічних чинників як об'єктів безпеки К. Мердок визначає причини виникнення загроз безпеці. Автор вказує на зміни в обсязі та розподілі доходів і багатства, які погіршують економічний стан суб'єктів господарювання, а також раптові зміни в рівнях зайнятості, інфляції, доступу до ринку та пропозиції сировини, що уповільнює економічне зростання. Цю точку зору поділяє Б. Грір у своїй праці «Європейська економічна система», де досліджується досвід планування економічної безпеки шляхом аналізу структури економічних відносин і типів виробництва для захисту національної економіки від зовнішніх впливів. Це дослідження пропонує вимірювати економічну безпеку через коливання динаміки ВВП та оцінювати вплив різних детермінант за допомогою диференційованого підходу [10].

Міжнародні політичні конфлікти суттєво впливають на розвиток національної економіки, при цьому їх вплив варіюється залежно від економічного потенціалу країни [11]. Праця К. Холсті «Домінування політики, зовнішня торгівля як частина політики національної безпеки» досліджує цей вплив. У своєму дослідженні Холсті стверджує, що політична стратегія часто підпорядковує економічні інтереси, що призводить до неоптимальних економічних зв'язків. Зазначено, що для малих країн безпека торгівлі стає важливою частиною національної безпеки, на відміну від великих країн. У міру зміцнення ділових та економічних партнерств зростає вплив економічних чинників, й існує тенденція до того, що торгівля стає менш прив'язаною до проблем національної безпеки. Холсті підкреслює тенденцію відокремлення політики від економіки, оскільки довіра між партнерами зростає. Також обговорюється негативний вплив протекціонізму на міжнародну економічну безпеку, який може послабити систему міжнародних економічних відносин [12].

Іншим ключовим чинником міжнародної економічної безпеки є баланс між автономією та взаємозалежністю. Цьому аспекту присвячено дослідження Т.

Ільгена «Автономія та взаємозалежність: варіації торговельних відносин між США та Західною Європою, 1958-1984 рр.». Ілген робить висновок, що більша взаємозалежність призводить до змін у правилах і процесах міжнародного обміну. Проте джерелами загроз міжнародній економічній безпеці він також визначає надмірну автономію та агресивну зовнішню політику.

Питання взаємозалежності, що відображає зростаючу інтернаціоналізацію глобальних економічних зв'язків, розглядається в роботах Л. Олвея, Дж. Голдена, Р. Келлі [13]. У дослідженні розглядаються міжнародні виміри економічної теорії національної безпеки та оцінюється, як зростає вразливість національної економіки через розподіл ресурсів, спеціалізацію виробництва, а також структуру та напрямок потоків товарів і капіталу. Зростаюча взаємозалежність змінила вплив трьох взаємопов'язаних аспектів, що формують рівень міжнародної економічної безпеки країни: структура товарних потоків, платіжний баланс і обмінний курс. Загальновідомо, що в умовах вільної конкуренції на структуру торгівлі впливають виключно ціна та якість товару. І навпаки, державне втручання через тарифи та квоти обмежує ефективність торгівлі. Коли іноземні товари мають обмежений доступ на внутрішній ринок країни, темпи зростання її ВВП та ефективність виробництва знижуються.

Загальною точкою зору є те, що не всі економічні загрози слід пов'язувати з проблемами економічної безпеки. Прихильники стверджують, що багато загроз є частиною повсякденної економічної діяльності та спричиняють невід'ємні витрати. Наприклад, те, що спочатку може здатися загрозою, як ембарго на постачання нафти, зрештою може стати поштовхом для більш раціональної енергетичної політики та прискореного технологічного прогресу. Збитки можуть проявлятися у вигляді зменшення доходів або краху цілих галузей, але все ще потрапляють у сферу нормальної конкуренції.

У системі, де взаємна конкуренція є нормою, виживання стає головною турботою суб'єктів, перевершуючи важливість ефективності. Ефективність розглядається лише через призму виживання [14]. У таких відносинах і держави, і фірми більше зосереджуються на відносній владі, ніж на абсолютних

прибутках. Вигода від співпраці розглядається як перевага з точки зору безпеки. Держави в першу чергу стурбовані двома проблемами: гарантувати, що інші не отримають більше переваг, ніж вони самі, і уникати залежності від обміну. В анархічній системі, яка керується принципом самозабезпечення, жоден суб'єкт не може бути примушений віддавати перевагу інтересам системи над своїми власними. Хоча всі учасники можуть визнати користь від того, щоб пожертвувати деякими своїми інтересами заради загального блага, цього не відбувається, оскільки ніхто не може бути впевнений, що інші зроблять те саме. Досягнення бажаного ефекту вимагає колективних дій від усіх учасників. Виходячи з цього може виникнути таке явище, відоме як «парадокс безпеки». У дослідженнях безпеки цю концепцію часто ілюструють на прикладі класичної теорії ігор, коли двоє злочинців зізнаються у злочині, або, якщо вони отримають менше покарання, якби жоден не зізнається. Неможливість співпрацювати та взаємна недовіра призводять до гонки озброєнь, де учасники нарощують озброєння через страх, що їхні супротивники отримають перевагу, незважаючи на те, що всім було б краще, якби вони утрималися. Це підвищить їхню безпеку та зменшить відповідні витрати. Отже, виникає цикл ескалації заходів безпеки, коли дії кожного учасника провокують подальшу ескалацію з боку інших без будь-якого реального покращення їхньої загальної ситуації з безпекою.

Також важливо розуміти, що високий рівень взаємозалежності вимагає оптимізації балансу між спеціалізацією кожної економічної одиниці та вразливістю економічної системи. Пропонуються різні шляхи вирішення цієї проблеми, починаючи від пасивного спостереження за втратою національної незалежності та створення заборонних бар'єрів до активного одностороннього контролю торгової політики партнерів і колективного регулювання. Одним із підходів до забезпечення економічної незалежності є впровадження програм, які забезпечують автономію в критичних сферах.

Інша стратегія передбачає пошук економічних важелів посилення політичного впливу, включно із застосуванням економічних санкцій. Однак, властиві обмеження взаємозалежності перешкоджають досягненню абсолютної

економічної безпеки. Міжнародному обміну товарами та послугами сприяють валютні платежі, що робить вирівнювання платіжного балансу необхідним для міжнародної стабільності. Особливо небезпечними є дисбаланси платіжних балансів, оскільки постійний торговельний дефіцит може призвести до збільшення частки іноземного капіталу в національній економіці, ослаблення позицій центральних банків або знецінення національної валюти. В умовах вільної конкуренції платіжний баланс має тенденцію до автоматичного вирівнювання. Намагання захистити національну економіку від зрушень у міжнародній торгівлі вимагає регулювання структури зовнішніх платежів. Ці заходи несуть у собі ризик дій у відповідь з боку інших держав, ризики, які зростають із глибшою взаємозалежністю, зрештою знижуючи економічну безпеку.

Тому як, концепція «економічної безпеки» охоплює широкий набір взаємопов'язаних питань і елементів, таких як перевірка інвестицій, інструменти протидії примусу, цілісність досліджень і стійкість рядів поставок. Зосереджуючись на стійкості ланцюга постачання, слід розглянути три основні питання.

Наприклад, колективне розуміння економічної безпеки. Для його досягнення країнам-однодумцям важливо підтримувати прозорість щодо їхніх конкретних визначень економічної безпеки та стратегічної політики, яка її підтримує. Ця ясність допоможе встановити більш структурований підхід до співпраці у сферах політики, що збігаються [16]. Проте, збалансування оборонної та наступальної економічної політики з урахуванням унікальних умов кожної країни є проблемою. Ключові фактори, що впливають на розробку стратегії, включають інтереси національної безпеки та конкурентні переваги в конкретних секторах торгівлі. Приміром, Японія стикається з напругою між захистом своїх активів і ланцюгів поставок від уразливостей – за допомогою таких заходів, як нерозголошення патентів і зміцнення критичної інфраструктури – водночас активно беручи участь у лібералізованій торговій системі. Подібним чином Сполучені Штати сформулювали зобов'язання

співпрацювати з союзниками для «зміцнення та диверсифікації всієї екосистеми ланцюжка поставок у довгостроковій перспективі», наголошуючи при цьому на важливості захисту від загроз, зокрема з боку Китаю, зосереджуючись на стійкості ланцюга постачань та жорсткості правила торгівлі для протидії передбачуваним нечесній практиці.

Економічні санкції також є важливим інструментом, який використовують країни для здійснення політичного впливу та забезпечення економічної безпеки. Вони можуть змусити цільові країни виконувати міжнародні норми, не вдаючись до військових дій. До уваги, обмеження доступу до основних технологій або фінансових систем може змусити змінити політику в країні, до якої введено санкції. Цей підхід часто є частиною ширшої стратегії зміцнення національної безпеки та збереження конкурентної переваги у світовій торгівлі. Санкції можуть підірвати економіку цільової країни, обмеживши доступ до життєво важливих товарів, послуг і фінансових ринків, що призведе до значних економічних труднощів і змусить піти на політичні поступки. Країни, які зазнають санкцій, часто реагують зміцненням внутрішньої промисловості та зменшенням залежності від іноземного імпорту, що може призвести до збільшення самозабезпечення. Співпраця з союзниками щодо запровадження колективних санкцій може підвищити їхню ефективність і розподілити економічний вплив між націями, які співпрацюють.

Збалансування взаємозалежності та автономії в економічній безпеці є складним і вимагає стратегічного планування та співпраці. Прозорість і спільне розуміння між країнами-однорідцями мають вирішальне значення для ефективної співпраці. Впровадження програм управління запасами та запасами, зменшення споживання та розумне використання економічних санкцій може підвищити економічну безпеку та стійкість у взаємопов'язаній глобальній економіці.

Також важливо розуміти такий процес як, реструктуризація та диверсифікація глобальних ліній поставок для мінімізації залежності від окремих джерел виробництва є ключовою стратегією, яку країни приймають для

посилення економічної безпеки. Цей процес може створити дипломатичні міжусобиці, оскільки країни прагнуть зменшити залежність від геополітичних супротивників у найважливіших секторах. Зокрема, запаси рідкоземельних напівпровідників, необхідні для виробництва багатьох високотехнологічних продуктів і значною мірою контролюються Китаєм, виділяються в важливих галузевих стратегіях таких країн, як Японія, Сполучені Штати та Великобританія [17]. Зусилля щодо диверсифікації також повинні враховувати стійкість і вплив на навколишнє середовище, включаючи впровадження принципів економіки замкнутого циклу, таких як переробка та повторне використання матеріалів.

Підходи до диверсифікації включають створення резервних виробничих потужностей і накопичення критично важливих продуктів для пом'якшення майбутніх збоїв. Однак закупівля продукції від кількох постачальників може ускладнити управління ризиками та пом'якшення. Забезпечення сталого розвитку та мінімізація впливу на навколишнє середовище є вирішальними в цих зусиллях, наголошуючи на необхідності переробки та повторного використання.

Значна участь уряду в приватному секторі є важливою для досягнення та постійного підвищення диверсифікації ланій поставок. Національні та міжнародні уряди повинні визначити свої регуляторні ролі в державно-приватному партнерстві, щоб одночасно захищати від загроз, таких як кібератаки, і сприяти економічному зростанню завдяки технологічному прогресу.

Важливо виокремити і роль міжнародних інститутів. Ці інститути допомагають скоординувати багатосторонні взаємодії які мають вирішальне значення для захисту від вразливості ланцюгів поставок і досягнення успішної диверсифікації імпорту та експорту [18]. Чіткість має важливе значення щодо конкретних і додаткових ролей, які різні міжнародні інституції відіграватимуть у досягненні цілей економічної безпеки, включаючи посередництво в угодах між конкуруючими державами.

Кожна інституція по-різному віддають перевагу ефективному діалогу. Наприклад, Сполучені Штати підкреслили переваги таких форумів, як G7 та

Чотиристороння група діалогу з питань безпеки з Індією, Японією та Австралією. На противагу цьому Сполучене Королівство вважає ОЕСР відповідним координаційним органом для розробки багатосторонніх підходів до економічної стійкості [19].

Прозорість та обмін інформацією між країнами є фундаментальними кроками до змістовної міжнародної співпраці з питань економічної безпеки. Ефективна координація торгівлі має першочергове значення для економічної безпеки, що викликає сумніви щодо здатності Світової організації торгівлі сприяти співпраці та належним чином адаптувати торговельну політику [20]. Поправки до двосторонніх і регіональних угод про вільну торгівлю можуть бути більш ефективними для сталого збільшення диверсифікації експорту та імпорту між країнами-членами. Наприклад, заявка Сполученого Королівства на членство в Транстихоокеанському партнерстві (TPP) обумовлена перевагами економічної безпеки від такого партнерства вільної торгівлі.

Забезпечення прозорості та обміну інформацією має вирішальне значення для запобігання створенню протекціоністських економічних заходів, які країни можуть застосувати одна проти одної. Натомість мета полягає в тому, щоб створити економічні інструменти, підкріплені законними проблемами безпеки, які зміцнюють ланцюги поставок і розвивають конкурентні торговельні зони.

Виходячи з даних ідей, стає очевидним, що в динамічному контексті нашого світу, що швидко змінюється, дискурс навколо міжнародної безпеки набуває першочергового значення на багатьох фронтах. Цей дискурс займає центральне місце у вирішенні безлічі викликів, які постають у різних аспектах глобального суспільства, зокрема в сфері міжнародних економічних відносин. У результаті необхідність розробки ефективних стратегій боротьби з цими викликами стає не лише яскраво вираженою, але й багатогранною, вимагаючи узгоджених зусиль у різних секторах економіки та інституційних рамках, з'ясовуються і нюанси механізмів, необхідних для боротьби з економічними загрозами, наголошується на необхідності створення та запровадження міцних

інституційних структур і правових рамок, адаптованих до унікальних потреб різних регіонів і контекстів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Основні виклики та загрози які впливають на міжнародну економічну безпеку

Категорії	Основні виклики та загрози	Глобальні проблеми
Політичні конфлікти	Міжнародні конфлікти суттєво впливають на національні економіки залежно від їхнього потенціалу. Геополітична напруженість може призвести до війн, що ще більше дестабілізує економіки.	Геополітичні конфлікти, як між великими державами, призводять до нестабільності в міжнародній торгівлі.
Економічна нестабільність	Глобальні кризи, такі як пандемії та економічні рецесії, порушують економіки по всьому світу, впливаючи на стабільність міжнародної економічної системи.	Економічні спади, пандемії та великомасштабні рецесії порушують міжнародні ринки.
Доступ до ресурсів і конкуренція	Нестача ресурсів (наприклад, продовольства, енергії) створює конкуренцію та загострює конфлікти. Втрата доступу до важливих ресурсів підриває національні економіки.	Обмежені ресурси, зміна клімату та деградація навколишнього середовища загострюють конкуренцію за ресурси.
Соціальні та економічні нерівності	Економічна нерівність, розрив у доходах та безробіття сприяють соціальним заворушенням і конфліктам, що призводить до нестабільності.	Нерівність у доходах та безробіття обтяжують як національні економіки, так і глобальні торгові відносини.
Міжнародна економічна політика	Протекціоністська політика, торговельні війни та економічні санкції порушують глобальні ланцюги постачання, впливаючи як на цільові країни, так і на країни, що вводять санкції.	Торговельні війни та санкції (наприклад, торговельна напруженість між США та Китаєм) дестабілюють світові ланцюги постачання.
Глобальна взаємозалежність	Зростаюча взаємозалежність економік підвищує вразливість до зовнішніх потрясінь, що робить національні економіки більш залежними від глобальних криз.	Зростання взаємозалежності робить економіки вразливішими до глобальних економічних потрясінь і криз.
Технологічна залежність	Сильна залежність від передових технологій певних країн (наприклад, напівпровідників з Китаю) створює загрозу національній безпеці в разі припинення доступу до них.	Надмірна залежність від певних країн у питаннях критичних технологій (наприклад, рідкоземельних металів) створює глобальні дисбаланси.

Зміна клімату	Зміни в довкіллі впливають на сільське господарство, енергоресурси та економічну стійкість, посилюючи конкуренцію за життєво важливі ресурси.	Зміна клімату та стихійні лиха порушують продовольчу безпеку та економічну інфраструктуру в глобальному масштабі.
Порушення ланцюгів постачання	Порушення ланцюгів постачання через пандемії, конфлікти чи стихійні лиха призводять до економічної нестабільності, впливаючи на виробництво та торговельні потоки у всьому світі.	Стихійні лиха та пандемії, такі як COVID-19, показали вразливість глобальних ланцюгів постачання до потрясінь.

Джерело: складено автором на основі [21, 22].

Підтримка стратегічних запасів критично важливих ресурсів, таких як нафта, газ і зерно, є основною стратегією забезпечення економічної стабільності в умовах перебоїв у ланцюгах постачання. Ці резерви діють як буфер проти непередбачуваних подій, дозволяючи країнам захищати свою економіку, коли зовнішні потрясіння, такі як економічні санкції, природні катаклізми або геополітична напруга, загрожують доступності необхідних товарів.

У глобалізованому світі, де лінії постачання тісно взаємопов'язані, навіть незначні перебої можуть мати каскадний вплив на національні економіки. Санкції, зокрема, стали звичним інструментом у міжнародних відносинах, що використовується для тиску на країни з метою зміни їхньої політичної чи економічної поведінки. Однак санкції мають економічні наслідки як для країни, що їх накладає, так і для країни, проти якої вони спрямовані, оскільки можуть порушувати світову торгівлю та доступ до ключових ресурсів. У цьому контексті стратегічні резерви забезпечують необхідний захист, дозволяючи країні продовжувати задовольняти внутрішні потреби, навіть коли зовнішні джерела стають обмеженими. Значення цих резервів особливо зростає в критично важливих секторах, таких як енергетика та продовольство [23]. Енергетична безпека країни, наприклад, значною мірою залежить від стабільного постачання нафти та газу, і будь-яке порушення цього постачання може призвести до серйозних економічних наслідків, таких як інфляція, зниження промислового

виробництва та соціальні заворушення. Утримуючи резерви, уряди можуть зменшити ці ризики, забезпечуючи стійкість своїх економік під час кризи. Подібним чином, запаси зерна відіграють вирішальну роль у продовольчій безпеці, особливо для країн, які залежать від імпорту для забезпечення свого населення. Перебої в глобальних сільськогосподарських постачаннях через конфлікти, торговельні обмеження або зміни клімату можуть призвести до дефіциту продовольства та стрибків цін, що загрожує як економічній стабільності, так і соціальному порядку. Тому стратегічні запаси зерна допомагають згладжувати ці перебої, забезпечуючи необхідну підтримку в умовах нестачі. Зокрема, ці резерви сприяють зміцненню економічної незалежності, зменшуючи залежність країни від зовнішніх постачальників [24].

Диверсифікація джерел постачання є ще одним важливим елементом цієї стратегії. Спрямовуючи постачання необхідних ресурсів з кількох регіонів або від різних постачальників, країни можуть зменшити свою вразливість до перебоїв в одній області [25]. Цей підхід допомагає мінімізувати ризики, пов'язані з геополітичною нестабільністю, забезпечуючи, що країна не надмірно залежить від одного постачальника, який може стати ненадійним або ворожим. У кризові часи ці диверсифіковані ряди постачання разом із добре керованими стратегічними резервами забезпечують необхідну гнучкість і стійкість для подолання складних глобальних економічних викликів. Також, ефективне управління цими резервами є вирішальним для їх успішної реалізації.

Урядам потрібно розробляти складні системи прогнозування попиту, моніторингу рівня запасів і планування майбутніх перебоїв. Технології, такі як аналітика прогнозування та моніторинг даних у режимі реального часу, можуть покращити управління резервами, забезпечуючи їх ефективне використання та своєчасне поповнення. Завдяки стратегічному плануванню та ретельному управлінню держави можуть зберігати стабільність своїх ланцюгів постачання навіть в умовах глобальних потрясінь, тим самим забезпечуючи своє економічне майбутнє [26].

Скорочення споживання, особливо невідновлюваних ресурсів, є важливою стратегією для підвищення економічної стійкості в умовах зростаючої глобальної нестабільності. Цей підхід спрямований на зменшення залежності від кінцевих ресурсів, таких як нафта, газ і вугілля, які часто піддаються ціновій нестабільності та геополітичним напруженням. Приміром, перехід Данії на відновлювані джерела енергії слугує прикладом зниження споживання. Країна активно інвестувала в енергію вітру, плануючи до 2050 року повністю відмовитися від викопного палива. Данські програми енергоефективності та акцент на вітровій енергії суттєво знизили залежність країни від імпорту енергії, підвищуючи її економічну стійкість на тлі коливань цін на нафту на світових ринках [27, 28]. Подібно до цього, ініціатива Німеччини «Енергетичний перехід», яка передбачає відмову від атомної енергії та активне використання відновлюваних джерел, демонструє, як скорочення споживання невідновлюваних ресурсів може сприяти посиленню енергетичної безпеки та зниженню викидів. Ці приклади показують, що стратегія зниження споживання може зробити економіку більш стійкими до ринкових і геополітичних викликів.

Диверсифікація джерел постачання є ще однією ключовою стратегією, особливо в умовах глобалізованої економіки, де перебої в одній частині світу можуть мати глибокі наслідки для інших. Пандемія COVID-19 у 2020 році висвітлила небезпеку надмірної залежності від окремих постачальників, коли країни, які залежали від Китаю у постачанні медичних товарів і засобів індивідуального захисту, зіткнулися з серйозними нестачами після закриття китайських фабрик [29]. У відповідь багато держав почали переглядати свої ланцюги постачання та займатися диверсифікацією. До уваги, Японія запровадила політику заохочення компаній до перенесення виробництва з Китаю, пропонуючи фінансові стимули для тих, хто переносить операції або назад до Японії, або в інші країни Південно-Східної Азії, як-от В'єтнам і Таїланд. Ця стратегія спрямована на зменшення вразливості Японії до майбутніх перебоїв у ланцюгах постачання, зберігаючи при цьому економічні зв'язки в регіоні. Європейський Союз також працює над диверсифікацією постачання

енергоносіїв, щоб зменшити залежність від російського природного газу. ЄС збільшив інвестиції в відновлювані джерела енергії та розширив імпорт зрідженого природного газу (СПГ) із таких країн, як США і Катар. Ці зусилля спрямовані на забезпечення енергетичної незалежності та зниження ризиків, спричинених геополітичною нестабільністю у Східній Європі, особливо на тлі російського вторгнення в Україну та подальших санкцій [30]. Після введення санкцій проти РФ країни Європи, зокрема Німеччина, відчули значне зростання цін на енергоносії через зниження доступу до російського природного газу. У результаті європейські країни були змушені прискорити перехід на відновлювані джерела енергії та диверсифікувати імпорт енергоносіїв, часто звертаючись до більш дорогих альтернатив. Приклад Венесуели також підкреслює складність санкцій. Санкції США, спрямовані на підрив режиму президента Ніколаса Мадуро, завдали значної шкоди венесуельській нафтовій промисловості, яка є основою економіки країни. Однак ці санкції також призвели до страждань серед населення Венесуели, викликавши дефіцит продовольства, ліків та інших життєво важливих товарів. Водночас Венесуела намагалася протистояти наслідкам санкцій, формуючи тісніші економічні відносини з такими країнами, як Китай і РФ, які продовжують надавати підтримку, незважаючи на міжнародний тиск.

1.2 Природа економічних санкцій та сутність політики їх застосування

Економічні санкції стали ключовим інструментом у сфері міжнародних відносин і глобального управління. Вони служать засобом для держав і міжнародних організацій, щоб чинити тиск, сигналізувати про несхвалення та домагатися дотримання, не вдаючись до військового втручання. Багатогранний характер економічних санкцій охоплює ряд заходів, включаючи торгові обмеження, фінансові заборони та заморожування активів, спрямованих на досягнення конкретних цілей зовнішньої політики [31]. Суть економічних санкцій полягає в їх стратегічному розгортанні, щоб вплинути на поведінку

цільових суб'єктів – будь то держави, корпорації чи окремі особи. Встановлюючи економічні витрати, санкційний орган має на меті змусити ціль змінити свою політику чи дії, які вважаються небажаними або такими, що порушують міжнародні норми. Цей примусовий аспект поєднується з комунікативною функцією санкцій, де вони служать відчутним проявом позиції сторони, яка накладає санкції, щодо конкретних питань, тим самим формуючи міжнародний дискурс і сприйняття.

Застосування економічних санкцій підкріплюється складною взаємодією правової бази, політичних міркувань та економічних наслідків. Такі правові документи, як резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, національне законодавство та регіональні угоди, створюють формальну основу для санкцій, окреслюючи їх сферу дії та механізми виконання [32]. З політичного погляду на рішення про введення санкцій впливають різноманітні фактори, зокрема геополітичні інтереси, альянси та внутрішній тиск. Економічно ефективність і наслідки санкцій залежать від економічної взаємозалежності між сторонами, які застосовують санкції, і сторонами, проти яких введені санкції, стійкістю економіки, на яку спрямовані санкції, і наявністю альтернативних торгових партнерів і фінансових мереж.

Санкції є потужними інструментами зовнішньої політики, які використовуються для впливу на поведінку країн або організацій, часто за допомогою односторонніх або багатосторонніх засобів. Ці санкції включають торгові обмеження, фінансові штрафи та цілеспрямовані заходи, такі як блокування доступу до критично важливих ресурсів. Хоча вони спрямовані на тиск, вони часто призводять до ненавмисних наслідків, таких як економічна дестабілізація та шкода невинним цивільним особам, як це видно у таких випадках, як Венесуела та РФ. Застосування санкцій вимагає міжнародної співпраці для запобігання обходу, коли цільові країни шукають альтернативні ринки або займаються незаконною діяльністю, щоб обійти обмеження.

У дослідженні розглядається природа економічних санкцій шляхом вивчення їх визначень, типів і очікуваних результатів. Також проаналізовано

теоретичні основи, які виправдовують їх використання, спираючись на реалістичні та ліберальні перспективи міжнародних відносин. Крім того, обговорення поширюється на практичні аспекти імплементації санкцій, включно з проблемами виконання санкцій, роллю багатосторонньої співпраці та небажаними наслідками, які можуть виникнути. Завдяки всебічному аналізу цей розділ має на меті з'ясувати складну динаміку, яка характеризує політику економічних санкцій, забезпечуючи фундаментальне розуміння для подальшого вивчення конкретних прикладів та емпіричних доказів. По суті, розуміння природи та застосування економічних санкцій має вирішальне значення для розуміння їх ролі в сучасній міжнародній політиці. Оскільки глобальна взаємозалежність поглиблюється, а міжнародний порядок стикається з новими викликами, стратегічне використання економічних санкцій і надалі залишатиметься важливим інструментом для держав і міжнародних організацій, які прагнуть впливати на глобальні результати та підтримувати міжнародну стабільність.

Економічні санкції – це примусові заходи, які застосовуються однією або декількома країнами проти цільової країни, групи чи особи з метою впливу на поведінку, забезпечення виконання міжнародних норм або досягнення конкретних політичних цілей. Вони є частиною ширшої стратегії, яка охоплює дипломатичні, військові та інші інструменти державного управління для вирішення різноманітних геополітичних викликів і проблем безпеки. Санкції можуть варіюватися від комплексного торговельного ембарго, яке забороняє будь-яку комерційну діяльність із метою, до більш цілеспрямованих заходів, які обмежують конкретні транзакції або спрямовані проти конкретних осіб чи організацій. У контексті глобальної економічної політики санкції служать критичним інструментом для забезпечення виконання міжнародних норм, особливо у відповідь на порушення прав людини, загрози глобальному миру або порушення міжнародних правил. Санкції часто розглядаються як краща альтернатива військовим діям, спрямована на те, щоб змусити держави дотримуватися міжнародного права без прямого конфлікту. Однак вони

супроводжуються значними проблемами [32]. Основні цілі економічних санкцій включають примус, який змушує змінити політику або дії об'єкта санкцій; стримування, яке перешкоджає небажаній поведінці шляхом погроз економічного покарання; сигналізація, яка надсилає міжнародному співтовариству чіткий сигнал несхвалення чи засудження; і покарання, яке накладає витрати на ціль за минулу поведінку, яка вважається неприйнятною.

Виходячи з цього вважаємо, що економічні санкції – це цілеспрямовані примусові заходи, які застосовуються однією або кількома державами чи міжнародними організаціями щодо держав, організацій або окремих осіб з метою впливу на їхню поведінку, забезпечення виконання міжнародних норм та досягнення політичних, економічних чи стратегічних цілей. Вони включають комплекс правових, політичних, економічних та процедурних інструментів, що реалізуються через торговельні, фінансові, цільові, секторальні та інші види санкцій, а також через механізми міжнародної співпраці та моніторингу, з оцінкою ефективності їх застосування та впливу на цільові об'єкти.

Економічні санкції, як правило, визначаються різними законодавчими рамками, які окреслюють їх сферу застосування, виконання та виконання. Ці визначення мають вирішальне значення, оскільки вони забезпечують правову основу для дій і гарантують, що вони відповідають міжнародному та внутрішньому праву. Правове тлумачення може відрізнитися залежно від юрисдикції та конкретних обставин, за яких застосовуються санкції. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН) уповноважена відповідно до глави VII Статуту ООН накладати санкції для підтримки або відновлення міжнародного миру та безпеки. Санкції, введені Радою Безпеки ООН, є юридично обов'язковими для всіх держав-членів [33]. Наприклад, резолюція 1718 (2006) наклала санкції на Північну Корею у відповідь на її ядерні випробування. Європейський Союз (ЄС) впроваджує санкції через рішення Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Ці санкції є юридично обов'язковими для всіх держав-членів ЄС і зазвичай включають такі заходи, як заморожування активів, заборона на поїздки та обмеження торгівлі. Рамка

санкцій ЄС наголошує на необхідності пропорційності, законності та поваги до прав людини. Сполучені Штати запроваджують економічні санкції за допомогою різних правових інструментів, у тому числі виконавчих указів президента та законів, прийнятих Конгресом. Основні законодавчі рамки включають Закон про міжнародні надзвичайні економічні повноваження (IEEPA) і Закон про торгівлю з ворогом (TWEA). Управління контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів керує цими санкціями та забезпечує їх виконання. Окремі країни також можуть мати власні правові рамки для застосування санкцій. Наприклад, Канада використовує Закон про спеціальні економічні заходи (SEMA), щоб накладати санкції у відповідь на міжнародні кризи чи загрози. Подібним чином регіональні організації, такі як Африканський союз, можуть вводити санкції через свої відповідні правові механізми. Економічні санкції можуть приймати різні форми, включаючи торговельні обмеження, такі як ембарго, які є повною заборонаю на торгівлю з цільовою країною, а також тарифи та квоти, які накладають високі тарифи або встановлюють обмеження на кількість товарів, які можна імпортувати чи експортувати, щоб впливати на економіка цілі. Фінансові санкції включають заморожування активів, яке блокує доступ до фінансових активів, що зберігаються в іноземних банках, або запобігає фінансовим операціям, а також банківські обмеження, які забороняють фінансовим установам проводити операції з цільовими організаціями, що впливає на їх здатність брати участь у світовій фінансовій системі [34]. Заборона на поїздки обмежує подорожі осіб, пов'язаних із ціллю, наприклад, державних службовців або бізнес-лідерів, і може включати скасування віз або заборону на в'їзд до певних країн. Секторальні санкції спрямовані на конкретні сектори економіки, такі як енергетика, оборона чи технології, як видно з санкцій проти РФ, які включали обмеження її нафтогазового сектору з метою обмеження її доходів. Комплексні санкції охоплюють широкий спектр заходів, які спільно спрямовані на економічну та політичну ізоляцію об'єкта, поєднуючи торговельні обмеження, фінансові санкції та інші заходи [35]. Цільові (розумні) санкції призначені для мінімізації гуманітарного впливу, зосереджуючись на

конкретних особах, організаціях або секторах, а не накладаючи широкі заходи, спрямовані на тиск на ключових осіб, які приймають рішення, одночасно зменшуючи побічний збиток для населення в цілому. Збройне ембарго забороняє продаж, постачання або передачу зброї та військового обладнання об'єкту, що обмежує його військовий потенціал. Експортний контроль обмежує експорт певних товарів, технологій або послуг, які можуть посилити військові чи стратегічні можливості об'єкта, наприклад обмеження експорту технологій подвійного призначення. Розуміння визначення та типів економічних санкцій є важливим для розуміння їх стратегічного застосування та впливу. Основні типи економічних санкцій наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Типи економічних санкцій та їхні результати.

Тип санкцій	Опис	Приклад	Очікуваний результат
Всеосяжні санкції	Широкі обмеження на торгівлю, інвестиції та фінансові операції з цільовою державою або суб'єктом з метою ізоляції від глобальної економіки.	Санкції проти Іраку у 1990-х роках.	Економічна ізоляція, створення тиску на уряд для зміни політики.
Секторальні санкції	Обмеження, спрямовані на конкретні галузі економіки (енергетика, фінанси, оборона), що є критично важливими для економічної або військової спроможності.	Санкції проти РФ після анексії Криму у 2014 році.	Ослаблення ключових секторів економіки, зменшення здатності держави фінансувати агресивні дії.
Фінансові санкції	Заморожування активів, обмеження доступу до міжнародних фінансових систем для створення тиску на політичну еліту або впливових осіб.	Заморожування активів олігархів, близьких до Путіна.	Створення тиску на ключових осіб без руйнування економіки в цілому.
Торгові санкції	Обмеження на імпорт або експорт певних товарів або ресурсів до/з цільової країни, що мають критичне значення для економіки або національної безпеки.	Торгові санкції на нафтовий експорт Ірану.	Скорочення доходів уряду, обмеження можливості фінансувати спірні програми (наприклад, ядерну програму).

Цільові («розумні») санкції	Санкції, спрямовані на конкретних осіб, суб'єкти або організації, відповідальні за порушення міжнародних норм або дестабілізаційну діяльність.	Заборона на поїздки для військових посадовців, відповідальних за порушення прав людини.	Прямий тиск на винних осіб, мінімізація шкоди для цивільного населення.
Примусові санкції	Санкції, спрямовані на примушення цільової держави змінити політику або поведінку відповідно до вимог санкціонуючої сторони.	Санкції проти Ірану перед укладенням ядерної угоди у 2015 році.	Примушення до переговорів, зміна небажаної поведінки (наприклад, згортання ядерної програми).
Стримуючі санкції	Санкції, що попереджають про можливі наслідки у випадку здійснення небажаних дій або політики, спрямовані на запобігання майбутнім порушенням.	Санкції проти Північної Кореї через ядерні випробування.	Стимування агресивних дій, попередження про подальше посилення тиску у разі продовження небажаної діяльності.
Каральні санкції	Санкції, накладені як покарання за минулі дії, що порушують міжнародні норми (агресія, порушення прав людини, поширення зброї масового ураження).	Санкції проти РФ після вторгнення в Україну у 2022 році.	Покарання за порушення міжнародних норм, підкріплення глобальних стандартів через демонстрацію наслідків за такі дії.
Символічні санкції	Санкції, які використовуються для вираження морального осуду або політичної незгоди з діями держави, навіть якщо їхній економічний вплив обмежений.	Санкції проти Південної Африки під час апартеїду.	Моральний осуд, ізоляція на політичному рівні, підкріплення міжнародних норм і цінностей.

Джерело: складено автором на основі: [33, 34, 35].

Теоретичне підґрунтя економічних санкцій ґрунтується на різних школах думок у рамках міжнародних відносин, кожна з яких надає унікальний погляд на їх використання та ефективність. З реалістичної точки зору економічні санкції в першу чергу розглядаються як інструменти динаміки влади в міжнародній системі. Реалісти розглядають міжнародну арену як анархічне середовище, де

держави є головними акторами, кожна з яких переслідує свої національні інтереси та безпеку в системі самопомоги [36]. У цьому контексті економічні санкції є інструментами державного управління, які використовуються для здійснення впливу, проектування влади та досягнення стратегічних цілей без застосування військової сили. Суть реалістичного погляду полягає в поняттях примусу і стримування. Санкції застосовуються, щоб змусити державу або організацію змінити свою поведінку шляхом накладання економічних витрат, які створюють значний тиск. Основне припущення полягає в тому, що, завдаючи шкоди економіці цілі, збільшуючи безробіття або створюючи інші форми економічних труднощів, держава, яка накладає санкції, може змусити мішень змінити свою політику, незалежно від того, чи вона пов'язана з порушеннями прав людини, розповсюдженням ядерної зброї чи іншими міжнародними суперечками.

Стимування відіграє вирішальну роль у реалістичній перспективі. Запроваджуючи санкції, держави не лише мають на меті змінити безпосередню поведінку мішені, але й утримати інші держави від подібних небажаних дій. Загроза майбутніх санкцій служить попередженням для інших, зміцнюючи довіру та рішучість держави, яка ввела санкції. Цей стримуючий ефект залежить від сприйняття держави, яка накладає санкції, на бажання та здатність завдати значних економічних втрат. Реалістичні моделі також підкреслюють важливість відносної влади. Санкції з більшою вірогідністю будуть ефективними, якщо держава або коаліція, що ввела санкції, має значні економічні важелі впливу на ціль. Цей важіль може походити від економічної взаємозалежності, коли цільова держава значною мірою покладається на торгівлю, фінансові операції чи інвестиції з боку держави, яка накладає санкції. Таким чином, ефективність санкцій тісно пов'язана з асиметрією влади між державою, яка накладає санкції, і ціллю. Крім того, реалісти визнають, що санкції є частиною ширшої стратегії, яка включає дипломатію, військові погрози та інші заходи. Санкції можна використовувати в поєднанні з цими іншими інструментами, щоб максимізувати їхній вплив. Наприклад, санкції можуть поєднуватися з дипломатичними

зусиллями з ізоляції держави або з військовою позицією для посилення тиску. Реалісти також прагматичні щодо обмежень санкцій. Прихильники визнають, що санкції не завжди можуть досягти запланованих результатів і можуть мати непередбачені наслідки, такі як посилення рішучості підсанкційної держави або спричинення гуманітарних страждань. Однак вони розглядають санкції як необхідний і часто ефективний засіб здійснення влади в анархічній міжнародній системі, де головною метою є захист і просування національних інтересів.

З ліберальної точки зору економічні санкції розуміються як інструменти, що діють у рамках міжнародних норм, законів і механізмів співпраці [37]. Ліберали наголошують на важливості заснованого на правилах міжнародного порядку, коли держави, переслідуючи свої інтереси, також визнають цінність співпраці, інституцій та взаємної взаємозалежності для досягнення довгострокової глобальної стабільності та процвітання. З цієї точки зору, економічні санкції — це не просто односторонні дії, а часто впроваджуються через багатосторонні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй чи Європейський Союз, які забезпечують легітимність і посилюють свою ефективність шляхом колективних дій. Ліберали стверджують, що санкції використовуються для дотримання міжнародних стандартів і забезпечення дотримання загальноновизнаних норм, таких як права людини, демократичне врядування, нерозповсюдження зброї та верховенство права. Запровадження санкцій розглядається як спосіб колективного покарання держав або організацій, які порушують ці норми, тим самим зміцнюючи прихильність міжнародного співтовариства цим цінностям. Завдяки цьому санкції допомагають підтримувати стабільну та передбачувану міжнародну систему, де держави дотримуються узгоджених правил і норм.

Ліберали показують, що важливість міжнародних інституцій у розробці та реалізації санкцій. Такі інституції, як ООН, є платформою для колективної згоди держав щодо запровадження санкцій, гарантуючи, що такі заходи мають широку міжнародну підтримку та сприймаються як законні [38]. Такий багатосторонній підхід підвищує довіру до санкцій і зменшує ризик того, що вони будуть

розглядатися як акти агресії чи одностороннього примусу. Наприклад, резолюції Ради Безпеки ООН, які вводять санкції проти таких країн, як Північна Корея чи Іран, розглядаються як втілення колективної волі міжнародної спільноти, що збільшує їх моральну та політичну вагу.

Прихильники теорії також наголошують на ролі механізмів співпраці в ефективності санкцій. Працюючи разом, держави можуть розділити тягар правозастосування, координувати свої дії для усунення лазівок і надавати взаємну підтримку для пом'якшення будь-яких негативних побічних ефектів для власної економіки. Ця співпраця має вирішальне значення для забезпечення того, щоб санкції були всеосяжними і щоб цільова держава не могла їх легко обійти, звернувшись до альтернативних ринків або фінансових систем. Крім того, економічні санкції є засобом ненасильницького вирішення конфлікту. Їм надають перевагу над військовими інтервенціями, оскільки вони можуть чинити тиск на державу, щоб вона змінила свою поведінку, уникаючи при цьому руйнувань і втрат людей, пов'язаних зі збройним конфліктом. Це узгоджується з ліберальним наголосом на дипломатії, діалозі та мирних засобах вирішення міжнародних суперечок [39]. Тим не менш ліберальні сили стурбовані етичними та гуманітарними аспектами санкцій. Вони виступають за цілеспрямовані (тактичні) санкції, спрямовані на конкретних осіб, організації або сектори, відповідальні за неприйнятну поведінку, таким чином мінімізуючи вплив на населення у цілому. Цей підхід спрямований на досягнення бажаних політичних результатів без заподіяння невинним цивільним особам. Наголошуючи на пропорційності та захисті прав людини, ліберали прагнуть забезпечити, щоб санкції були не лише ефективними, але й справедливими та гуманними.

У цілому, з ліберальні позиції показують, що економічні санкції розглядаються як важливі інструменти для підтримки міжнародного порядку, дотримання норм і сприяння глобальній співпраці. Вони є інструментами, які відображають прихильність системі, заснованій на правилах, і використовуються для досягнення колективної безпеки та спільних цінностей за допомогою

законних і спільних засобів. Таким чином, санкції впроваджуються не лише в односторонньому порядку, а через міжнародні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй, які забезпечують легітимність і підвищують ефективність санкцій через широку підтримку. Ця перспектива підкреслює роль правової бази та співпраці багатьох держав у застосуванні санкцій для досягнення спільних цілей.

З конструктивістської точки зору, економічні санкції розуміються не просто як інструменти примусу чи механізми права, а як комунікативні акти, які відображають і формують ідентичність, цінності та норми міжнародного співтовариства. Конструктивісти зосереджуються на соціальних та ідейних аспектах міжнародних відносин, наголошуючи на тому, як санкції передають повідомлення та впливають на спільне розуміння та поведінку держав та інших глобальних гравців. З цієї точки зору, санкції є символічними діями, які виражають колективне несхвалення та сигналізують про нормативні межі, які держави мають поважати. Конструктивісти стверджують, що санкції допомагають створювати та зміцнювати міжнародні норми, чітко розмежовуючи прийнятну та неприйнятну поведінку. Коли держава порушує встановлені норми, наприклад, порушує права людини чи бере участь у агресивних військових діях, запровадження санкцій іншими державами чи міжнародними організаціями надсилає рішучий сигнал із засудженням цих дій. Це публічне засудження служить для стигматизації держави, дипломатичної та моральної ізоляції та зміцнення відданості міжнародної спільноти цим нормам.

Комунікативна функція санкцій є центральною в конструктивістській перспективі. Санкції розглядаються як інструменти для передачі спільних цінностей і очікувань як підсанкційних держав, так і ширшій міжнародній аудиторії. Запроваджуючи санкції, держави та міжнародні органи формулюють свою колективну ідентичність і нормативні зобов'язання, тим самим впливаючи на те, як інші держави сприймають і вибудовують свою власну поведінку. Наприклад, санкції проти апартеїду в Південній Африці у 1980-х стосувалися не

лише економічного тиску, але й висловлення глобальної опозиції расовій сегрегації та зміцнення норми расової рівності.

Конструктивісти також підкреслюють, як санкції можуть сформувати ідентичність і внутрішню політику підсанкційних держав. Санкції можуть змусити державу переглянути свої дії та політику, щоб відновити визнання та легітимність у міжнародному співтоваристві. Цей нормативний тиск може призвести до змін у внутрішній політичній динаміці, заохочуючи реформи, які відповідають міжнародним стандартам. Випадок М'янми, де міжнародні санкції та дипломатична ізоляція зрештою сприяли політичним реформам і відкриттю країни, ілюструє, як санкції можуть впливати на внутрішні зміни через нормативний тиск [40].

Крім того, конструктивісти розглядають роль дискурсу та соціальної взаємодії в ефективності санкцій. Спосіб оформлення санкцій та їх комунікації може значно вплинути на їхній успіх. Санкції, які сприймаються як законні та справедливі, швидше за все, отримують широку міжнародну підтримку та дотримання. Навпаки, санкції, які розглядаються як несправедливі або керовані прихованими мотивами, можуть зустріти опір і підірвати їх очікуваний ефект. Таким чином, наратив навколо запровадження та цілей санкцій має вирішальне значення для формування їх результатів.

Етичні та гуманітарні аспекти санкцій також викликають занепокоєння у конструктивістів. Послідовники теорії виступають за санкції, ретельно розроблені для конкретних осіб або організацій, відповідальних за порушення норм, зводячи до мінімуму шкоду для населення в цілому. Такий підхід гарантує, що заходи покарання узгоджуються з більш широкими нормативними цілями правосуддя та прав людини, таким чином зберігаючи моральне становище суб'єктів, які застосовують санкції.

Через призму конструктивізму, можна все таки сказати, що економічні санкції – це більше, ніж просто інструменти економічного тиску; вони є потужними інструментами для вираження колективних цінностей, зміцнення міжнародних норм і формування ідентичності. Вони функціонують у

соціальному контексті, де значення, сприйняття та ідентичності постійно конструюються та реконструюються через взаємодії та комунікативні акти. Розуміння цих теоретичних основ дає комплексне уявлення про мотивацію та наслідки економічних санкцій, розкриваючи їхню складність як інструментів як матеріальної влади, так і нормативного впливу на міжнародні відносини.

Також треба зважати і на всебічні точки зору. Те, що цілі та очікувані результати економічних санкцій є багатограними, охоплюючи політичні, економічні та соціальні виміри. Основні ідеї цього включають зміну режиму, зміну політики та сигналізацію несхвалення, кожна з яких відіграє вирішальну роль у формуванні стратегічного застосування та впливу санкцій [41].

Не потрібно забувати, що однією з головних політичних цілей економічних санкцій є зміна режиму. Це передбачає застосування достатнього тиску на керівництво цільової держави, щоб дестабілізувати їх утримання при владі та зрештою спонукати до зміни уряду. Санкції, спрямовані на зміну режиму, часто є всеосяжними та суворими, спрямованими на створення широкомасштабних економічних проблем, які підривають здатність режиму ефективно керувати та підтримувати підтримку населення. Наприклад, санкції, накладені на Ірак у 1990-х роках, мали на меті послабити режим Саддама Хусейна, завдавши шкоди економіці країни та підриваючи легітимність режиму. Загострюючи економічні труднощі, такі санкції мають на меті спровокувати громадське незгоду та зменшити здатність правлячих еліт утримувати владу.

Інша важлива політична мета – це зміна політики. На відміну від зміни режиму, яка спрямована на усунення лідерів від влади, санкції, спрямовані на зміну політики, спрямовані на те, щоб змусити державу змінити певну політику чи поведінку, не обов'язково змінюючи своє керівництво. Ці санкції часто є більш цілеспрямованими та цілеспрямованими, спрямованими на створення достатнього економічного та політичного тиску, щоб змусити режим виконати міжнародні вимоги. Наприклад, санкції проти Ірану, були спрямовані на згортання його ядерної програми шляхом обмеження його доступу до міжнародних фінансових систем і ключових економічних ресурсів [10, 18]. Мета

полягала в тому, щоб витрати на продовження ядерної діяльності переважали над вигодами, тим самим стимулюючи коригування політики, які відповідають міжнародним нормам і угодам.

Висловлення несхвалення є ще однією важливою політичною метою економічних санкцій. Запроваджуючи санкції, інші країни та міжнародні організації можуть висловити рішуче несхвалення певних дій або політики держави, таким чином підтримуючи міжнародні норми та стандарти. Ще один приклад, який демонструє це, стосується РФ на тлі конфлікту в Україні. Потрясіння почалися в 2014 році з анексії РФ Криму, Донецька та Луганська, що викликало всесвітнє засудження. У відповідь США та ЄС запровадили економічні санкції проти РФ. Однак напруга загострилася, коли проросійські сепаратисти на сході України проголосили незалежність, що призвело до зіткнень між українськими силами та сепаратистами. Незважаючи на те, що РФ заперечувала свою пряму причетність, багато хто вважав, що РФ підтримує сепаратистів у військовому та фінансовому планах. У 2022 році ситуація загострилася через повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що викликало посилений міжнародний осуд і додаткові санкції. США та ЄС націлилися на такі важливі сектори, як фінанси, енергетика та оборона, що значно вплинуло на економіку РФ, спричинивши падіння ВВП та девальвацію рубля [41]. Агресія РФ посилила її ізоляцію та спровокувала гуманітарну кризу, яка призвела до численних жертв та масових переміщень. Продовження війни призвело до посилення міжнародного тиску та подальших економічних санкцій, що посилює навантаження на економіку та населення РФ. Економічна безпека характеризується довірою, співпрацею та залученням міжнародних інституцій, спрямованих на сприяння миру. Однак зовнішні загрози, такі як економічні блокади, відсутність продовольчої безпеки та технологічна ізоляція є основними викликами для України. Санкції, часто застосовувані зовнішніми силами, можуть дестабілізувати економіку країни, обмежуючи торгівлю, інвестиції або доступ до ключових технологій, що призводить до ширших ризиків безпеці

Економічна блокада як форма агресивної конкуренції, яка може відобразити наслідки санкцій. Наприклад, цілеспрямовані економічні заходи можуть призвести до дестабілізації, посиливши залежність країн від зовнішніх кредиторів і зменшивши їх фінансову автономію. Застосування санкцій та запобігання тактиці обходу вимагають міцної міжнародної співпраці, подібної до заходів, запропонованих для пом'якшення загроз економічній безпеці в Україні. Це підкреслює взаємозв'язок глобальних економічних систем і потребу в скоординованій політиці для ефективного застосування санкцій.

Міжнародна підтримка значно підвищує ефективність економічних санкцій. Коли санкції вводяться коаліцією держав або міжнародним органом, вони мають більшу вагу, чинячи більший тиск на економіку країни-мішені та змушуючи її уряд змінити свою поведінку. І навпаки, односторонні санкції з боку однієї країни можуть виявитися менш впливовими та погіршити двосторонні відносини [42]. Розгляд потенційних альтернатив економічним санкціям має вирішальне значення, включаючи дипломатичні ініціативи, переговори, посередництво та надання стимулів. Дипломатія передбачає прямий діалог і переговори між державами для мирного вирішення конфліктів. Ілюстрацією цього є відновлення дипломатичних відносин між Сполученими Штатами та Кубою у 2015 році після понад півстоліття ворожнечі та ізоляції.

Переговори та посередництво передбачають втручання нейтральної третьої сторони для полегшення спілкування та діалогу між конфліктуючими сторонами. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) відіграла роль посередника в переговорах між РФ та Україною під час конфлікту на сході України [43]. Стимули передбачають пропозицію позитивної винагороди, щоб спонукати до зміни поведінки. Наприклад, Сполучені Штати запропонували Північній Кореї економічні стимули в обмін на зобов'язання щодо денуклеаризації. Країни часто використовують суміш цих методів, виходячи з природи конфлікту та своїх політичних цілей. Проте економічні санкції стикаються з проблемами ефективного впровадження. Підсанкційні країни можуть розробляти стратегії ухилення від санкцій, такі як підтримка внутрішньої

промисловості або пошук альтернативних торгових партнерів. Вони можуть використовувати лазівки, вдаватися до незаконної діяльності, як-от контрабанда, і використовувати внутрішні ресурси та альтернативні ринки. Північна Корея, наприклад, сумно відома тим, що придбала заборонені товари незаконним шляхом.

Країни також можуть пом'якшити санкції шляхом зміцнення внутрішньої промисловості та зменшення залежності від імпорту з країн, під які потрапили санкції. Іран, наприклад, інвестує у вітчизняну промисловість і диверсифікує ринки в Азії, щоб зменшити залежність від європейських ринків і уникнути санкцій США. РФ, яка так само постраждала від санкцій, шукає альтернативні джерела фінансування та інвестицій, як це видно, коли вона звернулася до Китаю за інвестиціями після того, як зіткнулася зі санкціями з боку США та ЄС у 2014 році. Крім того, РФ інвестувала значні кошти у свій сільськогосподарський сектор, щоб зменшити залежність від Європи імпорту продовольства та вдалися до незаконних засобів, таких як контрабанда та відмивання грошей, щоб обійти санкції. РФ намагається зміцнити зв'язки з іншими країнами, які не підпадають під санкції, такими як Індія та Туреччина, щоб розширити свій економічний і політичний вплив. Щоб протистояти цій тактиці ухилення, США та ЄС запровадили додаткові санкції проти російських юридичних та фізичних осіб, які займаються незаконною діяльністю [44]. Світова спільнота також активізувала зусилля з моніторингу та запобігання відмиванню грошей і контрабанді, які використовуються для обходу санкцій.

Боротьба з країнами, які ухиляються від санкцій, передбачає кілька стратегій. Одним із підходів є посилення виконання існуючих режимів санкцій шляхом удосконалення механізмів моніторингу, виявлення та покарання суб'єктів, які порушують санкції. Інший передбачає переслідування та покарання суб'єктів, які сприяють ухиленню від санкцій, таких як фінансові установи та судноплавні компанії.

Крім того, країни можуть використовувати дипломатію та взаємодію, щоб спонукати країни, під які потрапили санкції, змінити свою поведінку та

дотримуватися міжнародних норм. Це може спричинити заохочення або пом'якшення санкцій в обмін на зобов'язання змінитися. Однак такий підхід вимагає ретельного розгляду пов'язаних ризиків, вигод і розуміння мотивів та інтересів країни, щодо якої застосовані санкції.

Важливо визнати, що санкції, які завдають шкоди невинним цивільним особам або порушують міжнародні принципи прав людини, можуть бути оскаржені або засуджені міжнародними організаціями. Отже, необхідно зважити потенційні правові та етичні наслідки застосування економічних санкцій для досягнення політичних та економічних цілей. Слід також враховувати довгострокові наслідки для міжнародних відносин і світової економіки. Застосування економічних санкцій є дуже складним політичним питанням, яке потребує ретельного обговорення різних факторів. Незважаючи на те, що вони ефективні для досягнення цілей, вони можуть ненавмисно завдати шкоди невинному населенню та не досягти поставлених цілей. Таким чином, ті, хто впроваджує санкції, повинні бути обережними, зважуючи потенційні вигоди та витрати, досліджуючи альтернативні інструменти політики та враховуючи ширші наслідки для міжнародних відносин, минулого глобального економічного досвіду та прав людини. Економічні санкції є потужним, але складним інструментом міжнародних відносин, сформованим теоретичними поглядами та емпіричними доказами. Реалістичні, ліберальні та конструктивістські теорії дають цінну інформацію про їх використання та вплив, підкреслюючи важливість динаміки влади, міжнародних норм і комунікативних актів. Цілі санкцій варіюються від зміни режиму та політики до сигналізації про несхвалення із значними економічними та соціальними наслідками для підсанкційної країни. Отримані дані підкреслюють необхідність ретельного проектування та впровадження для досягнення бажаних результатів, мінімізуючи ненавмисні гуманітарні та політичні наслідки.

1.3 Санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику

У сучасному світі, де економічні відносини між країнами стають все більш взаємопов'язаними, санкції стають ключовим інструментом міжнародного впливу на глобальну економічну політику. Механізм санкцій еволюціонував і став не лише засобом реагування на конкретні події, а й невід'ємним елементом стратегічної взаємодії між державами під час досягнення ними своїх політичних та економічних цілей. Складна мережа глобальної торгівлі та фінансів означає, що запровадження санкцій однією країною чи коаліцією країн може мати далекосяжні наслідки, впливаючи на міжнародні відносини, моделі торгівлі та економічну стабільність у всьому світі.

Міжнародні санкції, які охоплюють дипломатичні, економічні та військові заходи, широко визнаються як ефективний засіб регулювання міжнародних відносин. Цей підхід спрямований на вплив на країни, які порушують норми міжнародного права. Санкції можуть відігравати важливу роль у досягненні політичних цілей, цілей у сфері прав людини та безпеки, хоча вони також можуть призвести до несприятливих наслідків. ООН та інші міжнародні організації відіграють вирішальну роль у координації цих зусиль. Основні міркування включають забезпечення легітимності, пропорційності та вирішення соціально-економічних і гуманітарних наслідків. Санкції запроваджуються на різних рівнях, від глобального до індивідуального, і можуть включати низку обмежувальних заходів [44]. Підтримання балансу між суверенітетом і підзвітністю має важливе значення для сталого розвитку міжнародних відносин.

Ключові аспекти застосування економічних санкцій, такі як забезпечення легітимності, пропорційності та врахування соціально-економічних і гуманітарних наслідків, потребують глибокого розуміння як короткострокових, так і довгострокових наслідків політики санкцій. Однією з центральних проблем забезпечення легітимності санкцій є їх відповідність міжнародному праву та нормам. Санкції мають бути реалізовані відповідно до резолюцій ООН, регіональних угод або національних правових систем держав, що їх вводять.

Легітимність санкцій часто ставиться під сумнів, коли їх вважають односторонніми або політично вмотивованими, особливо в тих випадках, коли санкції виглядають як засіб для досягнення стратегічних інтересів однієї країни або групи країн, а не ширшої міжнародної спільноти. Це особливо актуально, коли санкції накладаються поза межами багатосторонніх організацій, таких як ООН, що викликає питання щодо їх справедливості та законності. Наприклад, односторонні санкції можуть сприйматися цільовою країною як нелегітимні, що призводить до спротиву, а не до поступок, а також може викликати напруженість із третіми країнами, які продовжують економічні зв'язки з ціллю. Тому важливо, щоб санкції мали легітимне правове підґрунтя не лише для їхньої ефективності, а й для збереження моральної переваги в дипломатичних відносинах [45].

Пропорційність – це ще один критичний аспект політики санкцій, який потребує ретельного розгляду. Пропорційність передбачає, що введені санкції мають бути співмірні з діями, які їх викликали. Цей принцип є центральним для того, щоб санкції не завдавали надмірної шкоди цивільному населенню цільової країни. У минулому всеосяжні санкції, такі як ті, що були накладені на Ірак у 1990-х роках, призвели до масових страждань серед населення, особливо в питаннях доступу до продовольства, медикаментів та основних послуг. Цей досвід сприяв переходу до більш цілеспрямованих санкцій, часто називаних «розумними санкціями», які спрямовані на конкретних осіб, організації або сектори економіки, безпосередньо пов'язані з порушеннями [46]. Такі санкції покликані уникати безрозбірного впливу ширших економічних заходів, концентруючись на тих, хто безпосередньо відповідає за відповідні політики, таких як політичні лідери, військові посадовці або компанії, залучені до незаконної діяльності. Однак навіть цілеспрямовані санкції потребують тонкого розуміння економічної та соціальної структури держави-цілі, а також ретельного моніторингу, щоб переконатися, що вони не спричиняють непередбачуваних наслідків, таких як економічний крах або масове безробіття, що може сприяти соціальним заворушенням або зміцненню режиму. Таким чином, пропорційність

має підтримуватися не лише під час початкового введення санкцій, але й протягом усього терміну їх дії.

Врахування соціально-економічних та гуманітарних наслідків санкцій, мабуть, є одним із найскладніших завдань для політиків. Хоча санкції призначені для тиску на уряди або конкретних осіб з метою зміни їхньої поведінки, вони часто мають непередбачувані наслідки, що непропорційно впливають на найбільш уразливі верстви населення. Економічна ізоляція, спричинена санкціями, може посилити бідність, обмежити доступ до основних товарів і послуг та підірвати системи охорони здоров'я. У випадках, коли цільова країна вже має нестабільну економіку, введення санкцій може призвести до негативної спіралі, з катастрофічними наслідками для цивільного населення. Приміром, санкції проти таких країн, як Венесуела, спрямовані на високопосадовців та нафтовий сектор, сприяли економічному колапсу, в результаті чого мільйони людей зіткнулися з гострим дефіцитом продовольства, ліків та інших життєво необхідних ресурсів. Хоча гуманітарні винятки часто включаються до санкційних режимів, вони не завжди ефективно пом'якшують ширший економічний вплив. Більше того, в авторитарних режимах санкції можуть ненавмисно зміцнювати владу уряду, дозволяючи йому звинувачувати зовнішні сили в внутрішніх проблемах, тим самим об'єднуючи населення навколо режиму. Цей ефект «згуртування навколо прапора» спостерігався в кількох випадках, зокрема в РФ та Ірані, де санкції сприяли зростанню націоналізму та опору. Тому важливо розробляти санкції так, щоб мінімізувати шкоду для цивільного населення, водночас посилюючи тиск на режим або осіб, відповідальних за порушення.

Ще одним важливим аспектом у розв'язанні соціально-економічних та гуманітарних наслідків санкцій є необхідність регулярної оцінки та коригування санкційного режиму. Санкції не повинні розглядатися як статичні заходи, а як динамічні інструменти, що потребують постійного оцінювання. Політики повинні бути готовими коригувати санкції у відповідь на змінені обставини на місцях, такі як зміни в політичній ситуації або докази того, що санкції

спричиняють непередбачувані негативні наслідки. Це може включати зняття певних обмежень, якщо буде виявлено, що вони завдають надмірної шкоди цивільним особам, або точніше націлення санкцій на осіб або суб'єкти, відповідальні за відповідні дії. У деяких випадках ослаблення санкцій може використовуватися як козир у переговорах, пропонуючи стимул для цільової держави до виконання міжнародних вимог. Це все вимагає делікатного балансу, оскільки занадто швидке або легке зняття санкцій може підірвати авторитет санкційного режиму і заохотити державу-мету до продовження своєї небажаної поведінки. Тому гнучкість і адаптивність санкцій є ключовими для того, щоб вони залишалися ефективними протягом тривалого часу.

Окрім цих ключових аспектів, також важливо враховувати роль міжнародної співпраці в забезпеченні ефективності санкцій. Односторонні санкції, особливо якщо їх запроваджують менші або менш економічно впливові країни, часто легко обходяться цільовою державою, яка шукає альтернативних торгових партнерів або фінансових мереж. На противагу цьому, багатосторонні санкції, що передбачають скоординовані дії кількох держав або міжнародних організацій, значно складніше обійти. Багатосторонні санкції мають більшу легітимність і ймовірність ефективності, оскільки вони закривають більше можливостей для держави-мети зменшити економічний вплив. Наприклад, санкції, введені проти Ірану в роки, що передували ядерній угоді 2015 року, були надзвичайно ефективними частково тому, що вони передбачали широку міжнародну співпрацю, зокрема з ключовими торговими партнерами, такими як Європейський Союз і Китай [47]. Це значно ускладнило для Ірану пошук альтернативних ринків для свого експорту нафти та обмежило доступ до міжнародних банківських систем, тим самим збільшуючи тиск на режим для переговорів. Однак підтримувати міжнародну співпрацю може бути складно, особливо коли різні країни мають різні інтереси або коли економічні витрати від санкцій розподіляються нерівномірно. Для прикладу, європейські країни, які історично залежали від російських енергоресурсів, зазнали значних економічних збитків через санкції проти РФ, що викликало дебати в межах Європейського

Союзу щодо стійкості цих заходів. Тому міжнародна координація вимагає ретельної дипломатії та здатності узгоджувати різні інтереси залучених країн.

Нарешті, довгострокові наслідки санкцій як для держави, так і для міжнародної спільноти повинні бути ретельно враховані. Санкції не є короткостроковим рішенням, і їхні наслідки можуть тривати роками або навіть десятиліттями. У деяких випадках санкції можуть призвести до тривалих економічних збитків, на відновлення яких після їх скасування знадобляться роки. Це може мати глибокий вплив на перспективи розвитку цільової держави, а також на регіональну стабільність. Крім того, застосування санкцій як інструменту міжнародної дипломатії піднімає ширші питання щодо майбутнього глобального управління. Оскільки світова влада змінюється, а нові економічні та політичні альянси виникають, традиційні механізми забезпечення міжнародних норм, такі як санкції, можуть потребувати переосмислення. Такі нові гравці, як Китай та Індія, які історично не відігравали значної ролі у введенні санкцій, ймовірно, стануть більш впливовими у формуванні майбутньої політики санкцій. Це створює як виклики, так і можливості для міжнародної спільноти, яка прагне збалансувати потребу в ефективному дотриманні міжнародних норм зі змінами глобальної економіки.

Санкції мають довгу історію, але їхня роль і значення помітно зросли в контексті сучасної геополітичної динаміки. У світлі загострення геополітичних суперечок і конфліктів санкції все частіше використовуються як засіб тиску, спрямований на зміну поведінки країн або окремих акторів на світовій арені [48]. Вони розгортаються у відповідь на різноманітні провокації, такі як порушення міжнародного права, агресивні військові дії чи систематичні порушення прав людини. Обґрунтування санкцій є багатограним, охоплюючи бажання примусити, стримати та сигналізувати про несхвалення, і все це з метою внести зміни в політику чи дії об'єкта, не вдаючись до збройного конфлікту. Санкції можуть набувати різних форм, кожна з яких спрямована на вирішення конкретних проблем і застосування тиску різними способами. Торговельні обмеження, наприклад, можуть передбачати заборону певних товарів або послуг,

що порушує економічну діяльність цільової країни чи організації. Фінансові санкції можуть включати заморожування активів, обмеження доступу до міжнародних банківських систем або заборону фінансових операцій, що може завдати шкоди економіці, перекривши основні фінансові потоки. Візові обмеження та заборона на поїздки служать для ізоляції ключових осіб, позбавляючи їх можливості вільно подорожувати та вести міжнародний бізнес або дипломатичну діяльність. Інші економічні заходи можуть включати ембарго, блокади або обмеження інвестицій, спрямовані на обмеження економічних можливостей і міжнародного впливу суб'єкта санкцій.

Ефективність і наслідки санкцій є предметом постійних дискусій серед політиків, економістів і вчених у галузі міжнародних відносин. З одного боку, санкції можуть успішно спонукати до змін у поведінці, особливо якщо вони є частиною скоординованих міжнародних зусиль і неухильно виконуються. Економічний тиск, який здійснюється через санкції, може призвести до значних труднощів для економіки цільової країни, тим самим стимулюючи політичні та економічні реформи. З іншого боку, санкції також можуть призвести до небажаних наслідків, таких як загострення гуманітарної кризи, розпалювання обурення серед постраждалого населення або спонукання держави подвоїти свою суперечливу політику, а не скасувати її. Крім того, вплив санкцій можна пом'якшити, якщо країна на яку наклали санкції знайде альтернативні ринки або союзників, які готові обійти обмеження.

Зростаюча залежність від санкцій як інструменту зовнішньої політики відображає ширші тенденції в міжнародних відносинах, де економічним заходам часто надають перевагу прямому військовому втручання. Ця зміна підкреслює важливість економічної влади в глобальних справах і необхідність країн орієнтуватися у ландшафті міжнародних норм, альянсів і економічних залежностей. У міру поглиблення глобальної економічної інтеграції стратегічне розгортання санкцій, ймовірно, і надалі залишатиметься ключовим інструментом для держав, які прагнуть впливати на поведінку інших міжнародних акторів,

формуючи контури міжнародної дипломатії та економічної політики на роки вперед.

Міжнародна система відповідальності, яка передбачає санкції проти тих, хто порушує міжнародне право, є ефективним засобом управління сучасними міжнародними відносинами. Хоча цей метод унікальний і не позбавлений недоліків, застосування міжнародних санкцій є альтернативою військовому втручання. Санкції служать для країн механізмом впливу на тих, хто нехтує міжнародними нормами, порушує права людини або створює загрозу глобальному миру. Ці санкції можуть приймати різні форми, такі як заморожування активів, заборона на в'їзд або обмеження торгівлі, співпраці чи інвестицій. Вони можуть бути ухвалені Радою Безпеки ООН, регіональними утвореннями, такими як Європейський Союз, або окремими державами.

Глобальна економічна політика охоплює стратегії, розроблені країнами та міжнародними організаціями для вирішення світових економічних проблем, зокрема торгових дисбалансів, фінансових криз, боргів, бідності, нерівності та зміни клімату. Ця політика передбачає регулювання міжнародної торгівлі, фінансів, інвестицій, розвитку, енергетики та екологічних проблем, що відображає їх глобальний масштаб.

Міжнародні санкції можуть діяти в різних сферах, включаючи дипломатичну, економічну, політичну та військову. Дипломатичні санкції демонструють несхвалення дій країни через міжнародну ізоляцію, таких як скорочення дипломатичних контактів і видворення дипломатичних представників. Останні приклади включають виключення РФ з Великої вісімки та взаємне видворення послів між Білоруссю, Польщею та Латвією. Для протидії незаконним діям країн у міжнародних санкціях використовуються політичні та економічні заходи. Ці заходи можуть передбачати міжнародне засудження, часткову ізоляцію та очорнення іміджу країни-порушника. Військові санкції можуть включати ембарго на постачання зброї та припинення військового співробітництва [48].

Економічні санкції включають різні тактики, які використовують країни та міжнародні організації для здійснення впливу на інші країни. Ця тактика включає заморожування фінансових активів, запровадження ембарго, бойкотування торгівлі та запровадження мит. Наприклад, заморожування фінансових активів передбачає блокування доступу до фінансових ресурсів, що зберігаються в банках і фінансових установах [49]. Заморожуючи активи країни, організація чи особи позбавляють коштів, необхідних для фінансування діяльності, яка може бути визнана органами, що застосовують санкції, шкідливою або незаконною. Замороження активів може вплинути як на державні підприємства, так і на приватні організації, суттєво порушуючи їхню діяльність.

Накладення ембарго - це повна заборона на торгівлю з цільовою країною. Це може включати заборону на експорт товарів і послуг до країни, під яку потрапили санкції, а також на імпорт товарів і послуг з неї. Метою ембарго є економічна ізоляція об'єкта, що ускладнює для нього підтримку своєї економіки та доступ до необхідних ресурсів. Прикладом є давнє ембарго США щодо Куби, яке десятиліттями обмежувало торгівлю між двома країнами. Бойкот торгівлі передбачає відмову брати участь у комерційних операціях з підсанкційною країною. Це може бути зроблено в односторонньому порядку однією країною або скоординованими зусиллями кількох країн. Бойкот торгівлі може призвести до дефіциту найважливіших товарів, порушення ланцюгів постачання та значних економічних труднощів для об'єкта. Вони також можуть впливати на світову економіку, особливо якщо підсанкційна країна є головним гравцем у певних секторах. Запровадження тарифів може розглядатися так. Тарифи – це податки, що накладаються на імпорتنі товари, що робить їх дорожчими та менш конкурентоспроможними на ринку. Встановлюючи високі тарифи на товари з підсанкційними країнами, держава, яка вводить санкції, прагне зменшити експортні доходи, тим самим послаблюючи її економіку [50]. Ця тактика часто використовується в торговельних суперечках і може перерости в більш широкі економічні конфлікти.

Важливо також розуміти як працюють конкретні механізми введення санкцій їх можна подати у вигляді блок-схеми з її тлумаченням, де можна прослідкувати, що за чим слідує.

Після вторгнення РФ в Україну у 2022 році понад 40 країн запровадили санкції в різних сферах, зокрема на державному, корпоративному та особистому рівнях. Сполучені Штати та Європейський Союз запровадили деякі з найбільш значних санкцій, зокрема проти енергетичного, банківського та військово-промислового секторів. Слід зазначити, що відмова країн ЄС і G7 купувати російські енергоносії сильно вплинула на російську економіку. Ці санкції включали заборону на нові інвестиції в РФ, обмеження на експорт технологій, необхідних для видобутку нафти, і заморожування активів ключових російських енергетичних компаній та їх керівників. Крім того, російські банки були відключені від системи міжнародних платежів SWIFT, що ще більше ізолювало фінансовий сектор країни від світових ринків. Кумулятивним ефектом цих заходів стало різке скорочення російської економіки, що призвело до значної девальвації рубля та підвищення рівня інфляції.

Характеристика алгоритму введення санкцій наведена на рис. 1.1.

Значні російські компанії, які постраждали від цих санкцій, включають «Газпром» - скрізь використовуйте лапки квадратні, а не круглі, ось такі, як я поставила у виділеному слові, по всій роботі зробіть так «Роснафта» і «Лукойл». За даними Всесвітнього економічного форуму у 2022-2023 роках ВВП РФ впало на 7-8% в основному через сукупний вплив війни та санкцій. Особливо сильно постраждали окремі сектори, причому суттєві збої зазнали високотехнологічні галузі та фінансовий сектор. Наприклад, «Газпром», велика контрольована державою енергетична компанія, зіткнувся з обмеженнями, які перешкоджали його здатності забезпечити фінансування та технології, необхідні для видобутку та експорту природного газу, його рекордні збитки у 2023 році показали, що санкції сильно обмежили експортні можливості.

Рисунок 1.1 – Алгоритм введення санкцій

Джерело: складено автором на основі [47, 48, 49, 50].

Таке падіння відбулося насамперед через відмову країн ЄС і G7 купувати російські енергетичні ресурси, що значно скоротило надходження компанії. «Роснафта», ще один державний гігант нафтового сектора, зазнала аналогічних санкцій, які обмежили її глобальні операції та доступ до західних ринків.

«Лукойл», одна з найбільших російських приватних нафтових компаній, також зазнала значних невдач, оскільки санкції зірвали її міжнародні проекти та скоротили її експортні можливості. Ці енергетичні компанії, які займають центральне місце в російській економіці, зазнали значних втрат доходів і частки ринку через запроваджені обмеження.

У банківському секторі такі установи, як «Сбербанк», «ВТБ Банк» і «Газпромбанк», потрапили під жорсткі санкції. «Сбербанк», найбільший російський банк, був виключений із системи SWIFT, що суттєво обмежило його можливості проводити міжнародні операції. Великий російський банк ВТБ повідомив про збиток у розмірі 7,7 мільярда доларів США, оскільки санкції обмежили його здатність проводити міжнародні фінансові операції та заморозили значну частину його іноземних активів. Ці санкції також призвели до зменшення прямих іноземних інвестицій у РФ, які після вторгнення занурилися в історично глибоку негативну територію. Втрата закордонних інвестицій є особливо руйнівною, оскільки вона обмежує приплив капіталу, необхідного для економічного зростання та технологічного прогресу. «Газпромбанк», який тісно пов'язаний з енергетичним сектором, також зіткнувся зі значними фінансовими обмеженнями, що вплинуло на його глобальні операції та фінансовий стан.

Крім того, санкції сильно вплинули на імпорт РФ високотехнологічних товарів, які є критично важливими для її військового та промислового секторів. Імпорт цих товарів різко впав, що загострило виробничі проблеми для багатьох російських галузей промисловості, які покладалися на іноземні технології та ресурси. Наприклад, виробництво у середніх та високотехнологічних галузях значно скоротилося: виробництво вантажівок впало на 40%, телеприймачів на 44%, а екскаваторів – на 69% [50].

Санкції також стосуються осіб, тісно пов'язаних з російським урядом і великими корпораціями. Такі ключові фігури, як Ігор Сечін, генеральний директор «Роснафти», і Олексій Міллер, генеральний директор «Газпрому», заморозили свої активи та отримали заборону на в'їзд. Ці заходи мали на меті

посилити тиск на російське керівництво через впливових осіб, відповідальних за прийняття стратегічних рішень.

Подібним чином було і під час анексії Криму РФ у 2014 році міжнародне співтовариство відповіло санкціями, спрямованими проти ключових секторів, що спричинило різке падіння курсу рубля та призвело до рецесії. Санкції почали включати заморожування активів і заборону на поїздки для фізичних і юридичних осіб, залучених до анексії, обмеження доступу до західних фінансових ринків для великих російських державних підприємств і заборону на експорт певних товарів і технологій до РФ, зокрема тих, що стосуються енергетичних розвідок і виробництва. Ці заходи згубно вплинули на економіку РФ, спричинивши скорочення ВВП і посилення економічної ізоляції.

В іншому випадку Іран зіткнувся із широкими санкціями ООН, США та ЄС через свою ядерну програму. Ці санкції серйозно обмежили її експорт нафти, який є важливим джерелом доходу для країни. Наприклад ті, які Сполучені Штати відновили в 2018 році після виходу зі Спільного всеосяжного плану дій (СВПД), були суворими та далекосяжними. Ці санкції були спрямовані на такі ключові сектори, як енергетика, фінанси та нафтохімія, що призвело до серйозних збоїв в економіці Ірану.

Один із найпомітніших впливів був на нафтову промисловість Ірану. До повторного запровадження санкцій експорт нафти з Ірану був значним, з піком близько 2,7 мільйона барелів на день. Однак до кінця 2018 року цей експорт різко впав приблизно до 1 мільйона барелів на день, і подальше скорочення тривало, оскільки країни дотримувалися санкцій США, щоб уникнути покарань. Це значне падіння доходів від нафти позбавило Іран критичних надходжень в іноземній валюті, що призвело до скорочення його ВВП приблизно на 6% у 2019 році.

Іранські компанії також зіткнулися з величезними труднощами через санкції. Наприклад, серйозно постраждав банківський сектор Ірану: такі великі фінансові установи, як «Credit Suisse» та «Standard Chartered Bank», зазнали значних штрафів за порушення санкцій через проведення операцій з іранськими

організаціями. Крім того, міжнародні фірми залишили іранський ринок, щоб уникнути санкцій, що ще більше ізолює економічну країну. Санкції також призвели до різкого знецінення іранського ріала, посилюючи інфляцію та збільшуючи вартість імпортованих товарів. До 2019 року рівень інфляції перевищив 40%, що серйозно вплинуло на купівельну спроможність і призвело до масових економічних труднощів для звичайних іранців [51].

Окремі іранські компанії безпосередньо постраждали від санкцій. Національна іранська нафтова компанія (NIOC) та її дочірні компанії зіткнулися зі значними труднощами в міжнародному продажі нафти. Нафтохімічні компанії, такі як «Persian Gulf Petrochemical Industries Company», також стали мішенню, санкції обмежили їх здатність працювати в усьому світі та отримати доступ до необхідних фінансових послуг.

Гуманітарні наслідки були серйозними, особливо в секторі охорони здоров'я. Санкції обмежили імпорт основних ліків і медичних товарів, що призвело до дефіциту та підвищення вартості лікування. Це негативно вплинуло на систему охорони здоров'я Ірану, зменшивши її здатність надавати адекватну допомогу та загостривши існуючі кризи в галузі охорони здоров'я.

Санкції проти Північної Кореї серйозно вплинули на її економіку та діяльність компаній. Протягом багатьох років як ООН, так і різні країни, зокрема Сполучені Штати, запровадили низку санкцій, спрямованих на стримування ядерної та балістичної ракетної програм Північної Кореї.

Санкції стосуються різних секторів, включаючи судноплавство, торгівлю, промисловість, економіку та фінансові установи. У 2018 році значний транш санкцій був спрямований на 56 судноплавних і торгових компаній і суден Північної Кореї. Дані заходи були розроблені, щоб порушити здатність режиму здійснювати незаконну морську діяльність, таку як транспортування вугілля та палива, які є вирішальними для отримання прибутку та підтримки його ядерних амбіцій. Ці санкції торкнулися не лише північнокорейських організацій, а й поширилися на компанії в інших країнах, таких як Китай, Сінгапур і Гонконг, які, як було встановлено, допомагали північнокорейській тактиці ухилення.

Санкції серйозно обмежили можливості Північної Кореї брати участь у міжнародній торгівлі, особливо в таких секторах, як текстиль, морепродукти та вугілля. Наприклад, заборона ООН на експорт текстилю з Північної Кореї, який був основним джерелом доходу, сильно вдарила по країні. Подібним чином обмеження на експорт вугілля позбавили Північну Корею одного з її значних джерел доходу. Фінансові установи також зазнали жорстких дій: санкції заморозили активи північнокорейських банків і відрізали їх від глобальної фінансової системи. Це ускладнило здатність країни здійснювати міжнародні операції та отримати доступ до іноземної валюти, що призвело до кризи ліквідності та труднощів у фінансуванні різноманітних державних операцій.

Конкретні приклади включають, «Dandong Hongxiang Industrial Development», китайську торгову компанію, на яку накладено санкції Міністерства фінансів США за нібито допомогу Північній Кореї ухилятися від санкцій і закуповувати матеріали для своєї збройової програми. Санкції призвели до заморожування активів і обмежили можливості компанії вести бізнес на міжнародному рівні. «Korea Kwangson Banking Corporation», банк Північної Кореї, потрапив у чорний список кількох країн за сприяння транзакціям, які підтримують ядерну та ракетну програми режиму. Санкції проти банку фактично ізолювали його від світової фінансової системи, підриваючи його операції та фінансові операції [52].

Більш широкі економічні наслідки цих санкцій включають значне зниження торгівлі та промислового виробництва, скорочення ВВП країни та повідомлення про дефіцит основних товарів і матеріалів. Обмеження на імпорт нафти вплинули на транспорт і промислову діяльність, що ще більше погіршило економіку. Також і скорочення надходжень в іноземній валюті обмежило здатність уряду імпортувати необхідні товари, загострюючи дефіцит продуктів харчування та ліків. Хоча санкції і створили величезний тиск на економіку та компанії Північної Кореї, щоб змусити режим виконати міжнародні вимоги щодо ядерної програми їм вдавалося знайти способи обійти санкції, частково через незаконну діяльність і підтримку з боку дружніх націй.

Дані приклади ілюструють, як комплексні санкції можуть чинити значний тиск на підсанкційні країни, порушуючи їх економічну стабільність і обмежуючи їхню глобальну взаємодію. Запровадження санкцій має на меті змусити змінити поведінку шляхом створення значних економічних і політичних витрат для держави на яку націлені. Однак, ефективність санкцій все ж таки залежить від кількох факторів, включаючи рівень міжнародної підтримки та координації, стійкість і адаптивність країн та конкретні цілі санкцій.

Важливо також і виокремити новітні підходи до вирішення питань санкційного механізму. Скажімо, санкції можуть бути застосовані для вирішення ширшого кола глобальних проблем, окрім традиційних геополітичних конфліктів. Наприклад, їх можна було б ширше використовувати для боротьби зі зміною клімату. Запроваджуючи санкції проти країн або компаній, які займаються руйнівною для навколишнього середовища практикою, міжнародне співтовариство може створити потужні стимули для прийняття екологічно чистішої політики та технологій. Це може включати санкції проти компаній, причетних до незаконної вирубки лісів, значних забруднювачів або тих, хто не дотримується міжнародних екологічних угод. Такі санкції можуть бути націлені на галузі, які є основними причинами погіршення стану навколишнього середовища, такі як виробництво викопного палива, гірничодобувна промисловість і велике сільське господарство. Обмежуючи доступ до міжнародних ринків, заморожуючи активи та обмежуючи фінансові операції, ці санкції можуть змусити компанії та країни переглянути екологічно шкідливу практику. Якщо країна продовжує дозволяти незаконну вирубку лісу, що призводить до зменшення лісів, санкції можуть бути накладені як на країну, так і на компанії, залучені до цієї діяльності. Це створило б економічний тиск для припинення вирубки лісів і сприяло б прийняттю практик сталого управління земельними ресурсами.

Подібним чином компанії, які є основними забруднювачами, особливо ті, що викидають надмірні парникові гази або скидають забруднюючі речовини у водойми, можуть зіткнутися з санкціями, які обмежать їхню здатність працювати

на міжнародному рівні. Ці заходи можуть включати обмеження доступу до міжнародного фінансування, встановлення тарифів на експортні товари або заборону імпорту від цих компаній. Таким чином міжнародне співтовариство може стимулювати компанії інвестувати в чистіші технології та зменшити свій вплив на навколишнє середовище [53].

Також, санкції можуть бути використані для забезпечення дотримання міжнародних екологічних угод. Країни або компанії, які не виконують своїх зобов'язань за такими угодами, як Паризька угода, можуть зіткнутися з санкціями, спрямованими на повернення їх назад. Це може включати фінансові штрафи, торговельні обмеження або інші економічні заходи, через які невиконання зобов'язань коштує дорожче, ніж дотримання угод. Пов'язуючи економічні наслідки з екологічними показниками, санкції можуть спонукати до значущих дій щодо скорочення викидів і захисту природних ресурсів [29, 42].

Не менш важливим моментом є і використання новітніх технологій для незаконних дій підсанкційних держав або компаній. Наприклад, у сучасну епоху цифрових технологій кіберсанкції стають дедалі актуальнішим інструментом протидії зростаючій загрозі кібератак, хакерства та інших шкідливих дій в Інтернеті [22, 50]. Ці санкції спрямовані на окремих осіб, компанії або державних суб'єктів, залучених до кіберзлочинності, з метою запобігання такій діяльності та сприяння кращим практикам кібербезпеки в усьому світі. Заморожуючи активи та обмежуючи доступ до технологій і фінансових мереж, кіберсанкції забезпечують засіб реагування на кіберзагрози та пом'якшення їхнього впливу. Поширення цифрових технологій призвело до відповідного зростання кіберзагроз. Кібератаки можуть варіюватися від витоку даних і атак ворожих програм до більш складних операцій, спрямованих на критичну інфраструктуру та національну безпеку. Відомі інциденти, таких агресивних атак як, «WannaCry» і кампанія кібершпигунства «SolarWinds», підкреслюють значні ризики, пов'язані з кіберзагрозами. Ці атаки можуть призвести до значних фінансових втрат, скомпрометувати конфіденційну інформацію та підірвати довіру суспільства до цифрових систем. Кіберсанкції спрямовані на фінансові та

операційні можливості осіб, відповідальних за кібератаки. Ключові механізми включають заморожування активів, що передбачає блокування доступу до фінансових ресурсів, що зберігаються у банках і фінансових установах. Заморожуючи активи, конкретні особи або організації позбавляються коштів, необхідних для підтримки їхньої кібер-діяльності.

Іншим механізмом є обмеження доступу до технологій, що може обмежити можливість суб'єктів, підданих санкціям, придбавати або використовувати певні технології, програмне чи апаратне забезпечення, які можуть бути використані для зловмисних цілей [54]. Обмеження фінансових мереж шляхом запобігання цільовим організаціям здійснювати операції з міжнародними фінансовими мережами перешкоджає їхній здатності фінансувати та здійснювати кібератаки. Вплив кіберсанкцій може бути глибоким, слугуючи як стримуючим фактором, так і засобом покарання. Накладаючи значні економічні витрати на відповідальних за кібератаки, санкції можуть перешкоджати майбутнім зловмисним діям. Наприклад, Міністерство фінансів США ввело санкції проти багатьох фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з кібератаками, у тому числі пов'язаних із Північною Кореєю, РФ та Іраном. Ці санкції порушили їхні операції та обмежили їхню здатність здійснювати подальшу кібер-діяльність.

Майбутнє використання санкцій також може включати механізми вирішення глобальних криз у сфері охорони здоров'я. Під час пандемій чи інших надзвичайних ситуацій у сфері охорони здоров'я санкції можуть бути застосовані до організацій, які зберігають медичні препарати, беруть участь у завищенні цін або поширюють дезінформацію про заходи охорони здоров'я. Накладаючи фінансові штрафи або обмежуючи доступ до міжнародних ринків, ці санкції забезпечать більш справедливий розподіл ресурсів і посилять глобальну співпрацю у боротьбі із загрозами здоров'ю. Під час пандемії COVID-19 певні країни та компанії звинуватили у накопиченні засобів індивідуального захисту та інших основних медичних товарів, що призвело до дефіциту в інших регіонах. Санкції, спрямовані проти такої поведінки, можуть перешкоджати накопиченню запасів і прибутку, тим самим сприяючи більш ефективному

розподілу життєво важливих ресурсів. Крім того, організації, які поширюють неправдиву інформацію про заходи охорони здоров'я, можуть зіткнутися з санкціями, спрямованими на припинення дезінформації та просування точної інформації про охорону здоров'я, що має вирішальне значення під час криз у сфері охорони здоров'я для підтримки громадської довіри та дотримання усіх потрібних вказівок.

Також підкреслюючи важливість яка може покращити дію механізмів санкцій, можна прийняти декілька стратегій. Одним із підходів є посилення міжнародного співробітництва та координації. Багатосторонні санкції, підтримані широкою коаліцією країн, загалом ефективніші, ніж односторонні заходи. Коли великі економіки узгоджують свою політику санкцій, це зменшує можливості підсанкційної країни знайти альтернативні ринки чи фінансові системи для обходу обмежень. До прикладу, узгоджені санкції з боку США, ЄС та інших великих економік можуть ефективніше ізолювати цільові організації, зменшуючи їх здатність вести бізнес через альтернативні канали. Такий вид координації також надсилає сильніший політичний сигнал, посилюючи тиск на конкретний режим чи організацію з метою дотримання міжнародних норм [55].

Інше вдосконалення може включати використання передових технологій для кращого забезпечення виконання та моніторингу. Технологія блокчейн може використовуватися для відстеження та перевірки транзакцій, що ускладнить участь суб'єктів, які перебувають під санкціями, у незаконній фінансовій діяльності. Блокчейн забезпечує прозорий і незмінний реєстр, який можна використовувати для моніторингу фінансових операцій і забезпечення дотримання санкцій. Ця технологія може допомогти виявити та запобігти спробам таємного переміщення коштів або через посередників. Штучний інтелект (AI) і аналітика великих даних також можуть зіграти вирішальну роль у покращенні застосування санкцій. AI може аналізувати величезні масиви даних, щоб виявити шаблони та мережі, пов'язані з ухиленням від санкцій, що дозволяє застосовувати більш цілеспрямовані та ефективні санкції. Наприклад, алгоритми штучного інтелекту можуть виявляти незвичайні фінансові транзакції або моделі

торгівлі, які свідчать про ухилення від санкцій, що дозволяє органам влади вчасно вжити заходів. Аналітика великих даних також може допомогти виявити зв'язки між організаціями та особами, залученими до ухилення від санкцій, забезпечуючи більш повне розуміння мереж і стратегій, які використовуються для обходу санкцій. Поєднуючи ці передові технології, влада може розширити свою здатність контролювати та застосовувати санкції, що ускладнить ухилення від обмежень для цільових організацій [56].

У попередньому матеріалі визначено ключові елементи санкційного механізму, зокрема суб'єкти та об'єкти санкцій, види впливу, процедурні інструменти та очікувані ефекти. Проте перелік окремих елементів не забезпечує цілісного уявлення про їхню взаємодію та послідовність застосування санкцій у практичній діяльності. З метою систематизації та наочності пропонується модель санкційного механізму, яка інтегрує всі його елементи та процеси функціонування. Окреслена модель слугує методологічною основою для емпіричного аналізу та дозволяє оцінювати ефективність застосування санкцій залежно від типу порушення, суб'єкта впливу та характеру об'єкта (рис.1.2).

Запропонована модель санкційного механізму являє собою цілісну систему, що інтегрує всі ключові елементи впливу та процеси їх реалізації, забезпечуючи можливість комплексного емпіричного аналізу. Вона включає суб'єктів санкційного впливу, які є органами та посадовими особами, відповідальними за контроль та застосування санкцій, а також об'єкти впливу, до яких належать підрозділи, команди й окремі працівники підприємства

Механізм функціонування санкцій побудований на основі правової бази, що включає нормативні акти, внутрішні положення та стандарти поведінки. До його складових також належать типи санкцій, які можуть мати фінансовий, адміністративний, організаційний або дисциплінарний характер, та процедурні інструменти, що визначають алгоритми ухвалення рішень, порядок документування та контролю виконання санкцій.

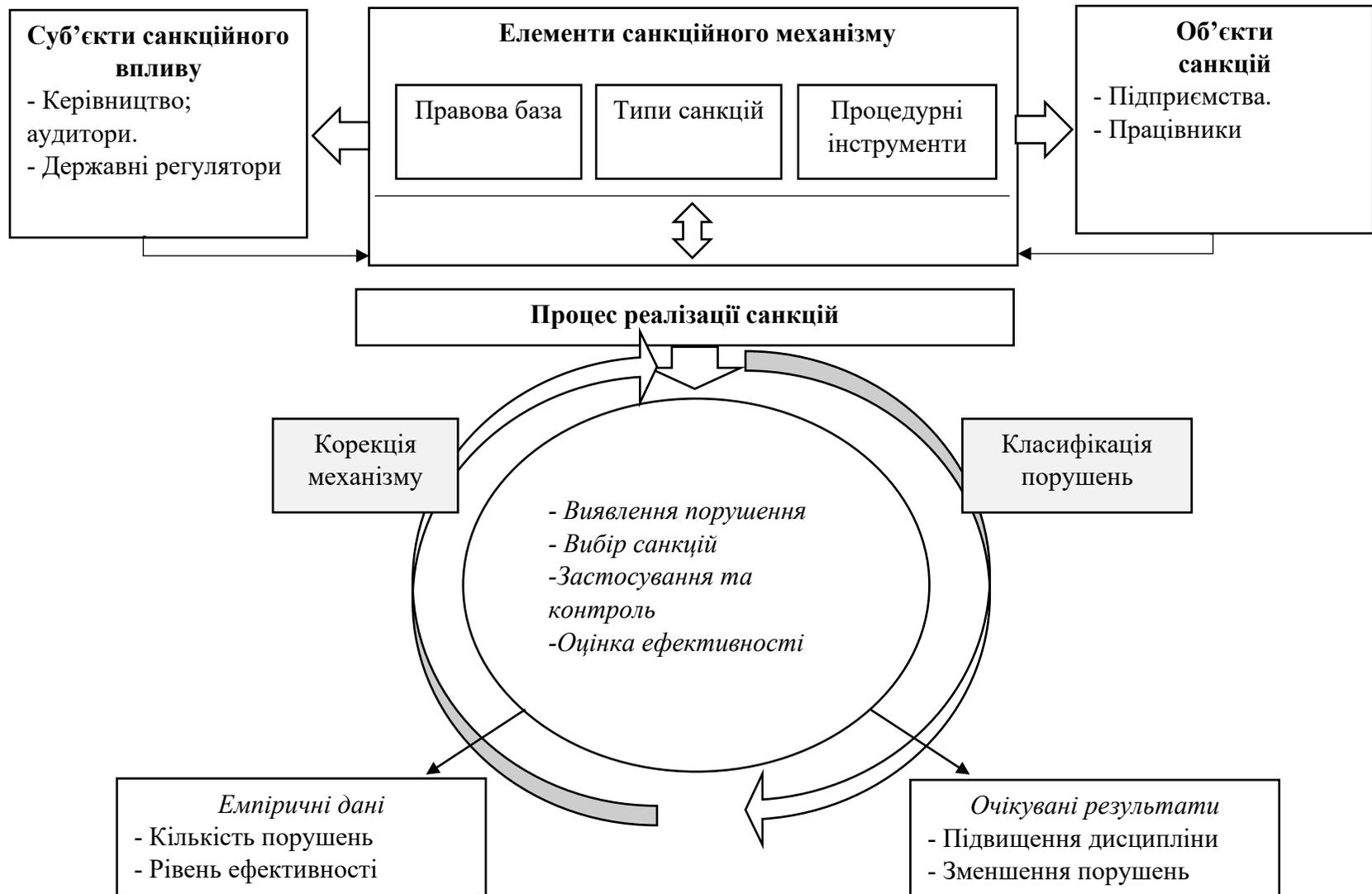

Рисунок 1.2 – Модель санкційного механізму

Джерело: складено автором.

Процес реалізації санкційного механізму носить циклічний характер і включає виявлення порушення через моніторинг та аудит, його класифікацію за критеріями тяжкості та ризику, вибір відповідного виду санкції, її застосування та контроль виконання, оцінку ефективності впливу і коригування механізму на основі отриманих результатів. Очікувані результати застосування моделі полягають у підвищенні дисциплінованості та відповідальності серед працівників, зменшенні кількості порушень, оптимізації організаційних процесів та внутрішнього контролю, а також у формуванні даних для подальшого емпіричного аналізу. Завдяки цілісності структури та взаємозв'язку всіх компонентів, запропонована модель дозволяє системно оцінювати ефективність санкційного впливу та адаптувати механізм до конкретних організаційних умов.

Окреслення елементів санкційного механізму дозволяє сформулювати авторське визначення даної дефініції, а саме: санкційний механізм – це цілісна система взаємопов'язаних елементів та процесів, за допомогою яких суб'єкти санкційного впливу здійснюють регулюючі та коригуючі заходи щодо об'єктів впливу з метою забезпечення дотримання норм, підвищення дисципліни та досягнення стратегічних цілей економічної безпеки.

Підсумовуючи матеріал даного розділу було зроблено висновок, що міжнародний інститут відповідальності ефективно керує міжнародними відносинами шляхом стратегічного використання санкцій. Ці санкції, які включають дипломатичні, економічні та військові заходи, спрямовані проти країн, які порушують міжнародне право. Координована міжнародними організаціями, глобальна економічна політика на високому рівні спрямована на вирішення глобальних економічних проблем. Хоча санкції можуть слугувати потужним інструментом впливу на зміни політики, захисту прав людини та підтримки міжнародної безпеки, вони також ризикують спровокувати негативні наслідки, такі як економічний спад і загострення конфлікту. Організація Об'єднаних Націй (ООН) та інші міжнародні організації відіграють вирішальну роль у координації національних зусиль для досягнення цілей міжнародного співробітництва та розвитку. Світова організація торгівлі (СОТ) регулює

міжнародну торгівлю, встановлюючи правила та надаючи форуми для переговорів між країнами.

Легітимність і пропорційність санкцій, а також їх соціально-економічний і гуманітарний вплив оцінює Рада Безпеки ООН. Під час накладення санкцій на країни, які порушують міжнародні стандарти, життєво важливо збалансувати національний суверенітет із глобальною відповідальністю. Ключові елементи міжнародної взаємодії включають взаємну довіру та повагу до територіальної цілісності, які є важливими для сприяння стабільним економічним відносинам і сталому розвитку міжнародних зв'язків [57].

Новітні технології, такі як блокчейн, штучний інтелект (AI) й аналітика великих даних, революціонізують застосування та моніторинг санкцій. Технологія блокчейн пропонує прозору та незмінну стратегію для відстеження та перевірки транзакцій, зменшуючи ймовірність незаконної фінансової діяльності суб'єктів, які перебувають під санкціями. Штучний інтелект і аналітика великих даних покращують ідентифікацію моделей і мереж, залучених до ухилення від санкцій, уможливаючи більш цілеспрямовані та ефективні санкції. Ці технології не тільки покращують відповідність вимогам, але й допомагають пом'якшити ненавмисні гуманітарні наслідки, забезпечуючи точне націлювання санкцій. Інтегруючи ці передові технології, міжнародні органи можуть підвищити ефективність і справедливість санкцій, сприяючи глобальній стабільності та безпеці.

Висновки до розділу 1

Економічні санкції стали центральним інструментом у міжнародних відносинах, які в основному використовуються державами та міжнародними організаціями для впливу на поведінку інших націй, корпорацій або окремих осіб, не вдаючись до військової сили. Ефективність цих санкцій залежить від цілого ряду факторів, у тому числі правових рамок, що їх регулюють, економічної взаємозалежності залучених сторін, а також політичної та

економічної стійкості націй, проти яких вони спрямовані. Певним висновком розділу дослідження є тонкий баланс між автономією та взаємозалежністю в глобальній економічній системі. Хоча взаємозалежність сприяє міжнародній співпраці та економічному зростанню, вона також створює вразливі місця, особливо коли виникають політичні конфлікти. Країни, які значною мірою залежать від зовнішньої торгівлі чи ресурсів, особливо піддаються впливу санкцій, які можуть порушити ланцюжки поставок, скоротити національний обсяг виробництва та створити економічну нестабільність. Історично роль економічної безпеки змінювалася під впливом праць класичних і сучасних економістів. У дисертації описано, як такі діячі, як Адам Сміт, Девід Рікардо та Джон Мейнард Кейнс, зробили внесок у наше розуміння стабільності ринку та державного регулювання. Проте поточний міжнародний ландшафт дедалі більше формується зовнішніми економічними загрозами, зокрема пандеміями, війнами та економічними кризами. Ці події кидають виклик основам глобальної економічної безпеки та вимагають нових підходів до зниження ризиків і забезпечення стабільності.

Критичний аналіз наукових підходів до трактування економічної безпеки дозволив виявити фрагментарність сучасного теоретичного дискурсу та відсутність універсального визначення цієї категорії. Обґрунтовано багатовимірність економічної безпеки як складної міждисциплінарної категорії, яка охоплює інституційні, структурні та функціональні аспекти розвитку національної економіки. На основі узагальнення існуючих концепцій сформовано авторський підхід до визначення економічної безпеки, що поєднує характеристику її як стану та здатності економічної системи забезпечувати стійкий розвиток, збереження економічного суверенітету та адаптацію до внутрішніх і зовнішніх загроз в умовах глобальної взаємозалежності. Отримані теоретичні результати створюють концептуальне підґрунтя для подальшого методологічного й прикладного дослідження проблем забезпечення економічної безпеки.

У дослідженні також підкреслюється важливість державних стратегій у вирішенні національних економічних інтересів. Ці стратегії мають збалансувати

національну безпеку та міжнародне співробітництво. У разі неправильного управління економічними санкціями вони можуть дестабілізувати економіку не лише держави-мішені, а й тих, хто вводить санкції. Також висвітлюються приклади як успішних, так і невдалих санкцій, наголошується на важливості комплексного, спільного підходу до їх впровадження.

У роботі розглядається еволюція механізму міжнародних санкцій, ілюструється його трансформація з реактивного інструменту на проактивний елемент стратегічної взаємодії між державами. Складність глобальної торгівлі та фінансових мереж означає, що санкції можуть мати далекосяжні наслідки, впливаючи на глобальні відносини, моделі торгівлі та економічну стабільність у всьому світі. Економічні санкції, запроваджені за умови міжнародної співпраці та чіткої правової бази, можуть слугувати ефективним засобом дотримання міжнародного права та сприяння глобальній безпеці. Однак вони також пов'язані зі значними проблемами, включаючи ненавмисні гуманітарні наслідки та ризик економічної помсти. Підсумовуючи, можна сказати, що хоча санкції залишаються важливим компонентом міжнародної дипломатії та економічного управління, їхній успіх залежить від стратегічного плану, міжнародної координації та ретельного балансу між національними інтересами та глобальною економічною стабільністю. Оскільки глобальна взаємозалежність зростає, роль економічних санкцій і надалі залишатиметься критичним, хоча й суперечливим аспектом підтримки міжнародного порядку.

Концептуальну модель санкційного механізму забезпечує системне поєднання його суб'єктів, об'єктів, видів впливу, правової бази та процедурних інструментів у межах цілісного циклічного процесу реалізації санкцій. Логіка функціонування механізму проявляється від виявлення та класифікації порушень до застосування санкцій, контролю їх виконання й оцінки ефективності з подальшим коригуванням. Загалом санкційний механізм можна розглядати як інтегровану системи регулюючих і коригуючих заходів, спрямованих на забезпечення дотримання норм, підвищення дисципліни та досягнення стратегічних цілей економічної безпеки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СВІТОВОЇ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ

2.1 Динаміка практики застосування політики економічних санкцій у світі

Процеси глобалізації світової економіки зумовлюють активізацію в системі міжнародних відносин нових економічних механізмів впливу на політику та поведінку окремих урядів чи груп держав, що діють в інтересах суспільної безпеки. Застосування міжнародних економічних санкцій, дискусії щодо їхньої ефективності та масштабів втрат від них сьогодні перебувають у центрі міжнародної політики. У сучасному глобалізованому та взаємозалежному світі, де національні економічні інтереси іноді діаметрально протилежні, все частіше застосовуються комплексні заходи для зміни економічної чи політичної стратегії держав. Особливої актуальності цій проблемі додає широке застосування міжнародних економічних санкцій на початку 21 століття. У світовій економічній науці недостатньо розкрито теоретичне підґрунтя та методологію дослідження міжнародних економічних санкцій. Зазвичай введення санкцій є не звичайним, а винятковим заходом зовнішньоекономічної політики, спрямованим на досягнення певних політичних цілей. Можна стверджувати, що санкції є антиподом нормальної зовнішньоекономічної політики. Запровадження санкцій має багато негативних наслідків, пов'язаних з уповільненням темпів зростання ВВП, розвитку бізнес-сектору, втратою робочих місць [58].

Економічні санкції в поєднанні з іншими заходами (наприклад, військово-політичними) можуть мати дестабілізуючий вплив на систему управління країни, до якої застосовано санкції. Аналіз основних факторів, механізмів та соціально-економічних наслідків економічних санкцій у світовій економіці потребує концептуального осмислення. Аналіз основних чинників, механізмів та соціально-економічних наслідків економічних санкцій у світовій економіці

потребує концептуального осмислення. Особливу увагу слід приділити використанню міждисциплінарної методології дослідження моделей економічних санкцій у світовій економіці, оскільки їх причини та наслідки виходять далеко за межі економічної сфери [59с. 69-70].

Типи економічних санкцій та засоби відображення і заохочення співпраці між країнами наведені в Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Види економічних санкцій

Позитивні санкції	Негативні санкції
Існуючі або обіцяні вигоди	Існуючі або загрозові штрафні санкції
Торговельні санкції: Зниження тарифів Скасування тарифів	Часткове ембарго Повне ембарго
Інвестиційні або фінансові санкції: – Фінансова або інвестиційна допомога від різних інституцій, таких як МВФ, СБ або від країн.	Скорочення потоків капіталу (скорочення або призупинення кредитування) Примусове вилучення інвестицій Скорочення міжнародних платежів Заморожування активів
Цільові санкції: – Гуманітарна допомога	Заборона транспорту та зв'язку Заборона на поїздки Заборона передачі технологій, заборона передачі прав інтелектуальної власності

Джерело: складено автором на основі [59, с. 72].

При визначенні змісту, характеру та видів економічних санкцій слід враховувати основні сфери їх застосування (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Основні сфери застосування санкцій

1. Культура і спорт	Призупинення обмінів
2. Дипломатія	Скорочення або закриття дипломатичних представництв Виключення з міжнародних організацій Заборона обіймати посади
3. Транспортування	Заборона повітряного та морського сполучення Призупинення залізничного та автомобільного транспорту
4. Комунікації	Призупинення надання поштових та телекомунікаційних послуг
5. Розвиток співпраці	Припинення фінансової та технічної допомоги
6. Військові питання	Припинення військового співробітництва
7. Фінанси	Заморожування зовнішніх активів Заборона фінансових переказів
8. Торгівля	Бойкот, Ембарго
9. Кримінальне правосуддя	Міжнародний трибунал

Джерело: складено автором на основі [59, с. 73].

Конкретні наслідки запровадження економічних санкцій набувають різних соціально-економічних вимірів, головним з яких, безумовно, є темпи економічного зростання. Наприклад, коли йдеться про торговельні санкції, то, як відомо з класичних та неокласичних моделей, зовнішня торгівля має безпосередній вплив на добробут населення та динаміку економічного розвитку.

У разі застосування як колективних, так і індивідуальних санкцій, сучасні макроекономічні моделі можуть бути використані для визначення соціально-економічних наслідків для обох сторін. Структурні моделі базуються на теоретичній концепції «витрати-випуск» В. Леонтьєва та на широкому економетричному інструментарії [60]. Вони дозволяють оцінити структурні зміни в економічній, демографічній, технологічній, політичній та інших сферах, що відбуваються внаслідок запровадження санкційної політики. В основу аналізу покладено загальну теорію економічної взаємозалежності, вдосконалену та розширену В. Парето. Економетричні моделі порогової векторної авторегресії (VAR) використовуються для визначення порогових ефектів політики економічних санкцій у контексті SWOT-аналізу (сильні та слабкі сторони, можливості, загрози, обмеження, поведінка країн, щодо яких запроваджено санкції, тощо) [60].

Механізм економічних санкцій формується в рамках інструментальної парадигми, оскільки передбачає використання різноманітних інструментів впливу на країну-об'єкт з метою нанесення їй економічних збитків. Його зміст і структура мають міждисциплінарний характер, відображаючи взаємодію економіки, політики, права та ін. Механізм економічних санкцій має трирівневий, ієрархічний характер: глобальний, регіональний і національний (державний). Всеосяжного, єдиного документа, присвяченого механізму економічних санкцій на рівні ООН, досі не створено. Фахівці з міжнародного права наводять приклади застосування колективних санкцій в рамках Ліги Націй, пов'язаних з можливістю ведення воєнних дій окремими державами. Зокрема, торговельні, фінансові та інші санкції були прописані в статтях 12, 13 і 15 Статуту Ліги Націй.

Глобальний рівень. На рівні ООН Рада Безпеки регулярно створює комітети з питань санкцій як допоміжні органи. Вони складаються з представників усіх членів Ради, і їхнє завдання полягає в тлумаченні та забезпеченні дотримання режиму санкцій. Нарешті, Рада Безпеки може використовувати регіональні організації (Глава VIII), такі як Організація з безпеки і співробітництва в Європі, НАТО та Міжнародні сили сприяння безпеці, для впровадження санкцій. Разом з тим, існують пропозиції щодо підвищення ефективності Ради Безпеки ООН з точки зору як запровадження, так і реалізації економічних та інших санкцій. По-перше, пропонується скасувати право вето, яке не відповідає сучасним реаліям. По-друге, необхідно розширити кількість членів Ради Безпеки. По-третє, Рада має бути більш прозорою і дозволити країнам з ринками, що формуються, та малим державам реалізувати своє право та вплив у Раді Безпеки.

Санкції ООН варіюються від вузько цілеспрямованих заходів щодо фізичних та юридичних осіб, які з меншою ймовірністю матимуть негативний вплив, окрім тих, що спеціально визначені, до широких заходів, що застосовуються до цілих секторів економіки, які з високою ймовірністю негативно вплинуть на населення країни.

У середньому з 1991 року ООН впроваджує 26 санкцій за рік. Нині діє 58% санкційних режимів. Перші цільові санкції запроваджено щодо Південної Родезії (1966 р.) та Південної Африки (1977 р.); пері широкі санкції фінансового сектору – відносно Лівії (2011 р.). Найпоширенішими видами санкцій є:

- ембарго на постачання зброї (86% епізодів);
- заморожування активів (68% епізодів);
- заборони на продаж (64% епізодів);
- товарні санкції (41% епізодів);
- дипломатичні санкції (23% епізодів);
- транспортні санкції (23% епізодів) [61].

Найчастіше використовується комбінація санкцій ООН: ембарго на постачання зброї + заморожування активів + заборона на поїздки (50% епізодів) [61].

Санкції ООН застосовуються для вирішення широкого кола викликів міжнародному миру та безпеці. Найпоширенішими цілями санкцій ООН є такі (рис. 2.1).

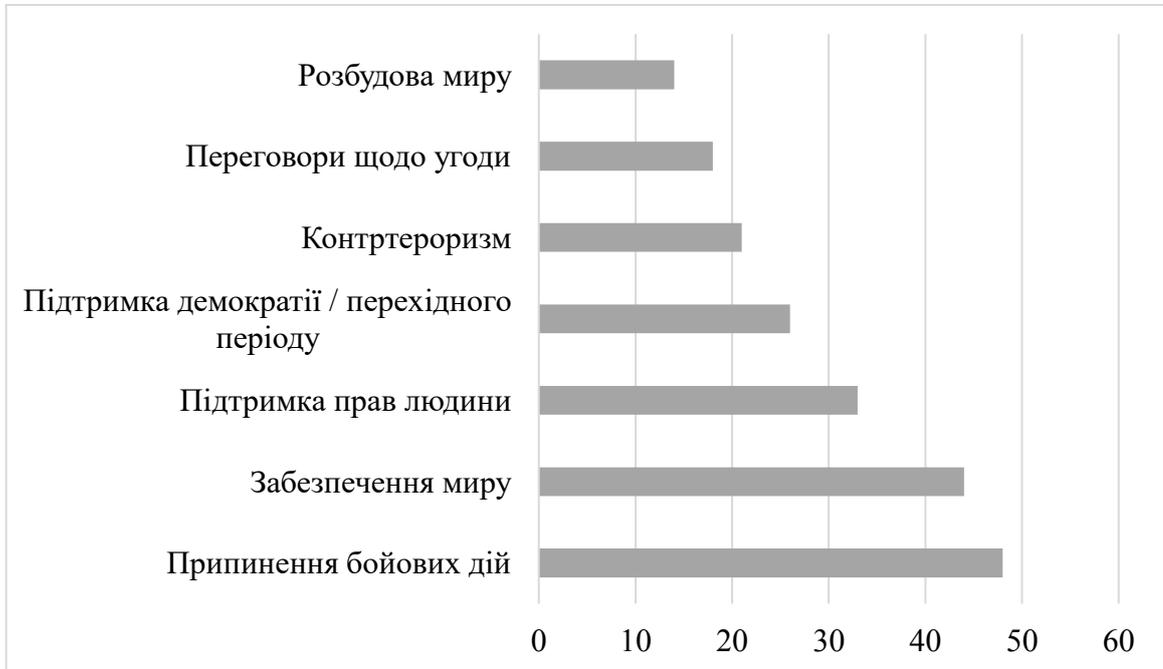

Рисунок 2.1 – Цілі санкцій ООН, % епізодів

Джерело: складено автором на основі [61].

Санкції ООН запроваджуються в різних контекстах:

- наслідки сусідніх або регіональних конфліктів (35% випадків санкцій);
  - запроваджені після інших односторонніх або регіональних санкцій: (70% випадків санкцій);
  - накладається у випадках, коли режим зрештою змінюється (50% випадків санкцій);
  - одностайно прийнято Радою Безпеки (76% випадків санкцій);
  - у поєднанні з іншими інструментами політики (100% випадків санкцій)
- [61].

Санкції ООН ніколи не використовуються окремо. Найчастіше їх поєднують з такими політичними інструментами (рис. 2.2) [61].

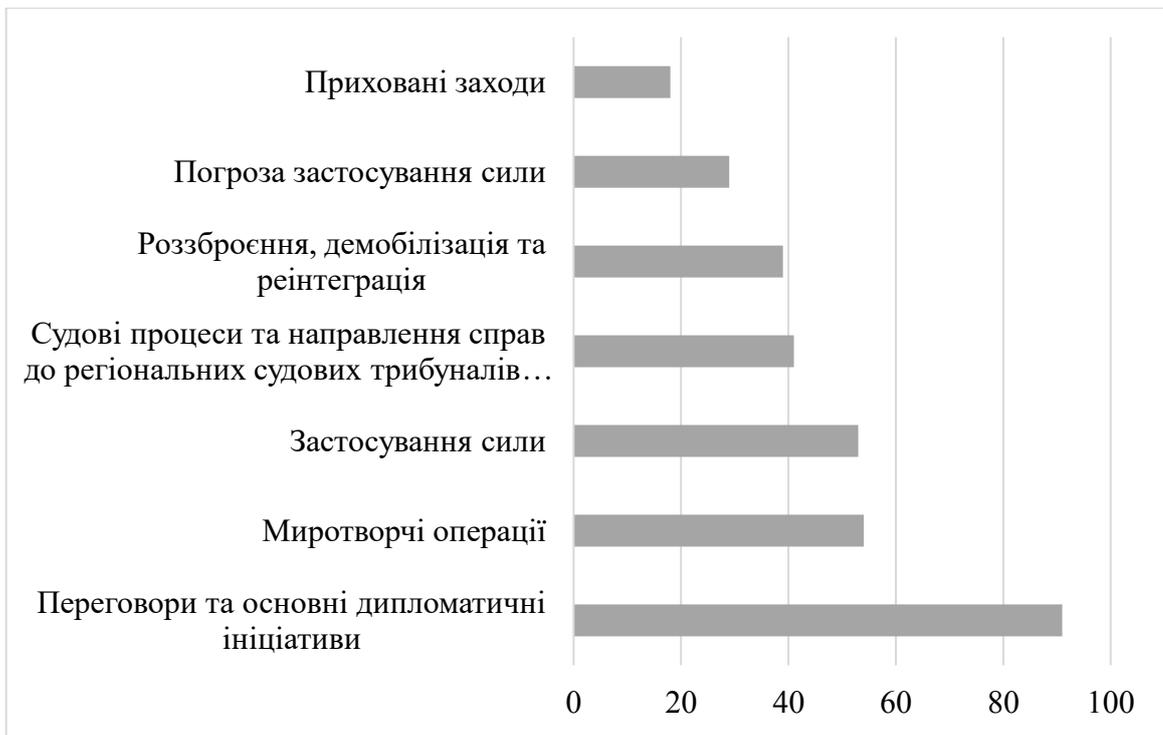

Рисунок 2.2 – Зв'язок з іншими політичними інструментами, % епізодів
Джерело: складено автором на основі [61].

Санкції ООН зазвичай не застосовуються самостійно. У 69% випадків регіональні санкції були запроваджені на додаток до санкцій ООН. У 56% відсотках епізодів союзником був ЄС; у 15% – економічне співтовариство держав Західної Африки. У 74% епізодах на додаток до санкцій ООН були запроваджені односторонні санкції, зокрема США (70% епізодів); Великою Британією (34% епізодів) [61].

Щодо *регіонального рівня*, то домінуюча логіка санкцій в ЄС охоплює примусові, сигнальні та обмежувальні аспекти. Досвід показує, що примусовий вимір не є домінуючим у переважній більшості випадків. Кожен випадок застосування санкцій може мати власну динаміку, і деякі з них тривають набагато довше, ніж інші. Для того, щоб описати різні характеристики того, як санкції можуть змінюватися в часі, було використано поняття епізоду. Загалом будь-яка санкційна справа може бути поділена на «епізоди», кожен з яких відповідає різним фазам справи. Новий епізод починається тоді, коли змінюється

відповідний елемент санкційної справи, наприклад, коли змінюється мета або коли разом із санкціями застосовуються інші інструменти.

Нині санкції ЄС розповсюджуються на 5770 фізичних осіб/організацій, у т.ч. 74.2% – для фізичних осіб; 25,8% для суб'єктів. Діє 33 санкційні режими. Найбільша кількість санкцій упроваджена в 2022 році (рис. 2.3).

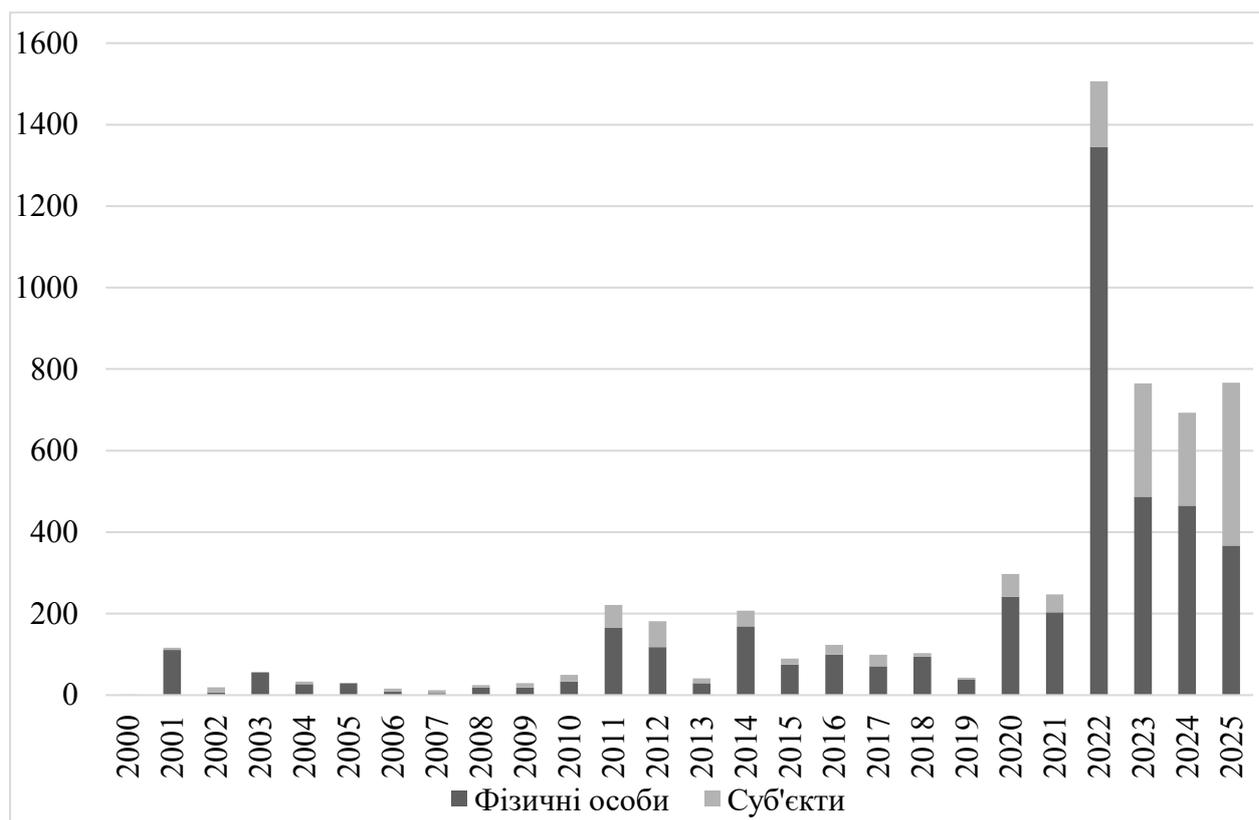

Рисунок 2.3 – Фізичні та юридичні особи, на які поширюються санкції, од.
Джерело: складено автором на основі [63].

Санкційний режим стосується обмежувальних заходів, прийнятих або з огляду на ситуацію в певній країні, або прийнятих для боротьби з конкретними горизонтальними діями (такими як тероризм). Україна має два режими: обмежувальні заходи щодо дій, що підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України (яка має більшість поточних позначень), та обмежувальні заходи, спрямовані проти певних осіб, організацій та органів, враховуючи ситуацію в Україні (режим незаконного привласнення державних коштів). Іран має три режими: обмежувальні заходи щодо

нерозповсюдження зброї масового знищення, обмежувальні заходи щодо серйозних порушень прав людини в Ірані, а також обмежувальні заходи з огляду на військову підтримку Іраном війни Росії в агресії проти України (рис. 2.4).

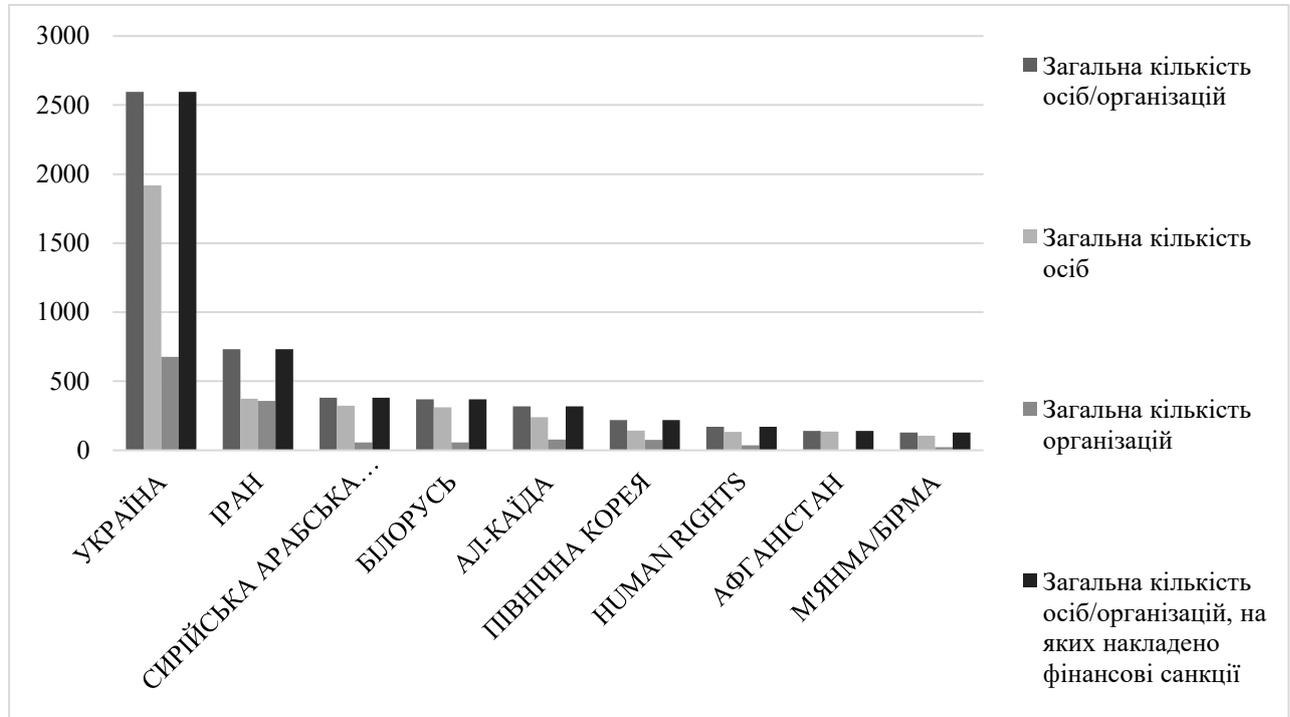

Рисунок 2.4 – Санкційні режими за країнами (організаціями) на 2026 рік, од. Джерело: складено автором на основі [63].

Найбільше санкцій запроваджено щодо фізичних та юридичних осіб України (45%) та Ірану (12,7%). Також значна частка припадає на Сирію (6,6%); Білорусію (6,4%); Аль-Каїду (5,5%).

Обмежувальні заходи щодо серйозних порушень прав людини в Ірані були вперше запроваджені 12 квітня 2011 року. Обмеження на поїздки та заморожування активів були запроваджені стосовно осіб, співучасників або відповідальних за керівництво чи здійснення серйозних порушень прав людини під час репресій проти мирних демонстрантів, журналістів, правозахисників, студентів або інших осіб, які виступають на захист своїх законних прав. Ці заходи також можуть бути запроваджені проти тих, хто співучасник або відповідальний за керівництво чи здійснення серйозних порушень права на належну правову процедуру, катувань, жорстокого, нелюдського та такого, що

принижує гідність, поведження, або невивіркового, надмірного та зростаючого застосування смертної кари, включаючи публічні страти, побиття камінням, повішення або страти неповнолітніх правопорушників, що суперечить міжнародним зобов'язанням Ірану в галузі прав людини. 23 березня 2012 року, з огляду на серйозність ситуації з правами людини в Ірані, були запроваджені додаткові обмежувальні заходи, а саме: ембарго на обладнання, яке може бути використане для внутрішніх репресій, та на обладнання, яке може бути використане для моніторингу або перехоплення інтернет- та телефонних зв'язків у мобільних або стаціонарних мережах [62].

Національний рівень санкцій. Приклад США – Іран. Щоб перевірити економічний вплив санкцій, проаналізовано вплив американських санкцій на економіку Ірану. Іран - країна, що має велике стратегічне значення для Сполучених Штатів. Перш за все, це одна з найбільших нафтовидобувних країн світу, здатна безпосередньо впливати на динаміку світових цін на енергоносії, що формує політичний клімат у регіоні. Завдяки своєму геополітичному розташуванню Іран має можливість контролювати Ормузьку протоку в Перській затоці і, за певних обставин, заблокувати всі танкерні комунікації з регіону, який забезпечує майже чверть світового видобутку нафти, спровокувавши, таким чином, глобальну енергетичну кризу в разі необхідності. У цьому контексті американо-іранські відносини є політико-економічним барометром, який значною мірою визначає статус США на міжнародній арені та впливає на їхній внутрішній політичний порядок денний.

Аналіз досвіду Ірану дає змогу простежити, як довготривалі санкційні обмеження трансформують ключові макроекономічні параметри та структуру національної економіки. У дослідженні [61] санкції розглядаються як кількісно вимірюваний фактор макроекономічної динаміки, що впливає на експорт нафти, валютний курс, інфляцію та економічне зростання. Запропонований індекс інтенсивності санкцій базується на аналізі інформаційних повідомлень і дозволяє трактувати санкції як змінну з часовою інтенсивністю. Формування індексу здійснено на основі публікацій провідних міжнародних видань (New York Times,

Washington Post, Los Angeles Times, Wall Street Journal у США та Guardian і Financial Times у Великій Британії), що відображають інформаційний та політичний контекст санкційного тиску. Хоча автори використовують міжнародні ЗМІ для відстеження відображення та інтенсивності економічних санкцій проти Ірану, цей підхід не позбавлений недоліків. Тому використання лише західних медіа обмежує точність оцінки, оскільки внутрішні джерела можуть краще відображати локальні економічні наслідки санкцій. В Ірані існують добре відомі газети, які висвітлюють новини про економічні санкції протягом десятиліть і, ймовірно, мають більшу читацьку аудиторію і вплив в Ірані, ніж західні ЗМІ. Автори наводять кілька причин, чому не варто використовувати перські газети для складання індексу санкцій на основі новин, зокрема політичні аспекти статей, позиція західних ЗМІ щодо висвітлення таких новин, оскільки вони базуються в країнах-відправниках, а також відсутність достатньої кількості перських газет, які б достовірно висвітлювали економічні санкції з часів Ісламської революції.

Laudati та Pesaran [61] застосовують моделі структурної векторної авторегресії (SVAR), імпульсні реакції та методи декомпозиції дисперсії для оцінки впливу позитивних шоків індексу санкцій на економічні показники Ірану з 1989 по 2019 рік, за винятком таких періодів, як Іранська революція, криза заручників, війна з Іраком та пандемія COVID-19. Економетричний аналіз на основі структурних моделей дозволяє оцінити динамічний вплив змін інтенсивності санкцій, яка коливається від 0 до 1, на макроекономічні показники, зокрема на експорт нафти, обмінний курс, інфляцію та зростання виробництва, але не на зростання грошової маси. Тобто за відсутності санкцій середньорічне зростання Ірану могло б становити 4-5 %, порівняно з реалізованими 3 %.

На рисунку 2.5 показано індекс інтенсивності санкцій для Ірану.

Постреволюційний Іран зазнав різних типів економічних санкцій, введених переважно США. Санкції посилювалися в 2011-2012 роках під час правління уряду Махмуда Ахмадінежада та ядерної програми Ірану, значно зменшилися під час дії Спільного всеосяжного плану дій (СВПД) (2016-2017),

але потім посилилися в 2018-2019 році після рішення адміністрації Трампа вийти з СВПД і знову запровадити економічні санкції. Хоча автори [65] змогли простежити реакцію обраних економічних показників на зміни індексу санкцій на основі новин, вони визнають, що відокремити роль неефективного управління від впливу санкцій досить складно.

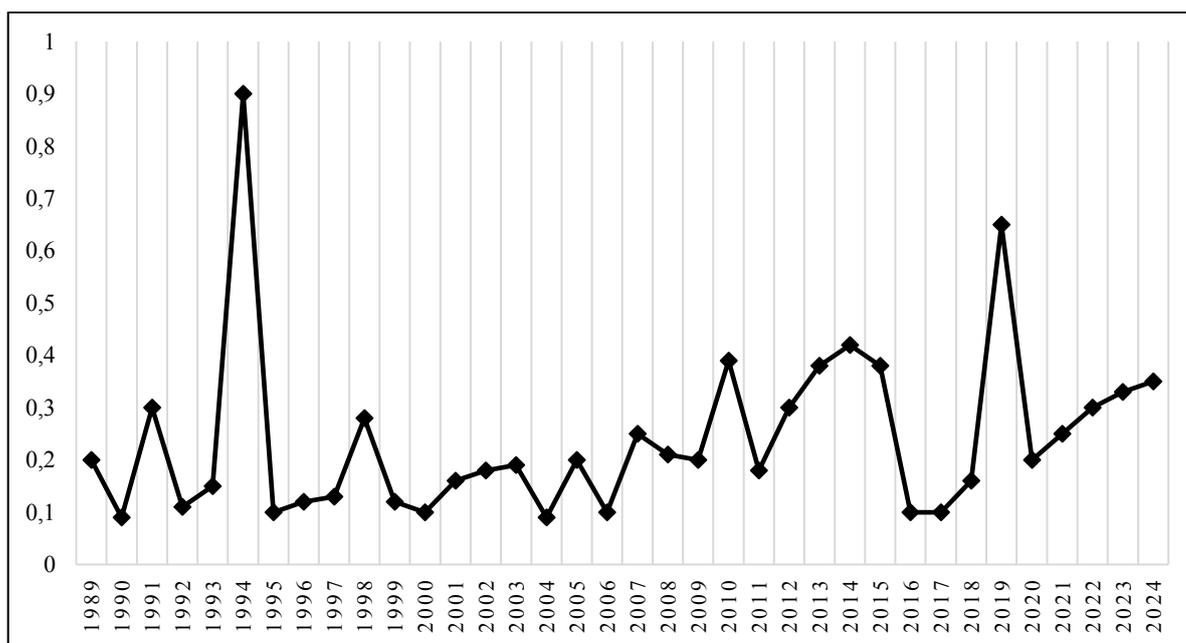

Рисунок 2.5 – Динаміка індексу інтенсивності санкцій для Ірану

Джерело: складено автором на основі [65].

Хоча основна увага при вимірюванні економічних втрат від санкцій зосереджена на формальній економіці, деякі дослідження також надали початкове уявлення про можливу реакцію неформальної, або тіньової, економіки на санкції та пов'язані з ними викривляючі ефекти. Основним каналом тінізації виступає валютний ринок, де дефіцит валюти поєднується зі зростанням попиту, формуючи премію чорного ринку. Одне з перших досліджень впливу економічних санкцій на неформальну економіку Ірану було проведене Farzanegan M.R. [66], а пізніше – Farzanegan M.R. і Nayo V. [67]. Обидва дослідження дотримуються вузького визначення тіньової економіки, детально описаного Schneider F. [68], що включає все ринкове легальне виробництво товарів і послуг, яке навмисно приховується від органів державної влади. Це

визначення тіньової економіки виключає злочинну діяльність у нелегальній економіці, таку як торгівля наркотиками та людьми. Farzanegan M.R. [66] надає описовий аналіз можливих каналів, через які економічні санкції можуть збільшити відносний розмір неформальної економіки, приділяючи особливу увагу викривленням на валютному ринку. Він пояснює, як поєднання підвищеного попиту на тверду валюту під час санкцій та економічної невизначеності з обмеженою пропозицією іноземної валюти на ринку через нафтове ембарго призвело до зростання премії чорного ринку для основних валют, таких як долар США або євро (тобто розриву між вільним та офіційним обмінним курсом). Доведено, що зростання премії чорного ринку є рушійною силою неправильного виставлення рахунків у торгівлі та контрабанди, особливо для тих економічних агентів, які мають доступ до іноземної валюти за офіційними субсидованими курсами. Деструктивний вплив премії чорного ринку на збільшення розміру тіньової економіки та корупції також показано в більш ранніх дослідженнях, таких як Farzanegan M.R. [69]. Емпіричне підтвердження впливу санкцій (виміряного за допомогою шоків від'ємної нафтової ренти) на премію чорного ринку в Ірані надано в роботі Zamani та ін. [70]. Звичайно, кінцевий вплив премії чорного ринку на контрабанду може залежати від доступу трейдерів до офіційного субсидованого обмінного курсу та їхніх політичних зв'язків. Більший доступ збільшує стимули для пошуку ренти та отримання вигоди від зростання премії чорного ринку в умовах санкцій. Для дрібних торговців, які не мають доступу до субсидованих обмінних курсів, вища премія чорного ринку може означати вищі витрати на контрабанду імпорту. Цей змішаний ефект також пояснюється в дослідженні глобальної контрабанди Buehn та Farzanegan [71].

На рисунку показано темп зростання премії чорного ринку, розрахований як відносна різниця між офіційним та вільним обмінним курсом ріалу до долара США. Зростання премії чорного ринку в Ірані не обмежувалося періодом санкцій. Воно також спостерігалось під час валютної кризи на початку 1990-х

років, коли премія чорного ринку сягнула рекордного рівня – майже 2000 % (рис. 2.6)

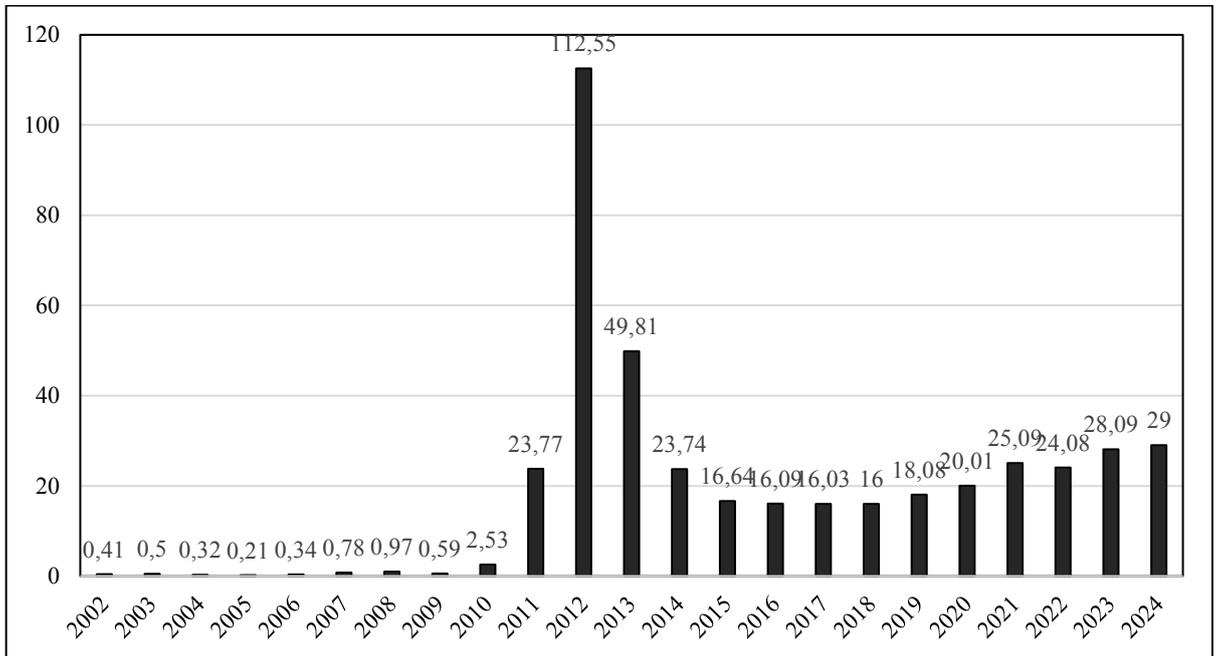

Рисунок 2.6 – Темп зростання премії чорного ринку в Ірані внаслідок запровадження економічних санкцій, %

Джерело: складено автором на основі [60].

Як видно на наведеному ринку, переломним моментом стала хвиля санкцій 2012 року, що обмежила доступ до валютних доходів і різко скоротила експорт нафти. Ця хвиля санкцій різко посилювалася двічі. Перший раз – у січні 2012 року, коли США запровадили санкції проти іранського центрального банку, що ускладнило отримання урядом доларів від його експорту. Вдруге – у липні 2012 року, коли ЄС запровадив повну заборону на імпорту іранської нафти. Втрата європейського ринку, який забезпечував значну частку експорту, спричинила девальваційний тиск, інфляцію та структурні дисбаланси. Оскільки країни-члени ЄС були пунктом призначення приблизно п'ятої частини всього іранського експорту нафти, ця нова подія мала величезний вплив на економіку Ірану. Рисунок 2.3 показує, як експорт нафти з Ірану скоротився приблизно на 800 000 барелів на день протягом цього періоду.

Санкції також заборонили країнам-членам ЄС здійснювати будь-які інвестиції, що передбачають передачу технологій, пов'язаних з нафтогазовою галуззю. Ця санкція сильно вплинула на видобуток нафти в Ірані: у 2012 році постачання нафти скоротилося більш ніж на 680 000 барелів на день порівняно з відповідним середнім показником у 4 200 000 барелів у 2011 році.

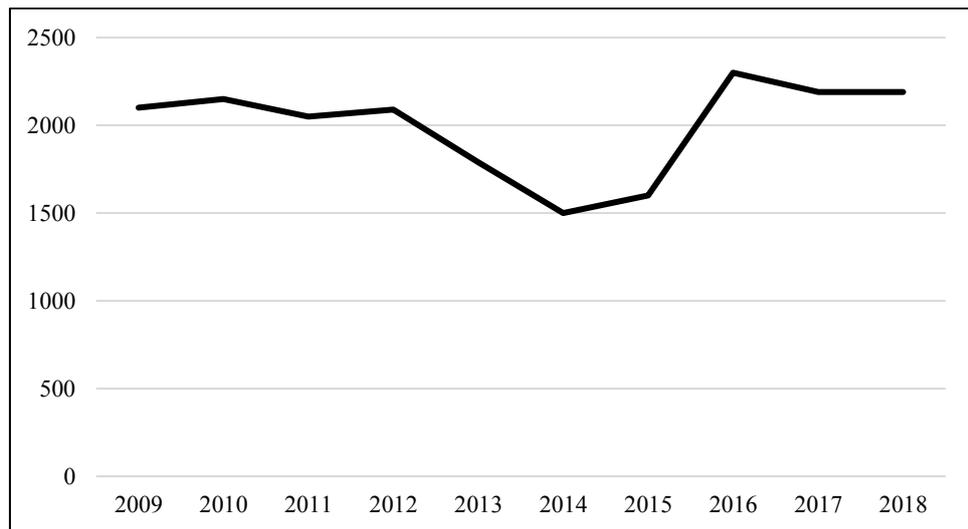

Рисунок 2.7 – Динаміка експорту сирої нафти з Ірану протягом 2009-2018 рр., тис. бар./ день

Джерело: складено автором на основі [71].

Механізм передбачає не лише виділення глобального, регіонального й національного рівнів, а й розкриття їх функціональної взаємодії, каналів впливу та механізму зворотного зв'язку (рис. 2.8).

Пропонуємо розглядати санкційний механізм як систему з п'яти взаємопов'язаних блоків:

- цільового, який формує політичну й економічну моделі впливу;
- інструментального, спрямованого на вибір санкційних інструментів (торговельних, фінансових, інвестиційних, персональних);
- імплементаційного, де відображені суб'єкти прийняття рішень та контролю;
- оціночного, що забезпечує аналіз ефективності, коригування режиму та перехід до нового «епізоду».

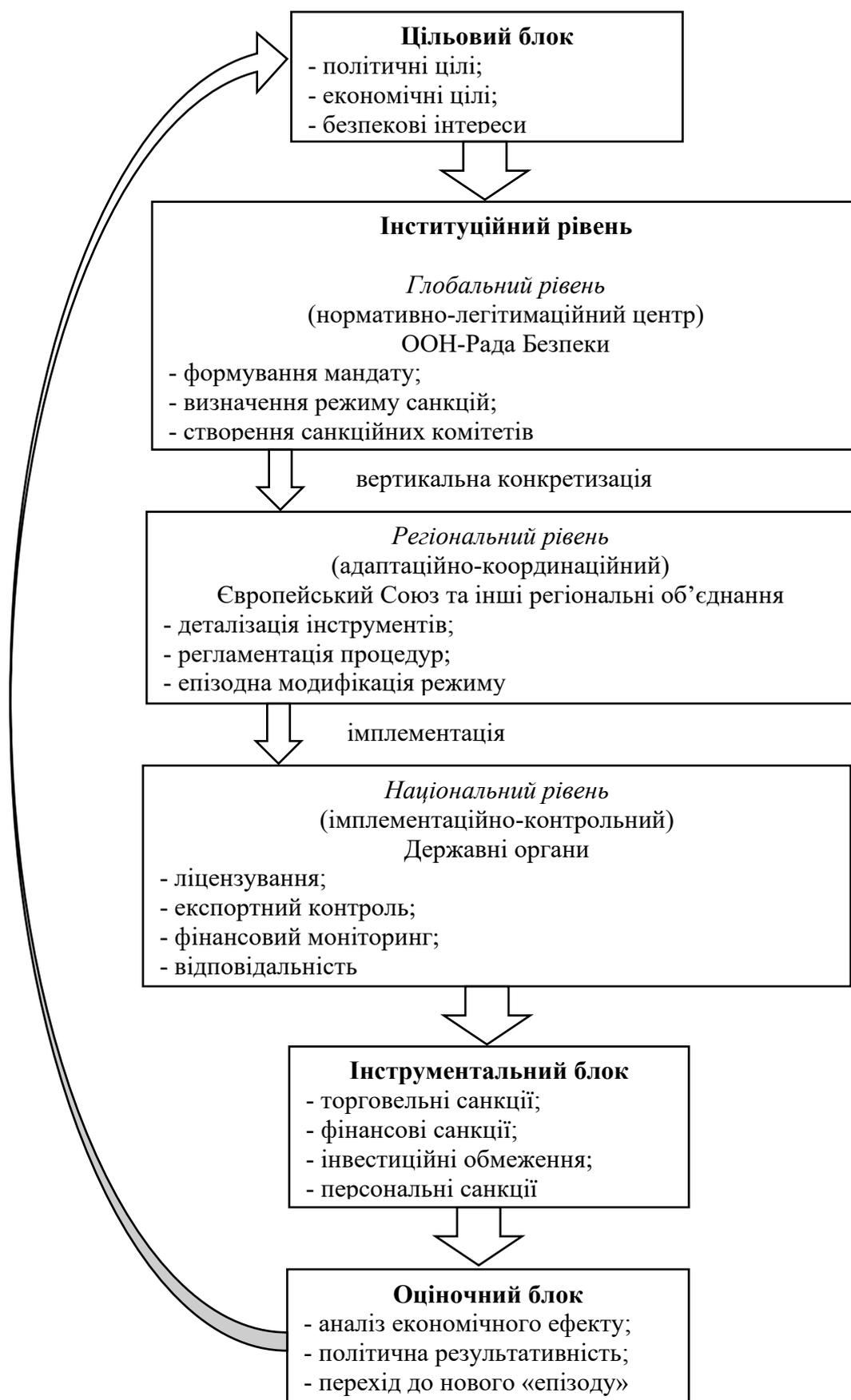

Рисунок 2.8 – Структурно-функціональна архітектура санкційного механізму

Джерело: складено автором.

На відміну від традиційного опису «трирівневої структури», дана модель поєднує ієрархічну та функціональну логіку; вводить п'ятиблокову внутрішню архітектуру механізму; відображає вертикальні, горизонтальні та зворотні зв'язки; враховує динамічну зміну режимів через епізодність. Тобто санкційний механізм розглядається як динамічна багаторівнева система з керованими параметрами впливу

Окремо варто зауважити, що війна РФ проти України змінила всю систему міжнародних економічних відносин. Більшість країн світу переконалися в агресивності кремлівського режиму та його злочинності. Європейський Союз, як і весь західний світ, засуджує війну РФ проти України. Нинішній перебіг подій підтверджує давню антиукраїнську та антидемократичну лінію Москви. Після того, як РФ визнала ДНР і ЛНР у лютому 2022 р. і розпочала повномасштабне воєнне вторгнення в Україну, ЄС, під головуванням Франції протягом останніх шести місяців, відреагував на це ухваленням кількох пакетів санкцій та посиленням обмежувальних заходів.

Зараз ЄС має розгалужену мережу з понад 40 різних обмежувальних режимів. Деякі з них санкціоновані Радою Безпеки ООН, тоді як інші прийняті Брюсселем самостійно. Рішення про запровадження, продовження та скасування режимів санкцій ухвалюються Радою ЄС на основі пропозицій Комісії та Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки. Комісія відіграє важливу роль у нагляді за виконанням санкцій державами-членами.

22 лютого Рада Європейського Союзу, що складається з міністрів закордонних справ, схвалила перший раунд санкцій, подібних до тих, що були запроваджені після анексії Криму в 2014 році, після визнання РФ Кореїської Народно-Демократичної Республіки та північно-східної частини РФ. Санкції набули чинності з дня публікації відповідного Регламенту, тобто 23 лютого.

В наступній таблиці представлено основні санкції ЄС проти РФ через повномасштабне вторгнення в Україну.

Таблиця 2.3 – Санкції ЄС проти РФ через повномасштабне вторгнення в Україну

Російська діяльність під санкціями	Тип санкції*	Правова основа**	Дата першого ухвалення	Поновлення***	Сфера застосування
1	2	3	4	5	6
Претендування на суверенітет України	Персональні; географічні	Рішення Ради ЄС 2014/145/СЗБП; Регламент Ради (ЄС) 269/2014	17.03.2014	Кожні 6 міс.	1800 фіз. та юридичних осіб
Претендування на суверенітет України	Економічні; географічні	Рішення Ради ЄС 2014/512/СЗБП; Регламент Ради (ЄС) 833/2014	31.07.2014	Кожні 6 міс.	Фінанси, оборона, енергетика, технології, транспорт, експортно-імпорتنі обмеження
Претендування на суверенітет України (Крим)	Економічні; географічні	Рішення Ради ЄС 2014/386/СЗБП; Регламент Ради (ЄС) 692/2014	23.06.2014	Кожен рік	Торговельні й фінансові обмеження
Претендування на суверенітет України (Донецька, Херсонська, Луганська та Запорізька обл.)	Економічні; географічні	Рішення Ради ЄС 2022/266/СЗБП; Регламент Ради (ЄС) 2022/263	23.02.2022	Кожен рік	Торговельні й фінансові обмеження
Застосування хімічної зброї	Персональні; тематичні	Рішення Ради ЄС (СЗБП) 2018/1544; Регламент Ради (ЄС) 2018/1542	15.10.2018	Кожен рік	РФ: 17 фіз. осіб, 1 юридична особа
					Всього: 22 фіз. особи, 3 юридичні особи
Здійснення кібератак	Персональні; тематичні	Рішення Ради ЄС (СЗБП) 2019/797; Регламент Ради (ЄС) 2019/796	17.05.2019	Кожен рік	РФ: 6 фіз. осіб, 2 юридичні особи.
					Усього: 8 фіз. осіб, 4 юридичні особи.
Порушення прав людини	Персональні; тематичні	Рішення Ради ЄС (СЗБП) 2020/1999; Регламент Ради (ЄС) 2020/1998	07.12.2020	Кожен рік	РФ: 44 фіз. особи,
					13 юридичних осіб (група «Вагнер» та пов'язані з нею);
					Всього: 62 фіз. особи, 20 юридичних осіб

Джерело: складено автором на основі [75].

* Персональні/економічні/тематичні/географічні. Персональні санкції (адресні санкції) стосуються фізичних та юридичних осіб і реалізуються у формі заборони на видачу віз, заморожування активів та фінансових обмежень, тоді як економічні санкції торкаються галузей економіки або економіки в цілому. Тематичні (глобальні) санкції пов'язані з окремими видами поведінки незалежно від локації, на відміну від географічних санкцій.

** Обмежувальні санкції ухвалюються в межах спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС: відповідно до статті 29 Договору про ЄС Рада ЄС діє одностайно, щоб ухвалити рішення про ухвалення, поновлення чи скасування режимів санкцій на основі пропозицій Верховного представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки. Впровадження економічних і фінансових аспектів таких рішень (обмеження імпорту чи експорту та заморожування активів) здійснюється регламентами, що ухвалені Радою ЄС на підставі статті 215 Договору про функціонування ЄС кваліфікованою більшістю за спільною пропозицією Верховного представника і Європейської комісії. У такий спосіб рішення та регламент Ради ЄС ухвалюються одночасно.

*** Термін поновлення режимів санкцій ЄС становить 6-12 місяців. Починаючи з лютого 2022 року, деякі держи-члени ЄС і Європейський парламент вимагають поновити термін для всіх режимів санкцій стосовно РФ до 12 місяців, щоб обмежити затримки перемовин.

Перший пакет санкцій включає:

Санкції проти 351 депутата Державної думи РФ, які проголосували за визнання ДНР і ЛНР 15 лютого 2022 року, а також проти 22 фізичних і чотирьох юридичних осіб, які «відіграли роль у підриві або загрозі територіальній цілісності, суверенітету і незалежності України». Обмежувальні заходи включають заморожування активів, заборону на фінансування фізичних та юридичних осіб зі списку, а також заборону на в'їзд до ЄС і транзит через нього.

Обмеження на імпорт товарів походженням з «ДНР» та «ЛНР», окрім тих, на які видано сертифікат походження від уряду України.

Заборона на надання послуг, пов'язаних з транспортом, телекомунікаціями, енергетикою, розвідкою та видобутком нафти, газу та корисних копалин, а також туризмом.

Обмеження доступу РФ до ринків капіталу, фінансових ринків та послуг ЄС.

Другий пакет санкцій був затверджений Радою міністрів закордонних справ ЄС 25 лютого, після того, як на передодні його погодили глави держав та урядів. Пакет набув чинності того ж дня. Міністри вирішили заморозити активи президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ РФ.

Обмежувальні заходи також поширюються на депутатів Державної Думи РФ, членів Ради безпеки РФ та білоруських чиновників, які підтримали вторгнення РФ в Україну.

Було розширено застосування існуючих фінансових норм і заборонено надання послуг, пов'язаних з акціями російських державних компаній на торгових майданчиках ЄС. Також заборонено приймати депозити від російських громадян або резидентів на суму, що перевищує певний розмір, управляти рахунками російських клієнтів центральними депозитаріями ЄС та продавати російським клієнтам цінні папери, деноміновані в євро. Санкції зачіпають майже 70% російського банківського ринку та найбільші державні підприємства, в тому числі в оборонній промисловості.

Санкції стосуються експорту до РФ певних товарів і технологій у нафтопереробному секторі. Брюссель має намір використати ці санкції, щоб завдати шкоди російському нафтовому сектору та затримати модернізацію нафтопереробних заводів у РФ.

Запроваджено заборону на експорт чутливих товарів і технологій авіаційної та космічної промисловості. Заборона також включає заборону на надання послуг зі страхування, перестрахування та технічного обслуговування цих товарів і технологій, а також пов'язану з ними технічну та фінансову допомогу.

Запроваджено додаткові обмеження на експорт товарів і технологій подвійного призначення, а також обмеження на експорт супутніх товарів і технологій, зокрема напівпровідників і передових технологій, які можуть сприяти розширенню технологічних можливостей РФ в оборонному та безпековому секторах.

Було припинено дію безвізового режиму для дипломатів та спрощеного візового режиму для власників службових паспортів і бізнесменів.

Рада також вирішила активізувати дипломатичні зусилля для ширшого засудження РФ та її війни проти України. Вона доручила послам і представництвам ЄС у всьому світі активізувати зусилля з метою міжнародної ізоляції РФ.

28 лютого ЄС ухвалив третій раунд санкцій. Вони включають заборону наведення бізнесу з Центральним банком РФ, заборону для всіх типів російських авіакомпаній на транзит через повітряний простір ЄС і вхід в аеропорти ЄС, персональні та економічні санкції проти Білорусі, а також санкції проти 26 фізичних осіб і газової страхової компанії Sogas. До списку санкцій також потрапили кілька російських міністрів і перший заступник голови Ради Федерації. Також під санкції потрапили кілька високопосадовців Південного військового округу РФ, керівники енергетичних компаній «Роснефть» і «Транснефть», керівники групи «Север» і Промсвязьбанку, два акціонери «Альфа-груп», голова правління московського міжнародного аеропорту «Шереметьєво» та інші бізнесмени, наближені до російського президента. До цього кола потрапила корпорація «Согаз», яка брала участь у будівництві мосту через Керченську протоку.

Санкції були введені проти прес-секретаря російського президента і 6 журналістів за ведення антиукраїнської пропаганди в російських ЗМІ. До санкційного списку було додано близько 700 фізичних та понад 50 юридичних осіб за діяльність, що підриває територіальну цілісність, суверенітет і незалежність України.

Важливо також зазначити, що Рада ЄС ухвалила рішення про виділення 450 млн євро з Європейського фонду миру протягом наступних 24 місяців для фінансування постачання обладнання та матеріалів, включаючи першу в історії летальну зброю, Збройним силам України. Це рішення, яке набуло чинності 28 лютого 2022 р., є першим випадком, коли санкція була накладена на будь-яку країну, крім Ірландії, Австрії, 24 держави-члени, за винятком Мальти, були

передані до Міністерства оборони. Держави-члени повинні дозволити прохід військової техніки та супроводжуючого персоналу через свою територію, включаючи повітряний простір.

За повідомленням Секретаріату французького головування в ЄС, в середині березня в Брюсселі країни-члени ЄС схвалили четвертий пакет санкцій проти РФ після її вторгнення в Україну. Нові санкції спрямовані на сталеливарний, вугільний та енергетичний сектори РФ, а також на доступ Москви до ресурсів міжнародних фінансових інституцій. Вони націлені на економічні та логістичні сектори, які фінансують війну [74].

ЄС призупинив дію режиму найбільшого сприяння для РФ. Цей захід дозволяє західним країнам накладати високі тарифи на російську продукцію, ставлячи РФ в один ряд з Північною Кореєю та Іраном. Заборона на імпорт сталі призведе до того, що РФ втратить приблизно 3,3 млрд. євро доходів від експорту. Квоти для інших країн будуть відповідно збільшені. Санкції включають заборону на імпорт російської сталі та заліза, заборону на експорт предметів розкоші, в тому числі автомобілів вартістю понад 50 тис. євро, а також заборону на інвестиції в нафтові компанії та енергетичний сектор.

Санкції також включають заборону європейським рейтинговим агентствам надавати послуги РФ та її компаніям. ЄС також розширив список об'єктів санкцій. Відомо, що тепер до нього включено більше олігархів та бізнесменів, пов'язаних з Кремлем.

Майбутні рішення щодо санкцій, їх продовження та запровадження нових санкцій залежатимуть від ситуації у відносинах між Україною та РФ та можливих заходів у відповідь з боку РФ. Наразі, однак, всі санкції були продовжені понад встановлений термін. Безумовно, поки триває війна, нові санкції будуть запроваджуватися, а запровадження четвертого пакету та обговорення п'ятого свідчать про посилення тиску з боку Європейського Союзу [76].

У 2022 році вищі ціни на сировинні товари сприяли зростанню експорту до 636 млрд. дол. США (з 550 млрд. дол. США в 2021 р.) та скороченню імпорту до

351 млрд. дол. США (з 380 млрд. дол. США). Цей ефект збільшив торговельний баланс РФ (285 млрд. дол. США) та профіцит поточного рахунку платіжного балансу (зі 122 млрд. дол. США у 2021 р. до 233 млрд. дол. США). Видатки країни також значно зросли (+25% у 2021 р.), головним чином через збільшення військових витрат. Поточний бюджет (2023-2025 р.) передбачає скорочення витрат з 31,1 трлн. руб. у 2022 році до 29,0 трлн. руб. У 2024 р. Цього планується досягти за рахунок скорочення витрат не військового сектору. Водночас очікується, що доходи бюджету залишаться стабільними за відсутності нових значних санкцій або геополітичних змін. Очікується, що доходи від нафти і газу у 2023 р. будуть нижчими, ніж у 2022 р., але все ще вищими, ніж середній показник за 7 років перед війною. Крім того, доходи з інших джерел, крім нафти і газу, є більш стабільними, перевищуючи середній семирічний показник у всі місяці 2022 року [75, с. 7] (рис. 2.9).

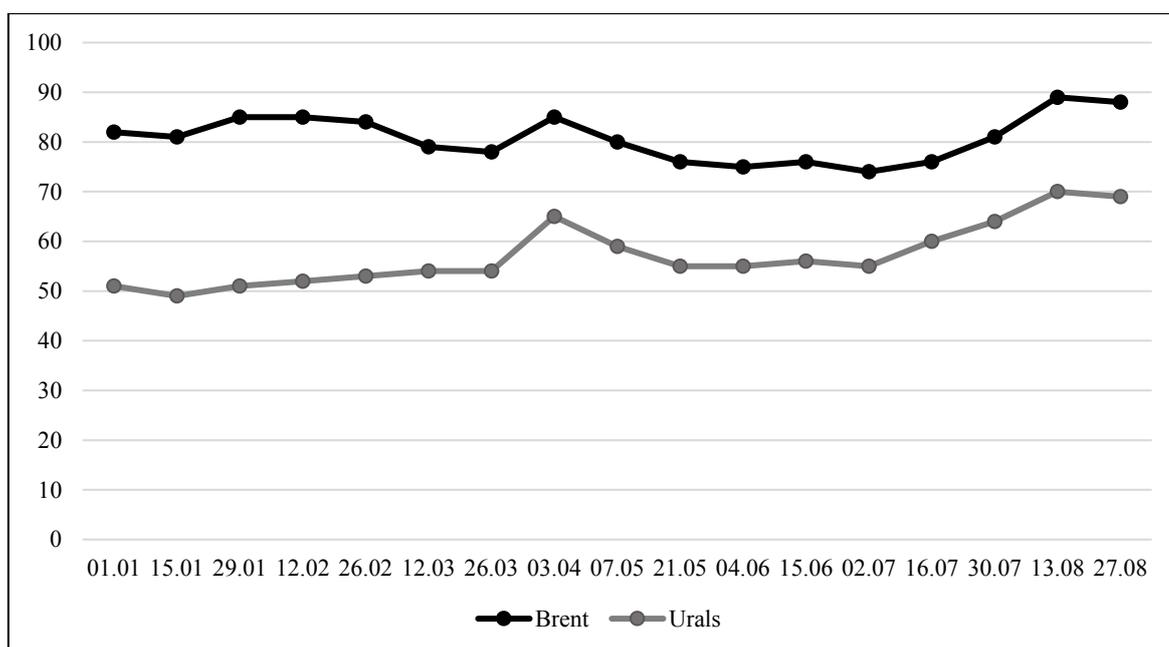

Рисунок 2.9 – Динаміка цін на нафту Brent і Urals та їхні граничні значення у 2022 р., дол./бар.

Джерело: складено автором на основі [75].

Запровадження нафтового ембарго та обмеження цін на нафту мало негайні наслідки. За однією з оцінок, у перший місяць дії нафтового ембарго та

обмеження цін РФ втрачатиме приблизно 160 млн євро на день, що відповідає зниженню доходів від експорту викопного палива на 17%. Згідно з даними, опублікованими Міністерством фінансів РФ 1 серпня 2023 року, середня ціна нафти марки Urals з січня по липень 2023 року становила 53,94 долара США за барель, порівняно з 83,27 долара США за аналогічний період 2022 року. Як наслідок, згідно з даними, опублікованими Міністерством фінансів РФ, нафтогазові надходження до російського бюджету в січні-липні 2023 року впали на 41,4% у річному обчисленні.

Щоб протистояти впливу енергетичних санкцій, РФ збільшила постачання нафти в Азію. У період до вторгнення, з січня 2021 року по лютий 2022 року, морський імпорт Китаю з РФ в середньому становив близько 590 000 барелів на день, але з лютого по грудень 2022 року він склав близько 857 тис. барелів на день, тобто збільшився на 45%. Малоімовірно, що Азія повністю замінить обсяги, які РФ постачає до Європи. На додаток до більш тривалого часу транзиту (доставка до Індії займає близько місяця порівняно з кількома днями до Роттердама або Генуї), танкерам доводиться проходити через безліч вузьких судноплавних шляхів, таких як Датська протока, Гібралтарська протока, Босфор, Суецький канал і Баб-ель-Мандеб, і стикаються з ризиком затримок.

В останньому економічному прогнозі РФ, опублікованому Центральним банком Фінляндії, зазначається, що російська економіка перевищила минулорічний негативний прогноз з низки причин. По-перше, це стосується переходу до економіки війни. РФ доклала безпрецедентних зусиль, щоб зменшити свою попередню фіскальну обережність, запровадити контроль за рухом капіталу та збільшити державні витрати на підтримку військових зусиль. РФ почала з низьких інвестиційних тенденцій, але інвестувала значні кошти в інфраструктуру та проекти, пов'язані з війною (найбільше зростання галузевих інвестицій відбулося у військову безпеку, трубопроводи та залізничний транспорт). Очікується, що інвестиції в такі низькопродуктивні сектори та збільшення розміру державного сектору за рахунок приватного призведуть до зниження продуктивності та конкурентоспроможності.

2.2 Оцінка причинно-наслідкових зв'язків застосування санкційного механізму на прикладі Ірану

Економіка Ірану характеризується вуглеводневим, сільськогосподарським та сервісним секторами, а також помітною державною присутністю у виробничій сфері та сфері фінансових послуг. Іран посідає друге місце у світі за запасами природного газу і четверте - за доведеними запасами сирої нафти. Незважаючи на відносну диверсифікацію як для країни-експортера нафти, економічна активність і державні доходи все ще залежать від надходжень від продажу нафти, а отже, є нестабільними. Наразі готується новий п'ятирічний план розвитку. Попередній план на 2016/17 - 2021/22 роки складався з трьох основних напрямків: розвиток стійкої економіки, науково-технічний прогрес і сприяння культурному розвитку. Серед його пріоритетів були реформа державних підприємств і фінансово-банківського сектору, а також розподіл і управління доходами від продажу нафти. План передбачав щорічне економічне зростання на рівні 8% [77].

За даними Світового Банку, економічне зростання Ірану сповільнюється після його зупинки в нафтовому секторі у 2023 році, але нещодавнє зростання в ненафтовому секторі знизило безробіття до рекордно низького рівня, а жорсткіша монетарна політика сприяла сповільненню інфляції. Перспективи залишаються схильними до значних ризиків, включаючи потенційне розширення конфлікту на Близькому Сході, ослаблення світового попиту на нафту та вплив зміни клімату. Далі в таблиці представлено основні економічні показники Ірану за 2023 рік (табл. 2.4).

Економіка Ірану зростає п'ятий рік поспіль завдяки відновленню нафтового сектору та позитивному впливу на інші сектори економіки. Однак зростання нафтового ВВП почало сповільнюватися у 2024/25 році (іранський календарний рік закінчується 20 березня) через послаблення світового попиту. Незважаючи на нещодавнє прискорення, зростання інших секторів економіки також залишається обмеженим у середньостроковій перспективі через економічні санкції та кілька років поспіль стагнації основного капіталу.

Таблиця 2.4 – Економічні показники Ірану за 2023 рік

Економічний показник	Значення показнику
Населення, млн. ос.	89,2
ВВП, млрд. дол. США	478,4
ВВП на душу населення, дол. США	5364,7
Рівень бідності з доходами вище середнього (\$6,85)	21,9
Індекс Джині	34,8
Зарахування до початкової школи (% брутто)	104,5
Очікувана тривалість життя при народженні, років	74,6
Загальні викиди парникових газів	991,9

Джерело: складено автором на основі [77].

Ринок праці відновлюється, але проблеми залишаються: у 2023/24 році лише 37,9% населення працездатного віку було працевлаштовано, а частка жінок у складі робочої сили становила лише 12,1%. Поступове старіння населення та відтік людського капіталу створюють додаткові обмеження для економічного зростання та фіскальної стабільності. Дискреційна фіскальна політика, включаючи грошові трансферти, підтримала вразливі домогосподарства та зростання споживання, але також призвела до збільшення дефіциту бюджету та посилила інфляцію і проциклічну фіскальну політику. Цей фіскальний тиск спричинив плани скорочення бюджету на 2024-25 рр. Для виведення економіки на більш сталий шлях необхідний комплексний і послідовний пакет реформ. Реформи мають визначити пріоритетом нагальну проблему дефіциту енергії та води шляхом поєднання управління попитом і пропозицією, зокрема, модернізації енергоефективного обладнання та транспортних засобів, зменшення втрат електроенергії в розподільчих мережах, водоефективного зрошення та переходу до більш стійкої структури посівних площ. Раціоналізація цін на енергію та воду, доповнена адекватними заходами соціального захисту, також допоможе зменшити марнотратне споживання та пом'якшити зростаючий дисбаланс між попитом та пропозицією. Зменшення структурного дефіциту державного бюджету шляхом розширення прав та покращення адресності трансфертів може допомогти розвернути інфляційний цикл та вивільнити фіскальний простір для стимулювання зростання видатків. У середньостроковій перспективі структурні реформи, спрямовані на покращення бізнес-середовища

шляхом мінімізації цінових інтервенцій та інших ринкових викривлень, можуть сприяти зростанню приватного сектору, стимулюванню інвестицій та створенню робочих місць.

У 2023/24 році зростання ВВП прискорилося до 5% завдяки нафтовому сектору та послугам. ВВП нафтового сектору зріс на 14,7% через жорсткішу кон'юнктуру на світових ринках нафти та збільшення обсягів експорту сирової нафти, чому частково сприяли цінові знижки. Нафтовидобувний сектор зріс на 3,6%, на чолі з послугами (рис. 2.10).

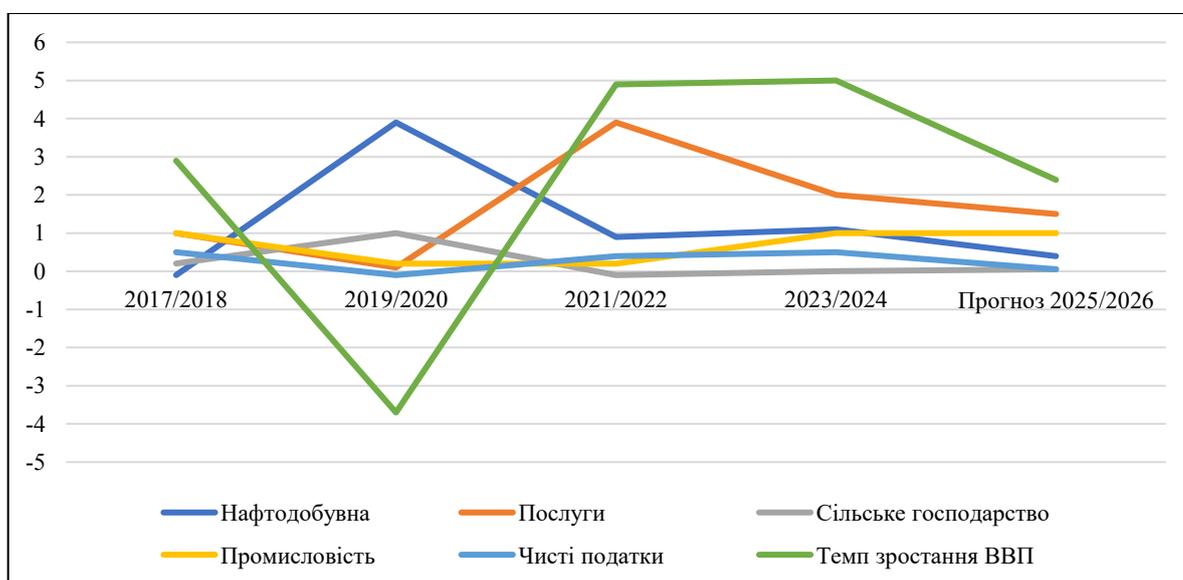

Рисунок 2.10 – Темп зростання реального ВВП Ірану і внесок у нього різних галузей, %

Джерело: складено автором на основі [75].

Економічна активність продовжила зростати в 2024/25 році: зайнятість зросла на 1,8% в 1-2 кварталах 2024 року. Хоча зростання зайнятості допомогло знизити рівень безробіття до 7,7%, необхідно створити більше робочих місць, щоб підвищити рівень участі населення в робочій силі, який залишається низьким - 41,2%, і лише 14,3% жінок працездатного віку беруть участь у робочій силі [77].

У перші п'ять місяців 2024/25 року інфляція сповільнилася: базова інфляція досягла 31,6% та 34,7% у серпні 2024 року відповідно, що на 23,9 та 12,2

відсоткових пункти нижче від нещодавнього піку в квітні 2023 року. Ціновий тиск послабився завдяки зниженню світових цін на сировинні товари, помірним інфляційним очікуванням та жорсткішій монетарній політиці, зокрема обмеженню зростання банківських балансів, посиленню резервних вимог до ризикованих банків та підвищенню міжбанківських процентних ставок. Державні фінанси у 2023/24 році були обмеженими, оскільки доходи від нафти не досягли запланованих показників. Незважаючи на виконання запланованих податкових надходжень, дефіцит бюджету збільшився на 0,6 відсоткового пункту до оціночних 3,4% ВВП. Цей дефіцит був додатково посилений значними позабюджетними видатками, в тому числі грошовими трансфертами з Програми цільових субсидій. Закон про бюджет на 2024/25 рік передбачає більш виважену фіскальну політику зі стриманим зростанням видатків та консервативним прогнозом доходів. Оскільки бюджетні видатки, як очікується, зростуть на 21% у номінальному виразі, що є нижчим за очікуваний рівень інфляції, це свідчить про політику стримування. Зниження експортних цін та зростання імпорту призвели до майже двократного скорочення профіциту поточного рахунку платіжного балансу до 6,3 млрд доларів США, або 1,6% ВВП, за 9 місяців 23-24 рр. Тиск на зовнішній рахунок ще більше посилюється через дефіцит рахунку операцій з капіталом у розмірі 15,3 млрд доларів США, що стало сьомим роком поспіль чистого відтоку капіталу. Динаміка торгівлі покращилася за 5 місяців 24-25 рр. (квітень-серпень 2024 року): експорт та імпорт не нафтових товарів зріс на 10% та 5,5% відповідно, що призвело до скорочення дефіциту торгівлі не нафтою на 13% (табл. 2.5).

У середньостроковій перспективі прогнозується помірне зростання ВВП. У 2024/25 році очікується уповільнення зростання через жорсткішу фіскальну та монетарну політику і тимчасовий ефект відновлення нафтової економіки у 2023/24 році під впливом сповільнення світового попиту. Прогнозується, що зростання не нафтових галузей стримуватимуть триваючі санкції, дефіцит енергоресурсів та економічна невизначеність. Екстремальні погодні явища та

дефіцит води впливатимуть на сільськогосподарський сектор, непропорційно впливаючи на бідні верстви населення.

Таблиця 2.5 – Макроекономічні показники Ірану, %

Економічні показники	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024	2024/ 2025	Прогноз 2025/2026	Прогноз 2026/2027
1	2	3	4	5	6	7
Зростання реального ВВП, у постійних ринкових цінах	4,7	3,8	5	3,7	2,9	2,4
Приватне споживання	3,9	8,7	4,1	3,1	2,5	2,1
Державне споживання	8,3	-3,6	-1,7	-0,2	1,7	2
Валові інвестиції в основний капітал	0	6,7	7,2	5,8	5	4,2
Експорт товарів та послуг	5,2	8,2	17,1	7,9	4,2	3,1
Імпорт товарів і послуг	24,1	7,5	3	2,8	3	3
Зростання реального ВВП, у постійних цінах факторів виробництва	4,4	4	4,5	3,7	2,9	2,4
Сільське господарство	-2,6	1,1	0,2	1,3	1,1	0,8
Промисловість	3,2	7,4	7,1	4,7	3,7	3
Послуги	6,5	2,7	3,8	3,4	2,7	2,3
Інфляція (індекс споживчих цін)	46,2	46,5	52,3	31,9	30	28
Сальдо поточного рахунку (% від ВВП)	3,1	3,4	2	1,2	1	0,8
Фіскальне сальдо (% від ВВП)	-3,2	-2,8	-3,4	-2,1	-2,5	-2,6
Доходи (% від ВВП)	11	11	10,4	10,7	10,7	10,8
Валовий державний борг (% від ВВП)	42,4	30,1	29,5	30,1	31,5	33,6
Первинне сальдо (% від ВВП)	-2,6	-2,4	-3	-1,7	-2,1	-2,1
Міжнародний рівень бідності (\$2,15 за ПКС 2017 року) ^{a,b}	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3
Нижчий рівень бідності за середнім доходом (\$3,65 за ПКС 2017 року) ^{a,b}	5	3,8	3,3	3,1	2,9	2,8
Рівень бідності з доходами вище середнього (\$6,85 за ПКС 2017 року) ^{a,b}	24,8	21,9	20	19	18,2	17,6
Зростання викидів парникових газів (млн т CO _{2e})	4,8	1,7	2,5	1,9	1,7	1,7
Викиди парникових газів, пов'язані з енергетикою (% від загального обсягу)	68	67,8	67,9	67,6	67,2	66,7

Джерело: складено автором на основі [77].

Баланс поточного рахунку за прогнозом буде помірним відповідно до прогнозованого зниження цін на нафту у 2025/26 та 2026/27 роках. Очікується,

що інфляція сповільниться, але залишиться високою, що негативно вплине на домогосподарства з низькими доходами. Очікується, що жорсткіша монетарна політика також негативно вплине на зростання реального сектору, оскільки 90% підприємств покладаються на банківську систему у фінансуванні. Існує кілька ризиків для економічного прогнозу, включаючи геополітичну напруженість. Посилення дефіциту води та енергії, частково через зміну клімату, негативно вплине на економічне зростання та рівень життя громадян. Подальші санкції та їх жорсткіше застосування можуть підірвати торгівлю та відновити інфляційний тиск. Глобальне уповільнення, особливо в Китаї – ключовому торговельному партнері Ірану – також негативно вплине на торгівлю і зростання. З іншого боку, значне послаблення санкцій або досягнення сприятливої проміжної угоди в рамках ядерних переговорів може дати новий імпульс зростанню та зменшити економічну невизначеність.

За прогнозом, темпи скорочення бідності значно сповільняться, оскільки очікується, що 20% бідних домогосподарств отримають найменші вигоди від нещодавнього економічного зростання. За прогнозом, рівень бідності знизиться лише незначно - з 21,9% у 2012/23 році до 20% у 2023/24 році та 19% у 2024/25 році. Бідні домогосподарства непропорційно часто є сільськими, неосвіченими та очолюваними жінками, і історично не отримували вигоди від періодів економічного зростання. Більш вузькоспрямована допомога разом із заходами щодо зменшення їхньої вразливості допомогла б прискорити скорочення бідності.

Зовнішні шоки, зокрема санкції та волатильність цін на сировинні товари, спричинили десятирічну стагнацію, яка завершилася у 2019/20 році. Значне скорочення експорту нафти спричинило значний тиск на державні фінанси та призвело до зростання інфляції до понад 40 % протягом чотирьох років поспіль. Стабільно висока інфляція призвела до суттєвого зниження купівельної спроможності домогосподарств. Водночас, створення робочих місць було недостатнім, щоб поглинути великий пул молодих та освічених людей, які вийшли на ринок праці.

Протягом останніх двох років економіка Ірану почала відновлюватися, чому сприяло пожвавлення у сфері послуг після пандемії, зростання активності в нафтовому секторі та адаптивні політичні заходи. Економічна активність також пристосувалася до санкцій, зокрема завдяки зниженню обмінного курсу, що допомогло вітчизняним товарам стати конкурентоспроможними за ціною на міжнародному ринку. Зменшення експорту нафти спонукало до додаткової переробки сирової нафти та вуглеводнів, які потім експортувалися у вигляді нафтохімічної продукції. В умовах санкцій торгівля ще більше переорієнтувалася на сусідні країни та Китай, а двосторонній обмін валюти, бартер та інші непрямі канали платежів дедалі частіше використовуються для розрахунків за міжнародними операціями, оскільки більшість активів за кордоном стали недоступними через санкції. Уряд збільшив грошові виплати і субсидії, щоб пом'якшити вплив високої інфляції на добробут, але це також збільшило фіскальний тиск, оскільки більшість інтервенцій не були достатньо цільовими.

Іран стикається з посиленими викликами зміни клімату, в тому числі через сильні посухи, які обмежують сільськогосподарське виробництво в той час, коли світові ціни на продовольство і продовольча безпека зростають. У той час як вищі ціни на нафту, зумовлені відновленням світового попиту та війною в Україні, збільшили доходи від експорту нафти, вищі ціни на інші товари, включаючи продукти харчування, значно збільшили витрати на імпорт. Це зростання створює додаткове навантаження на державні фінанси, оскільки прямі субсидії на продукти харчування становили 5% від ВВП навіть до нещодавнього сплеску цін.

У середньостроковій перспективі очікується, що зростання ВВП буде помірним, якщо економічні санкції залишаться в силі. Очікується, що слабший світовий попит і нова конкуренція з боку російського експорту нафти за зниженими цінами до Китаю стримуватимуть розширення нафтового сектору Ірану. На внутрішній попит також впливатиме негативний вплив високої інфляції на споживання та інвестиції. Баланс поточного рахунку за прогнозом

залишиться профіцитним протягом прогнозного періоду завдяки вищим цінам на нафту та експорту не нафтових товарів; вищі витрати на імпорт через вищі ціни на імпорт обмежуватимуть профіцит. Поступове зростання експорту нафти сприятливо позначиться на фіскальному балансі, але дефіцит бюджету, як очікується, залишиться вищим за досанкційний рівень. Інфляційні очікування, тиск на обмінний курс та монетизація дефіциту, як очікується, утримуватимуть інфляцію на високому рівні, хоча й поступово знижуватимуться протягом прогнозного періоду.

Ризики для економічних перспектив Ірану залишаються значними. За даними Світового банку, економічні санкції суттєво впливають на динаміку ВВП даної країни. Санкції з боку міжнародного співтовариства, таких як США, ЄС, та інших країн, мають глибокий і багатогранний вплив на економіку. Далі висунуто гіпотезу щодо основних аспектів впливу санкцій на динаміку ВВП Ірану (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Припущення щодо можливих наслідків економічних санкцій для ВВП Ірану

Наслідки економічних санкцій для економіки Ірану	Характеристика
1	2
Зниження експорту нафти	Нафта є основним джерелом доходу Ірану, і обмеження її експорту значно скорочують валютні надходження. Санкції обмежують доступ до ключових ринків для іранської нафти, змушуючи країну продавати нафту за зниженими цінами і в менших обсягах. В результаті відбудеться скорочення доходів бюджету, девальвація валюти, зниження частки експорту у ВВП
Блокування фінансових операцій	Санкції відключають Іран від міжнародної фінансової системи (наприклад, SWIFT), що ускладнює торгові операції та доступ до іноземних інвестицій. Ірану важко отримувати прибутки від експорту, що знижує приплив капіталу. Результатом стане обмеження валютних резервів і неможливість фінансувати критично важливий імпорт (технології, обладнання, сировину)
Втрата іноземних інвестицій	Міжнародні санкції створюють ризики для іноземних інвесторів, що веде до їх виходу з ринку Ірану. Багато великих компаній, таких як Total або Siemens, припинили співпрацю з Іраном через санкції. В результаті скорочуються капіталовкладення у промисловість, енергетику, інфраструктуру, що уповільнює економічне зростання

Інфляція та девальвація валюти	Обмеження на імпорт призводять до дефіциту товарів і зростання їхніх цін. Санкції спричиняють девальвацію іранського ріалу, що посилює інфляційний тиск. Результат - зниження реальних доходів населення, скорочення споживчого попиту, що є важливим компонентом ВВП
Зниження зайнятості та продуктивності	Закриття підприємств через відсутність інвестицій і сировини призводить до зростання безробіття. Трудова міграція через економічну нестабільність послаблює людський капітал. Результатом є зменшення продуктивності праці, що негативно впливає на ВВП
Технологічна ізоляція	Санкції обмежують доступ Ірану до сучасних технологій та обладнання, особливо в енергетичному секторі. Втрата технологій уповільнює модернізацію виробництва і знижує конкурентоспроможність іранських товарів. Результат - зниження ефективності економіки і довгострокових перспектив зростання
Розвиток тіньової економіки	Через санкції Іран змушений використовувати обхідні шляхи для торгівлі, наприклад, через бартер або нелегальні схеми. Тіньова економіка знижує прозорість і ефективність використання ресурсів. Результатом є економічна нестабільність і зменшення довіри інвесторів

Джерело: складено автором на основі [78].

Далі, базуючись на даних Світового банку, розрахуємо кореляційно-регресійну модель визначення факторів впливу на динаміку ВВП Ірану, що дозволить визначити, чи впливають економічні санкції на економіку даної країни, і якою може бути динаміка ВВП Ірану в майбутньому при подальшому застосуванні економічних санкцій проти нього.

В таблиці визначено фактори, які потенційно можуть впливати на динаміку ВВП Ірану (табл. 2.7).

Для підтвердження висунутої гіпотези та проведення кореляційно-регресійного аналізу обрано такі фактори:

- у - ВВП, млрд. дол. США;
- x₁ - Експорт товарів, млрд. дол. США;
- x₂ - Імпорт товарів, млрд. дол. США;
- x₃ - Робоча сила, млн. дол. США;
- x₄ - Кредити МБРР, млрд. дол. США;
- x₅ - Кредити МВФ, млрд. дол. США;

Доцільність використання саме цих факторів зумовлена їх безпосереднім зв'язком із формуванням обсягу національного продукту та каналами впливу санкцій на економіку. Показники експорту та імпорту відображають зовнішньоторговельні потоки, які є ключовим об'єктом санкційних обмежень і визначають обсяги валютних надходжень, доступ до імпортних ресурсів і виробничі можливості економіки. Робоча сила характеризує виробничий потенціал країни та можливості економічного зростання через фактор праці. Кредити МБРР і МВФ відображають доступ держави до зовнішніх фінансових ресурсів, який у санкційних умовах обмежується, що безпосередньо впливає на інвестиційну активність, платіжний баланс і темпи економічного зростання.

Таблиця 2.7 – Фактори для побудови кореляційно-регресійної моделі

Рік	ВВП, млрд. дол. США, у	Експорт товарів, млрд. дол. США, x1	Імпорт товарів, млрд. дол. США, x2	Робоча сила, млн. дол. США, x3	Кредити МБРР, млрд. дол. США, x4	Кредити МВФ, млрд. дол. США, x5
2010	486,8	101,3	65,4	24,4	0,8	2,2
2011	626,1	132	61,7	23,7	0,73	2,2
2012	644	108,3	57,3	24,4	0,7	2,2
2013	492,8	90,8	46,6	24,6	0,58	2,2
2014	460,4	95,2	55,1	24,8	0,52	2,1
2015	408,2	70,3	44,9	25,9	0,44	2
2016	458	72,9	43,1	27,04	0,35	1,9
2017	486,6	92,8	49,5	28,1	0,27	2
2018	330	103,4	49,4	28,6	0,21	2
2019	218,6	65,7	41,8	28,7	0,14	2
2020	239,7	46,9	38,8	27,2	0,13	2,1
2021	359,1	71,6	49,1	27,2	0,76	6,8
2022	413,3	97,9	58,6	28,6	0,13	6,4
2023	401,5	91,2	65,3	29,2	0,15	6,3

Джерело: складено автором на основі [79].

Отже, заплановано використати багатофакторну регресію (фактори обрано вище), яка є методом статистичного аналізу, що використовується для моделювання залежності змінної Y від кількох незалежних змінних (факторів) $X_1, X_2, \dots, X_k$.

Загальне рівняння багатофакторної регресії виглядає так:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k \quad (2.2)$$

де:

y - залежна змінна, яку прогнозуємо;

β_0 - вільний член (константа, що відображає значення Y , коли всі незалежні змінні дорівнюють нулю);

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ - коефіцієнти регресії, що показують, як зміна відповідної незалежної змінної на одну одиницю впливає на зміну Y , за фіксованих значень інших змінних;

$X_1, X_2, \dots, X_k$ - незалежні змінні (фактори).

Розрахунки проведено за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel. Використовуючи функцію «КОРРЕЛ», визначимо тісноту зв'язку між незалежними змінними. Якщо між двома змінними буде визначена сильна кореляція, одна з них буде виключена з моделі, щоб уникнути мультиколінеарності (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Кореляційна матриця

	<i>Експорт товарів, млрд. дол. США</i>	<i>Імпорт товарів, млрд. дол. США</i>	<i>Робоча сила, млн.</i>	<i>Кредити МБРР, млрд. дол. США</i>	<i>Кредити МВФ, млрд. дол. США</i>
Експорт товарів, млрд. дол. США	1				
Імпорт товарів, млрд. дол. США	0,764206582	1			
Робоча сила, млн.	-0,42906478	-0,25299225	1		
Кредити МБРР, млрд. дол. США	0,434993378	0,36387393	-0,8354654	1	
Кредити МВФ, млрд. дол. США	-0,03000605	0,365495456	0,44055388	-0,09849998	1

Джерело: розраховано автором за допомогою Microsoft Excel.

Отже, відповідно до отриманих розрахунків, для подальшого моделювання із розрахунків виключимо: x_2 – Імпорт товарів, млрд. дол. США; x_5 – Кредити МВФ, млрд. дол. США, тому що коефіцієнти при них за модулем більше 0,05.

Далі за допомогою функції «РЕГРЕСІЯ» У Microsoft Excel розрахуємо регресію і проаналізуємо отримані результати (табл. 2.9).

Множинний коефіцієнт детермінації R^2 у регресійній моделі – це статистична міра, яка показує, наскільки добре незалежні змінні (фактори) пояснюють варіацію залежної змінної. В отриманій моделі $R^2 = 0,77$, що означає, що на 77% залежна змінна у залежить від незалежних змінних x (це свідчить про достатньо високий рівень адекватності моделі).

Аналіз залишків показав, що максимальна помилка становить близько 92,4 (2016 рік), мінімальна – -91,4 (2018 рік). При середньому ВВП близько 400 млрд, стандартна помилка 67,15 (16,7%) є прийнятною для макроекономічних моделей, але вказує на наявність неврахованих факторів.

F-критерій Фішера (Значимість $F = 0,0016$) підтверджує загальну значущість моделі на рівні 95%. Найбільш вагомим чинником виявився експорт товарів, для якого Р-значення (0,007) значно менше за 0,05. Вплив інших факторів (робоча сила, кредити МБРР) виявився статистично непідтвердженим, що може бути наслідком мультиколінеарності (високого зв'язку між ними).

Спостерігаються групи від'ємних залишків (2010-2011, 2018-2021) та додатних (2012-2013, 2015-2017). Чергування знаків не є хаотичним. Це ознака позитивної автокореляції. У часових рядах ВВП це часте явище, оскільки економіка має інерційну природу.

Вихідні ряди (ВВП, кредити МБРР) демонструють виражені тренди та структурні зсуви, що свідчить про їх нестаціонарність. Побудова регресії на рівнях нестаціонарних рядів без їх попереднього перетворення може призводити до явища «хибної регресії».

У класичній лінійній регресії діє припущення про гомоскедастичність: дисперсія (розкид) помилок має бути постійною для всіх спостережень. Тобто, незалежно від того, чи ВВП країни становить 200 млрд, чи 600 млрд, модель має помилятися з приблизно однаковою амплітудою. Гетероскедастичність – це ситуація, коли розкид залишків змінюється. У досліджуваному випадку:

у 2012 році помилка (залишок) складала +84,3;

у 2019 році вона впала до -27,7;

у 2020 році – -16,1.

Така нестабільність залишків свідчить про те, що точність моделі неоднакова для різних періодів або рівнів доходу.

Далі, використовуючи розраховані коефіцієнти і формулу рівняння множинної регресії, розрахуємо прогнозоване значення ВВП (y') і разом із реальним ВВП Ірану представимо його у вигляді графіку (рис. 2.11).

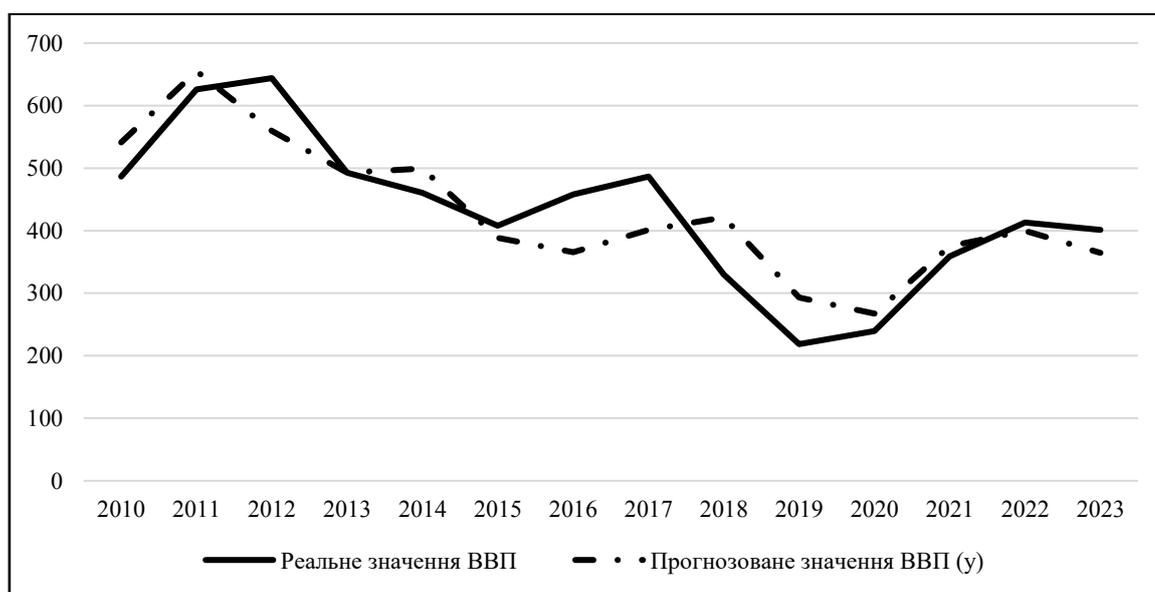

Рисунок 2.11 – Динаміка реального і прогнозованого ВВП Ірану у 2010-2023 рр. млрд. дол. США.

Джерело: розраховано автором за допомогою Microsoft Excel.

Як бачимо з наведеного рисунку, прогнозований показник ВВП Ірану майже повторює реальний, однак з 2022 року він демонструє падіння. Таким чином, щодо висунутої гіпотези стосовно того, що санкційний механізм здійснює реальний негативний вплив на економіку Ірану (падіння ВВП це демонструє), підтверджується. При подальшому тиску економічними і фінансовими санкціями на Іран з боку США та країн ЄС, буде відбуватися падіння його макроекономічних показників.

Таблиця 2.9 – Результати регресійного аналізу

ПІДСУМКИ						
<i>Регресійна статистика</i>						
Множинний R	0,87600557					
R-квадрат	0,76738575					
Нормований R-квадрат	0,69760148					
Стандартна помилка	67,1470369					
Спостереження	14					
Дисперсійний аналіз						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>	
Регресія	3	148741,146	49580,38216	10,99654268	0,00165499	
Залишки	10	45087,246	4508,72457			
Разом	13	193828,392				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетинання	763,623117	534,847999	1,42773857	0,183842228	-428,0924897	1955,338725
Експорт товарів, млрд, дол. США	3,260446	0,975790	3,341339354	0,007473614	1,086250218	5,434642638
Інфляція (споживчі ціни, %)	-24,071751	17,765060	-1,355005303	0,205232918	-63,65477201	15,51127016
Робоча сила, млн.	43,270316	133,240659	0,324753089	0,752059611	-253,6083735	340,1490047
Кредити МБРР, млрд, дол. США	763,623117	534,847999	1,42773857	0,183842228	-428,0924897	1955,338725
Торгівля (% ВВП)	3,260446	0,975790	3,341339354	0,007473614	1,086250218	5,434642638

ВИВЕДЕННЯ ЗАЛИШКА						
<i>Спостереження</i>	<i>Передбачене ВВП, млрд. дол. США</i>	<i>Залишки</i>				
1	541,1718705	-54,37187055				
2	655,0888794	-28,98887944				
3	559,667964	84,33203602				
4	492,6033634	0,196636567				
5	499,5387586	-39,13875859				
6	388,4130913	19,78690873				
7	365,5541275	92,44587248				
8	401,4593302	85,14066979				
9	421,3879679	-91,38796795				
10	293,0330404	-74,43304043				
11	267,4115708	-27,71157082				
12	375,2048964	-16,10489642				
13	399,9938873	13,30611265				
14	364,571252	36,92874796				

Джерело: розраховано автором за допомогою Microsoft Excel.

2.3 Експортний контроль як механізм протидії подолання економічних санкцій

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну коаліція країн, серед яких держави-члени Європейського Союзу, США, Велика Британія, Японія, Південна Корея та інші, запровадила безпрецедентні заходи експортного контролю проти РФ, в тому числі щодо товарів подвійного призначення. Мета - позбавити агресора критично важливих ресурсів, таких як високотехнологічна електроніка, для його військових зусиль та військової промисловості. Це перший реальний випадок експортного контролю XXI століття - або, ширше, технологічних санкцій - і як такий він має надзвичайно важливе значення поза межами конкретного випадку війни РФ проти України. Такі заходи розглядаються як новий рубіж в економічному державотворенні, а ключові уроки можуть і повинні бути засвоєні для подальшого застосування. Експортний контроль, однак, представляє серйозні проблеми з правозастосуванням через складність глобальних ланцюгів поставок, той факт, що великі економіки, такі як Китай, не є частиною санкційної коаліції, а також через брак досвіду та інституційних ресурсів з боку країн коаліції. Тому не дивно, що РФ продовжує купувати значні обсяги ресурсів, необхідних їй для військового виробництва. За перші десять місяців 2023 року імпорт товарів, які США, ЄС, Велика Британія та інші партнери України визначили як пріоритетні товари для ведення бойових дій, сягнув \$8,77 млрд - лише на 10% менше, ніж у досанкційний період. Для всіх товарів, які вважаються критично важливими для російської військової промисловості, вони були ще вищими - \$22,23 млрд. Отже, заплановано визначити загальновідомі проблеми, включаючи схеми обходу санкцій третіми країнами, але зосереджуємося на ролі виробників з країн коаліції з експортного контролю, чия продукція виробляється за кордоном і потрапляє до РФ через недостатні зусилля приватного сектору з її дотримання. Майже половина всього російського імпорту зазначених товарів у 2023 році в кінцевому підсумку припадає на виробників з коаліції.

По суті, даний аналіз показує, що проблеми, визначені в попередніх дослідженнях, продовжують перешкоджати впровадженню та дотриманню експортного контролю. Крім того, багато виробників з країн коаліції, чия продукція неодноразово знаходили в російському озброєнні на полі бою, продовжують торгувати з РФ через посередників з третіх країн. Необхідно терміново вдосконалити ситуацію, в тому числі шляхом кращої співпраці між владою і приватним сектором, щоб не лише забезпечити ефективність нинішнього режиму санкцій, але й зберегти довіру до нього в середньостроковій і довгостроковій перспективі [80]. Контроль за експортом товарів подвійного використання є складним завданням. Але дуже важливо, щоб ці заходи працювали і давали чіткий сигнал іншим, хто може захотіти кинути виклик міжнародному порядку, заснованому на правилах. Україна вже другу зиму потерпає від скоординованих російських ракетних ударів і ударів безпілотників по цивільній інфраструктурі. Іноземні компоненти продовжують знаходити в озброєнні, яке щодня вражає Київ та інші міста.

Безпрецедентні заходи експортного контролю, запроваджені проти РФ, мають на меті суттєво обмежити доступ країни до іноземних компонентів та її здатність виробляти сучасні системи озброєнь. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) України задокументувало близько 2800 окремих деталей, які були знайдені в російській зброї на полі бою - в тому числі в ракетах, безпілотниках, бронетехніці та інших системах - з детальною інформацією про компанії, що стоять за їхнім виробництвом (рис. 2.12) [81].

РФ продовжує значною мірою покладатися на іноземні компоненти у своєму військовому виробництві. Фактично, 95% усіх деталей, знайдених у російській зброї на полі бою, були отримані від виробників з країн коаліції, причому 72% припадає на компанії, що базуються в США. Ці висновки підкреслюють постійний виклик пошуку життєздатних замінників на внутрішньому ринку РФ або її союзників; компоненти з Китаю складають лише 4% з приблизно 2800 виявлених деталей.

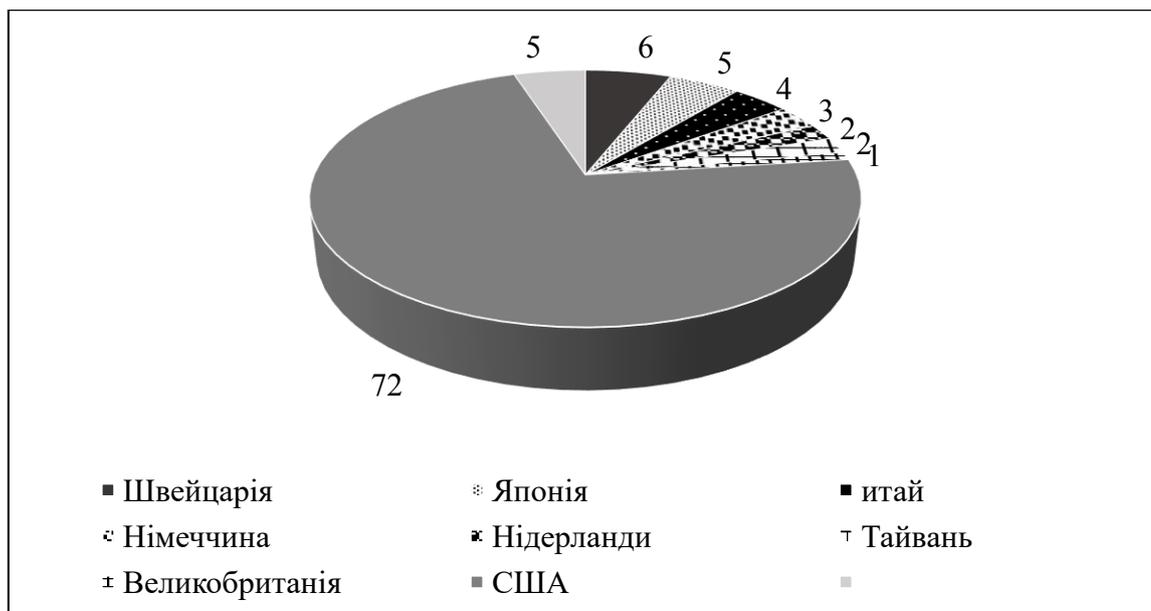

Рисунок 2.12 – Іноземні компоненти в російському озброєнні за країнами-виробниками

Джерело: складено автором на основі [81].

Таким чином, експортний контроль залишається потужним інструментом стримування російських військових зусиль. Однак його застосування видається недостатнім, і необхідно вжити заходів для підвищення його ефективності. 2023 року потенціал РФ у виробництві ракет і безпілотників збільшився. Дані українських військових демонструють, наскільки зросла кількість атак з використанням безпілотників протягом минулого року (рис. 2.13), оскільки РФ змогла локалізувати виробництво іранських безпілотників Shahed. За оцінками українського уряду, потужності з виробництва ракет також були розширені з приблизно 50 одиниць на місяць у 2022 році до біля 100 в середині 2023 року і приблизно 150 до кінця 2023 року.

Попри очікування, що санкції щодо товарів подвійного призначення, запроваджені у відповідь на анексію Криму в 2014 році і значно посилені після початку повномасштабного вторгнення, знизять складність російської військової техніки, українські експерти, які займаються демонтажем озброєння з поля бою, свідчать про протилежне.

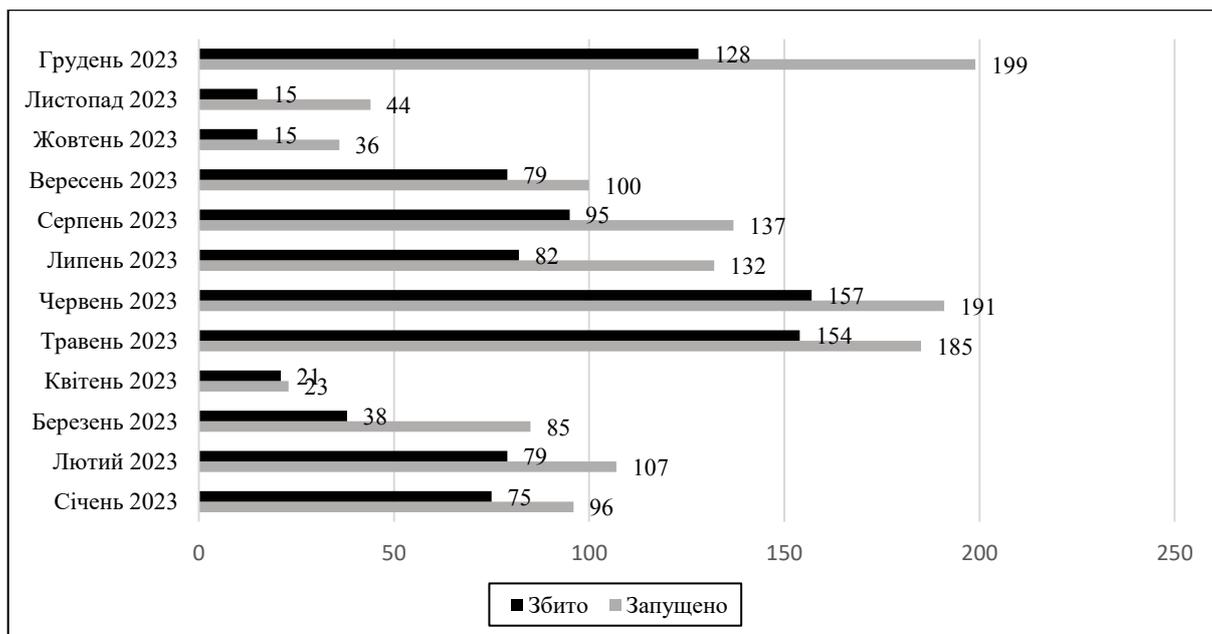

Рисунок 2.13 – Російські ракетні удари по Україні у 2023 році

Джерело: складено автором на основі [82].

Зокрема, немає чітких доказів значущої заміни передових компонентів з країн коаліції на російські або китайські деталі, які, ймовірно, є менш досконалими. Спостереження цих експертів вказують на те, що зміни в першу чергу стосуються модернізації та впровадження нових функцій, а не фундаментальної зміни постачальників. Це означає, що експортний контроль може суттєво обмежити військове виробництво РФ та її здатність вести війну проти України.

Хоча Україна потребуватиме постійної фінансової та військової підтримки від своїх союзників, щоб перемогти російську агресію, також важливо, щоб країни коаліції нарешті зробили експортний контроль більш дієвим. Очевидно, що торгівля товарами, які підлягають експортному контролю, продовжується, незважаючи на значну увагу ЗМІ, присвячену конкретним випадкам виявлення компонентів іноземних компаній у російській зброї та схемам обходу, які дозволяють РФ купувати критично важливі ресурси для своєї військової промисловості [83]. На кону не лише свобода і безпека українського народу, але й довіра до режиму санкцій. Експортний контроль справедливо розглядається як новий рубіж в економічному державному управлінні, але за відсутності

надійного правозастосування він ризикує втратити свою дієвість. Союзники України можуть забезпечити технологічну перевагу країни для перемоги у війні, але тільки якщо вони серйозно поставляться до стримування РФ.

Російський імпорт товарів військового призначення значною мірою відновився після різкого падіння, спричиненого запровадженням експортного контролю, тоді як імпорт критично важливих компонентів відстає від нього. Для обох груп товарів ми спостерігаємо чіткий вплив експортного контролю в середині 2022 року (рис. 2.14).

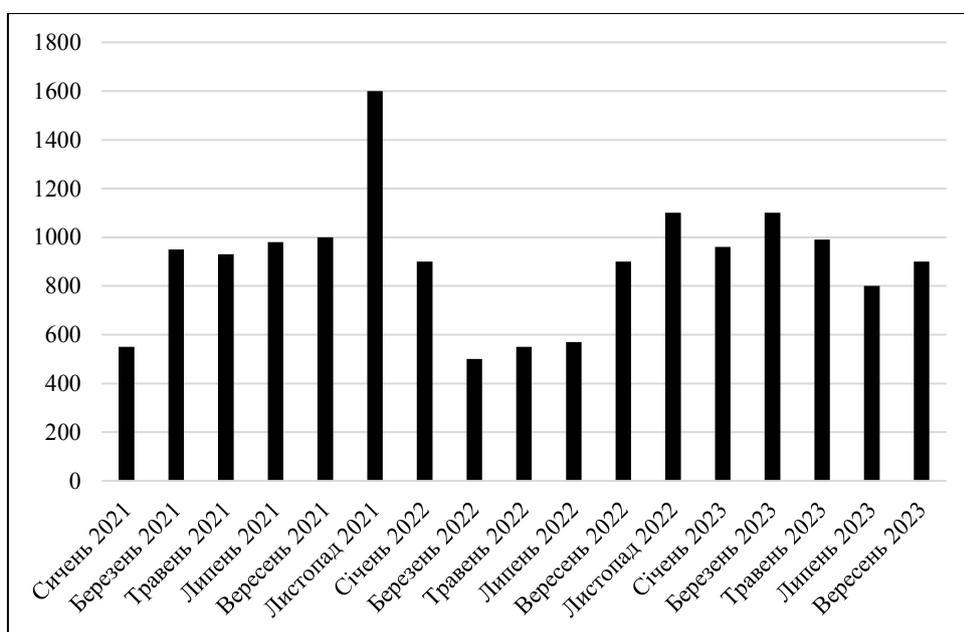

Рисунок 2.14 – Російський імпорт товарів військового призначення та критичних компонентів, млн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [84, с.8].

Однак, коли йдеться про товари для ведення бойових дій, РФ, змогла переробити ланцюги постачання, і середньомісячний імпорт у розмірі \$932 млн у 2023 році був лише на 10,0% нижчим у порівнянні з досанкційним періодом. Ситуація помітно відрізняється для ширшого набору критичних компонентів, де середньомісячний імпорт у розмірі \$2,29 млрд у 2023 році становить 28,8% падіння порівняно з періодом до лютого 2022 року. Таким чином, експортний контроль, схоже, демонструє певні результати для певних товарів [84, с. 8].

У період перед повномасштабним вторгненням (січень 2021 року - лютий 2022 року) РФ імпортувала в середньому \$1,04 млрд товарів для ведення бойових дій на місяць і \$3,21 млрд критично важливих компонентів. Ці показники були особливо високими в четвертому кварталі 2021 року - \$1,59 млрд і \$4,31 млрд на місяць відповідно - коли РФ готувалася до війни в очікуванні запровадження експортного контролю. Після запровадження санкцій російський імпорт різко скоротився - у березні-липні 2022 року в середньому на \$565 млн для товарів військового призначення та \$1,69 млрд для критично важливих компонентів. Це на 45,5% і 47,4% відповідно менше, ніж у досанкційний період. Однак у другій половині 2022 року торгівля цими товарами відновилася, оскільки РФ змогла адаптувати ланцюги поставок. У серпні-грудні 2022 року вона сягнула \$1,04 млрд на місяць для товарів військового призначення (на 84,1% більше, ніж у березні-липні) та \$2,41 млрд для критичних компонентів (на 42,8% більше). У січні-жовтні 2023 року імпорт товарів військового призначення наблизився до досанкційного рівня - \$932 млн на місяць - падіння лише на 10,0%. Для критичних компонентів спостерігаємо помітно іншу динаміку. Тут середньомісячний імпорт у розмірі \$2,29 млрд у 2023 році - це падіння на 28,8%.

У січні-жовтні 2023 року РФ імпортувала товарів військового призначення на суму \$8,77 млрд, а імпорт критично важливих компонентів сягнув \$22,23 млрд. Якщо не брати до уваги конкретні висновки щодо масштабів відновлення, очевидно, що РФ продовжує купувати велику кількість товарів, які мають особливе значення для її військової промисловості. Це свідчить про те, що забезпечення експортного контролю стикається з серйозними проблемами. Корисно також уважніше поглянути на структуру цього імпорту (рис. 2.15).

Що стосується товарів бойового призначення, то тут домінують чотири категорії товарів: засоби зв'язку (\$2,76 млрд у січні-жовтні 2023 року або 31,4% від загального обсягу), напівпровідники (\$2,06 млрд, 23,5%), інша електроніка (\$1,78 млрд, 20,3%) та комп'ютерні частини (\$1,37 млрд, 15,6%).

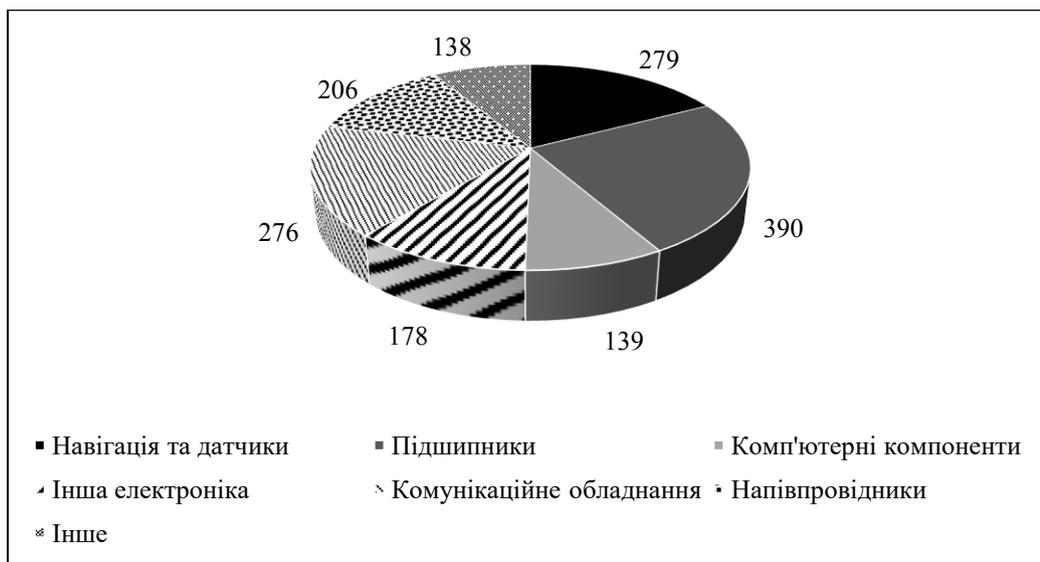

Рисунок 2.15 – Структура російського імпорту в січні-жовтні 2023 року
Джерело: складено автором на основі [84, с.9].

Що стосується критично важливих компонентів, то тут на особливу увагу заслуговують сім категорій: автомобільні запчастини (\$5. 63 млрд дол. або 25,3% від загального обсягу), інша електроніка (5,37 млрд дол., 24,2%), засоби зв'язку (3,38 млрд дол., 15,2%), комп'ютерні комплектуючі (2,94 млрд дол., 13,2%), напівпровідники (2,21 млрд дол., 9,9%), підшипники та трансмісійні вали (1,33 млрд дол., 6,0%) та навігаційне обладнання (1,01 млрд дол., 4,6%).

Ланцюги постачання товарів для ведення бойових дій і критично важливих компонентів суттєво змінилися. Експортний контроль сприяв фундаментальній перебудові глобальних ланцюгів постачання важливих ресурсів для російської військової промисловості. Посередники в третіх країнах - зокрема, в Китаї, Туреччині і ОАЕ - тепер відповідають за переважну частку продажів і поставок до РФ. Однак значна частина товарів для ведення бойових дій і критично важливих компонентів, що імпортується РФ, продовжує вироблятися від імені компаній зі штаб-квартирами в країнах, які фактично запровадили всеосяжний експортний контроль. Це означає, що РФ не змогла знайти альтернативних постачальників цих товарів і що санкції залишаються потенційно потужним інструментом. Але це також демонструє, що експортний контроль стикається зі значними проблемами у правозастосуванні.

Домінуюча частка товарів військового призначення та критично важливих компонентів зараз потрапляє до РФ через треті країни. Ключовим висновком даного аналізу є те, що прямі продажі та поставки з країн коаліції з експортного контролю значною мірою замінені операціями за участю посередників з третіх країн. Це стосується як торгівлі товарами військового призначення, так і критично важливими компонентами. Хоча це й не дивно, враховуючи той факт, що багато країн, які відіграють важливу роль у виробництві цих товарів, запровадили експортний контроль, така динаміка є значним викликом для забезпечення дотримання режиму санкцій, оскільки моніторинг транзакцій стає набагато складнішим для правоохоронних органів країн коаліції, включаючи митні служби.

Картування торгівлі товарами для ведення бойових дій та критично важливими компонентами є ключовим для правозастосування. Для виробників та суб'єктів, які беруть участь у торгівлі з ними, дуже важливо зрозуміти, як РФ продовжує імпортувати значні обсяги товарів, які є критично важливими для її війни в Україні. Картування торговельних потоків та виявлення закономірностей, зокрема юрисдикцій, через які проходять фізичні поставки та де розташовані залучені посередники, сприятиме зусиллям приватного сектору з дотримання вимог законодавства. Водночас це допоможе правоохоронним органам відстежувати розвиток подій, переслідувати порушення та вдосконалювати режим експортного контролю.

З метою всебічного розуміння спроможності РФ імпортувати товари військового призначення та критично важливі компоненти, ми досліджуємо транзакції за кількома вимірами, зокрема:

кінцевий відповідальний виробник товару та місцезнаходження його головного офісу («країна виробника»);

юрисдикція, в якій товар був виготовлений («країна походження»);

суб'єкт, який здійснив остаточний продаж до РФ, та його місцезнаходження («країна продавця»);

юрисдикція, з якої товар був остаточно відправлений до РФ («країна відправлення»);

кінцевий покупець товару в РФ.

Компанії з країн коаліції з експортного контролю продовжують відігравати ключову роль у ланцюгах постачання. Наприклад, виявлено, що країни, які запровадили експортний контроль проти РФ, все ще були причетні до 48,5% всього імпорту товарів для ведення бойових дій у січні-жовтні 2023 року як місцезнаходження штаб-квартири виробника, виробничих потужностей, кінцевого продавця в РФ або диспетчера. Це ілюструє два ключові факти:

порушення санкцій, ймовірно, є широкомасштабними та системними;

експортний контроль залишається надзвичайно потужним інструментом для обмеження спроможності РФ вести жорстоку війну проти України.

Невдовзі після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року коаліція країн, сповнена рішучості зупинити агресію, запровадила жорсткі експортні обмеження щодо РФ та Білорусі. Ці заходи є безпрецедентними як за обсягом, так і за розміром економіки, на яку вони спрямовані. Вони насамперед зосереджені на товарах подвійного призначення - предметах, що слугують як військовим, так і цивільним цілям - і поширюються на всю економіку, забороняючи відправлення до РФ товарів, що мають потенційно військове застосування, але дозволяючи вільний потік споживчих товарів у країну. Вартим уваги аспектом режиму експортного контролю щодо РФ є те, що вся країна тепер підпадає під дію американського Правил прямого експорту продукції (FDPR). Згідно з цим правилом, товари подвійного призначення, вироблені за межами США, але з американськими компонентами, інтелектуальною власністю або програмним забезпеченням, підпадають під ті ж обмеження, що й товари, вироблені в США. Це лише другий випадок застосування FDPR до цілої країни - раніше він був спрямований проти Ірану - і це перетворює випадок з РФ на перевірку загальної ефективності американського FDPR. Крім того, деякі країни, в тому числі США, запровадили додаткові заходи експортного контролю щодо

російських військових, що по суті дорівнює ембарго. Хоча деякі з цих заходів діють з 2014 року, до цього часу вони не застосовувалися суворо.

Експортний контроль досяг часткового успіху, змусивши РФ покладатися на більш дорогі маршрути постачання і задовольнятися продукцією нижчої якості. Однак влада повинна залишатися пильною в плані розробки, впровадження та забезпечення дотримання політики з огляду на критичні лазівки і систематичні спроби обходу. Проте російські військові все ще залежать від продукції країн коаліції і зберігають постійний доступ до неї. Зокрема, за перші десять місяців 2023 року РФ імпортувала товарів для ведення бойових дій, які були визначені Європейським Союзом, США та іншими країнами як пріоритетні для правозастосування, на суму 8,77 мільярда доларів США - це на 20,5% більше, ніж за відповідний період 2022 року. Для більш широкого набору критично важливих компонентів загальний обсяг імпорту в січні-жовтні 2023 року досяг \$22,29 млрд (+4,8%) [84, с. 25].

Експортний контроль повинен адаптуватися і випереджати спроби РФ обійти його. Заходи мають враховувати окремі виклики, які існують на різних етапах ланцюга постачання і потребують дуже специфічних рішень. Дотриманню експортного контролю перешкоджають кілька факторів, зокрема, недостатні зусилля з дотримання законодавства суб'єктами, розташованими в країнах коаліції, відсутність санкцій, накладених на посередників з третіх країн, які беруть участь у схемах обходу експортного контролю, непослідовність і/або недостатність нормативно-правових актів щодо санкційних товарів, а також питання юрисдикції в рамках коаліції.

Запропоновано такі кроки для того, щоб:

усунути прогалини в політиці існуючого режиму експортного контролю;
зміцнити державні інституції, відповідальні за його впровадження та дотримання;

стимулювати та розширити можливості приватного сектору для посилення його дотримання;

націлитися на схеми обходу, які дозволяють РФ імпортувати товари через треті країни;

покращити багатосторонню співпрацю у сфері експортного контролю.

Хоча експортний контроль, накладений на РФ союзниками України, є всеосяжним за своєю природою, в режимі продовжують існувати неузгодженості, які дозволяють обхідні схеми та допомагають РФ купувати товари подвійного призначення. Таким чином, ми вважаємо, що вкрай важливо усунути прогалини в політиці шляхом узгодження, спрощення та розширення регулювання в різних юрисдикціях. Це включає в себе вирішення питань з процедурами ліцензування та відступів від вимог. У більш широкому сенсі нам також потрібно уважніше придивитися до нормативно-правових актів, які визначають сферу застосування технологічних санкцій, таких як Правило прямого іноземного продажу товарів у США. У випадку з РФ стандарти застосування американського експортного контролю до виробництва в третіх країнах видаються слабшими, ніж в інших обставинах. А в інших місцях, таких як Європейський Союз, необхідно створити аналогічну правову базу для регулювання великої частки товарів, які фізично ніколи не потрапляють під юрисдикцію країн, що запровадили обмеження. Узгодити, розширити і спростити експортний контроль. У російському режимі експортного контролю продовжують існувати критичні невідповідності, які перешкоджають ефективному виконанню і дозволяють обходити його. Крім того, вважаємо, що важливі ресурси для російської військової промисловості досі не підпадають під експортний контроль. Зрештою, запропоновано поширити експортний контроль на всі важливі компоненти [85].

Зосередженість на конкретних товарах залишає подібні товари поза контролем, що створює значний простір для схем обходу. Обмеження на фізичний огляд вантажів і необхідність вузькоспеціалізованої експертизи щодо експортно-контрольованої продукції (особливо сучасної мікроелектроніки) перешкоджають ефективному застосуванню вузькоспеціалізованого експортного контролю. Використання ширших категорій, принаймні на рівні

шестизначних кодів ГС, на якому стандартизовані торгові коди, закрило б лазівки і спростило б імплементацію. Уряди також повинні регулярно переглядати список товарів, що підлягають експортному контролю, на основі даних розслідувань і нових висновків щодо іноземного вкладу в російську військову промисловість.

Загалом, бачимо потребу в розширенні та узгодженні вже існуючих заходів. Наприклад, весь російський військово-промисловий комплекс налічує близько 1500 окремих підприємств, багато з яких не підпадають під комплексні обмеження, тобто не підпадають під санкції в усіх коаліційних юрисдикціях або не підпадають під санкції взагалі. Винятки з експортного контролю, в тому числі для таких підприємств, як «Росатом», повинні бути скасовані, щоб запобігти перенаправленню продажів на військові потреби. У США списки юридичних осіб повинні також охоплювати дочірні компанії в третіх країнах. Крім того, приватні суб'єкти повинні бути зобов'язані розслідувати можливі корпоративні зв'язки своїх контрагентів з компаніями зі списку юридичних осіб.

Ще одне ключове питання стосується посилення взаємозв'язків між традиційно відокремленими цивільним і військовим секторами економіки - процес, який спостерігається у Китаї і який активно підтримується урядом. Таким чином, санкції, спрямовані на обмеження військового потенціалу, повинні також націлюватися на невійськові структури, які відіграють вирішальну роль у цьому відношенні. Загалом, ми бачимо потребу в розширенні та узгодженні вже існуючих заходів [87].

Враховуючи значну частку російського імпорту товарів, що підлягають експортному контролю, вироблених від імені компаній, штаб-квартири яких розташовані в країнах коаліції, але вироблених і відправлених з інших місць, вкрай важливо забезпечити, щоб положення експортного контролю охоплювали такі сценарії. Наразі більшість країн не мають чіткої політики в цьому питанні та/або потребують вдосконалення.

У Сполучених Штатах основна увага має бути приділена забезпеченню дотримання правила про прямі іноземні поставки товарів. США виділяються в

цьому відношенні, оскільки існують чіткі правила, які забезпечують застосування експортного контролю до товарів зі значним американським внеском, незалежно від того, де вони вироблені або продаються. Однак цей звіт демонструє, що значна частина товарів, вироблених від імені американських компаній, потрапляє до РФ через посередників. Владі бракує даних для перехресної перевірки добровільної корпоративної звітності з метою моніторингу дотримання FDPR або проведення ефективних перевірок на місцях. Крім того, існує ймовірність того, що певні аспекти FDPR (наприклад, застосування до виробництва в Європі) були вихолощені під час переговорів з партнерами.

Потребує перегляду рівень De-Minimis для РФ. Вважаємо за необхідне знизити поріг De-Minimis - частку американської складової, яка викликає застосування американського експортного контролю - для всієї технологічної продукції, що прямує до РФ. Понад цей поріг ліцензія BIS необхідна для товарів, які містять компоненти, що походять із США або містять американські технології. Для товарів подвійного призначення, що експортуються до РФ, цей поріг становить 25%, а для країн групи E1 (наприклад, Іран, Північна Корея, Сирія) - 10%. Нещодавні правила експортного контролю, пов'язані з Китаєм, встановлюють вимогу щодо 0% де-мінімуму для літографічного обладнання. Більше того, для товарів супутникового або військового призначення, що експортуються, серед іншого, до Китаю та РФ, поріг становить 0%. Рекомендовано встановити 0% де-мінімум для всіх поставок до РФ. Це також дасть чітко зрозуміти, що РФ розглядається разом з групою країн, на які поширюються найсуворіші обмеження: Іран, Північна Корея та Сирія [88].

Відомо, що певні відступи від експортного контролю є необхідними, наприклад, для товарів медичного призначення. Однак цей процес має базуватися на правилах, бути прозорим і гармонізованим у різних юрисдикціях. Наприклад, в Європейському Союзі експортні ліцензії поширюються на весь спільний ринок, і компанії можуть отримувати їх від тих органів влади, які застосовують найменш суворі стандарти (тобто, «ліцензійний шопінг»). Удосконалення потребують і Сполучені Штати. Запропоновано, щоб ЄС усунув

певні підстави для винятки або відступи від експортних обмежень, що застосовуються до РФ, оскільки вони є важливими лазівками, через які РФ продовжує імпортувати підконтрольні товари.

Експортний контроль відігравав і продовжуватиме відігравати вирішальну роль у перешкоджанні доступу РФ до товарів подвійного використання. Однак масштаб цих заходів є безпрецедентним, а експортний контроль запроваджується і реалізується в середовищі, яке є значно складнішим з точки зору ланцюгів постачання, ніж за часів холодної війни, коли він вперше набув значної популярності. Отже, наші інституції недостатньо підготовлені до цього виклику, особливо за межами США, де досвід експортного контролю, як правило, обмежений. Влада країн коаліції наразі не має необхідних ресурсів для ефективного впровадження та дотримання режиму санкцій. Визнаючи, що експортний контроль, особливо за високотехнологічними товарами, є новою межею в економічному державному управлінні і його значення буде лише зростати, зміцнення потенціалу є першочерговим завданням. Це виходить за рамки фінансових ресурсів і кадрового забезпечення, але також передбачає вирішення структурних питань [89].

Вважаємо, що наші висновки ілюструють ключовий недолік існуючого режиму експортного контролю, який полягає в тому, що приватний сектор, особливо нефінансові корпорації, не відіграє достатньо важливої ролі в його реалізації. Той факт, що значна частка товарів подвійного призначення, які РФ змогла імпортувати протягом останніх місяців, є продукцією компаній, що базуються в юрисдикціях коаліції з експортного контролю, ілюструє, що внутрішні процедури не є адекватними для моніторингу та контролю ланцюгів поставок. Ми виступаємо за вдосконалення зусиль з дотримання законодавства в корпоративному секторі на кшталт тих, що вживаються фінансовою галуззю щодо таких питань, як боротьба з відмиванням грошей (AML) та фінансуванням тероризму. Очищення дистриб'юторських мереж, безумовно, є ресурсоємним завданням для корпорацій. Урядам необхідно створити належні стимули, продемонструвавши здатність і готовність розслідувати транзакції та накладати

значні штрафи, надати чіткі вказівки приватному сектору і створити правову базу, яка дозволить корпораціям отримати доступ до інформації, необхідної для проведення належної перевірки. Посилення правозастосування та дотримання законодавства є життєво важливим для підтримання ефективності санкцій [90].

Необхідно змінити структуру стимулів для корпорацій шляхом проведення розслідувань та накладення штрафів. Для посилення корпоративної підзвітності ми пропонуємо змінити структуру стимулів, продемонструвавши готовність і здатність органів влади розслідувати операції з товарами подвійного використання та накладати значні грошові штрафи у разі порушення експортного контролю. Наразі компанії, що займаються торгівлею такими товарами, не мають достатньої мотивації для дотримання вимог законодавства, які б ефективно протидіяли описаним вище схемам обходу, що ми задокументували вище. Складність ланцюгів постачання робить це досить складним завданням - але це також ілюструє, чому коаліційні корпорації, що базуються в країнах-учасниках коаліції, мають вирішальне значення для кращого дотримання законодавства. Після того, як товар був проданий цими компаніями посереднику, стає все важче відстежити його місцезнаходження і гарантувати, що він не потрапить до РФ.

Враховуючи мультиюрисдикційний характер торгівлі товарами, що підлягають експортному контролю, коаліційні органи влади повинні тісно співпрацювати у проведенні розслідувань. Прозорість має вирішальне значення, і інформація про поточні розслідування, рішення про примусове виконання та штрафи повинна оприлюднюватися, якщо це можливо, без шкоди для розслідувань і судових розглядів. Це продемонструє чітку прихильність до виявлення та покарання порушників санкцій і чітко дасть зрозуміти приватному сектору, що ризик викриття є реальним. Без цього бізнес не матиме належних стимулів для дотримання санкцій [91].

Штрафи, що накладаються органами влади на корпорації, також мають бути збільшені. Вони мають бути пропорційними до прибутків, отриманих від незаконних операцій, щоб мати стримуючий ефект. Аналогічно, розрахунки з

корпораціями - які часто є результатом судових процесів, пов'язаних із порушенням санкцій, - повинні включати значно більші суми. Лише достатньо серйозні наслідки - грошові чи інші - разом із більшим ризиком їхньої реалізації змінять розрахунки ризиків бізнесу, коли йдеться про комплаєнс.

Загалом, запропоновано, щоб усі юрисдикції коаліції криміналізували порушення санкцій, і закликаємо уряди розглянути можливість притягнення до відповідальності за пособництво та підбурювання до воєнних злочинів у певних випадках [92].

Основною загальною проблемою стимулів, пов'язаних із санкціями, є те, що судові розгляди, як відомо, є повільними і часто тривають багато років, перш ніж буде досягнуто остаточного рішення/врегулювання і будуть застосовані покарання. Такий підхід до забезпечення дотримання санкцій є неприйнятним в умовах ведення активної війни, коли зниження ефективності обмежувальних заходів призводить до загибелі людей і руйнувань. Закликаємо коаліційну владу розглянути можливість застосування тимчасових санкцій, зокрема щодо призупинення дії ліцензій та інших подібних кроків. Більш проактивний підхід міг би суттєво зменшити потік товарів, що підлягають експортному контролю, до РФ.

Іншою важливою частиною належної структури стимулів є чітке визначення процедурних кроків, які учасники торгівлі товарами подвійного використання повинні здійснювати в рамках заходів належної обачності.

Вважаємо, що це повинно включати обов'язкові періодичні перевірки компаній-дистриб'юторів після виконання контрактів. Хоча великі виробники мікроелектроніки час від часу проводять такі перевірки, наприклад, зустрічі з зареєстрованими кінцевими користувачами або інспекції складських приміщень, вони роблять це лише в окремих випадках, як правило, у відповідь на очевидні «червоні прапорці». На нашу думку, можна припустити, що багато незаконних транзакцій уникають таких процедур. Щоб усунути цю прогалину, ми пропонуємо запровадити регулярні перевірки всіх операцій з товарами, що підлягають експортному контролю, та кінцевими користувачами з юрисдикцій з високим рівнем ризику (як це визначено та регулярно переглядається органами влади).

Торгівля товарами, що підлягають експортному контролю. Такі інструкції повинні чітко визначати товари, про які йдеться (з використанням кодів ГС), окреслювати обов'язкові процедурні кроки, визначати винятки з режиму санкцій та деталізувати будь-які зобов'язання щодо звітності. Спрощення правил експортного контролю, про яке йшлося вище, не лише покращить правозастосування з боку виконавчих органів, але й спростить їх дотримання для суб'єктів приватного сектору. Органи влади також можуть надавати поради щодо використання новітніх технологій (наприклад, штучного інтелекту) для виявлення «червоних прапорців» з метою зменшення витрат на дотримання вимог [93].

Пропагувати та підтримувати розбудову спроможності приватного сектору. Хоча великі компанії часто мають спеціальні відділи комплаєнсу для забезпечення належної комплексної перевірки, це не обов'язково стосується всіх суб'єктів, які беруть участь у виробництві, продажі або перевезенні товарів, що підлягають експортному контролю. Хоча більшість товарів і критично важливих компонентів для ведення бойових дій зрештою походять від великих транснаціональних корпорацій, у їхньому розповсюдженні часто беруть участь і менші підприємства. Влада повинна взаємодіяти з МСП для пропаганди та підтримки розбудови потенціалу на всіх етапах ланцюга постачання. Для малих підприємств особливо важливими є чіткі вказівки щодо сфери експортного контролю, винятків, законодавчих вимог тощо.

Необхідно залучати фінансову галузь до відстеження транзакцій. Як зазначалося вище, фінансові установи мають значний досвід комплаєнсу в таких сферах, як боротьба з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Вважаємо, що процедури належної перевірки, пов'язані з експортним контролем, стикаються з подібними проблемами - непрозорою структурою власності, частими інституційними змінами та залежністю від менш суворих юрисдикцій - і що використання банківського досвіду буде корисним. Використовуючи існуючі механізми (наприклад, протидію відмиванню коштів), коаліційні органи влади можуть посилити зусилля з правозастосування, особливо там, де йдеться

про відстеження структур і діяльності в третіх країнах. І, що важливо, покладаючись на фінансову сторону цієї торгівлі, можливо, вдасться запобігти потраплянню певних товарів до РФ в першу чергу. Внесення змін до законодавчої бази має вирішальне значення для надання фінансовим установам доступу до додаткової інформації, включаючи деталі про конкретні товари, що беруть участь у транзакціях, які не належать до торговельного фінансування, якщо така інформація вже доступна. Наразі брак інформації обмежує їхню здатність використовувати існуючі процедури.

Якщо зусилля виявляться системними за своєю природою, а вищезгадані заходи недостатніми для вирішення існуючих проблем, слід розглянути можливість запровадження ширших торговельних обмежень, щоб позбавити РФ альтернативних шляхів постачання.

Санкції проти юридичних осіб з третіх країн. Санкції, включаючи заморожування активів і заборону на транзакції, мають бути накладені на компанії, які порушили експортний контроль. Оскільки це стосується суб'єктів, розташованих за межами безпосередньої юрисдикції країн коаліції, такі заходи можуть виходити за рамки первинних санкцій. Наприклад, обмеження щодо російської компанії вимагають від юридичних або фізичних осіб у країнах, що їх запровадили, дотримуватися заходів, але не впливають на посередників з третіх країн. Однак існують правові механізми, за допомогою яких можна досягти і цих цілей.

Сполучені Штати. Влада США має значний досвід екстериторіального застосування санкцій, або так званих вторинних санкцій. Їх ефективність в основному залежить від того, наскільки важливим є доступ до американського ринку та фінансової системи для багатьох компаній по всьому світу. Накладаючи вторинні санкції, влада ставить подальший доступ до них у залежність від дотримання американських санкцій, що в більшості випадків не залишає суб'єктам жодного реального вибору, окрім як підкоритися. Наприклад, європейські компанії були змушені відмовитися від ділових зв'язків з Іраном після виходу США з іранської ядерної угоди у 2018 році, незважаючи на те, що

їхні уряди все ще були сторонами угоди. Так само компанії, що брали участь у будівництві «Північного потоку-2», припинили свою діяльність після запровадження Конгресом США вторинних санкцій, починаючи з 2017 року.

Європейський Союз. Хоча ЄС вважає, що вторинні санкції суперечать міжнародному праву, і забороняє компаніям дотримуватися таких заходів через свій статут про блокування, 11-й пакет санкцій, узгоджений у червні 2023 року, створив новий механізм, за допомогою якого можна впливати на суб'єктів третіх країн. Цей інструмент боротьби з обходом дозволяє ЄС накладати обмеження на компанії, які були визнані порушниками санкцій ЄС, і, якщо такі заходи вважаються недостатніми для припинення потоку товарів, що підлягають експортному контролю, обмежувати продаж, постачання, передачу або експорт санкційних товарів і технологій до певних третіх країн, які вважаються такими, що становлять постійний і особливо високий ризик обходу.

Доступ до ринків. Країнам, які відмовляються допомагати у впровадженні експортного контролю, може бути відмовлено в доступі до ринків країн коаліції, в той час як країни, які тісно співпрацюють, можуть отримати преференційний режим у таких питаннях.

Розширені перевірки при використанні. Влада повинна значно розширити перевірки в третіх країнах, щоб дати зрозуміти учасникам, що порушення контрактних умов щодо використання товарів (наприклад, при відвантаженні в РФ) розслідуються і будуть виявлені.

Залучення державного і приватного секторів у третіх країнах. Коаліція з експортного контролю повинна продовжувати працювати з органами влади та бізнесом у третіх країнах для покращення дотримання режиму санкцій. Серед ключових результатів - політичні зобов'язання щодо припинення порушень та спроб обходу експортного контролю, ініціативи з покращення обміну інформацією (наприклад, даними про торгівлю з третіми країнами) з урядами коаліції, зусилля зі зміцнення адміністративного потенціалу (наприклад, митних служб третіх країн), а також надання технічної допомоги підприємствам приватного сектору третіх країн.

Складність глобальних ланцюгів постачання та масштаби сучасного експортного контролю також вимагатимуть покращення співпраці між юрисдикціями. В іншому випадку прогалини в режимі санкцій - і в його застосуванні - завжди дозволятимуть обходити його в масштабах, які роблять обмеження неефективними і підривають довіру до них. Ми вважаємо, що кращий обмін інформацією є одним із ключів до покращення роботи системи, зокрема тому, що кінцевою метою експортного контролю є припинення поставок товарів подвійного призначення до РФ до того, як вони відбудуться. Але якщо технологічні санкції справді є новою межею в економічному державному управлінні, можуть знадобитися більш постійні структури, наприклад, у формі багатосторонніх договорів з експортного контролю.

Далі запропонуємо інструменти механізму експортного контролю для унеможливлення обходу санкцій (табл. 2.10).

Отже, необхідно вжити заходи для забезпечення того, щоб експортний контроль випереджав російські спроби обійти його. Заходи повинні враховувати окремі виклики, які існують на різних етапах ланцюга постачання і потребують конкретних рішень. Вони мають бути спрямовані на: усунення прогалин у політиці існуючого режиму експортного контролю; зміцнення державних інституцій, відповідальних за його впровадження та дотримання; стимулювання та розширення можливостей приватного сектору для посилення його дотримання; боротьбу зі схемами обходу, які дозволяють РФ імпортувати товари через треті країни; покращення багатостороннього співробітництва у сфері експортного контролю.

Підсумовуючи окреслений вище текст, запропоновано механізм удосконалення експортного контролю (рис. 2.16).

Запропонований механізм передбачає комплексне поєднання законодавчих, державних, корпоративних та міжнародних інструментів, спрямованих на запобігання обходу санкцій і незаконного постачання товарів подвійного призначення.

Таблиця 2.10 – Інструменти механізму протидії обходу економічних санкцій

Інструмент протидії обходу економічних санкцій	Прогнозований ефект
1	2
Посилення корпоративної відповідальності	Посилення експортного контролю неможливе без участі приватного сектору, особливо виробників товарів, необхідних для російської військової промисловості, які входять до складу коаліції. Будь-який ефективний контроль за ланцюгом постачання має починатися з першого продажу товару дистриб'ютору, оскільки стає дедалі складніше відстежити його місцезнаходження і перешкоджати будь-якій незаконній діяльності після продажу. Щоб створити стимули для корпорацій запроваджувати процедури комплаєнсу, правоохоронні органи повинні продемонструвати готовність і здатність розслідувати торгівлю підконтрольними товарами та накладати штрафи у разі порушення експортного контролю
Усунення прогалин у політиці експортного контролю	У російському режимі експортного контролю продовжують існувати значні неузгодженості, які перешкоджають ефективному виконанню і дозволяють обходити його. Обмеження мають бути узгоджені між юрисдикціями коаліції - разом із процедурами відступів та ліцензування, тощо. Оскільки багато товарів, про які йдеться, виробляються від імені компаній коаліції в третіх країнах, важливо також забезпечити, щоб експортний контроль у всіх юрисдикціях застосовувався екстериторіально, як це відбувається в США згідно з Правилком про прямі іноземні поставки продукції
Спрямованість на обхід третіх країн	Влада коаліції повинна звернути увагу на роль посередників з третіх країн у схемах обходу експортного контролю, в тому числі в Китаї, Туреччині та ОАЕ. Вони можуть зробити це, запровадивши санкції проти суб'єктів, які сприяють порушенням експортного контролю за участю будь-яких компаній або фізичних осіб з країн коаліції. Якщо цього виявиться недостатньо для припинення незаконної торгівлі, влада повинна розглянути більш широкі кроки, такі як квоти або заборони щодо конкретних товарів і конкретних країн. Будь-які примусові заходи повинні супроводжуватися інформаційно-роз'яснювальною роботою з державним і приватним секторами в ключових третіх країнах
Зміцнення інституцій та співпраці	Правоохоронні органи в країнах санкційної коаліції недостатньо оснащені для впровадження та забезпечення дотримання всеосяжного експортного контролю, подібного до того, який запроваджено проти РФ. Це стосується і Сполучених Штатів, де такі заходи мають більш тривалу історію. У Європейському Союзі взагалі відсутні єдині правоохоронні структури, оскільки країни-члени залишаються відповідальними за впровадження обмежувальних заходів, у тому числі й тих, що запроваджуються на рівні ЄС. З огляду на те, що експортний контроль буде важливою частиною інструментарію економічного державного управління в осяжному майбутньому, ці недоліки необхідно усунути. Покращення багатостороннього співробітництва також має ключове значення

Джерело: складено автором.

Його реалізація передбачає гармонізацію правил між юрисдикціями коаліції та екстериторіальне застосування норм, включно з криміналізацією порушень санкцій, що підвищує правову визначеність і створює стимули для дотримання законодавства приватним сектором.

Зміцнення державних інституцій є ключовим елементом механізму. Надання органам влади необхідних ресурсів і компетенцій, прозорість розслідувань та оперативне накладання штрафів дозволяють ефективно контролювати ланцюги постачання та підвищують дисциплінованість ринку. Важливим аспектом є також активне залучення приватного сектору: компанії, що виробляють або реалізують товари подвійного призначення, мають впроваджувати системи комплаєнсу, здійснювати моніторинг кінцевих користувачів та проводити регулярні перевірки, що унеможлиблює приховані порушення. Ефективність цього інструменту посилюється демонстрацією готовності державних органів розслідувати порушення та накладати значні штрафи у разі недотримання вимог. Окрему увагу механізм приділяє боротьбі зі схемами обходу через треті країни, що включає накладання санкцій на посередників та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з державними і приватними структурами у ключових юрисдикціях. Залучення фінансового сектору до моніторингу транзакцій сприяє своєчасному виявленню потенційних ризиків і мінімізації незаконних поставок на ранніх стадіях.

Отже, механізм підкреслює важливість багатостороннього співробітництва та обміну інформацією між юрисдикціями коаліції. Така взаємодія забезпечує оперативність реагування на загрози, підвищує надійність міжнародного режиму експортного контролю та дозволяє ефективніше припиняти постачання товарів подвійного призначення до того, як вони будуть використані. В цілому, запропонований механізм створює комплексну систему стимулів, контролю та міжнародної координації, що підвищує ефективність санкцій і запобігає їх обходу.

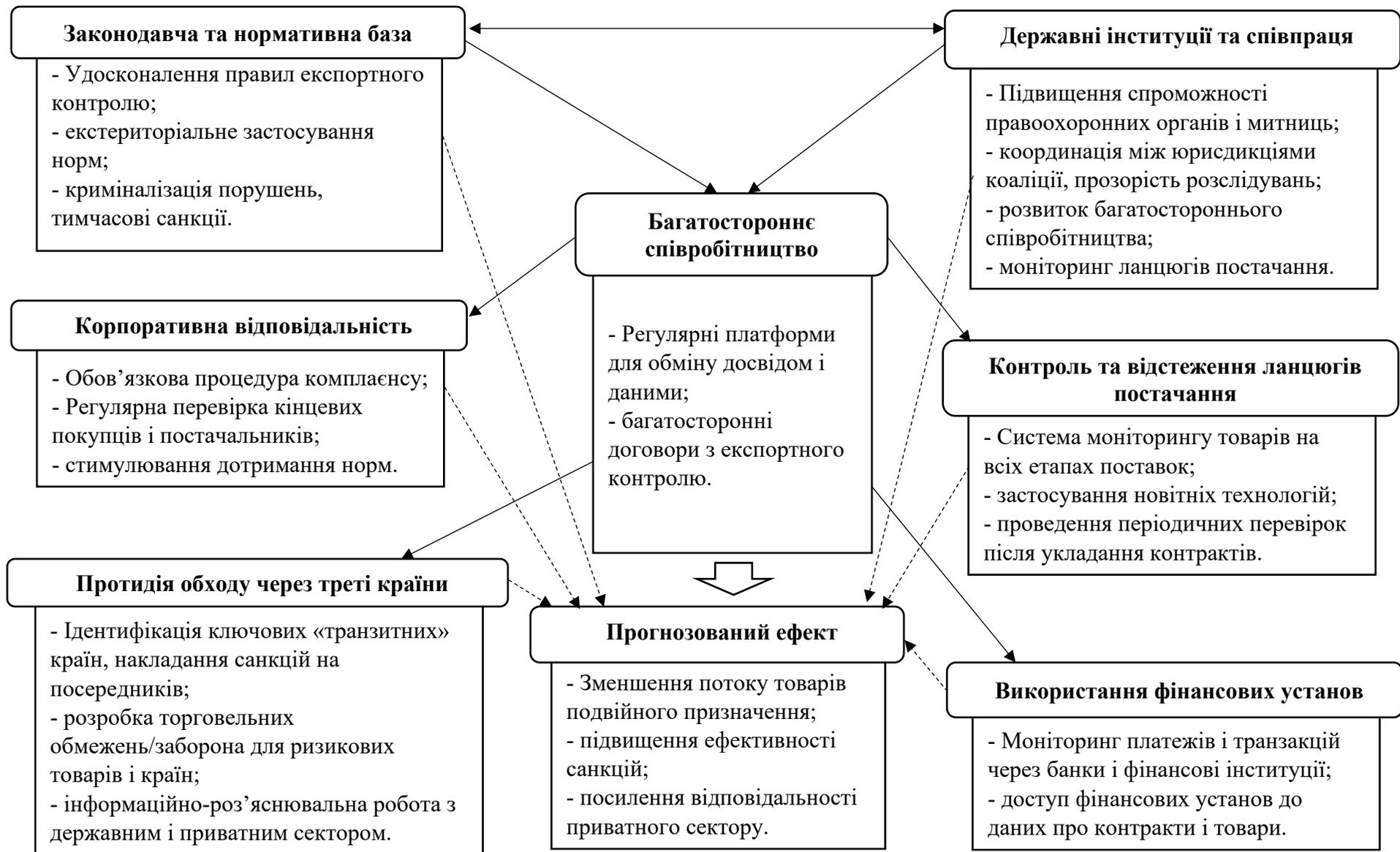

Рисунок 2.16 – Механізм удосконалення експортного контролю

Джерело: складено автором.

Висновки до розділу 2

Визначено, що механізм економічних санкцій формується в рамках інструментальної парадигми, оскільки передбачає використання різноманітних інструментів впливу на країну-об'єкт з метою нанесення їй економічних збитків. Його зміст і структура мають міждисциплінарний характер, відображаючи взаємодію економіки, політики, права та ін. Обґрунтовано структурно-функціональну архітектуру санкційного механізму як багаторівневої інституційно-інструментальної системи, що поєднує глобальний, регіональний та національний рівні через механізм вертикальної взаємодії, імплементації та зворотного зв'язку, що забезпечує динамічну адаптацію санкційних режимів.

Для перевірки економічного впливу санкцій, проаналізовано вплив американських санкцій на економіку Ірану. Іран - країна, що має велике стратегічне значення для Сполучених Штатів. Перш за все, це одна з найбільших нафтовидобувних країн світу, здатна безпосередньо впливати на динаміку світових цін на енергоносії, що формує політичний клімат у регіоні. Завдяки своєму геополітичному розташуванню Іран має можливість контролювати Ормузьку протоку в Перській затоці і, за певних обставин, заблокувати всі танкерні комунікації з регіону, який забезпечує майже чверть світового видобутку нафти, спровокувавши, таким чином, глобальну енергетичну кризу в разі необхідності. У цьому контексті американо-іранські відносини є політико-економічним барометром, який значною мірою визначає статус США на міжнародній арені та впливає на їхній внутрішній політичний порядок денний.

Найсуровіші санкції проти Ірану розпочалися у 2012 році. Ця хвиля санкцій різко посилювалася двічі. Перший раз - у січні 2012 року, коли США запровадили санкції проти іранського центрального банку, що ускладнило отримання урядом доларів від його експорту. Вдруге - у липні 2012 року, коли ЄС запровадив повну заборону на імпорту іранської нафти. Оскільки країни-члени ЄС були пунктом призначення приблизно п'ятої частини всього іранського експорту нафти, ця нова подія мала величезний вплив на економіку Ірану.

Також проаналізовано основні санкції ЄС проти РФ через повномасштабне вторгнення в Україну. Визначено, що російська економіка перевищила негативний прогноз з низки причин. По-перше, це стосується переходу до економіки війни. РФ доклала безпрецедентних зусиль, щоб зменшити свою попередню фіскальну обережність, запровадити контроль за рухом капіталу та збільшити державні витрати на підтримку військових зусиль. РФ почала з низьких інвестиційних тенденцій, але інвестувала значні кошти в інфраструктуру та проекти, пов'язані з війною (найбільше зростання галузевих інвестицій відбулося у військову безпеку, трубопроводи та залізничний транспорт).

Висунуто й за допомогою множинної (багатофакторної) регресії доведено гіпотезу стосовно того, що санкційний механізм здійснює реальний негативний вплив на економіку Ірану (падіння ВВП це демонструє), підтверджується. При подальшому тиску економічними і фінансовими санкціями на Іран з боку США та країн ЄС, буде відбуватися падіння його макроекономічних показників.

Запропоновано експортний контроль як механізм протидії подолання економічних санкцій, який включає такі інструменти: посилення корпоративної відповідальності; усунення прогалін у політиці експортного контролю; спрямованість на обхід третіх країн; зміцнення інституцій та співпраці.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТУ БОРОТЬБИ З КРАЇНАМИ- ПОРУШНИКАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗВИЧАЇВ

3.1 Аналіз практики застосування економічних санкцій проти РФ під час військової агресії проти України

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну ряд світових країн застосували економічні санкції у відповідь на її військову агресію проти України, які стали одними з найбільш масштабних і скоординованих в сучасній історії. Дані санкції були запроваджені Сполученими Штатами, Європейським Союзом, Великобританією, Канадою, Японією, Австралією та іншими країнами-союзниками, які засудили військові дії РФ.

Кількість санкцій, які були застосовані проти РФ після 22 лютого 2022 в рази перевищує санкції по відношенню Ірану в останні десятиліття (рис. 3.1).

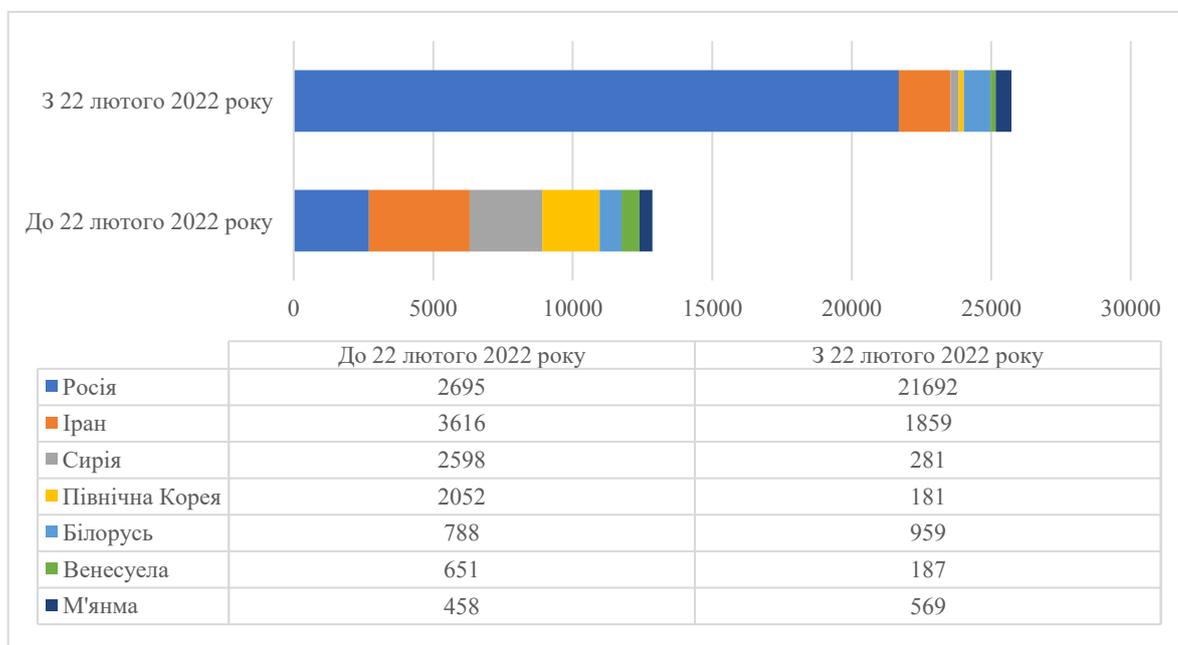

Рисунок 3.1 - Кількість міжнародних санкцій, запроваджених проти країн до та після військового вторгнення РФ в Україну станом на 2025 рік

Джерело: складено автором на основі [94].

Отож, аналізуючи дані рис. 3.1, видно, що РФ є великою світовою загрозою миру та одночасно ворогом усіх розвинених країн, які за три роки війни проти України застосувала рекордну кількість санкцій – 21692, що робить РФ найбільш санкціонованою країною у світі. На противагу цьому, кількість санкцій проти Ірану скоротилася з 3616 до 159, що свідчить про зміну міжнародних пріоритетів, в порівнянні з Іраном, РФ є більш загрозовою. Зменшення санкцій можна спостерігати проти Сирії та Північної Кореї, що було викликано зміною їхньої політики, а щодо Сирії та приходом до влади більш демократичнішого уряду ніж попередній. Щодо решти підсанкційних країн, то коливання у зміні санкцій є незначними. Слід відзначити той факт, що санкційний ландшафт після 2022 року демонструє чітку спрямованість на РФ, що підкреслює геополітичні наслідки війни в Україні та вказує на перерозподіл.

Наступним проаналізуємо кількість застосованих санкцій розвиненими країнами світу проти РФ станом на січень 2025 (рис. 3.2).

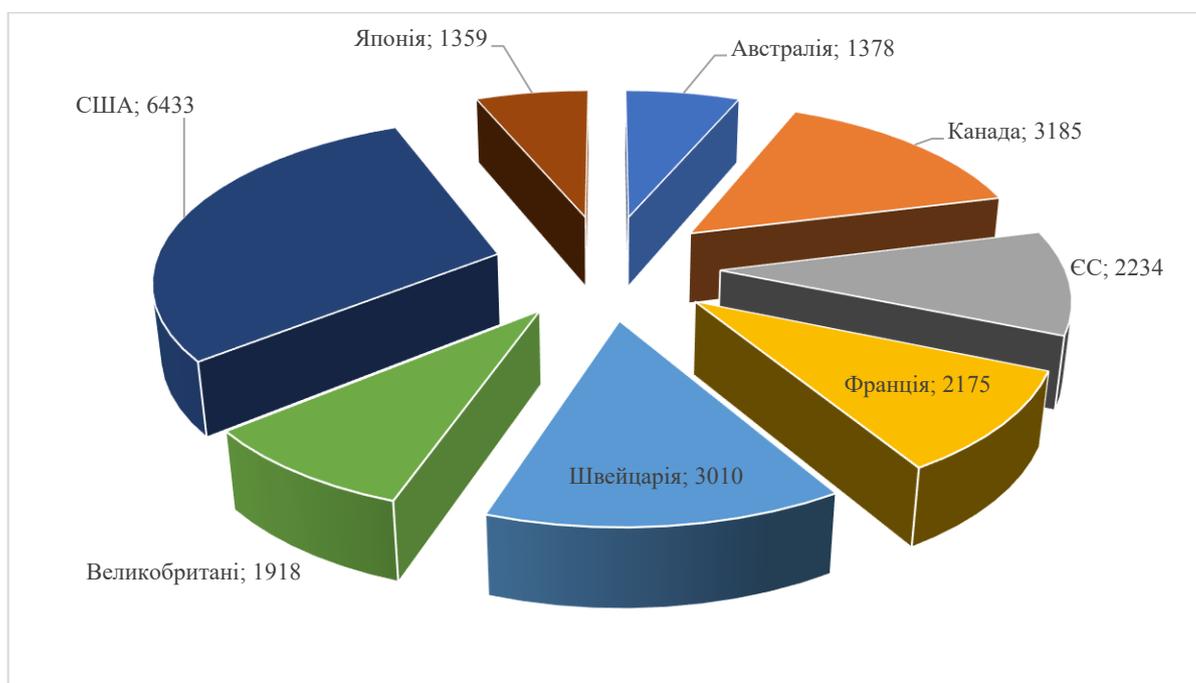

Рисунок 3.2 – Кількість застосованих санкцій розвиненими країнами світу проти РФ в період 2022-2025рр

Джерело: складено автором на основі [94].

Як ми можемо побачити з рисунка 3.2, що найбільше санкцій було застосовано зі сторони США – 6433 та Швейцарії – 3010, яка попри свою нейтральну позицію впровадила ряд санкційних обмежень проти РФ. Щодо країн-членів ЄС то вони впровадили 2234 санкцій, а Канада – 3185, що власне є свідченням того, що країнами світу було зроблено ряд дій, мета яких полягає в обмеження РФ в економічному контексті.

Наступним пропонується навести основні економічні санкції, які було впровадженні по відношенню до РФ за період війни в Україні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Характеристика основних економічних санкцій, які були застосовані проти РФ за період 2022-2025 рр.

Санкції	Характеристика
Фінансові обмеження	Стосуються заборони на операції з найбільшими російськими банками, такими як Сбербанк і ВТБ, також були застосовані обмеження доступу РФ до міжнародних фінансових ринків.
Санкції в енергетичному секторі	Заборона експорту товарів і послуг в РФ, які пов'язані з енергетикою, включно з обмеженнями на імпорт нафти та обмеженням цін на експорт російської нафти.
Торговельні обмеження	Заборони експорту високотехнологічних товарів, предметів розкоші та технологій подвійного призначення до РФ та заборона імпорту російського вугілля та золота.
Транспортні обмеження	Заборона, накладена на російських авіаперевізників щодо використання ними повітряного простору та аеропортів країн-членів ЄС та заборона на входження російських суден до портів ЄС.
Індивідуальні санкції	Заморожування фінансових активів та заборона на в'їзд для низки російських чиновників, бізнесменів та осіб, які відкрито підтримують вторгнення в Україну.
Обмеження щодо ЗМІ	Призупинення мовлення російських державних ЗМІ на території країн-членів ЄС з метою протидії пропаганді.
Експортний контроль	Введення експортного контролю на товари, які можуть бути використані як зброя в Україні, включно із заборонаю на певні електронні компоненти та технології, з яких можна виготовити техніку, яка буде використана у війні.
Обмеження на надання послуг	Заборона на надання російським компаніям та приватним особам таких послуг, як аудиторські, рекламні, архітектурні, інженерні та ІТ-консультації.
Заморожування активів	Замороження активів, що належать російському Центральному банку та іншим державним установам, загальна сума яких коливається в межах 260 мільярдів євро.
Заборони на імпорт	Заборона на імпорт російських діамантів та інших товарів, які приносять значні доходи в бюджет РФ.

Джерело: складено автором на основі [95, 96, 97, 98, 99].

Введені економічні санкції значно обмежили російську торгівлю з країнами, які їх застосували та спричинили падіння російського ВВП та падіння національної валюти, що мало відбиток на загальній економіці ситуації країни-агресора. Саме тому наступним пропонується більш детально дослідити застосування економічних санкцій США, ЄС, Великобританією та Канадою та продемонструвати їх вплив на обсяги міжнародної торгівлі з РФ.

На рис. 3.3. наведено основні економічні обмеження які були введені США проти РФ.

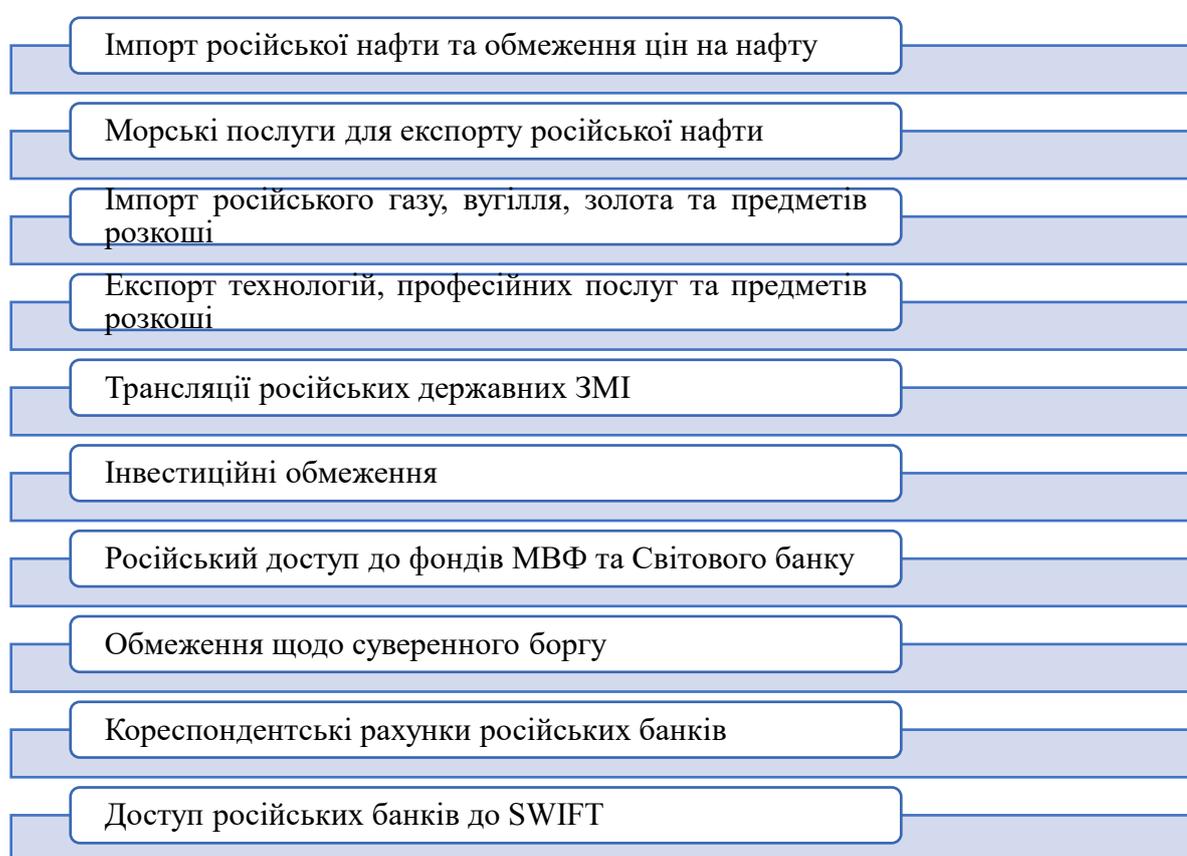

Рисунок 3.3 – Характеристика основних економічних санкцій, які застосовані США проти РФ за період 2022-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [100, 101].

Слід відзначити, що одним з основних напрямків американських санкцій є російський фінансовий сектор. США заморозили 5 млрд. дол. активів

російського центрального банку, які зберігались в банку країни. Крім того, кілька великих російських банків були вилучені з міжнародної банківської системи SWIFT, що ускладнило для них проведення транскордонних транзакцій [101].

США також зосередилися на обмеженні енергетичного сектору РФ, який є основним джерелом доходів для уряду. Одним з найбільш значущих заходів стало запровадження цінового обмеження на експорт російської нафти на рівні 60 доларів за барель. Така політика передбачає обмеження фінансових ресурсів, доступних для військової діяльності з одночасним забезпеченням стабільності енергопостачання у світі [102].

Також США запровадили суворий експортний контроль за високотехнологічними товарами, обмеживши доступ РФ до передових напівпровідників, мікроелектроніки та технологій, які можна використовувати для ведення війни. Ці обмеження спрямовані на деградацію російського військово-промислового комплексу шляхом запобігання виробництву сучасного озброєння та військової техніки. Також урядом США були запроваджені індивідуальні санкції, під які потрапили понад 150 осіб та організацій, які мають зв'язок з оборонним сектором і політичним керівництвом РФ. Дані санкції включають заморожування активів і заборону на в'їзд в США [103].

Окрім прямих санкцій проти РФ, США впровадили вторинні санкції, які стосуються третіх країн, які сприяють російському обходженню накладених на неї санкцій, особливо в контексті міжнародної торгівлі. Ці санкції стосувались проти компаній, які працюють в Китаю, Туреччині та ОАЕ, які здійснюють експорт товарів військового призначення в РФ.

Наступним пропонується навести вплив наведених економічних санкцій зі сторони США та обсяги міжнародної торгівлі з РФ. На рис. 3.4. наведено динаміку імпорту та експорту США з РФ до та після початку військової агресії проти України.

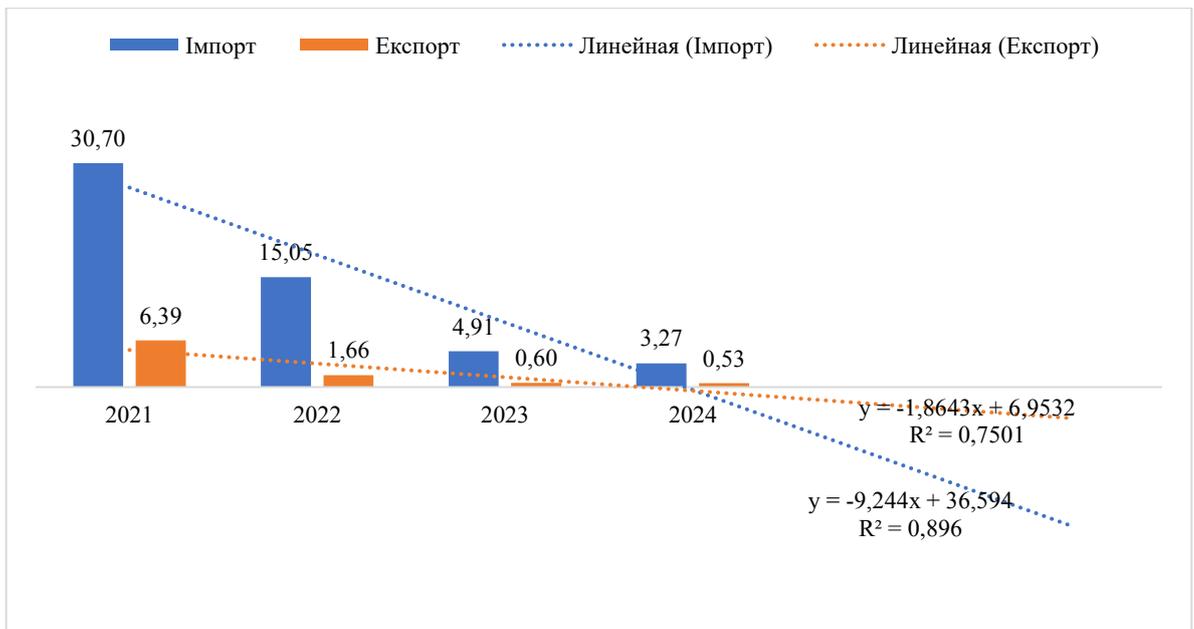

Рисунок 3.4 – Динаміка зовнішньої торгівлі США та РФ за період 2021-2024 рр., млрд. дол.

Джерело: складено автором на основі [104].

Отож, аналізуючи динаміку зовнішньої торгівлі між США та РФ, слід відзначити, що американський експорт в період 2021-2024рр скоротився - з 6,39 млрд. дол. у 2021 році до 0,53 млрд. дол. у 2024 році. Падіння експорту на 92% за цей період було зумовлено запровадження економічних санкцій проти РФ, що власне так критично і вплинуло на обсяг експорту. Щодо імпорту з РФ, він теж зазнав значного скорочення - 30,70 млрд. дол. у 2021 році до 3,27 млрд. дол. у 2024 році. Зменшення на 89%, відбулось через в основному через накладення санкцій російські енергетичні товари, так як нафта і газ.

Як видно з рис. 3.4, як експорт, так і імпорту зазнали послідовного щорічного падіння, причому найбільш помітне падіння відбулося у 2022 році, після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україна. Такі тенденції в зовнішній торгівлі США з РФ відображають економічну ізоляцію РФ та розрив глобальних торговельних мереж через санкції та перебої в ланцюгах поставок.

Слід відзначити, що загальне зниження обсягів торгівлі між США та РФ за період 2021-2024 рр. підкреслює прямий вплив економічних санкцій та їхню реальну дію.

Також під вплив санкцій потрапила й інвестиційна діяльність американських компаній в РФ, що теж є одним із наслідків впровадження економічних санкцій. На рис. 3.5 наведена динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) США в РФ до та після війни в Україні.

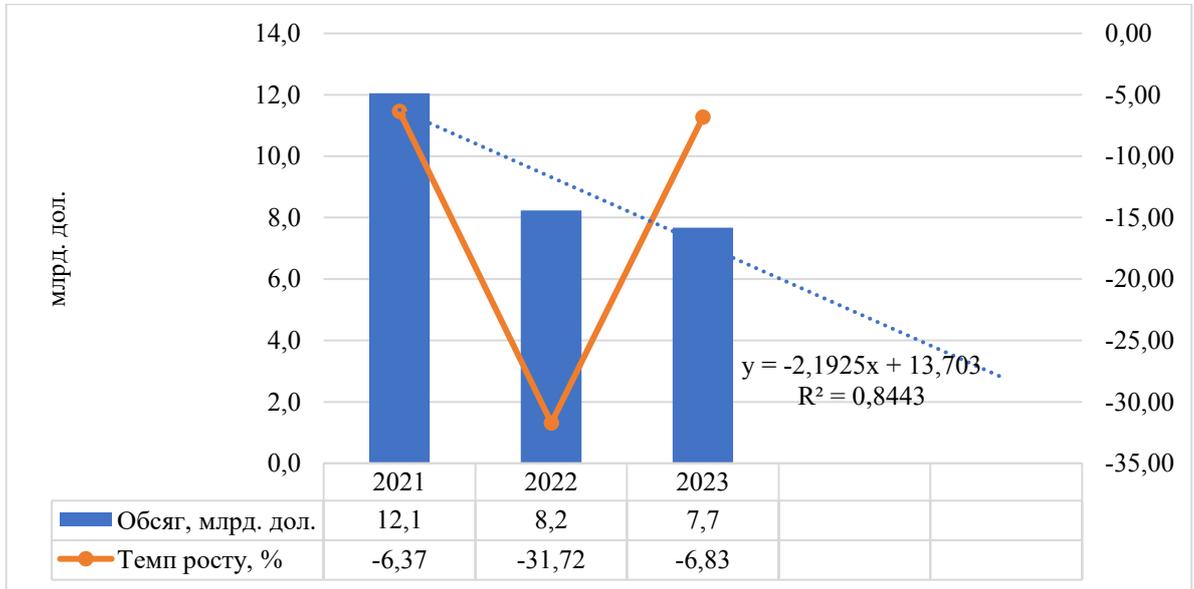

Рисунок 3.5 – Динаміка ПІІ США в РФ за період 2021-2023 рр., млрд. дол.

Джерело: складено автором на основі [105].

Отож, аналізуючи дані рис. 3.5, слід відзначити, що ПІІ з США до РФ зазнали різкого скорочення з 2021 по 2023 рік. У 2021 році обсяг інвестицій становив 12,1 млрд. дол., але вже у 2022 році він значно знизився до 8,2 млрд. дол., що відображає падіння на 31,72%. Таке різке скорочення було спричинене насамперед геополітичною напруженістю, економічними санкціями, запровадженими США, а також виведенням численних американських компаній з РФ, після її військового наступу на Україну.

Щодо 2023 році, в міру збільшення санкцій тенденція до зниження продовжилася, і ПІІ ще більше скоротилися до 7,7 млрд. дол.. Аналізуючи дані іноземних інвестицій, видно, що найбільш значний відтік капіталу вже відбувся у 2022 році, а решта інвестицій скорочувалася повільнішими темпами. Триваючий вплив санкцій, обмеження на фінансові операції та ширша

економічна невизначеність продовжують утримувати американських інвесторів від роботи з російським ринком.

З огляду на збереження санкцій та геополітичну нестабільність, шанси на відновлення потоків прямих іноземних інвестицій до РФ залишаються низькими. Адаже доки обмеження на торгівлю, банківську діяльність та інвестиції залишатимуться чинними, американський бізнес не повернеться до РФ, що призведе ще до зменшення інвестиційних потоків.

Отож, США було введено ряд економічних санкцій, які значно вплинула на її торгівлю з РФ та роботу американського бізнесу на російському ринку. В міру росту напруженості та невизначеності в контексті планів РФ погодитись на мир, санкції зі сторони США можуть ставати ще більш жорсткішими.

Наступним пропонується дослідити основні економічні санкції, які були запроваджені країнами-членами ЄС та визначити їхній вплив на як на економічні відносини з РФ та і на економіку ЄС, адже країни-члени отримали значне економічне потрясіння, яке відбулось на тлі енергетичних санкцій та інфляції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Характеристика пакетів економічних санкцій, які були застосовані країнами-членами ЄС проти РФ за період 2022-2025 рр.

Пакет санкцій	Ключові напрямки
1	2
1-й пакет	Направлено на цільові фізичні (Антон Вайно (глава адміністрації президента РФ), Сергій Шойгу (міністр оборони), Дмитро Чернишенко і Юрій Борисов (віце-прем'єри), а також пропагандисти Маргарита Симоньян, Марія Захарова й Ольга Скабєєва) та юридичні особи, фінансові обмеження та торговельні обмеження.
2-й пакет	Розширено заморожування активів, заборонено операції з російським Центральним банком та обмежено доступ до ринків капіталу ЄС. Також під санкції потрапили найвищі посадові особи РФ, включаючи президента Володимира Путіна та міністра закордонних справ Сергія Лаврова. Також були введені обмеження проти бізнесменів, таких як Олексій Мордашов, Ігор Сєчін і Геннадій Тимченко.
3-й пакет	Заборона імпорту вугілля, обмеження доступу до портів ЄС та заборона експорту окремих товарів. Окрім того даний пакет включив у санкційний список олігархів, зокрема Романа Абрамовича, Алішера Усманова, Олексія Міллера (голова «Газпрому») та Миколу Токарева (голова «Транснафти»).

4-й пакет	Заборона імпорту сирової нафти, введення санкцій проти додаткових фізичних та юридичних осіб, а також обмеження на надання певних бізнес-послуг.
5-й пакет	Подальші обмеження на імпорт та експорт, включаючи заборону на імпорт золота, а також розширення індивідуальних санкцій. Також під санкції потрапили 217 осіб. Серед них - Моше Кантор, Борис Ротенберг, Олег Дерипаска, а також родичі Путіна - його дочки Марія Воронцова та Катерина Тихонова.
6-й пакет	Запровадив обмеження ціни на російську нафту, заборонив громадянам ЄС обіймати посади в деяких російських державних підприємствах і розширення експортного контролю. Також пакет охопив осіб, пов'язаних з інформаційною цензурою і репресіями. До санкційного списку були включені Олександр Бабаков (заступник голови Держдуми) та Олександр Жаров (голова Роскомнагляду).
7-й пакет	Заборона інвестицій у російський гірничодобувний сектор, санкції проти додаткових банків та подальші експортні обмеження. Серед фізичних осіб - директор НІЦЕМ ім. Гамалєї Олександр Гінцбург та інші науковці, причетні до розробки технологій подвійного призначення.
8-й пакет	Спрямовані проти російського оборонного сектору, наклали заборону на експорт товарів подвійного призначення та запровадили додаткові санкції проти фізичних осіб (Алан Лушніков (акціонер «Концерну Калашников»), політичний ідеолог Олександр Дугін, співаки Юлія Чичеріна, Микола Расторгуєв, Олег Газманов, а також голова Центральної виборчої комісії РФ Елла Памфілова.)
9-й пакет	Обмеження експорту передових технологій, введення санкцій проти організацій, що підтримують російську армію, та подальші фінансові обмеження.
10-й пакет	Заборона імпорту російської металопродукції, розширення експортного контролю та введення санкцій проти осіб, причетних до анексії українських територій.
11-й пакет	Спрямовані проти енергетичного сектору РФ, накладені заборони на експорт конкретних технологій, а також додаткові санкції проти фізичних (Тетяни Москалькової (омбудсмен РФ), Євгенія Примакова (голова «Росспівробітництва»), Валерія Фадєєва (голова Ради з прав людини при президенті РФ), а також колишній керівника українського підприємства «Мотор Січ» В'ячеслава Богуслаєва) та юридичних осіб.
12-й пакет	Обмеження експорту предметів розкоші, введення санкцій проти організацій, що підтримують російський уряд, і подальші фінансові заходи та проти фізичних осіб серед яких: Ілля Медведєв (син Дмитра Медведєва), Анна Цвілева (родичка Путіна), керівники оборонних підприємств
13-й пакет	Заборона імпорту російських діамантів, розширення експортного контролю за товарами подвійного призначення, а також санкції проти осіб, причетних до порушень прав людини.
14-й пакет	Спрямовані на фінансовий сектор РФ накладені заборони на експорт конкретних промислових товарів, а також санкції на додаткові фізичні (Ярослав Дронов, Іван Охлобистін, Поліна Гагаріна, Арам Габрелянов, Олександр Моїсеєв, Аймані Кадирова, Марія Кисельова, Ігор Алтушкін, Дмитро Мезенцев, Таймураз Боллоєв, Олексій Гореславський, Роман Троценко, Вадим Яковенко та юридичні особи

15-й пакет	Обмеження експорту критично важливих технологій, санкції проти організацій, що підтримують російський військово-промисловий комплекс, і подальші фінансові обмеження.
16-й пакет	Спрямовані на високорентабельні сектори, такі як енергетика, фінанси та торгівля, а також запровадили заходи, спрямовані на запобігання обходу санкцій.

Джерело: складено автором на основі [95, 96, 106].

Отож, пропонується більше детальноше розписати застосування вище наведених пакетів економічних санкцій проти РФ. В період з 2022 по 2025 рік проти РФ було запроваджено низку економічних санкцій, які були спрямовані на різні сектори, і кожен пакет розширював обмеження з метою посилення тиску на країну-агресора.

Перший пакет, запроваджений у лютому 2022 року, став першою відповіддю на російську агресію та був спрямований проти фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з політичним і військовим керівництвом. Даний пакет передбачав накладення фінансових обмежень, таких як заморожування російських активів та обмеження доступу до фінансових ринків ЄС. Крім того, він заборонив експорт товарів подвійного призначення, які можуть бути використані як у цивільних, так і у військових цілях. Прийнятий того ж місяця другий пакет розширив заходи першого, заморозивши активи більшої кількості російських бізнесменів та чиновників, які мали пряме відношення до війни в Україні. Даний пакет передбачав заборону операції з російським Центральним банком, фактично обмеживши доступ РФ до її золотовалютних резервів. Крім того, кілька великих російських банків були виключені з системи SWIFT, що перекрило їм доступ до глобальних фінансових операцій.

Третій пакет був прийнятий в березні 2022 року, який зосередився на енергетичних і транспортних обмеженнях. Він заборонив імпорт російського вугілля до ЄС, запровадив портові обмеження, які не дозволяли російським суднам швартуватися в портах ЄС, а також розширив експортні заборони, поширивши їх на високотехнологічні товари та промислове обладнання. Впроваджений цього ж місяця четвертий пакет розширив енергетичні санкції,

заборонивши імпорт російської сирої нафти, що транспортується морем. Даний пакет поширювався на російські державні підприємства, так як передбачав обмеження щодо надання їм консалтингових, юридичних та бухгалтерських послуг та наклав нові санкції на засоби масової інформації, звинувачені в поширенні російської пропаганди.

П'ятий пакет, запроваджений у квітні 2022 року, зосередився на торгівлі та предметах розкоші. Згідно даного пакету санкцій, ЄС заборонив імпорт російського золота, яке є ключовим джерелом доходів для країни, додав нові обмеження на експорт предметів розкоші та розширив персональні санкції проти високопосадовців і воєначальників РФ.

Прийнятий у червні 2022 року шостий пакет посилив фінансовий тиск, запровадивши верхню межу цін на російську нафту з метою зменшення енергетичних доходів РФ. Він також заборонив громадянам ЄС обіймати посади в російських державних компаніях та посилив контроль за експортом передових технологій, які РФ може використати для виробництва зброї.

Сьомий пакет, який був впроваджений в липні 2022 року ще більше обмежив інвестиції в російський гірничодобувний сектор, наклав санкції на додаткові банки та фінансові установи РФ, а також запровадив подальші заборони на експорт промислового обладнання та хімікатів.

У жовтні 2022 року восьмий пакет змістив фокус на оборонну промисловість РФ. Даний пакет економічних санкцій наклав заборону на експорт товарів подвійного призначення, які можуть підтримувати військові операції, запровадив санкції проти російських оборонних компаній та осіб, які мають відношення до виробництва зброї.

Дев'ятий пакет, запроваджений в грудні 2022 року, розширив обмеження заборони на передові технології, такі як напівпровідники та ІТ-обладнання. Він також наклав санкції на суб'єктів, звинувачених у проведенні кібератак і шпигунстві та посилив фінансові обмеження для російських банків і підприємств, які мають відношення до війни в Україні.

Прийнятий в лютому 2023 року десятий пакет додав додаткові обмеження на російський промисловий сектор, заборонивши імпорту російської сталевих продукції. Він також розширив експортний контроль, щоб не допустити придбання РФ деталей для військової техніки та запровадив санкції проти чиновників, які причетні до анексії українських територій.

Одинадцятий пакет, який ЄС прийняла в червні 2023 року посилив обмеження на російський енергетичний сектор, заборонивши експорт технологій, що використовуються у виробництві енергії. Він також був направлений на компанії, які надають військову та промислову підтримку РФ та наклав додаткові заборони на поїздки та заморожування активів російських чиновників.

Станом на грудень 2023 року було ухвалено дванадцятий пакет, який заборонив експорт предметів розкоші до РФ, намагаючись обмежити доступ до європейських товарів серед російської еліти. Він також розширив санкції щодо фінансових установ, підозрюваних у допомозі РФ в обході попередніх санкцій, і посилив обмеження на імпорту російських товарів.

Тринадцятий пакет, прийнятий в травні 2024 року, заборонив імпорту російських діамантів, які є одним із ключових джерел доходів країни. Він також розширив експортний контроль, поширивши його на товари військового призначення, і запровадив санкції проти осіб, звинувачених у порушеннях прав людини та воєнних злочинах, вчинених на території України.

В червні 2024 року чотирнадцятий пакет наклав нові санкції на фінансовий сектор РФ, які були спрямовані проти банків та інших установ. Він ще більше обмежив експорт промислового обладнання та критично важливих компонентів, одночасно розширивши заборони на поїздки та заморожування активів представників російської політичної еліти.

П'ятнадцятий пакет економічних санкцій, прийнятий в грудні 2024 року зосередився на посиленні обмежень на критичні технології, які можуть підтримувати російську армію. Він також наклав санкції на російські компанії,

пов'язані з військово-промисловим комплексом, і наклав додаткові обмеження на фінансові операції між РФ і західними ринками.

Нарешті, у лютому 2025 року шістнадцятий пакет санкцій запровадив високоефективні санкції, спрямовані на ключові сектори, такі як енергетика, фінанси та торгівля. В пакеті включено ряд заходів, які не дозволяють російським компаніям обходити попередні санкції, а також розширено обмеження на експорт чутливих технологій.

Всі 16 пакетів санкцій ЄС мали на меті послабити економіку РФ, обмеживши її доступ до європейських фінансових ринків, зменшивши доходи від ключових експортних товарів, таких як нафта і газ та позбавивши її можливості купувати передові технології. З кожним впровадженням пакетом санкцій дані заходи ставали все більш комплексними, що відображало прагнення ЄС та його союзників продовжувати економічний тиск у відповідь на дії РФ в Україні.

Отож, пропонується навести ефективність впроваджених економічних санкцій на РФ, дослідивши обсяги зовнішньої торгівлі з ЄС (рис. 3.6).

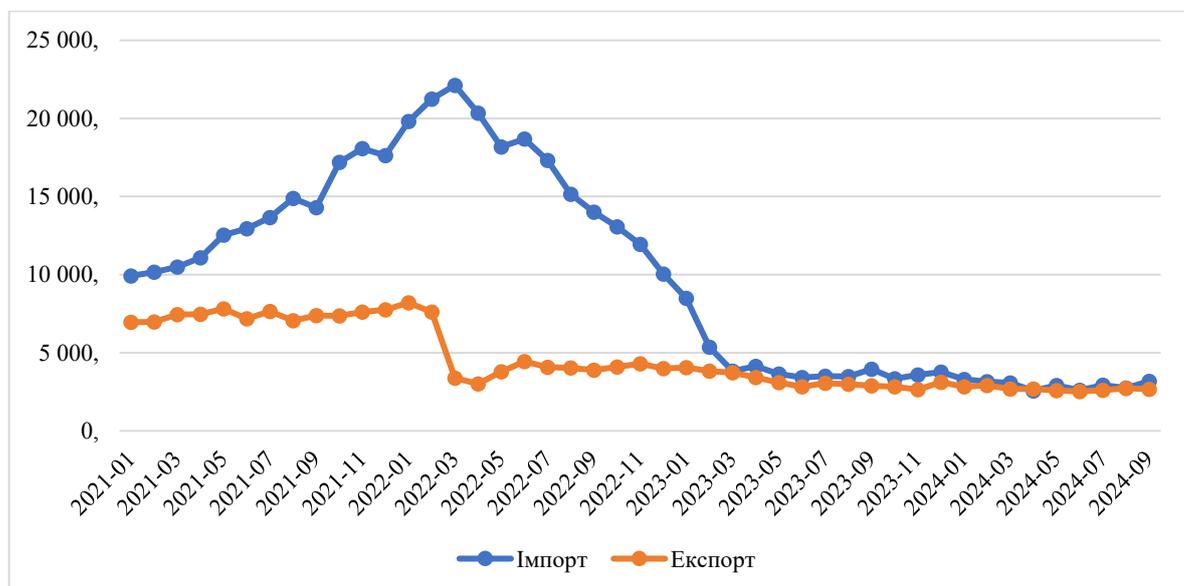

Рисунок 3.6 – Динаміка зовнішньої торгівлі країн-членів ЄС та РФ за період 2021-2024 рр., млн. дол.

Джерело: складено автором на основі [107].

Отож, аналізуючи дані рис. 3.6, слід визначити, що торгівля між ЄС та РФ зазнала значних змін у період з 2021 по 2024 рік, причому як імпорт, так і експорт мали тенденцію до зниження, що було викликано накладеними економічними санкціями на російську сторону.

У 2021 році імпорт ЄС з РФ був відносно стабільним та зростаючи, експорт мав таку ж тенденцію. Однак починаючи з березня 2022 року, тенденція різко змінилася через економічні санкції, запроваджені проти РФ після її вторгнення в Україну. Слід відзначити, що експорт ЄС до РФ різко скоротився з 7,6 млрд. євро в лютому 2022 року до 3,3 млрд. євро в березні 2022 року і продовжив знижуватися до кінця року. Імпорт також пішов по низхідній траєкторії, проте в міру залежності ЄС від російського газу та енергетики його падіння, не було значним в період 2022 року.

Щодо 2023 року, тут слід відзначити, що імпорт значно скоротився, впавши до 8,5 млрд. євро в січні і продовжуючи знижуватися, досягнувши рівня близько 3,6 млрд. євро до середини року. Щодо експорту він також низився, коливаючись між 2,8 млрд і 4 млрд євро протягом року. Слід відзначити, що піковим роком падіння російського імпорту та експорту став 2024 рік, що відображає триваючий вплив економічних санкцій, обмежень на імпорт енергоносіїв та загальне економічне розмежування між ЄС та РФ.

Не менш важливим впровадження санкцій ЄС мало вплив і на саму економічну ситуацію в країнах-членах. Адже в міру накладання санкцій на імпорт російського газу та нафти, країни ЄС були змушені знаходити альтернативні шляхи, які збільшували витрати з бюджету та наростання інфляції (рис. 3.7), що в підсумку негативно позначилось на ВВП ЄС (рис. 3.8).

Аналізуючи рівень інфляції, можна помітити, що саме її високий ріст – 4,17% в 2008 році був спричинений світовою глобальною кризою, проте рекордним показником інфляції став 2022 рік – 8,83%, який виник внаслідок росту цін на енергоносії та супроводжувався падінням євро. Війна в Україні, по суті, стала найбільш серйозною кризою, що вплинула на рівень інфляції та курс національних валют країн-членів ЄС.

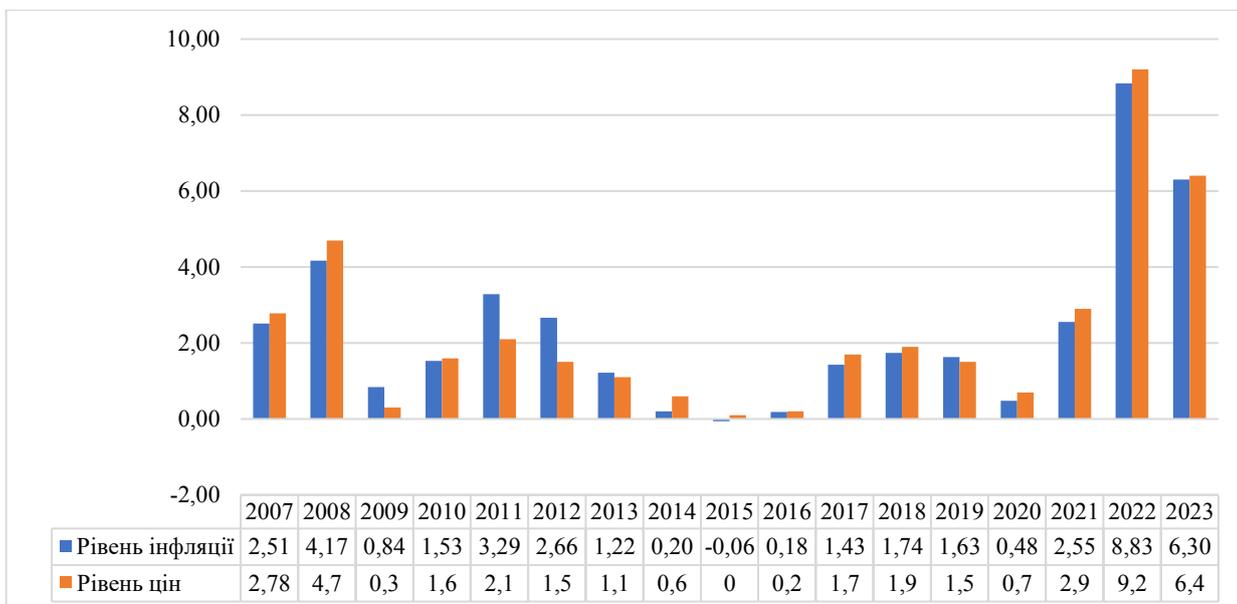

Рисунок 3.7 – Аналіз динаміки рівня інфляції країн-членів ЄС за період 2007-2023 рр., %

Джерело: складено автором на основі [108].

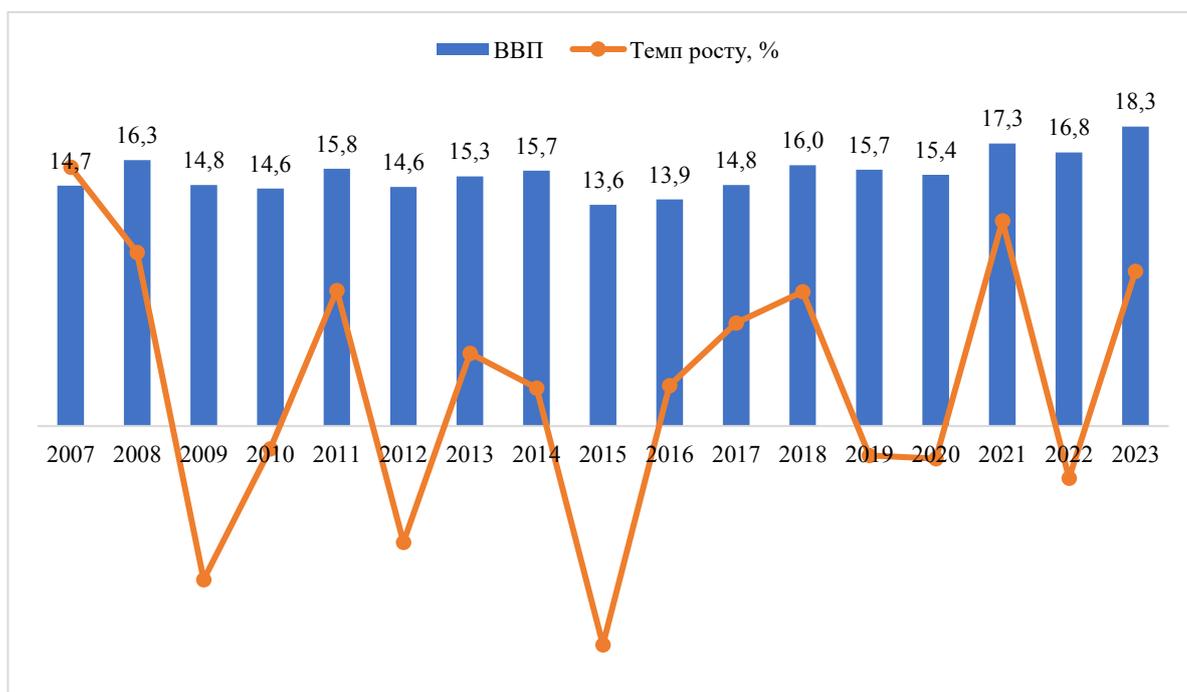

Рисунок 3.8 – Аналіз динаміки ВВП країн-членів ЄС за період 2007-2023 рр., трлн дол. США

Джерело: складено автором на основі [109].

Отож, як видно з рис. 3.8, ВВП країн-членів ЄС в 2022 році знизився по відношенню до показників минулих років, що було викликане загальною економічною кризою в Європі через початок війни в Україні. Попри те, що країни-члени отримували збитки від впровадження санкцій про РФ, кожен новий пакет був ще більш жорсткіший ніж попередній. Дії Європейського Союзу доводять, що незважаючи на шкоду власній економіці та бізнесу, вони не могли не відповідати на військові дії РФ та впроваджувати санаційні обмеження щодо агресора.

Слід відзначити, що європейські економічні санкції по відношенню до імпорту російського газу, призвели до скорочення обсягів його продажу та зменшили частку РФ на ринку природного газу, що детально продемонстровано на рис. 3.9.

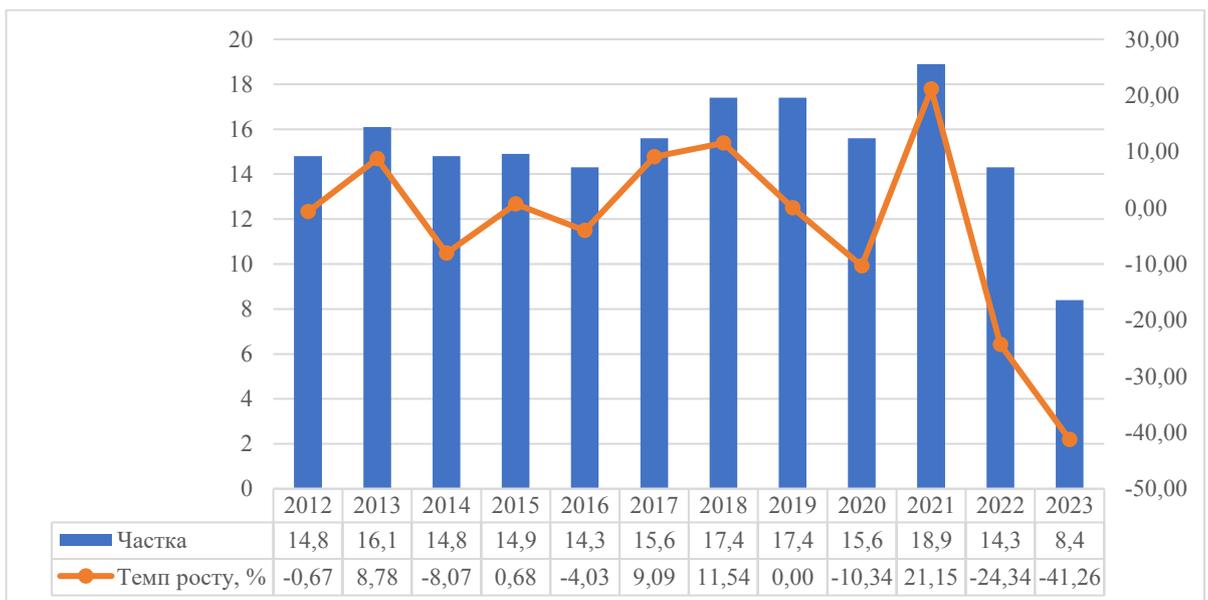

Рисунок 3.9 – Динаміка частки РФ на світовому ринку природного газу за період 2012-2023 рр., %

Джерело: складено автором на основі [110].

Як видно з рис. 3.9, впровадження економічних санкцій щодо імпорту російського газу мало значний вплив на динаміку частки РФ на світовому ринку природного газу, і з 18,9% у 2021 році, РФ мала лише 8,4% в 2023 році.

Отож, країни-члени ЄС ввівши безпрецедентний пакет санкцій після російського вторгнення в Україну в 2022 році, мали на меті перетворити РФ на глобального економічного «ізгоя».

Наступним пропонується більш детально дослідити впровадження економічних санкцій зі сторони Канади, які наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Характеристика економічних санкцій, які були застосовані Канадою проти РФ за період 2022-2025 рр.

Тип санкції	Опис
Заморожування активів та заборона угод	Запроваджено обмеження на ведення справ з визначеними фізичними та юридичними особами, заморожування активів та заборону фінансових операцій.
Експортний контроль	Обмеження експорту певних товарів і технологій до РФ, спрямовані на критичні галузі, такі як оборонна, аерокосмічна та енергетична.
Секторальні санкції	Направлені на нафтову, газову та хімічну промисловість РФ, щоб обмежити потоки доходів, які фінансують військову діяльність.
Фінансові обмеження	Накладені санкції на найбільші російські банки, обмежили їм доступ до міжнародних фінансових ринків.
Санкції за порушення прав людини	Санкції проти фізичних та юридичних осіб, причетних до порушень прав людини, особливо проти російських громадян, які протестують проти війни.
Торговельні обмеження	Заборона імпорту і експорту певних товарів і послуг, щоб послабити економічну спроможність РФ.
Координація з міжнародними партнерами	Спільні дії з союзниками, такими як G7, для запровадження спільних санкцій, посилюючи глобальний тиск.

Джерело: складено автором на основі [111].

Слід відзначити, що Канада запровадила низку економічних санкцій проти РФ з 2022 року у відповідь на її вторгнення в Україну. Ці санкції спрямовані на різні сектори та осіб, пов'язаних з російським урядом, військовими та економікою. Початкові заходи, запроваджені 24 лютого 2022 року, передбачали заморожування активів і заборону на ведення справ з визначеними російськими фізичними та юридичними особами, зокрема вони стосувались найбільших російських банків і членів російської еліти. Подальші санкції розширили

обмеження на експорт певних товарів і технологій, спрямовані на обмеження доступу РФ до критично важливих ресурсів і технологій [111].

У червні 2022 року Канада запровадила санкції проти російської нафтової, газової та хімічної промисловості, що відображає скоординовані міжнародні зусилля, спрямовані на послаблення економічної спроможності РФ фінансувати війну. Наступні дії канадського уряду були спрямовані на посадових осіб та організацій, які причетні до порушень прав людини проти російських громадян, які протестують проти війни.

В період 2024 року Канада продовжила посилювати санкції, оголосивши про накладення обмежень на понад 150 юридичних і фізичних осіб, пов'язаних із військовою агресією РФ. Пізніше того ж року, під час саміту G7 в Італії, Канада запровадила додаткові санкції разом зі своїми міжнародними партнерами, які спрямовані на збереження тиску кремль [112].

Впровадження санкцій щодо РФ відображають постійний стратегічний підхід Канади до притягнення агресора до відповідальності та обмеження його здатності підтримувати військові дії економічними засобами. Слід відзначити той факт, що після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року Канада повністю призупинила двосторонню співпрацю з РФ і підтримує лише обмежену взаємодію на багатосторонніх форумах, з метою притягнути Москву до відповідальності за її дії та протидіяти дезінформації.

В підсумку пропонується навести характеристику санкцій, які були введени Великобританією. Впровадження санкції спрямовано на різні сектори, включаючи фінанси, торгівлю та осіб, які пов'язані з кремлем.

Великобританія заморозила активи найбільших російських банків, фактично виключивши їх з своєї фінансової системи. Цей крок має на меті обмежити доступ РФ до міжнародного капіталу та зменшити її фінансові можливості [112].

У березні 2022 року Великобританія заборонила експорт предметів розкоші до РФ та підвищила імпорتنі тарифи на 35% на низку російських товарів, зокрема горілку, хутро та промислові матеріали, такі як добрива та

цемент. Крім того, Британське експортне фінансування припинило надавати нові гарантії, кредити або страхову підтримку для експорту до РФ та Білорусі, що ще більше ізолювало ці економіки [113]. Як дієвість імпорتنих та експортних санкцій надведено динаміку міжнародні торгівлі між країнами до та після застосування санкційних обмежень (рис. 3.10).

Торгівля між Великобританією та РФ зазнавала значних коливань протягом багатьох років, з помітними змінами як в експорті, так і в імпорті. З 2014 по 2021 рік експорт до РФ демонстрував загальну тенденцію до стабільності з деякими коливаннями. Однак, починаючи з 2022 року, відбулося різке падіння як експорту, так і імпорту, що пов'язано з економічними санкціями, запровадженими у відповідь на агресію РФ. Статистика міжнародної торгівлі відображає дію впроваджених санкцій проти РФ та їх ефективність, адже експорт за досліджуваний період зменшився на 72,88%, а імпорт на 92,41%, що ще раз підкреслює дієвість санкцій в довгостроковій перспективі.

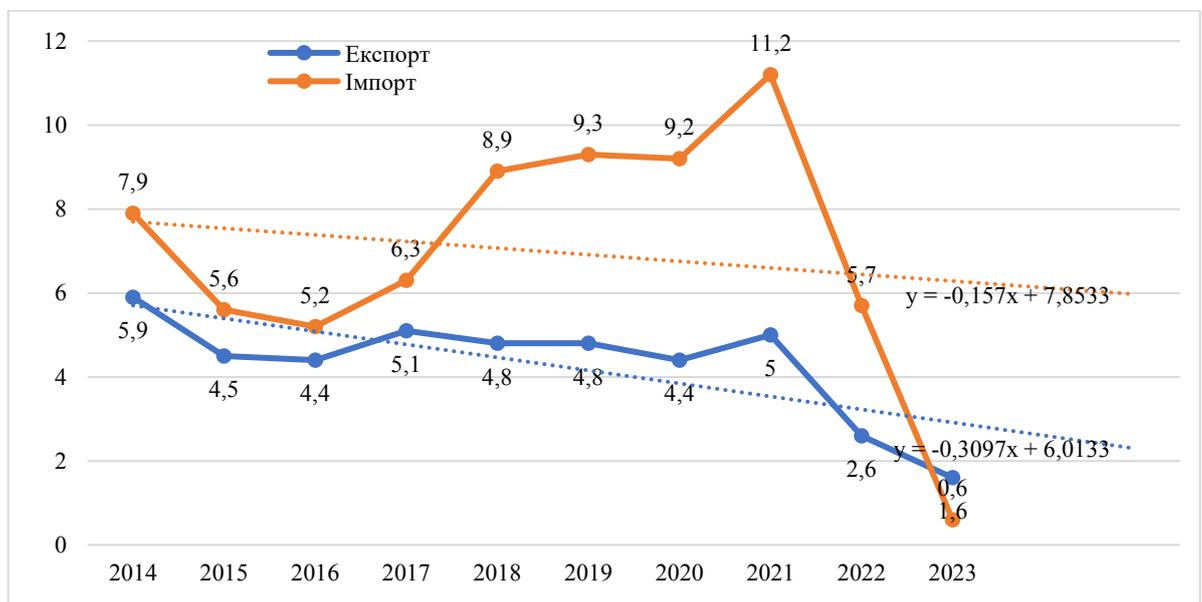

Рисунок 3.10 – Динаміка міжнародної торгівлі Великобританії та РФ в період 2014-2023 рр, млрд. фунтів стерлінгів

Джерело: складено автором на основі [115].

Слід відзначити, що у червні 2024 року Великобританія наклала санкції на судна, що належать до «тіньового флоту» РФ, які використовувалися для обходу

існуючих санкцій і продовження торгівлі російською нафтою. Дані дії були спрямовані на те, щоб перекрити критично важливий для Кремля потік доходів.

Також санкції Великобританії були направлені на компанії, які постачають російську армію, включаючи виробників боєприпасів, електроніки та логістичної підтримки. Санкції торкнулись компаній з таких країн, як Китай, Ізраїль, Киргизстан і Туреччина, що відображає комплексний підхід до руйнування російських мереж військових закупівель

Великобританія запровадила санкції проти багатьох російських олігархів та чиновників, заморозивши їхні активи та наклавши заборони на в'їзд. У лютому країна оголосила про санкції проти 14 осіб, яких називають «новими клептократами», включаючи Романа Троценка, мільярдера зі значним впливом у російській економіці [115].

Отож, в сукупності економічні санкції відображають комплексну стратегію Великобританії щодо економічного тиску на РФ, спрямовану на послаблення її спроможності фінансувати військові дії та демонструють рішучу підтримку України.

В підсумку слід відзначити, що економічні санкції можуть мати реальний вплив тільки в довгостроковій перспективі, дестабілізуючи внутрішню політику РФ, що було проденостровано в даному підрозділі. Прове введення економічних санкцій проти одної РФ є не достатнім, потрібно також розробляти застосування санкційних обмежень і на країни-партнери, такі як Китай та Туреччину, які сприяють подальшому продажу російських товарів та допомагають фінансувати військові дії Кремля.

У сучасних умовах санкції трансформувалися з інструменту епізодичного політичного тиску у структурний елемент глобального економічного управління. Вони дедалі більше виконують функцію нормативного регулятора міжнародної поведінки, визначаючи допустимі межі економічної взаємодії, доступу до фінансових ресурсів, технологій і ринків.

Ключовою проблемою сучасної санкційної системи є асинхронність ухвалення рішень та відмінності у правових режимах країн-партнерів. Санкційні

пакети можуть погоджуватися з різною швидкістю через внутрішньополітичні процедури, специфіку національного законодавства або економічні інтереси окремих держав. Крім того, існують розбіжності у визначенні критеріїв включення суб'єктів до санкційних списків, глибині секторальних обмежень та механізмах контролю за їх виконанням. У результаті формується мозаїчна санкційна система, в межах якої економічні агенти здатні переорієнтовувати операції на юрисдикції з менш жорстким режимом регулювання.

Посилення координації доцільно забезпечити між ключовими інституціями, що формують основу сучасної санкційної архітектури: European Commission як органом, відповідальним за розробку та адміністрування санкційної політики ЄС; U.S. Department of the Treasury, що координує фінансові обмеження та контроль за їх дотриманням; Office of Foreign Assets Control як центральним механізмом імплементації фінансових санкцій; а також країнами формату G7, які забезпечують політичну та економічну консолідацію санкційного режиму.

Найбільш проблемними залишаються: розбіжності у санкційних списках і часових межах їх введення; відсутність інтегрованого міжнародного реєстру підсанкційних осіб і компаній; обмежений системний обмін аналітичною інформацією щодо нових схем обходу санкцій; неоднакове застосування вторинних санкцій стосовно третіх країн та фінансових посередників. Унаслідок цього виникають альтернативні логістичні маршрути, паралельні платіжні механізми та нові мережі посередників, що зменшують кумулятивний ефект обмежувальних заходів. Тому доцільним є формування постійного багатостороннього координаційного механізму, функції якого наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Функції багатостороннього координаційного механізму санкційної політики

Функція	Характеристика	Інституційна відповідальність	Індикатори ефективності	Очікуваний системний ефект
Гармонізація санкційних режимів	Синхронізація санкційних списків; уніфікація критеріїв включення; координація часових рамок запровадження пакетів	European Commission; U.S. Department of the Treasury; країни G7	Частка ідентичних позицій у санкційних списках; скорочення часових лагів ухвалення рішень	Зменшення регуляторних розривів та можливостей для обходу санкцій
Спільний аналітичний центр	Моніторинг глобальних торговельних і фінансових потоків; виявлення альтернативних логістичних маршрутів; секторальний аналіз ефективності обмежень	Аналітичні підрозділи ЄС та США; фінансові регулятори; координаційна рада G7	Кількість виявлених схем обходу; динаміка скорочення критичного імпорту до держави-об'єкта	Підвищення доказовості санкційної політики та її адаптивності
Координація вторинних санкцій	Узгодження критеріїв застосування; оцінка ризиків для третіх країн; формування переліку фінансових посередників	Office of Foreign Assets Control; Міністерства фінансів країн G7	Кількість узгоджених вторинних обмежень; зменшення транзитних потоків через треті країни	Посилення глобального охоплення санкційного режиму
Санкційний аудит	Регулярна оцінка впливу санкцій на економіку держави-об'єкта; аналіз побічних ефектів для країн-ініціаторів; коригування політики	Спільна координаційна рада; національні рахункові та аналітичні органи	Зміна макроекономічних показників держави-об'єкта; рівень інфляційного та енергетичного тиску в країнах-ініціаторах	Підвищення стратегічної збалансованості санкцій
Єдиний цифровий реєстр санкцій	Інтегрована база підсанкційних осіб та компаній; автоматичне оновлення; інтеграція з банківськими системами	Єврокомісія; фінансові регулятори США та країн G7	Швидкість оновлення даних; рівень відповідності банків санкційним спискам	Підвищення прозорості та мінімізація правових колізій
Оперативне реагування	Механізм швидкого погодження нових пакетів; екстрене включення суб'єктів; реагування на нові схеми ухилення	Міністерства фінансів та закордонних справ країн G7	Час між виявленням порушення та введенням обмеження	Скорочення адаптаційного періоду держави-об'єкта
Контроль за експортом технологій	Узгодження переліків товарів подвійного призначення; аудит кінцевого використання; моніторинг ланцюгів постачання	Експортні контрольні служби ЄС та США	Зниження обсягів постачання критичних компонентів	Обмеження технологічного потенціалу держави-об'єкта
Стратегічне планування санкцій	Формування середньо- та довгострокових дорожніх карт; визначення критеріїв посилення/пом'якшення санкцій	Координаційна рада G7; стратегічні аналітичні центри	Наявність затвердженої санкційної стратегії; рівень передбачуваності для ринків	Трансформація санкцій у системний інструмент глобального управління

Джерело: складено автором.

Можливими форматами реалізації є: окремий міжнародний орган при форматі G7, спільна санкційна рада ЄС-США, розширений формат координації з підключенням ключових партнерів Азійсько-Тихоокеанського регіону. Найбільш ефективною видається модель гібридного характеру з постійним секретаріатом, аналітичним підрозділом та координаційною радою на рівні міністрів фінансів і закордонних справ.

Реалізація такого підходу сприятиме мінімізації можливостей обходу санкцій через треті країни, підвищенню швидкості реагування на нові адаптаційні механізми, посиленню передбачуваності санкційної політики для глобальних ринків та формуванню більш стійкої архітектури економічного стримування. Інституційна координація санкцій набуває стратегічного значення, оскільки за умов високої взаємозалежності світової економіки лише консолідовані та синхронізовані дії провідних економік здатні забезпечити довгостроковий системний ефект і суттєво обмежити адаптаційний потенціал держави-об'єкта санкцій.

Інституційна координація санкцій має стратегічне значення для трансформації санкцій з реактивного інструменту у системний механізм глобального економічного управління. За умов високої взаємозалежності світової економіки лише консолідовані та синхронізовані дії провідних економік здатні забезпечити довгостроковий тиск та мінімізувати адаптаційні можливості держави-об'єкта санкцій.

У ході проведеного дослідження виявлено, що санкційний тиск має не лише кон'юнктурний, а й глибокий структурний характер. Зокрема, обмеження імпорту російського газу з боку країн ЄС, відмова від довгострокових контрактів та переорієнтація на альтернативних постачальників спричинили стійке зниження частки РФ на світовому ринку природного газу, підірвав її позиції як ключового енергетичного експортера та втрату стратегічних ринків збуту. Паралельно експортні обмеження на постачання високотехнологічної продукції подвійного призначення, мікроелектроніки, напівпровідників, програмного забезпечення й промислового обладнання, запроваджені, зокрема, ЄС і США,

суттєво ускладнили технологічне оновлення виробництва та модернізацію військово-промислового комплексу РФ. У середньостроковій перспективі це зумовлює технологічну деградацію окремих галузей, зростання виробничих витрат, зниження якості продукції та обмеження спроможності до масштабного відтворення сучасних озброєнь.

Водночас російська економіка демонструє адаптивні реакції на санкційний режим через активну переорієнтацію торговельних потоків на країни, які не приєдналися до санкцій або застосовують їх частково. Зокрема, відбулося суттєве нарощування експорту енергоносіїв до Китаю та Індії, а також розширення імпорتنих каналів постачання через посередницькі юрисдикції. Формуються паралельні логістичні маршрути, механізми «паралельного імпорту», використання третіх компаній та альтернативних платіжних інструментів, що дозволяє частково компенсувати втрату традиційних ринків. Такі процеси знижують загальну ефективність первинних санкцій та актуалізують необхідність запровадження та посилення вторинних санкцій, спрямованих на суб'єктів, які сприяють обходу встановлених обмежень.

Санкційна політика має асиметричний економічний ефект. Для РФ вона означає довгострокове обмеження доступу до фінансових ресурсів, технологій та високорентабельних експортних ринків, що підриває потенціал економічного зростання. Водночас країни ЄС зазнали короткострокових макроекономічних втрат, пов'язаних із різким скороченням постачання енергоносіїв, підвищенням цін на газ та електроенергію, прискоренням інфляції та зниженням темпів економічного зростання у 2022-2023 роках. Проте зазначені втрати мають переважно адаптивний характер: диверсифікація джерел енергопостачання, розвиток інфраструктури для скрапленого природного газу, прискорення «зеленої» трансформації та впровадження програм підтримки бізнесу дозволили поступово стабілізувати макроекономічну ситуацію. Таким чином, у довгостроковому вимірі негативний ефект для економіки РФ є більш системним і стійким, ніж для країн-ініціаторів санкцій.

3.2 Оцінка економічних наслідків для РФ від застосування міжнародної санкційної політики

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році, міжнародна спільнота, зокрема країни-члени ЄС, США, Великобританія, Канада, Японія та інші, запровадили масштабну санкційну політику проти РФ. Впроваджені санкції охоплювали фінансовий сектор, енергетику, торгівлю, високотехнологічні сфери, транспорт, медіа та інші галузі та мали значні економічні наслідки для російської економіки.

Запроваджені міжнародною спільнотою санкційні заходи охоплюють широкий спектр інструментів: від фінансових обмежень та замороження активів до експортного контролю та ембарго. Вони створюють низку проміжних ефектів, які безпосередньо впливають на функціонування економічної системи: обмеження доступу до міжнародного капіталу, скорочення імпорту високотехнологічного обладнання, порушення логістичних ланцюгів та підвищену валютну волатильність. У результаті ці механізми формують макроекономічні наслідки, що проявляються у зміні ВВП, інфляційному тиску, скороченні прямих іноземних інвестицій, дефіциті бюджету та трансформації структури експорту.

На рис. 3.11 представлено логічну схему каналів трансмісії санкційного впливу на макроекономічні показники, що демонструє причинно-наслідкові зв'язки між санкційними інструментами та їхніми економічними наслідками.

Запроваджені міжнародною спільнотою санкційні заходи охоплюють широкий спектр інструментів, які впливають на економічну систему через низку проміжних каналів. Фінансові обмеження обмежують доступ держави-об'єкта до міжнародного капіталу, кредитних ресурсів та іноземних інвестицій, що ускладнює фінансування підприємств та державних програм. Експортний контроль і заборона постачання критичних технологій призводять до скорочення імпорту високотехнологічного обладнання та компонентів подвійного призначення, зменшуючи потенціал інноваційного розвитку та технологічного оновлення виробництва. Замороження активів обмежує ліквідність суб'єктів,

порушує їх фінансові потоки та зменшує можливості для міжнародних розрахунків.

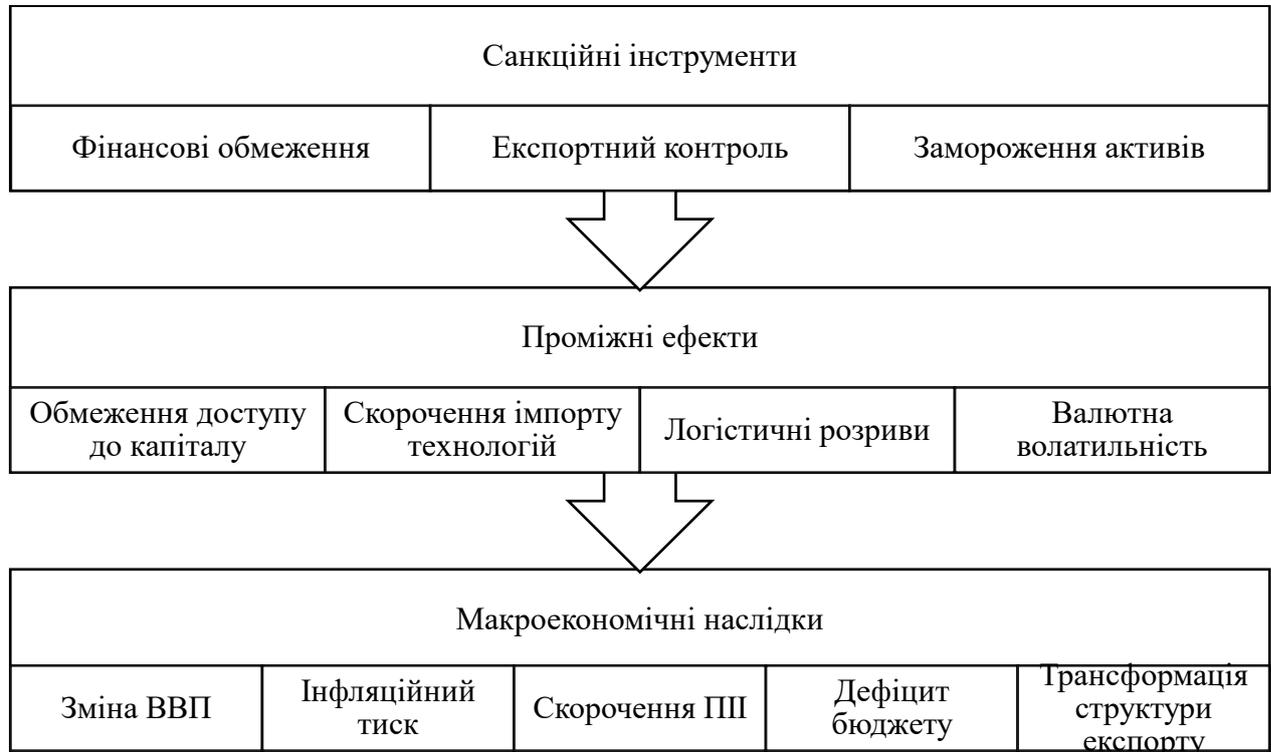

Рисунок 3.11 – Канали трансмісії санкційного впливу на макроекономічні показники

Джерело: складено автором.

Наведені санкційні інструменти створюють проміжні ефекти, що безпосередньо відображаються на функціонуванні економіки: виникають логістичні розриви у постачанні товарів, збільшується валютна волатильність, що підвищує ризики фінансових операцій, та зростає вартість залучення капіталу. У сукупності такі механізми формують макроекономічні наслідки, що проявляються у зміні ВВП, прискоренні інфляційного тиску, скороченні прямих іноземних інвестицій, дефіциті бюджету та трансформації структури експорту, зокрема зменшенні частки високотехнологічної продукції та ресурсозалежних товарів на міжнародних ринках. Таким чином, представлена логічна схема демонструє послідовність трансмісії санкційного впливу: від конкретних інструментів до проміжних ефектів і завершальних макроекономічних наслідків,

що дозволяє оцінювати як прямий, так і побічний вплив міжнародних обмежень на економіку держави-об'єкта.

Санкції проти Центрального банку РФ, відключення ключових банків від системи SWIFT, заморожування валютних резервів і заборона на операції з російськими фінансовими інституціями суттєво обмежили доступ РФ до міжнародних фінансових ринків, що спричинило різке знецінення рубля на початку 2022 року, підвищення ключової ставки ЦБ до 20% та відтік капіталу.

На рис. 3.12. наведено динаміку курсу російського рубля по відношенню до долара. Аналізуючи дані рисю 3.12, видно, що у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, російський рубль пережив значну девальвацію на тлі запроваджених міжнародних санкцій.

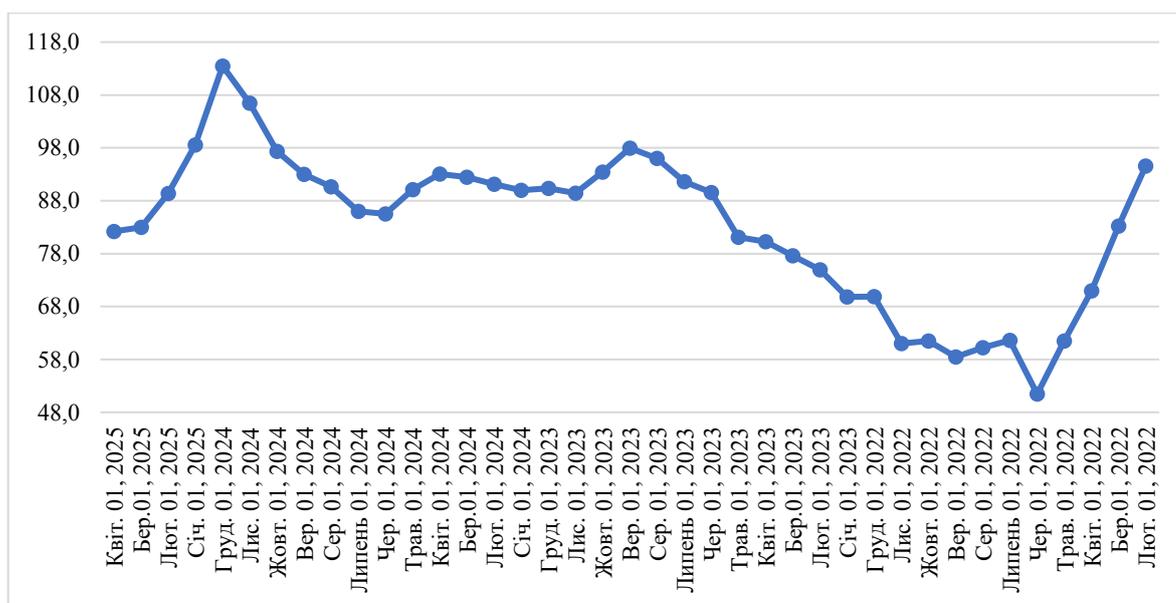

Рисунок 3.12 – Динаміка курсу долара до російського рубля за період 2022-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі [116].

У лютому 2022 року курс долара досяг 94,6 рубля, а в березні - 83,2 рубля, що стало реакцією ринку на перший шок від початку війни та накладення санкцій першого й другого пакетів, які включали обмеження на фінансові операції, замороження активів і блокування резервів Центрального банку РФ.

З квітня до червня 2022 року рубль несподівано укріпився, досягнувши

свого найнижчого курсу в червні - 51,5 рубля за долар, що було зумовлено жорстким валютним контролем з боку російської влади, обов'язковим продажем валютної виручки та скороченням імпорту через санкції, що знизило попит на іноземну валюту. Однак уже з серпня 2022 року рубль почав поступово девальвувати та до грудня 2022 року його курс сягнув 69,9 рубля, що відображало вплив санкцій, зокрема обмеження на імпорт енергоресурсів і доступ до європейських портів.

Протягом 2023 року тенденція ослаблення рубля зберігалася, у січні курс був на рівні 69,8 рубля, а до вересня досягнув 98 рублів за долар, що було результатом дії чергових санкційних раундів, зокрема обмежень на експорт технологій, металів і додаткових фінансових санкцій. Також свою роль зіграли падіння доходів від енергетики, відтік капіталу, вихід іноземних компаній і зростання бюджетного дефіциту.

У 2024 році курс дещо стабілізувався на рівні 90-93 рублі, коливаючись у межах цього діапазону з січня до вересня, що пояснюється адаптацією РФ до нових економічних умов, збільшенням торговельної співпраці з Китаєм та Індією, а також збереженням валютних обмежень. Однак з жовтня почалося стрімке зростання курсу долара, у листопаді - 106,5 рубля, у грудні - 113,5 рубля, що відображає негативний ефект нових санкцій, які були спрямовані на фінансову систему та ВПК РФ, а також зниження цін на російську нафту на світових ринках.

На початку 2025 року рубль трохи укріпився, курс у січні становив 98,6 рубля, у лютому - 89,4, у березні - 83,0, а у квітні - 82,2 рубля, що частково пояснюється тимчасовим стабілізаційним втручанням ЦБ РФ, сезонними чинниками й можливою переоцінкою ризиків на валютному ринку, проте, загальна динаміка залишається тенденційно негативною.

Наступним пропонується навести аналіз динаміки іноземних інвестицій в РФ, на які теж мала вплив війни та санкційні обмеження розвинутих країн (рис. 3.13).

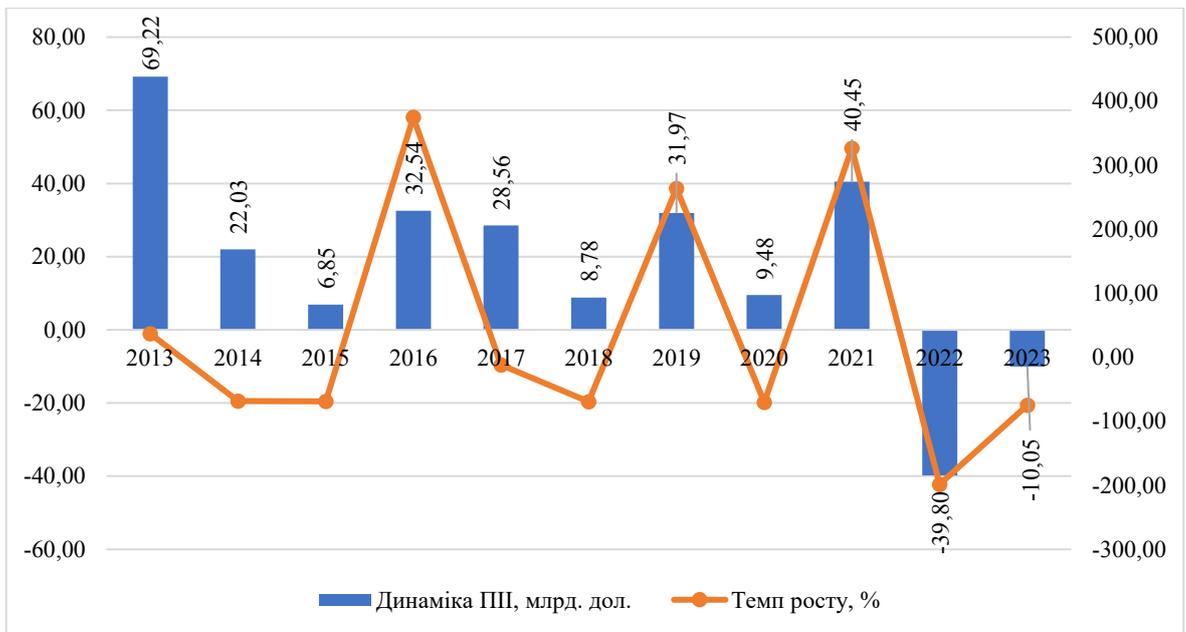

Рисунок 3.13 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в РФ за період 2013-2023 рр. млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [117].

Аналізуючи рис. 3.13, видно, що у період 2013-2021 рр. динаміка прямих іноземних інвестицій в РФ характеризувалася нестабільністю, але загалом інвестиції надходили з різною інтенсивністю. Спостерігалися коливання, зумовлені як зовнішньополітичними чинниками, так і внутрішньою економічною ситуацією, а найвищі показники зафіксовано у 2013 році, коли обсяг ПІІ сягнув понад 69 млрд доларів США. У подальші роки, особливо після анексії Криму в 2014-му, обсяги інвестицій суттєво скоротилися, проте періодично відновлювалися, зокрема у 2016, 2019 та 2021 роках, а у 2021 році зафіксовано зростання ПІІ до понад 40 млрд доларів, що свідчить про спробу ринку стабілізуватися попри тривалий санкційний тиск.

Починаючи з 2022 року ситуація кардинально змінилася, адже повномасштабне вторгнення в Україну спричинило хвилю міжнародних санкцій, які охопили фінансовий, енергетичний, транспортний, оборонний та інші сектори. У відповідь на агресію понад тисяча західних компаній оголосили про вихід або згортання своєї діяльності на російському ринку, що зумовило різке падіння інвестиційної привабливості країни та спровокувало відтік капіталу. У

2022 році динаміка ПІІ стала від'ємною, -39,8 млрд доларів, що свідчить не просто про припинення нових вкладень, а про масову репатріацію вже вкладених коштів. У 2023 році тенденція збереглася - ПІІ залишилися від'ємними на рівні - 10,05 млрд доларів, що є результатом санкцій, політичної ізоляції та втрати довіри до російського ринку з боку іноземного бізнесу. В цілому, санкційна політика міжнародної спільноти фактично паралізувала приплив іноземного капіталу в РФ в післявоєнний період.

ЄС, США та інші партнери ввели обмеження на експорт до РФ високотехнологічної продукції, зокрема електроніки, мікрочипів, обладнання для нафтогазовидобутку, а також обмежили імпорт російських енергоносіїв, металів, вугілля, золота та інших товарів. Унаслідок цього РФ втратила значні обсяги валютної виручки, а ключові сектори економіки зазнали технологічної деградації. На рис. 3.14. наведена динаміка імпорту та експорту російської продукції, яка демонструє довготерміновий вплив санкцій.

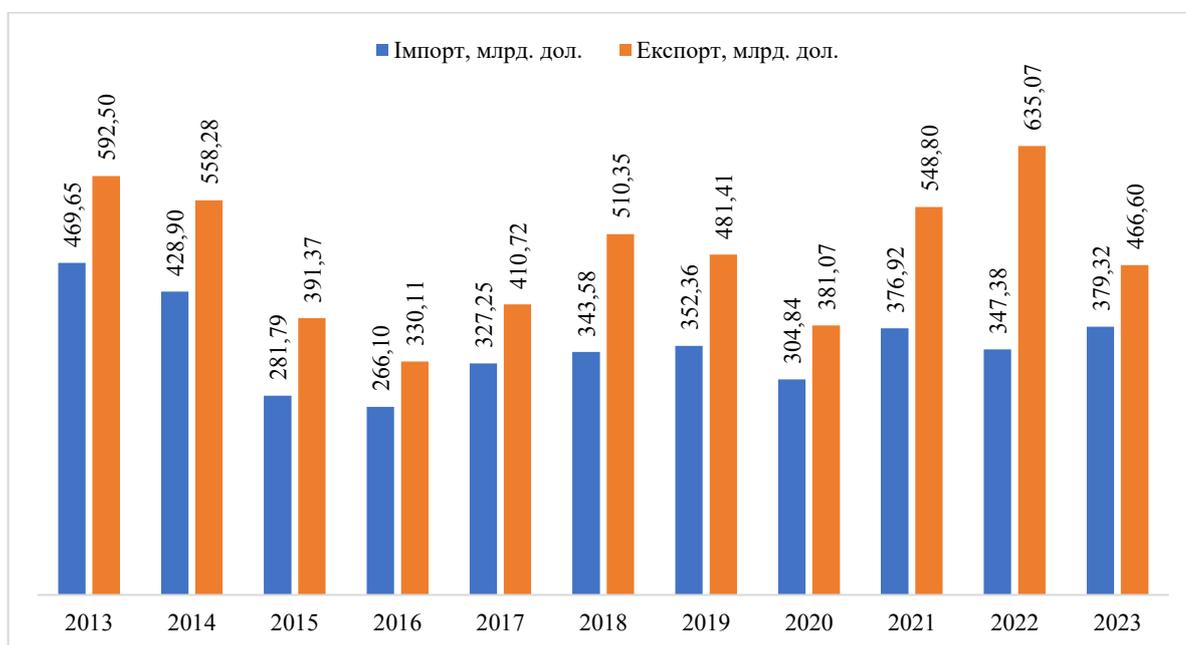

Рисунок 3.14 – Динаміка експорту та імпорту РФ за період 2013-2023 рр.
млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [118-119].

У період з 2013 по 2021 рік зовнішньоторговельна діяльність РФ демонструвала в цілому стабільну динаміку. Імпорт поступово знижувався після 2013 року, особливо у 2015–2016 рр., що частково було пов'язано із санкціями після анексії Криму, падінням курсу рубля та внутрішніми економічними труднощами. Експорт за цей період також зазнав зниження, зокрема через падіння цін на нафту в 2015-2016 рр., однак відновлювався в наступні роки - досягнувши піку у 2021 році на рівні понад 548 млрд доларів, що свідчить про здатність РФ утримувати обсяги експорту завдяки сильним позиціям у сировинних ринках, насамперед енергетичному секторі.

Після початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році і внаслідок впровадження масштабних міжнародних санкцій, ситуація суттєво змінилася. У 2022 році імпорт до РФ скоротився до 347,4 млрд доларів через обмеження постачання технологій, обладнання, транспортних засобів, а також вихід західних компаній з ринку. Водночас експорт зріс до 635 млрд доларів, що стало можливим завдяки адаптації російського експорту до нових ринків, насамперед в Азії. Проте вже у 2023 році обсяги експорту впали до 466,6 млрд доларів, що свідчить про поступовий ефект санкцій, зниження енергетичних цін, скорочення доходів від нафти та газу, а також обмеження на постачання російських товарів. Імпорт у 2023 році частково відновився до 379,3 млрд доларів, однак цей ріст був зумовлений переорієнтацією на «дружні» країни та зростанням тіньових і паралельних схем постачання. Загалом санкції кардинально трансформували структуру та обсяги зовнішньої торгівлі РФ, ослабивши її позиції на глобальному ринку.

Санкції ЄС на імпорт російської сирової нафти та нафтопродуктів, обмеження цін на нафту, а також втрата частки на європейському газовому ринку завдали потужного удару по доходах бюджету РФ. На рис. 3.15 наведено динаміку доходи в державний бюджет РФ від продажу нафти та газу.

Аналізуючи дані рис. 3.15, видно, що у 2019 році нафтогазові доходи РФ склали 122,6 млрд доларів США, що відзначалося стабільністю порівняно з попереднім роком.

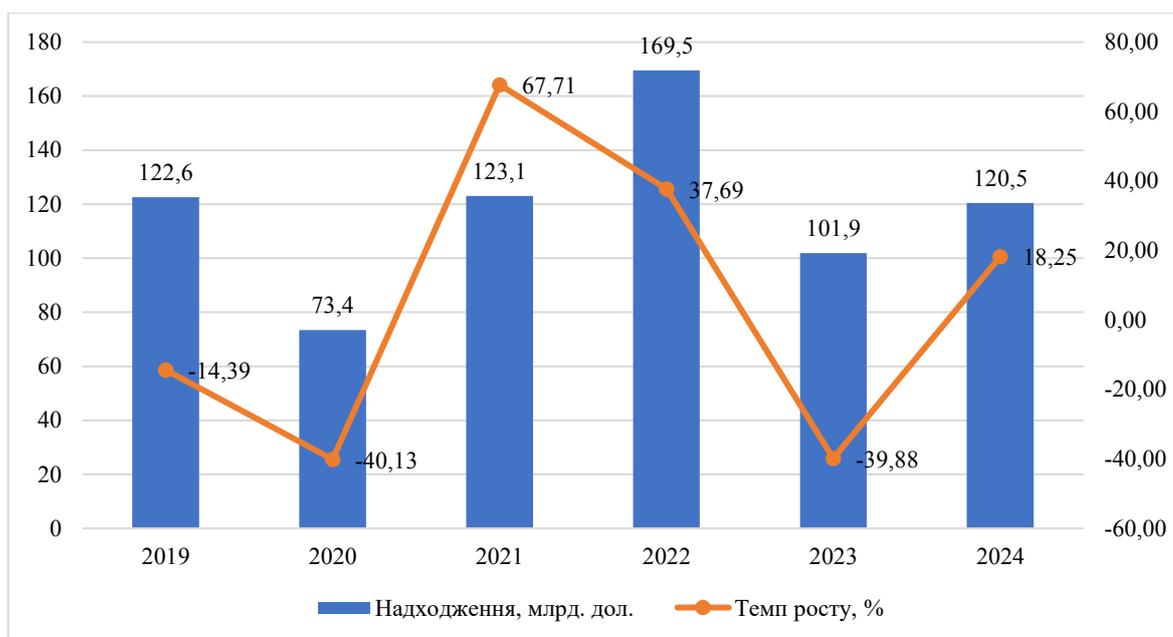

Рисунок 3.15 – Динаміка нафтогазових доходів федерального бюджету РФ за період 2019-2024 рр. млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [120].

Однак у 2020 році ці доходи значно знизились до 73,4 млрд доларів США, що є спадом на 40,13% порівняно з 2019 роком, який зумовлений впливом пандемії COVID-19, яка призвела до різкого зменшення попиту на нафту та газ у світі, а також до скорочення виробництва та обмежень у міжнародній торгівлі. Зокрема, падіння цін на нафту в результаті зниження глобального споживання та угод ОПЕК+ щодо скорочення видобутку нафти суттєво вплинуло на доходи РФ від нафтогазових поставок.

У 2021 році нафтогазові доходи знову зросли до 123,1 млрд доларів США, відновившись після спаду попереднього року, що відбулось завдяки відновленню світових ринків нафти та газу, а також відновленню економічної активності. Однак наступні роки, починаючи з 2022 року, показують певні зміни, що пов'язані з санкціями та зміною геополітичної ситуації.

Вже у 2022 році нафтогазові доходи зросли до 169,5 млрд доларів США, що на 37,69% більше, ніж у 2021 році, що було обумовлено змінами в умовах постачання, пов'язаними з війною в Україні та санкціями. Відмова від російських енергоносіїв у ряді європейських країн спричинила зміщення основних потоків

експорту нафти та газу, а також зростання попиту з боку азійських ринків, зокрема Китаю та Індії. РФ була змушена адаптувати свою економіку до нових умов, орієнтуючись на нові ринки, що призвело до збільшення доходів в цей період. Проте у 2023 році нафтогазові доходи знизились до 101,9 млрд доларів США, що стало результатом падіння цін на нафту, а також скорочення обсягів поставок через санкції та зниження попиту на російську нафту в Європі. Такий спад відображає складнощі, з якими стикається РФ в умовах економічної ізоляції, а також вплив внутрішніх факторів, таких як зменшення видобутку і необхідність адаптації до нових умов.

У 2024 році нафтогазові доходи знову дещо зросли, досягнувши 120,5 млрд доларів США, що є відновленням на фоні стабілізації світових цін на енергоносії та певного зростання обсягів постачання до азійських країн. Хоча це зростання виглядає позитивно, воно все ще не компенсує попередні втрати та показує, що РФ стикається з низкою економічних викликів, пов'язаних з міжнародними санкціями, зокрема обмеженнями на технології видобутку та транспортування енергоносіїв.

Наступним пропонується навести зміну географічної структури експорту російської нафти та газу, яка власне і вплинула на зменшення надходжень в бюджет в 2023 році (рис. 3.16).

Аналіз рис. 3.16 відображає глибокі зміни, спричинені санкційним тиском світових країн, внаслідок чого відбулося суттєве переорієнтування експортних потоків нафти й газу, що, у свою чергу, вплинуло на надходження до державного бюджету РФ. У 2022 році країнами-лідерами за обсягом імпорту російських енергоносіїв залишався Європейський Союз - на 493,6 млрд євро, що становило основну частку експорту. Китай займав другу позицію з обсягом у понад 202 млрд євро, а решта експорту розподілялася між іншими країнами, зокрема Індією, Туреччиною, Південною Кореєю, США та Великобританією. Варто відзначити, що навіть у 2022 році країни ЄС ще продовжували значні закупівлі, незважаючи на початок санкційних обмежень.

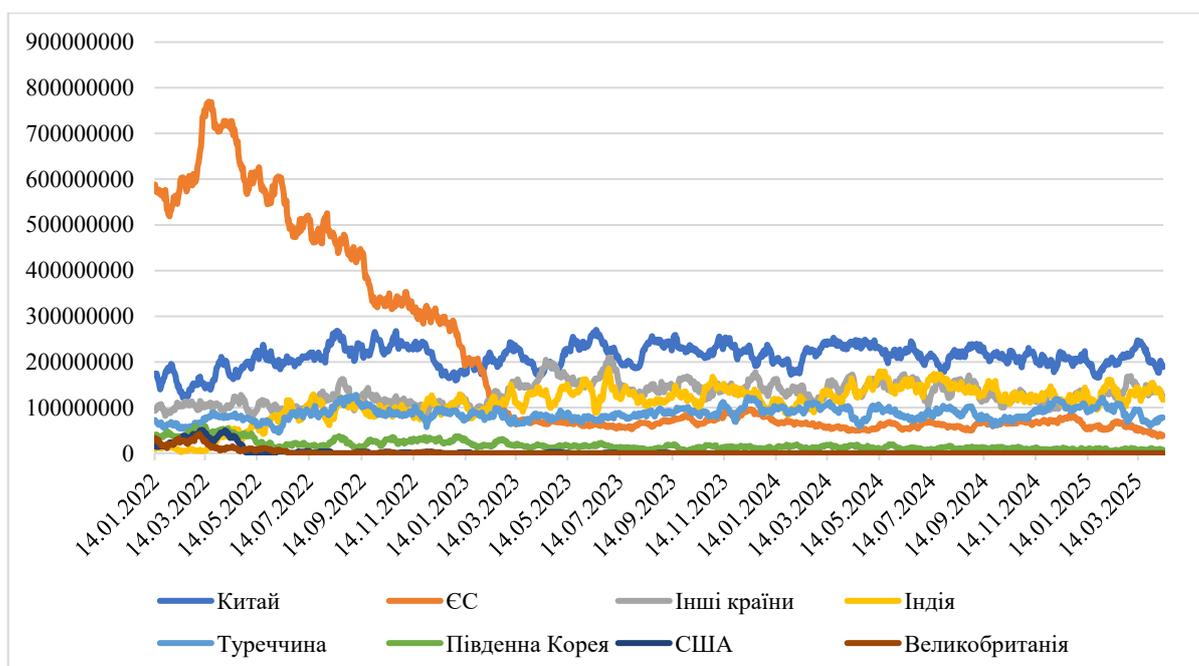

Рисунок 3.16 – Динаміка географічної структури експорту РФ за період 2022-2025 рр. євро

Джерело: складено автором на основі [121-122].

Починаючи з 2023 року, структура експорту зазнає різкої трансформації. Експорт до ЄС стрімко скоротився до 87,3 млрд євро, а в 2024 році - до 63,1 млрд, і ще нижче в 2025 - до 55,6 млрд. Це прямий наслідок поступової відмови країн Євросоюзу від російських енергоносіїв, які впровадили ембарго та інші торгові обмеження. Також спостерігається практично повне припинення експорту до США та Великобританії вже у 2023 році.

На цьому тлі експорт до Китаю та Індії стрімко зростає, в Китаї середньорічні показники зберігаються стабільно високими - понад 200 млрд євро у 2022–2024 роках, із незначним зниженням до 204 млрд у 2025-му. Експорт до Індії збільшився майже вдвічі - зі 69,7 млрд євро у 2022 році до понад 131 млрд у 2024 році, що свідчить про активне перенаправлення експорту в азійському напрямку, насамперед до країн, які не підтримали санкцій проти РФ.

Інші важливі ринки - Туреччина та «інші країни» - також демонструють приріст, адже Туреччина поступово нарощує обсяги закупівель, що, ймовірно, пов'язано як із політичними особливостями відносин, так і з географічною близькістю до РФ. Категорія «інші країни» також зростає - з 108,3 млрд євро у

2022 до понад 145,8 млрд у 2023, а потім незначно зменшується, що може свідчити про вихід РФ на нові ринки, зокрема в Африці, Латинській Америці та Південно-Східній Азії. Південна Корея, хоча й зберігає певні обсяги закупівель, з року в рік зменшує їх - з 29,5 млрд у 2022 до 8,4 млрд у 2025, що може свідчити про часткову підтримку санкційної політики чи диверсифікацію джерел енергоносіїв.

Загалом, санкції та війна в Україні змусили РФ повністю переорієнтувати енергетичний експорт з європейського напрямку на азійський. Хоча Китай, Індія, Туреччина та деякі інші держави значною мірою компенсували втрату європейського ринку, така трансформація потребувала часу, нової інфраструктури (зокрема розбудови трубопроводів, портів, платіжних схем) і торгівлі за зниженими цінами через дисконт. Це безпосередньо позначилось на обсягах надходжень до держбюджету, адже у 2023 році, попри високі обсяги експорту до Китаю та Індії, доходи від нафтогазового сектору знизились, що свідчить про меншу ефективність цих нових ринків з точки зору прибутковості.

Таким чином, хоча РФ і вдалося зберегти значну частину експорту енергоносіїв, переорієнтація ринків не змогла повністю компенсувати втрати від санкцій, що в підсумку негативно вплинуло на бюджетні надходження та загальну економічну стабільність.

Санкції на постачання обладнання, програмного забезпечення, машинобудівної та електронної продукції зупинили або уповільнили роботу сотень підприємств. Автомобільна, авіаційна, електронна промисловість зіткнулися з дефіцитом комплектуючих, що призвело до падіння виробництва та зменшення частки промисловості в ВВП РФ (рис. 3.17).

Аналізуючи рис. 3.17, видно, що динаміка частки промисловості у ВВП РФ за період 2013-2023 рр. демонструє хвилеподібний характер змін із певною тенденцією до зростання в період до 2020 року, однак у подальшому, під впливом санкційного тиску та технологічних обмежень, спостерігається поступове зниження її значення у структурі економіки.

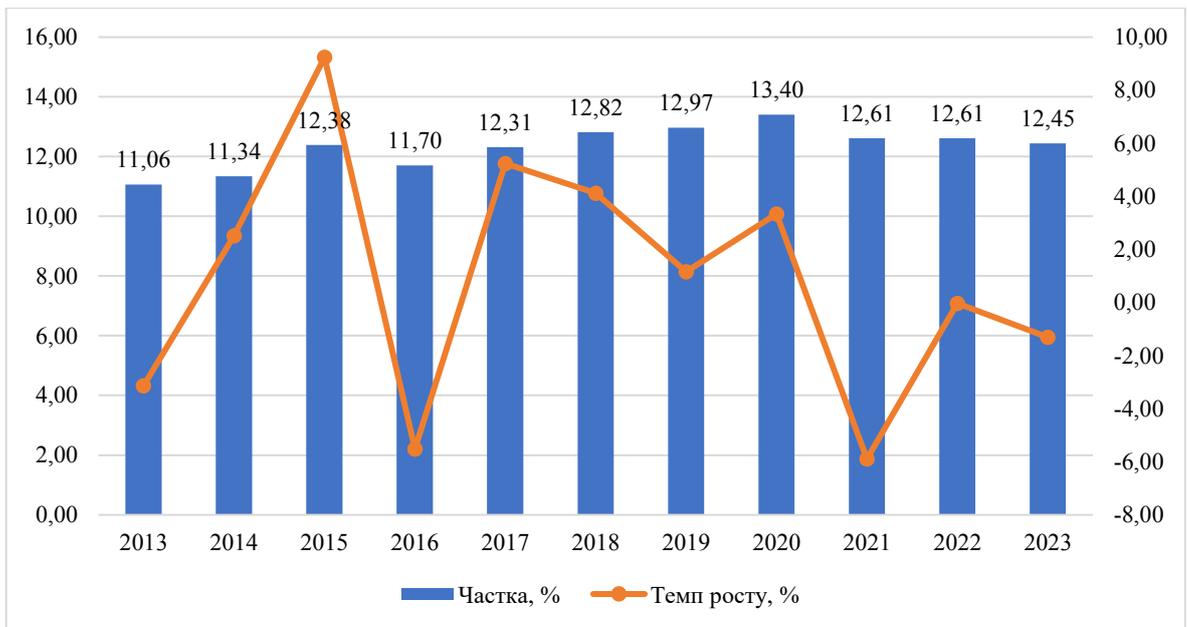

Рисунок 3.17 – Динаміка частки промисловості у ВВП РФ за період 2013-2023 рр. %

Джерело: складено автором на основі [123].

Слід відзначити, що у 2022-2023 рр., на фоні повномасштабної війни в Україні та жорстких санкцій, зокрема обмежень на постачання обладнання, програмного забезпечення, машинобудівної та електронної продукції, спостерігається зниження частки промисловості у ВВП. У 2022 році частка залишилась на рівні 12,61%, але в 2023 вона вже зменшилась до 12,45%. Санкції серйозно вдарили по ключових секторах промисловості: автомобільна галузь опинилася у глибокій кризі через дефіцит імпортованих комплектуючих, багато заводів були зупинені або працювали в обмеженому режимі. Авіаційна промисловість, залежна від західних технологій, втратила можливість технічного обслуговування й модернізації парку, а електронна галузь зіштовхнулася із катастрофічною нестачею компонентів.

Загалом, у післясанкційний період структура російської економіки зміщується в бік примітивізації, зростає частка сировинних секторів, а високотехнологічна промисловість занепадає, що уповільнило виробничі процеси, загальмувало інноваційний розвиток і, відповідно, зменшило роль промисловості у формуванні ВВП. Очевидно, що якщо обмеження збережуться

або посиляться, у 2024-2025 рр. ця тенденція до зниження частки промисловості лише закріпиться.

Понад тисяча іноземних компаній призупинили або припинили роботу в РФ, що спричинило масові звільнення, втрату інвестицій та технологій. Десятки тисяч висококваліфікованих фахівців виїхали з країни через мобілізацію, економічну нестабільність та відсутність перспектив, що вплинуло на загальний рівень міграції в країні (рис. 3.18).

Динаміка чистої міграції в РФ за період 2013–2024 років демонструє значні коливання, які корелюють із політичними подіями, економічною ситуацією та геополітичним контекстом, зокрема із санкційним тиском та війною в Україні.

У 2013 році чиста міграція в РФ становила майже 290 тис. осіб та залишалась відносно стабільною до 2014 року, коли після анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі відбувся перший зовнішньополітичний злам. Хоча частина населення з охоплених конфліктом українських територій переїхала до РФ, загальний рівень міграційного приросту дещо знизився - до 264 тис. осіб, що може бути пов'язано із загальним посиленням напруження в регіоні.

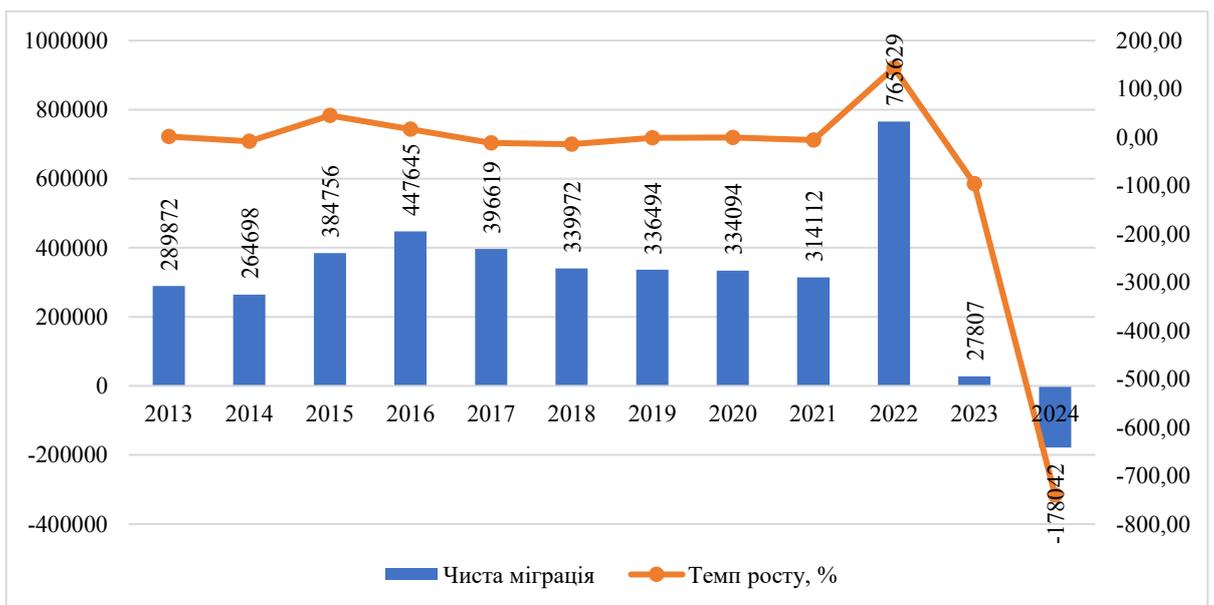

Рисунок 3.18 – Динаміка чистої міграції в РФ за період 2013-2024 рр., осіб
Джерело: складено автором на основі [124].

У 2015-2016 роках спостерігалось значне зростання міграційного приросту, до 384 тис. і 447 тис. осіб відповідно, що було пов'язано із продовженням потоку переселенців з України, а також із відносною стабільністю внутрішньої ситуації в РФ, яка ще могла приваблювати трудових мігрантів, зокрема з країн Центральної Азії. Проте вже з 2017 і до 2021 рік показники поступово знижувалися.

У 2022 році, після початку повномасштабного вторгнення спостерігається різке зростання чистої міграції - до рекордних 765,6 тис. осіб., що пояснюється тим, що значна кількість людей із захоплених територій України (Херсонська, Запорізька області, частини Донбасу) була евакуйована, депортована чи добровільно переїхала до РФ. Також частково ці цифри можуть відображати спрощене надання громадянства чи статусу жителям новоокупованих територій.

Однак уже в 2023 році відбувається катастрофічне падіння міграційного приросту до 27,8 тис. осіб, а за попередніми оцінками на 2024 рік - взагалі фіксується негативне сальдо на рівні - 178 тис. осіб. Такий різкий обвал є результатом комплексного впливу, такого як погіршення економічної ситуації, мобілізаційної кампанії, правової невизначеності для мігрантів, зростання ксенофобських настроїв і небезпеки перебування в країні, яка веде активні бойові дії. Багато громадян із країн СНД, які раніше розглядали РФ як головну країну для заробітків, почали шукати альтернативи, зокрема у Туреччині, країнах ЄС або Південній Кореї. Одночасно тисячі російських громадян, особливо молоді та фахівців, покинули країну внаслідок мобілізації та посилення авторитаризму.

Таким чином, санкції, війна в Україні та внутрішня політична ситуація в РФ суттєво змінили характер міграційних процесів, від періоду притоку переселенців і трудових мігрантів у 2013–2021 роках до вибухового зростання у 2022-му, з наступним різким скороченням і навіть відтоком населення у 2023-2024 рр. Така ситуація не лише посилює демографічні виклики для РФ, а й вказує на серйозні репутаційні та економічні наслідки для її майбутнього як привабливої країни для імміграції. Хоча в короткостроковій перспективі РФ вдалося уникнути дефолту та

стабілізувати деякі показники через адміністративне втручання, з 2023 року фіксується поступове уповільнення економічного зростання. На рис. 3.19 наведено динаміку доходів та витрат бюджету РФ.

Аналіз даних рис. 3.19 свідчить, що в період 2014–2021 рр. федеральний бюджет РФ демонстрував відносну стабільність із помірними коливаннями доходів і витрат, зумовленими як внутрішніми факторами, так і зовнішніми подіями. Після запровадження перших санкцій у 2014 році через анексію Криму, спостерігалось зниження доходів у 2015-2016 рр., яке відбулось на тлі падіння цін на нафту та загального економічного спаду. У ці ж роки витрати продовжували зростати, що призводило до розширення бюджетного дефіциту. Починаючи з 2017 року доходи бюджету почали зростати, зокрема завдяки зростанню цін на енергоносії та відновленню світового попиту, що особливо помітно у 2018-2021 рр.

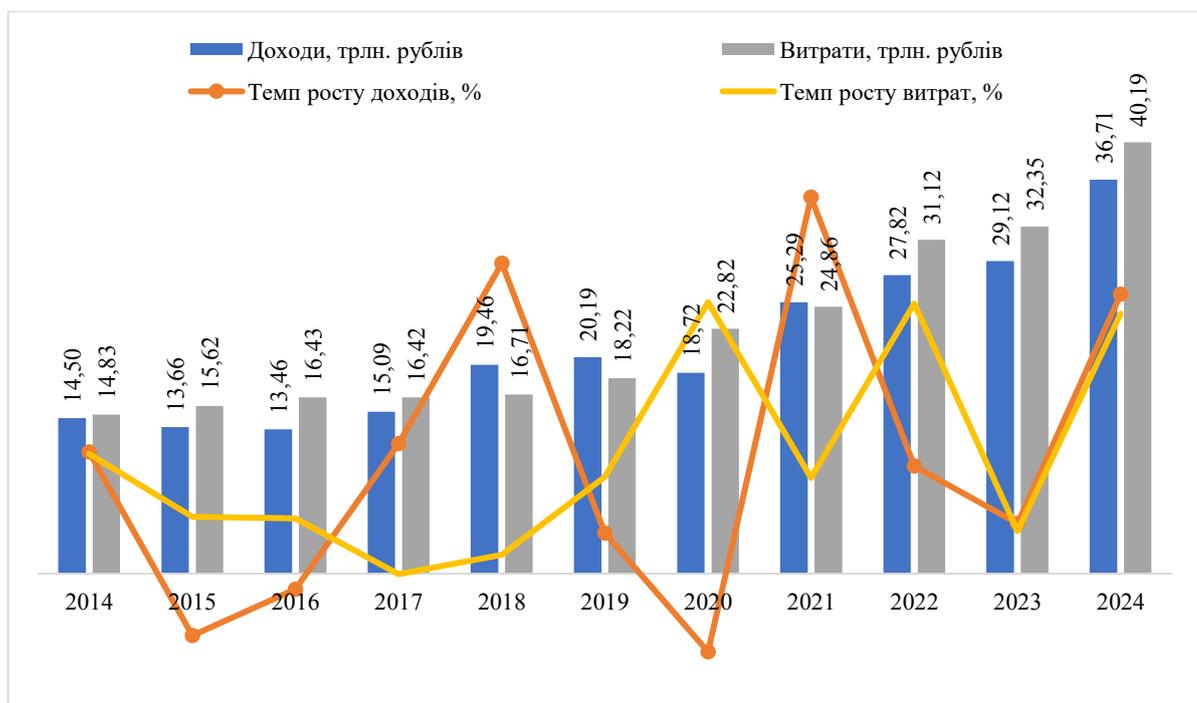

Рисунок 3.19 – Динаміка доходів та витрат федерального бюджету РФ за період 2014-2024 рр., трлн. рублів

Джерело: складено автором на основі [125-126].

Найбільше зростання доходів зафіксовано у 2021 році - на 35,08%, що стало наслідком високих цін на нафту, а також поступового виходу з пандемії, коли зросли податкові та митні надходження. При цьому витрати зростали повільніше, що частково дозволяло утримувати бюджет у контрольованих межах [127].

Однак із 2022 року бюджетна ситуація в РФ суттєво змінилася, адже повномасштабне вторгнення в Україну призвело до введення санкцій з боку розвинених країн, виходу сотень міжнародних компаній з російського ринку та обмеження експорту високотехнологічної продукції. У 2022 році доходи зросли лише на 10,04%, але витрати - на 25,17%, що відображає значне переорієнтування бюджету на військові цілі, підтримку регіонів, компенсацію економічних втрат і соціальні виплати. Хоча ціни на нафту тоді ще залишалися відносно високими, обмеження на експорт та санкції на фінансовий сектор почали відчутно впливати на здатність РФ оперувати своїми валютними резервами та торгувати на звичних умовах.

У 2023 році темпи зростання доходів сповільнилися до 4,67%, тоді як витрати продовжили зростати, хоча й помірніше (на 3,97%). Причинами стали зменшення надходжень від експорту нафти й газу внаслідок введення санкцій на ціну нафти, обмеження імпорту російських енергоносіїв країнами ЄС та зміна логістики поставок.

В 2024 році відбулось значне зростання як доходів, так і витрат - відповідно на 26,04% і 24,23%. Однак за цими цифрами стоїть переважно мобілізація внутрішніх ресурсів, зокрема за рахунок підвищення податків, запровадження «надзвичайних» зборів з бізнесу, а також масштабного запозичення через розміщення ОФЗ (облігацій федеральної позики). Водночас структура витрат дедалі більше тяжіє до фінансування армії, ВПК, силових структур та утримання новоокупованих територій. Надходження від енергоресурсів, хоч і залишаються значними, втратили стабільність через знижені ціни, обмежений доступ до західних ринків і необхідність надавати суттєві знижки новим покупцям (Індії, Китаю, Туреччині).

Таким чином, із 2022 року російський бюджет переходить у режим воєнної економіки з дефіцитом, що зростає, залежністю від внутрішнього боргу та зниженням ефективності доходної частини. Санкції, зниження доходів від нафти та газу, вихід іноземного капіталу й компаній створюють довгострокові виклики для збалансування бюджету РФ.

Наступним пропонується проаналізувати динаміку загального та нафтогазового дефіциту (профіциту) бюджету РФ (рис. 3.20).

Аналізуючи дані рис. 3.20, видно, що динаміка загального дефіциту (профіциту) федерального бюджету та нафтогазового дефіциту РФ за період 2014–2024 років чітко відображає вплив численних зовнішньоекономічних чинників, зокрема санкцій, зниження доходів від нафти та газу, обмеження експорту та зміни на світових ринках енергоресурсів. Кожен із цих факторів істотно змінював бюджетну ситуацію країни, зокрема в контексті високих витрат на військові потреби та інші внутрішні пріоритети.

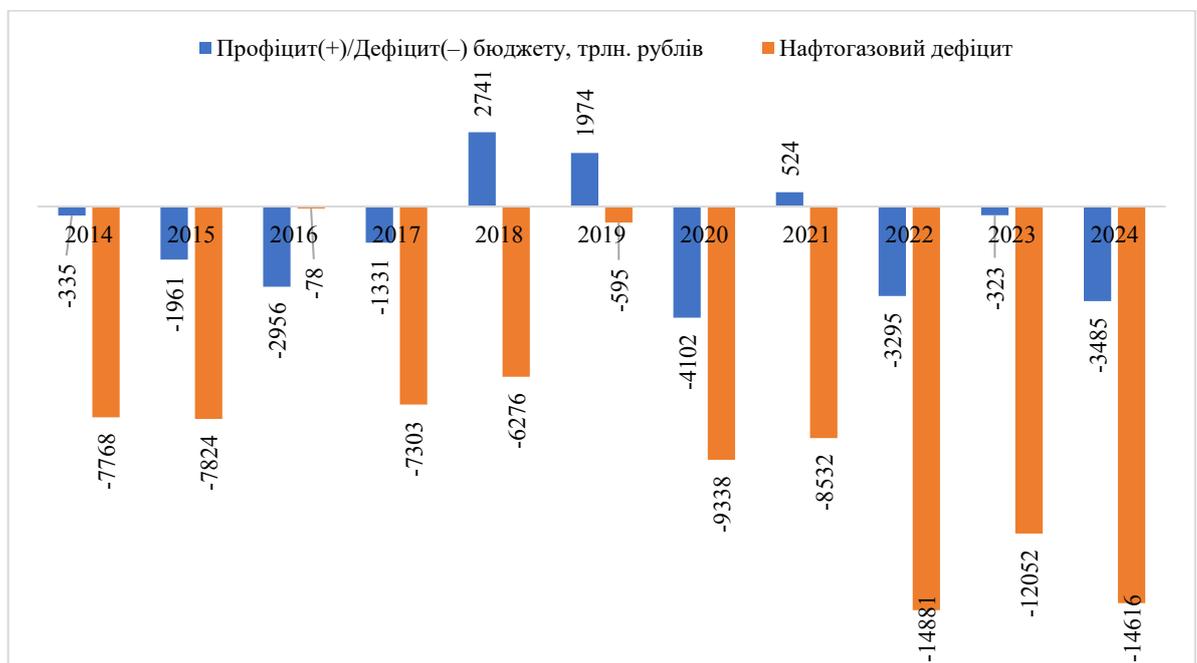

Рисунок 3.20 – Динаміка загального дефіциту (профіциту) федерального бюджету та нафтогазового дефіциту РФ за період 2014-2024 рр., трлн. рублів

Джерело: складено автором на основі [125-126].

У 2014 році РФ зіткнулася з першими серйозними санкціями після анексії Криму, що негативно позначилося на економіці країни, призвівши до значного дефіциту федерального бюджету, що становив -335 млрд рублів. Одночасно нафтогазовий дефіцит досягнув -7768 млрд рублів через падіння цін на нафту та обмеження доступу до західних ринків для російських енергоресурсів. У 2016 році ситуація дещо стабілізувалась завдяки невеликому відновленню цін на нафту, але дефіцит бюджету залишався значним, становивши -2956 млрд рублів. З 2018 року РФ почала відновлювати економічну ситуацію після попереднього спаду, і в результаті цього була досягнута невелика стабільність у фінансах, з профіцитом бюджету на рівні 2741 млрд рублів. Проте нафтогазовий дефіцит все ще залишався на негативному рівні (-6276 млрд рублів), оскільки структура економіки РФ продовжувала залишатися сильно залежною від продажу енергоресурсів.

В 2022 році, після початку війни в Україні, ситуація з бюджетним дефіцитом та нафтогазовим дефіцитом різко погіршилась. Загальний дефіцит бюджету досягнув -3295 млрд рублів, а нафтогазовий дефіцит різко зріс до -14881 млрд рублів, що стало результатом не тільки економічних санкцій, а й різкого падіння експорту енергоресурсів через обмеження на поставки на ключові ринки, такі як Європейський Союз. У 2023 році нафтогазовий дефіцит залишався високим, на рівні -12052 млрд рублів, незважаючи на спроби переорієнтації експорту до Азії, зокрема до Китаю та Індії. Загальний дефіцит бюджету також був на високому рівні -323 млрд рублів, адже зниження цін на нафту та газ у поєднанні з економічними санкціями сприяли постійному скороченню доходів від енергоресурсів.

У 2024 році відбулось подальше погіршення ситуації з дефіцитом бюджету, який сягнув -3485 млрд рублів, а нафтогазовий дефіцит -14616 млрд рублів. В умовах подовження конфлікту в Україні, зростання військових витрат та подальших обмежень на постачання енергоресурсів в Європу ситуація з доходами і витратами є надзвичайно складною, що потребуватиме додаткових внутрішніх запозичень і масштабних структурних змін в економіці.

Загалом, економічні санкції, обмеження на постачання енергоресурсів та військові витрати в 2022–2024 роках значно посилили бюджетний дефіцит та нафтогазовий дефіцит РФ, що, в свою чергу, призвело до високої залежності від внутрішніх запозичень і втрати стабільності в економіці.

Наступним пропонується провести аналіз рівня інфляції, який теж зазнав значних змін в умовах санкційного режиму (рис. 3.21).

Аналізуючи рис. 3.21 видно, що протягом 2014–2021 років РФ стикалася з різкими коливаннями інфляції, що були обумовлені численними зовнішніми і внутрішніми чинниками. У 2014 році рівень інфляції в РФ становив 7,8%, що було результатом санкцій, введених після анексії Криму, і падіння рубля через різке зниження цін на нафту. У 2015 році інфляція зросла до 15,5%, що було наслідком продовження санкцій, падіння курсу рубля і зниження реальних доходів населення. У 2016 році інфляція знизилася до 7,0%, завдяки стабілізації валютного ринку і певному відновленню економіки після кризових періодів. У наступні роки інфляція поступово знижувалась та залишалася під контролем завдяки зниженню монетарних і фіскальних ризиків.

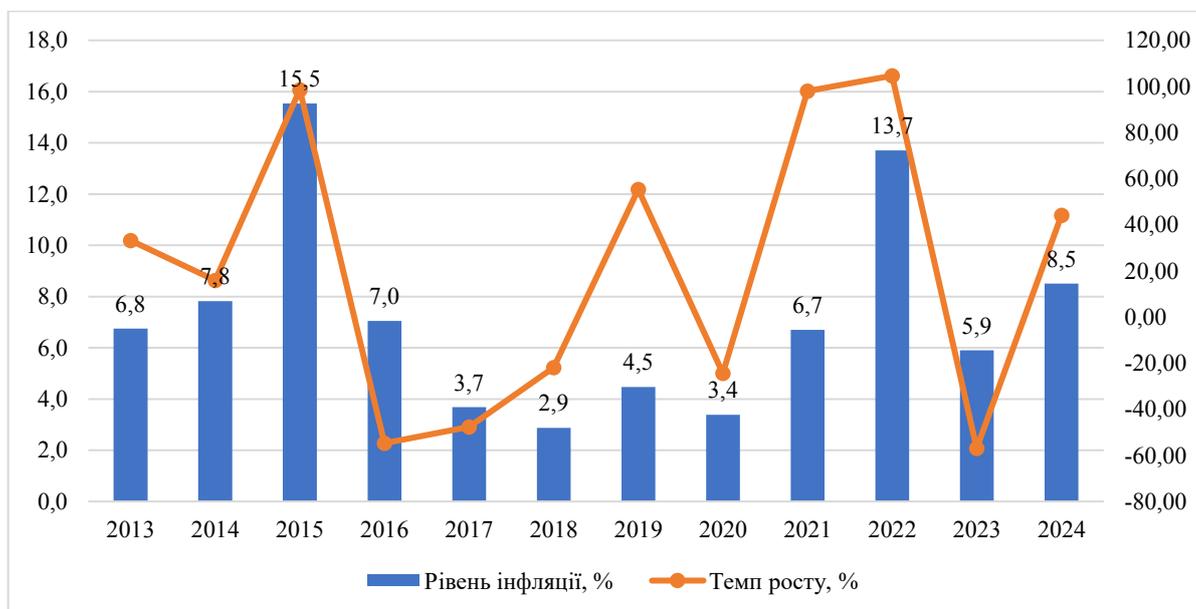

Рисунок 3.21 – Динаміка рівня інфляції РФ за період 2013-2024 рр., %

Джерело: складено автором на основі [128-129].

Однак з 2022 року ситуація змінилась, адже початок війни в Україні та запровадження масштабних міжнародних санкцій призвели до значних змін в економіці РФ. У 2022 році рівень інфляції різко зріс до 13,7%, що стало наслідком серйозних проблем з постачанням товарів та матеріалів, а також девальвації рубля. Війна та санкції значно обмежили доступ до західних технологій, товарів і послуг, що призвело до зростання витрат на виробництво і, відповідно, на ціни. До цього також додався ефект зниження обсягів експорту, зокрема нафти та газу, що зменшило валютні надходження до країни і погіршило зовнішньоторговельний баланс. Водночас економіка РФ відчула високий рівень невизначеності та дефіцит імпортованих товарів, що також сприяло росту цін на споживчі товари і послуги.

У 2023 році інфляція дещо знизилася до 5,9%, але залишалася високою через збереження проблем з імпортозаміщенням та обмеженістю ресурсів. Рубль продовжував слабшати, що підвищувало вартість імпорту та сприяло зростанню вартості життя для РФ. Крім того, важливим фактором залишалась нестабільність на світових ринках енергоносіїв, що погіршувало фінансове становище країни та сприяло росту цін.

Щодо 2024 року, то відбулося очікуване зростання інфляції до 8,5%, що було спричинено санкційним тиском, відсутністю технологічних і виробничих інвестицій та обмеженою можливістю відновлення експорту енергоресурсів. На фоні цього продовжувалось значне знецінення рубля, що вплинуло на вартість імпорту та загальний рівень цін. Тривалі санкції та низька ліквідність у зовнішній торгівлі знизили стабільність економічного середовища, що негативно вплинуло на рівень інфляції і фінансову стабільність у країні.

В підсумку аналізу впливу санкцій на економіку РФ пропонується проаналізувати їх вплив на загальну динаміку ВВП країни (рис 3.22).

Аналізуючи динаміку ВВП РФ в період з 2013 по 2021 рік видно значний вплив санкцій, коливання цін на нафту і газ, а також внутрішні економічні фактори. У 2013 році ВВП становив 2,29 трлн доларів, а економіка росла на 3,81%, однак вже в 2014 році, через анексію Криму та введення міжнародних

санкцій, темп зростання ВВП значно сповільнився до -10,17%, що було зумовлено обмеженнями на експорт, низькими цінами на нафту та слабким рублем.

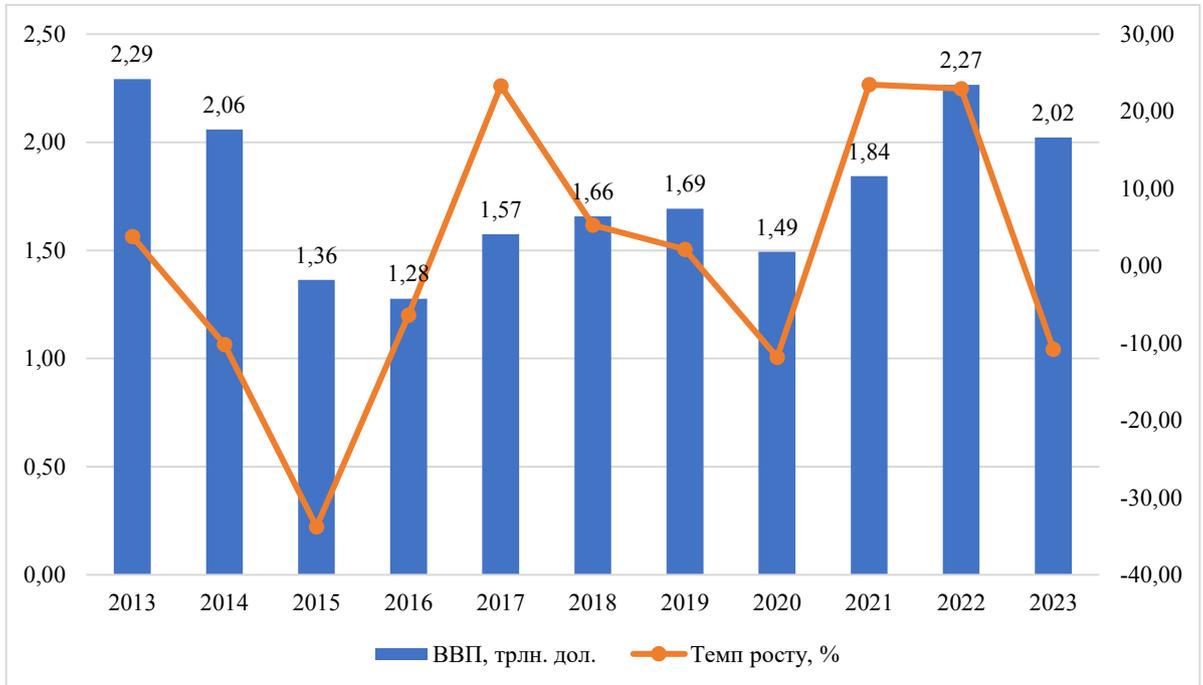

Рисунок 3.22 – Динаміка обсягу ВВП РФ за період 2013-2023 рр., трлн. дол. США

Джерело: складено автором на основі [130].

У 2015 році ВВП скоротився на 33,79%, що стало наслідком глибокої економічної кризи, викликаній не тільки санкціями, але й падінням світових цін на нафту та рубля. З 2017 року економіка РФ почала демонструвати певний стабільний ріст, ВВП зріс на 23,29% у 2017 році, досягнувши 1,57 трлн доларів, а 2021 рік став певним проривом для російської економіки, коли ВВП зріс на 23,46%, що було результатом повернення до економічної активності після пандемії.

Щодо період 2022-2023 рр., слід відзначити, що він став катастрофічним для економіки РФ, адже після початку війни в Україні та введення санкцій, ВВП країни в 2023 році впав на 10,79%, зменшившись до 2,02 трлн доларів. Падіння економіки було обумовлено численними факторами, одним із головних стало

різке зменшення експорту нафти і газу до Європи через санкції та обмеження з боку західних країн. Війна та пов'язані з нею міжнародні відносини спричинили значну економічну ізоляцію, що ускладнило РФ доступ до критично важливих міжнародних ринків і технологій. В результаті, війна, санкції та зменшення експорту нафти і газу мали серйозний вплив на економіку РФ, зменшивши її загальний ВВП і призвівши до значного спаду в економічному розвитку в 2023 р.

У табл. 3.5 систематизовано оцінку впливу міжнародних санкцій на ключові макроекономічні показники РФ за трьома часовими горизонтом: короткостроковий (0-12 місяців), середньостроковий (1-3 роки) та довгострокові ризики. Представлена структура дозволяє наочно відобразити, як санкційні обмеження трансформуються з початкових економічних шоків у більш стійкі структурні зміни, що впливають на валютну стабільність, інвестиційний клімат, інфляційні процеси, бюджетну дисципліну та динаміку ВВП. Такий підхід полегшує порівняння ефектів і дає основу для подальшого моделювання причинно-наслідкових зв'язків.

Таблиця 3.5 – Оцінка впливу санкцій на ключові макроекономічні показники РФ

Показник	Короткостроковий ефект (0-12 міс.)	Середньостроковий ефект (1-3 роки)	Довгострокові ризики
1	2	3	4
Валютний курс	Різка девальвація, адміністративна стабілізація	Контрольована волатильність	Втрата довіри до фінансової системи
ПП	Масовий відтік капіталу	Обмежений приплив з «дружніх» країн	Інвестиційна ізоляція
Інфляція	Стрибок через імпорتنі обмеження	Часткова стабілізація	Зниження купівельної спроможності
Бюджет	Зростання військових витрат	Дефіцит, перерозподіл резервів	Виснаження фондів
ВВП	Рецесійний спад	Часткове відновлення за рахунок ВПК	Стагнація та структурна деградація

Джерело: розроблено автором.

Довгостроковий ефект санкцій формує системні виклики для економіки. Зокрема, зниження довіри до фінансової системи, інвестиційна ізоляція, структурна деградація економіки та виснаження бюджетних резервів створюють значні бар'єри для відновлення стабільності без проведення глибоких реформ та адаптаційних заходів. Такий підхід до аналізу дозволяє не лише оцінити масштаби негативних впливів, але й закладає основу для подальшого моделювання причинно-наслідкових зв'язків між санкційним тиском і макроекономічними показниками.

Санкційний тиск має послідовний та накопичувальний ефект. У короткостроковому періоді найбільш яскраво проявляються фінансові та макроекономічні шоки: різка девальвація національної валюти, значне прискорення інфляції, масовий відтік приватного та іноземного капіталу, а також рецесійний спад ВВП. Ці явища формують первинний негативний ефект, який впливає на довіру до економічної системи і спричиняє тиск на бюджет та платіжний баланс.

У середньостроковому періоді частина показників демонструє стабілізацію, зокрема завдяки адміністративним та бюджетним механізмам контролю, однак ризики залишаються високими, зокрема обмеження доступу до міжнародних інвестицій та дефіцит бюджету. У довгостроковій перспективі санкції формують системні виклики: зниження довіри до фінансової системи, інвестиційна ізоляція, структурна деградація економіки та виснаження бюджетних резервів, що ускладнює відновлення економічної стабільності без глибоких реформ і адаптаційних заходів.

Для комплексного аналізу ефектів міжнародних санкцій доцільно класифікувати їх за типами та оцінити часову динаміку впливу на економіку РФ. У табл. 3.6 систематизовано фінансові, торговельні, технологічні та індивідуальні санкції, визначено їхні основні цілі та оцінено коротко-, середньо- та довгострокові ефекти. Такий підхід дозволяє не лише порівняти ефективність різних обмежувальних заходів, а й визначити, які види санкцій створюють

найбільш руйнівний вплив на макроекономічну стабільність, структурну стійкість секторів економіки та інвестиційний клімат.

Таблиця 3.6 – Порівняльна таблиця санкцій за типами

Тип санкцій	Мета	Короткостроковий ефект (0-12 міс.)	Середньостроковий ефект (1-3 роки)	Довгостроковий ефект
1	2	3	4	5
Фінансові	Обмежити доступ до міжнародних фінансових ринків, ускладнити кредитування та інвестиції	Відтік капіталу, зупинка кредитних операцій, девальвація валюти	Часткова стабілізація через державні інтервенції, обмежений доступ до зовнішніх інвестицій	Довгострокова ізоляція від глобальних фінансових ринків, втрата довіри інвесторів
Торго-вельні	Знизити експортні доходи та обмежити імпорт стратегічних товарів	Зупинка або скорочення постачань, дефіцит імпортованих товарів, стрибки цін	Адаптація через пошук нових ринків і внутрішнє виробництво, часткове заміщення імпорту	Структурна деградація галузей, залежність від внутрішніх ринків, втрата конкурентоспроможності на глобальному ринку
Технологічні	Обмежити доступ до передових технологій і обладнання, уповільнити модернізацію виробництва	Затримки у виробництві та модернізації, дефіцит критичних комплектуючих	Пошук альтернативних постачальників, імпортозаміщення, часткове відновлення виробничих циклів	Технологічне відставання, зниження інноваційної активності, довгострокове зменшення продуктивності
Індивідуальні (персональні)	Впливати на ключових політичних і бізнес-лідерів через заморожування активів та обмеження пересування	Тимчасова втрата доступу до закордонних активів, обмеження міжнародних контактів-	Часткова адаптація через внутрішні ресурси та зміну управлінських схем	Ослаблення міжнародних зв'язків, обмеження ефективності корпоративного та державного управління

Джерело: розроблено автором.

Аналіз показав, що різні типи санкцій впливають на економіку РФ нерівномірно, а їхній ефект залежить від характеру обмежень і специфіки

секторів. Фінансові санкції мають найшвидший та найбільш помітний короткостроковий ефект, зумовлюючи девальвацію валюти, відтік капіталу та обмеження кредитних потоків. У довгостроковій перспективі вони формують фінансову ізоляцію та зниження довіри інвесторів. Торговельні та технологічні санкції накопичувально впливають на виробничі сектори: обмеження імпорту стратегічних товарів і доступу до передових технологій спричиняють структурні зміни та технологічне відставання, що виявляється у середньостроковому та довгостроковому періодах. Індивідуальні санкції мають політичний та корпоративний ефект, обмежуючи міжнародні контакти ключових осіб і впливаючи на ефективність управління, що ускладнює розвиток стратегічних проектів і міжнародної співпраці. Систематизація санкцій за типами дозволяє ідентифікувати найбільш критичні обмеження та спрямувати аналітичну увагу на ті сфери економіки, де санкційний тиск накопичується швидше та має потенційно руйнівний довгостроковий ефект.

В підсумку даного підрозділу слід відмітити, що санкційна політика міжнародної спільноти виявилася ефективним інструментом тиску на економіку РФ. Вона суттєво послабила фінансову стійкість держави, ускладнила функціонування ключових секторів економіки, призвела до технологічної деградації та втрати довіри з боку міжнародних партнерів. Хоча РФ адаптується до нових умов, довгострокові перспективи її економіки залишаються невизначеними та залежать від подальшого ходу війни, внутрішньої політики та ключових партнерів Індії та Китаю.

3.3 Напрями удосконалення економічних механізмів впливу глобальних інституцій на підтримку світового порядку

Як було докладно проаналізовано у попередніх підрозділах, економічні санкції мають значний вплив на економічну стабільність і розвиток держави, проти якої вони застосовуються. Це яскраво ілюструє приклад РФ, економіка якої зазнала відчутних втрат під тиском міжнародних обмежень. Проте, як

свідчить подальший розвиток подій, цього впливу виявилось недостатньо для кардинальної зміни агресивного зовнішньополітичного курсу країни.

Російська влада активно шукає альтернативні шляхи для пом'якшення наслідків санкційного тиску, зокрема шляхом посилення економічних зв'язків із країнами, які дотримуються нейтральної або двозначної позиції щодо збройного конфлікту в Україні. Такі країни часто стають «санкційними обхідниками», надаючи агресору опосередковану підтримку. У зв'язку з цим, доцільним і стратегічно важливим є впровадження додаткових санкцій, спрямованих саме на ці нейтральні держави або їхні окремі економічні сектори. Особливо ефективними такі обмеження можуть бути в галузях енергетики - зокрема, у сфері експорту нафти та газу, які залишаються основним джерелом фінансових надходжень країни-агресора. Застосування жорсткішого режиму контролю над транзитом та торгівлею стратегічними ресурсами дозволяє суттєво обмежити можливості для маневру та зменшити загальний потенціал фінансування війни.

Отож, для початку пропонується ідентифікувати найбільших торговельних партнерів РФ та товарів за період 2024 року в контексті експорту. На рис. 3.23. наведено структуру експорту РФ за країнами.

Аналіз структури експорту РФ у 2024 році свідчить про значне зміщення зовнішньоторговельних акцентів у бік країн, які або утримуються від санкційної політики, або демонструють відкриту економічну взаємодію з РФ попри міжнародний тиск. Очолює список Китай з часткою у 33,7% - фактично третина усього зовнішнього експорту РФ припадає на цю країну, що робить її головним економічним партнером агресора. Високі позиції займають також Індія (8,8%), Туреччина (8,3%), Білорусь (7,1%), Казахстан (4,0%), Вірменія (1,8%) та Узбекистан (1,4%) - усі ці держави або не приєдналися до санкцій коаліції, або діють як транзитери для обходу обмежень.

Цей розподіл демонструє, що РФ змогла адаптувати свою зовнішньоекономічну стратегію, зміцнюючи торгівлю з так званими «нейтральними» або «дружніми» режимами, які фактично пом'якшують дію санкцій, запроваджених західним світом. Частка таких країн у загальному

експорті РФ перевищує 65%, що дає підстави говорити про ефективну переорієнтацію російського експорту на менш контрольовані ринки.

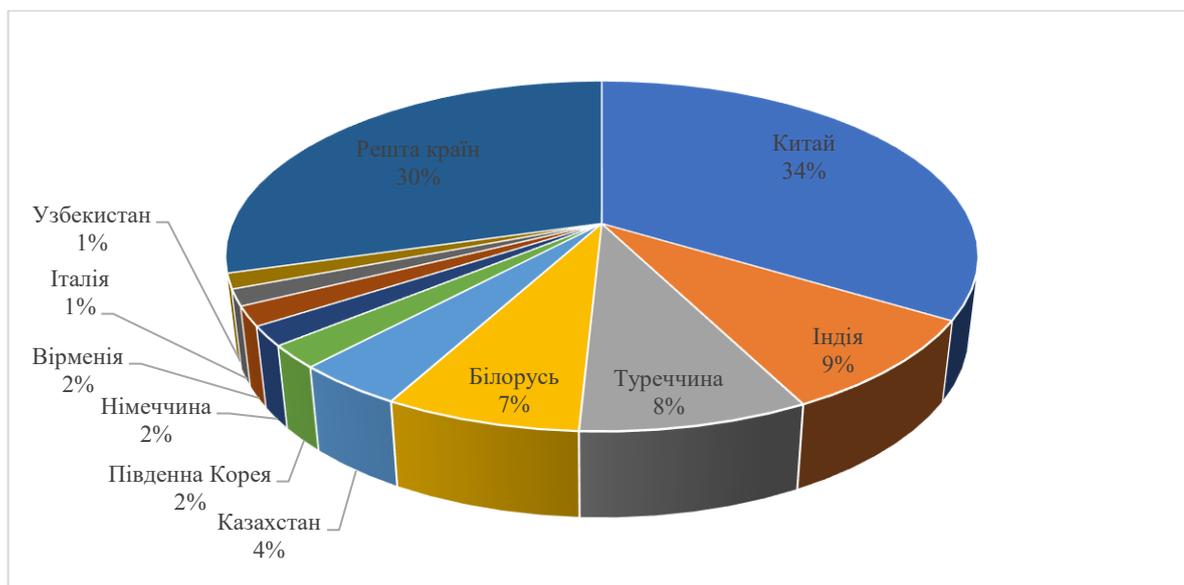

Рисунок 3.23 – Географічна структура експорту РФ 2024 р., %

Джерело: складено автором на основі [131-132].

У цьому контексті постає потреба у посиленні санкційної політики саме щодо країн, які сприяють торгівлі з РФ, свідомо чи несвідомо підтримуючи її військово-економічний потенціал. Застосування вторинних санкцій, тобто обмежень проти третіх країн, які допомагають обійти первинні санкції може стати дієвим механізмом тиску. Особливо це стосується сфер критичної торгівлі, таких як нафта, газ, високотехнологічна продукція та товари подвійного призначення (рис. 2.24).

Отже, аналізуючи дані рис. 3.24 видно, що окрім географічного виміру, аналіз структури товарів, які РФ експортує, свідчить про надзвичайну залежність державного бюджету від експорту сировинних ресурсів. Абсолютним лідером є мінеральне паливо та нафта, частка яких становить 63,8% від усього експорту, що означає, що майже дві третини валютних надходжень РФ отримує саме завдяки продажу енергоресурсів. Наступними за обсягами йдуть дорогоцінне каміння та метали (5,2%), залізо і сталь (3,8%), добрива (3,7%) та зернові культури (2,8%). Також помітну частку займають алюміній, мідь, риба, рослинні

олії, руди та зола. Загалом мова йде про товари, які мають стратегічне значення, легко піддаються реекспорту, і можуть бути повторно продані іншим країнам через третіх посередників.

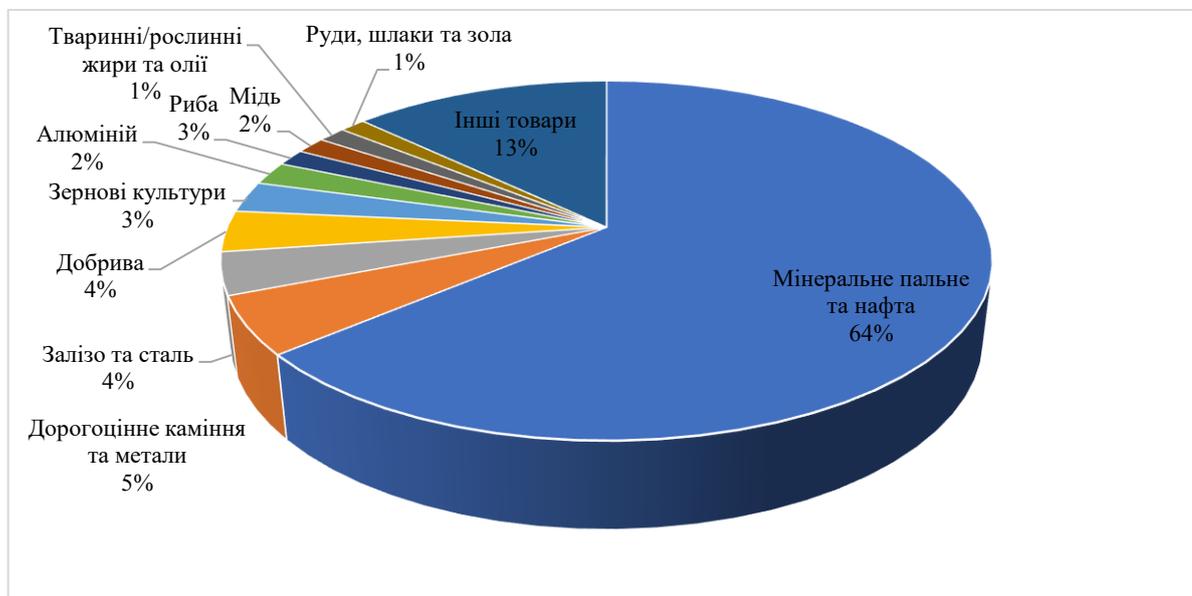

Рисунок 3.24 – Товарна структура експорту РФ 2024 р., %

Джерело: складено автором на основі [131-132].

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у застосуванні вторинних санкцій, адже первинні санкції, хоча й завдали відчутного удару по окремих секторах російської економіки, не змогли повністю перекрити фінансові потоки, які надходять через дружні або нейтральні країни. РФ адаптувалася до нових умов і вибудувала схеми обходу санкцій шляхом торгівлі через посередницькі держави. Наприклад, експорт нафти або добрив може офіційно оформлюватися на країну-партнера, яка не перебуває під санкціями, а згодом ці ресурси перепродаються на західні ринки через інші канали, що наведено на рис. 3.25.

Отже, аналізуючи дані рис. 3.25, слід відмітити, що до 2022 року РФ залишалася основним постачальником нафти та нафтопродуктів до ЄС. У 2019 році обсяг постачання з РФ становив понад 199 мільйонів тон., у 2020 році - близько 170 мільйонів тон., а у 2021 - понад 173 мільйони тон.. Однак уже у 2022 році, коли були запроваджені перші масштабні санкції проти РФ, обсяг імпорту різко знизився до 132 мільйонів тон., а у 2023 - майже повністю обвалився до

лише 21,4 мільйона тон., що свідчить про фактичну реалізацію санкційної політики ЄС, спрямованої на скорочення енергетичної залежності від РФ.

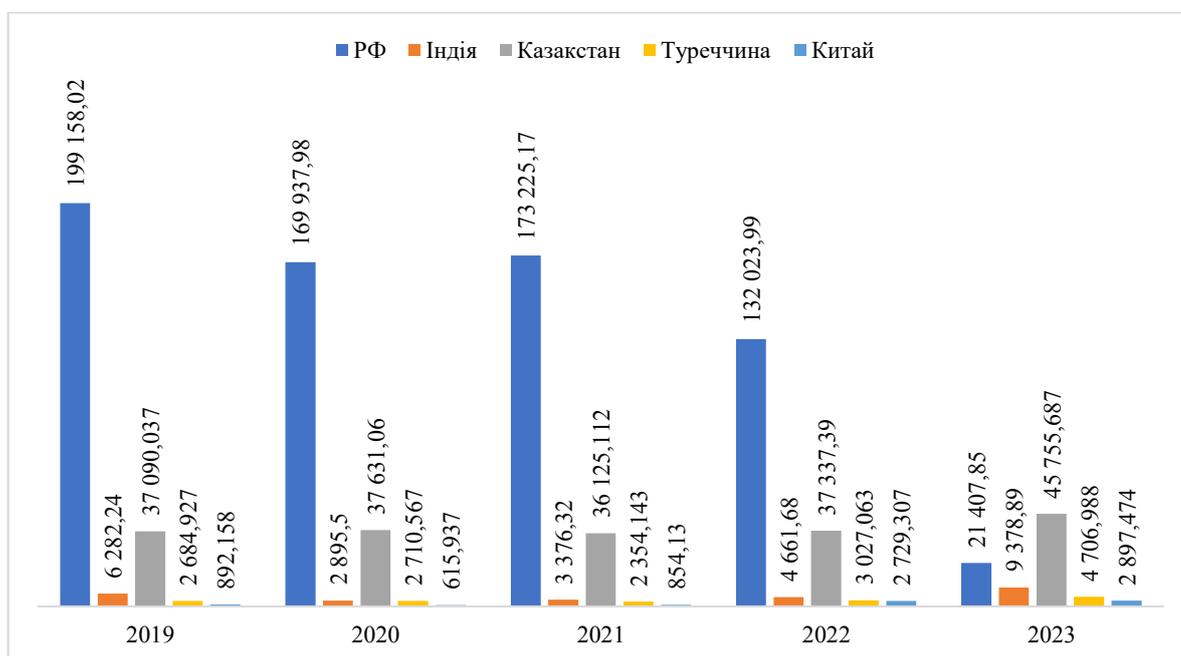

Рисунок 3.25 – Динаміка імпорту нафти та нафтопродуктів країн-членів ЄС з РФ та ключових торговельних партнерів РФ, тис. тон.

Джерело: складено автором на основі [133].

Проте водночас у 2022-2023 роках спостерігалось зростання імпорту нафтопродуктів з країн, які перебувають серед основних торговельних партнерів РФ. Зокрема, імпорт із Казахстану, який і до цього постачав стабільні обсяги (близько 36-37 мільйонів тон. щорічно), у 2023 році зріс до 45,8 мільйона тон., що може свідчити про те, що частина російської нафти, з огляду на історичну інтегрованість енергетичних систем РФ та Казахстану, продовжує надходити на ринок ЄС через цю країну. Схожі тенденції простежуються також у випадку Індії, адже до 2021 року її постачання були незначними (у межах 3-6 мільйонів тон), однак у 2023 році обсяг імпорту майже досяг 9,4 мільйона тон.. Аналогічне зростання спостерігається і з боку Туреччини - з 2,4 мільйона тон. у 2021 році до 4,7 мільйона тон. у 2023 році. Власне такі дані можуть вказувати на реекспорт російської нафти після її первинного постачання до цих країн, які не приєдналися до санкцій, або на активну торгівлю нафтопродуктами, переробленими з

російської сировини.

Зростання імпорту з Китаю менш виражене, але все ж помітне, у 2021 році імпорт становив лише 854 тисячі тон., а вже у 2023 - 2,9 мільйона тон.. Хоча обсяги постачання з Китаю залишаються значно нижчими, ніж з Індії чи Казахстану, загальна динаміка зростання збігається із загальною картиною використання «нейтральних» країн як посередників у ланцюгах постачання нафтопродуктів до ЄС.

Загалом наведена динаміка підтверджує тезу, що після запровадження санкцій проти РФ, європейські країни змушені були переорієнтуватися на нових постачальників. Водночас виникає обґрунтована підозра, що частина цих поставок є фактичним обхідним маршрутом для російської продукції. Таким чином, санкції, які формально скоротили прямий імпорт із РФ, не завжди спрацьовують на практиці у повному обсязі.

Наступним доцільно розглянути географічну структуру імпорту нафти та нафтопродуктів ЄС за основними країнами (рис. 3.26).

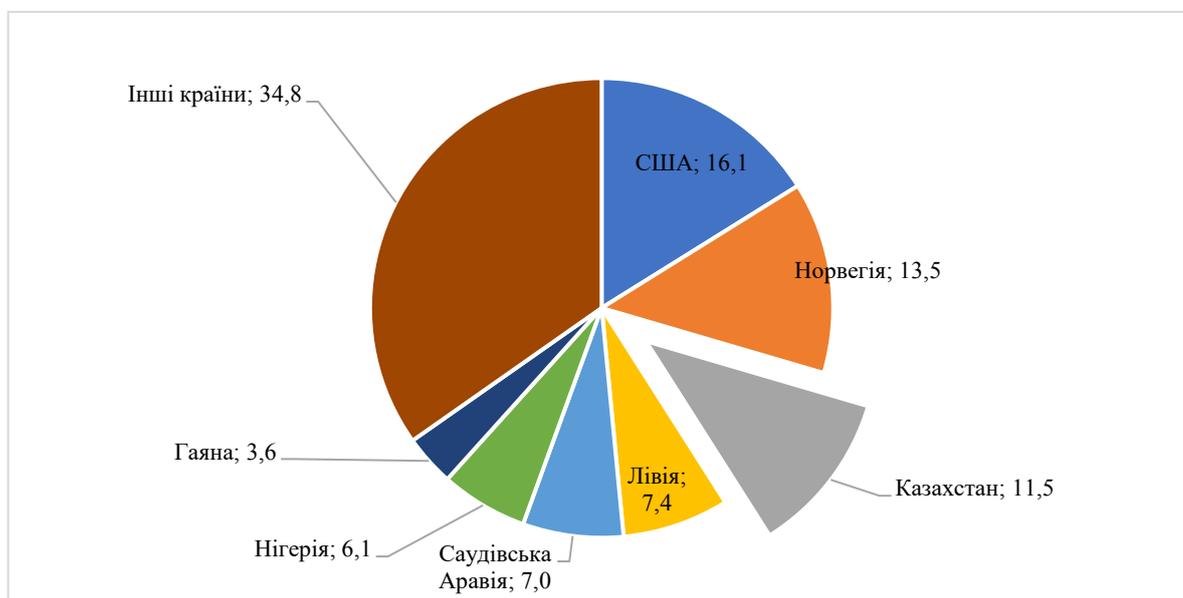

Рисунок 3.26 – Географічна структура імпорту нафти та нафтопродуктів країн-членів ЄС в 2024 році, %

Джерело: складено автором на основі [133].

Отже, в 2024 році найбільшими постачальниками нафти до ЄС стали США

(16,1%) та Норвегія (13,5%), адже обидві країни є стратегічними партнерами ЄС, і зростання їхньої частки в імпорті відображає як технологічну спроможність до експорту великих обсягів, так і політичну довіру з боку Європи. Цей тренд можна розглядати як позитивну ознаку реального скорочення залежності від нестабільних або ворожих джерел.

Однак третє місце у структурі посідає Казахстан - із часткою 11,5%, що заслуговує на особливу увагу. Казахстан неодноразово зазначав, що дотримується санкційного режиму, однак значна частина казахстанської нафти експортується через російську інфраструктуру, зокрема через порт Новоросійськ по Каспійському трубопровідному консорціуму. Це створює вікно для потенційного змішування або підміни російської нафти на казахстанську, що дає можливість РФ отримувати прибутки, приховані від санкційного моніторингу. Крім того, РФ має давню історію економічного впливу на енергетичний сектор Казахстану, і частина експорту, що формально йде з казахстанської території, може фактично включати в себе нафту, добуту на сумісних підприємствах або в рамках непрозорих схем. Таким чином, ЄС, свідомо чи ні, ризикує імпортувати російську нафту під виглядом казахстанської, що підриває саму суть введених обмежень. З урахуванням значної частки Казахстану у європейському нафтовому імпорті та залежності його експорту від російської інфраструктури, можна зробити висновок, що існує реальний ризик обходу санкцій через тіньові постачання. Те саме можна побачити і на прикладі імпорту природного газу (рис. 3.27).

Аналізуючи дані рис. 3.27, видно, що у 2021 році РФ залишалася головним постачальником природного газу до ЄС, з обсягом понад 153 мільярди кубометрів. Це був останній рік, коли імпорт російського газу перебував на високому рівні, адже уже у 2022 році, після вторгнення РФ в Україну та впровадження перших пакетів санкцій, імпорт російського газу різко скоротився більш ніж удвічі - до 67,4 мільярда кубометрів. Цей спад продовжився в 2023 році, коли обсяг поставок впав до 27,3 мільярда кубометрів, а у 2024 - дещо зріс до 33 мільярдів, що можна пояснити тимчасовими сезонними або ринковими

коливаннями. Однак уже на початку 2025 році постачання з РФ практично зникли, досягнувши лише 5,9 мільярда кубометрів за 4 місяці - незначного обсягу у масштабах потреб ЄС. Така різка динаміка демонструє цілеспрямовану політику Євросоюзу щодо повного згортання енергетичної співпраці з РФ, з метою позбавлення останньої одного з головних джерел валютних надходжень.

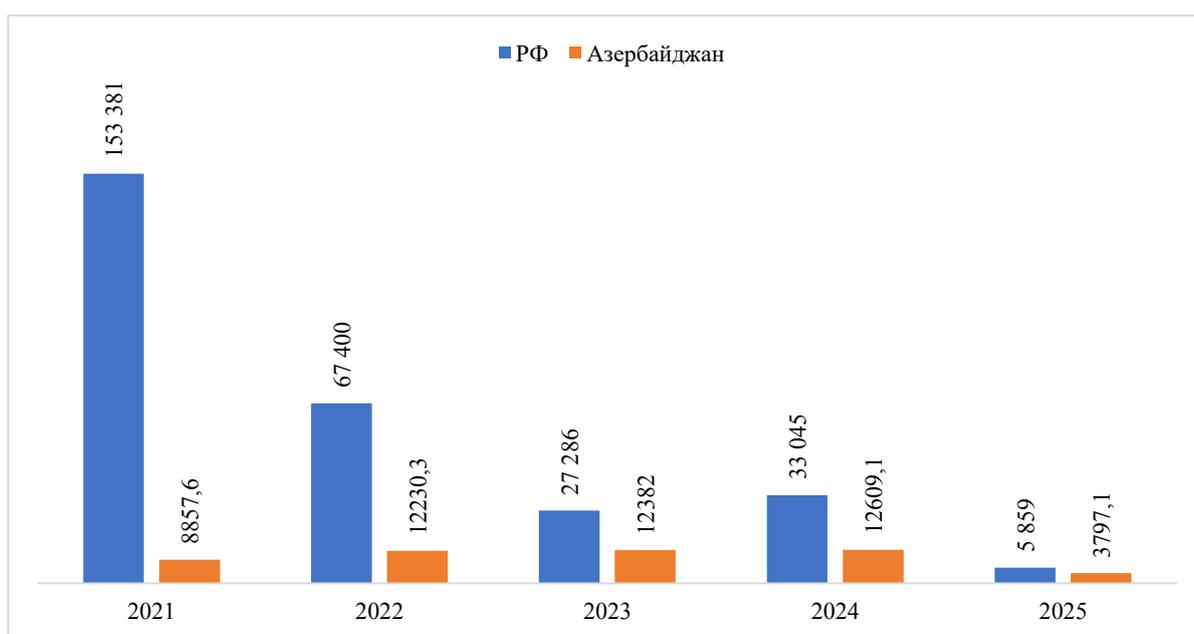

Рисунок 3.27 – Динаміка імпорту природного газу країн-членів ЄС з РФ та Азербайджану, тис. м³.

Джерело: складено автором на основі [134].

На тлі зменшення обсягів російського газу, ЄС активізував імпорт з альтернативних джерел, зокрема з Азербайджану. У 2021 році постачання з цієї країни становили трохи менше 9 мільярдів кубометрів, проте вже в 2022 обсяг значно зріс - до понад 12,2 мільярда кубометрів, і залишався стабільним у 2023–2024 роках на рівні 12,3–12,6 мільярда кубометрів. Проте водночас відомо, що Азербайджан сам імпортує значні обсяги газу з РФ, і таким чином не виключено, що певна частка цього ресурсу надходить до ЄС як «азербайджанський». Така практика фактично дозволяє РФ зберігати частину прибутків від експорту, попри формальні заборони, і порушує принципи санкційної дисципліни.

У 2025 році обсяг постачань з Азербайджану до ЄС раптово знизився до

3,8 млрд м³, що може свідчити про вичерпання експортних можливостей, або - що ще більш ймовірно, про посилення контролю та розслідувань щодо походження енергоносіїв. Такий спад варто трактувати не як зниження залежності від альтернативного постачальника, а як можливий наслідок виявлення схем реекспорту російського газу під прикриттям азербайджанського.

На рис. 3.28 наведена структура імпорту природного газу ЄС за основними країнами.

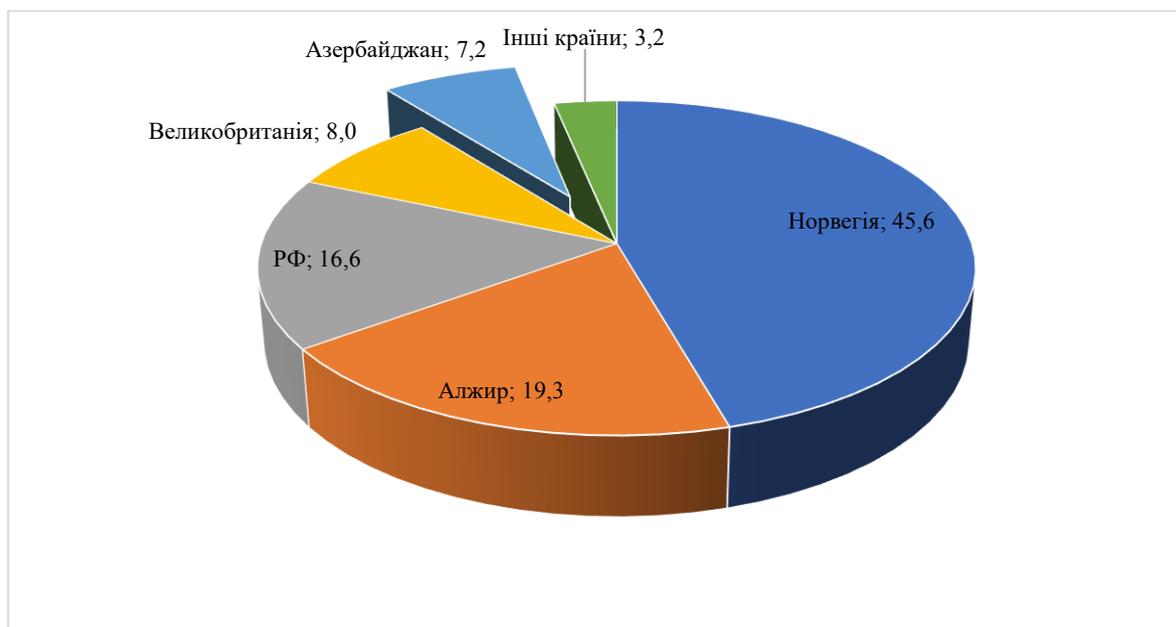

Рисунок 3.28 – Географічна структура імпорту природного газу країн-членів ЄС в 2024 році, %

Джерело: складено автором на основі [133].

Аналіз рис. 3.27 відображає глибокі трансформації, які стали наслідком повномасштабної війни РФ проти України, санкційної політики Євросоюзу та переорієнтації енергетичних потоків. Основні зміни пов'язані зі зменшенням залежності від РФ, яка до 2022 року була ключовим постачальником газу до ЄС, а також із пошуком нових або вже наявних, але недооцінених постачальників.

У 2024 році найбільшу частку у структурі імпорту ЄС становить Норвегія - 45,6%, яка стала головним бенефіціаром санкційної політики щодо РФ, оскільки здатна постачати значні обсяги природного газу стабільно та в межах

європейських нормативів. Зростання її частки є результатом як ринкової логіки (близькість, надійність, інфраструктура), так і політичної підтримки від країн ЄС. На другому місці - Алжир із часткою 19,3%. Алжирська присутність на європейському енергетичному ринку зростає, зокрема через трубопровідні зв'язки з Іспанією та Італією, що також є результатом диверсифікації ЄС, який прагне зменшити ризики монозалежності навіть від «дружніх» постачальників.

РФ, попри всі обмеження, залишається третім за величиною постачальником із часткою 16,6%, що свідчить про те, що певні обсяги російського газу все ще потрапляють до ЄС. Цікавим є те, що Азербайджан, який в 2024 році займає 7,2% у структурі імпорту, адже формально він став одним із ключових нових партнерів ЄС у сфері газопостачання, особливо після підписання стратегічних домовленостей із Європейською комісією. Проте важливо враховувати, що Азербайджан сам імпортує російський газ, і, згідно з окремими розслідуваннями, може реекспортувати його до ЄС як власний, що ставить під сумнів ефективність поточної структури імпорту.

Таким чином, структура імпорту природного газу ЄС у 2024 році демонструє значні досягнення у зменшенні енергетичної залежності від РФ, але водночас показує, що обходи санкцій через посередників, зокрема Азербайджан, залишаються реальним викликом.

Таким чином, формальне скорочення прямих поставок з РФ не є повною гарантією енергетичної незалежності ЄС. У разі, якщо країни на кшталт Азербайджану, Туреччини, Індії, Казахстану чи Китаю слугують як транзитні або фасадні експортери російських ресурсів, ефективність санкційної політики значно підривається. Саме тому доцільним кроком стало б розширення дії вторинних санкцій - не лише на компанії, які безпосередньо торгують із РФ, але й на тих, хто опосередковано бере участь у перепродажі російських ресурсів, зокрема у сфері природного газу, нафти та нафтопродуктів, які є ключовими експортними товарами РФ.

Таким чином, поточна структура російського експорту свідчить про значну уразливість до комплексного санкційного тиску, але ефективність обмежень

можлива лише у випадку їх глобального охоплення. Без вторинних санкцій ключові економічні партнери РФ залишатимуться каналами фінансового підживлення її воєнної машини, а отже продовжуватимуть непрямо сприяти війні. У випадку, якщо ці країни не погоджуються добровільно обмежити обсяги закупівель, слід застосовувати фінансові або логістичні обмеження щодо компаній-імпортерів, заборону страхування суден, що транспортують російську нафту, або обмеження у сфері банківських операцій, що більш детально наведено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7 – Характеристика пропозиції вторинних економічних санкцій на нафту та нафтопродукти та природній газ, експортованих Азербайджаном, Туреччиною, Індією, Казахстаном та Китаєм

Країна	Роль у постачанні та реекспорті	Ризики для санкційної політики	Пропозиції щодо санкцій
1	2	3	4
Азербайджан	Потенційний транзитер і експортер нафти й газу	Ризик транзиту російських енергоносіїв через Азербайджан у змішаному вигляді. Можливість легалізації російської нафти як азербайджанської через порти або трейдерів. Значна складність у верифікації походження нафти.	Запровадити обов'язкову сертифікацію походження енергоносіїв. Заборонити імпорт без підтвердження неросійського походження. Розслідувати корпоративні зв'язки з російськими структурами й обмежувати доступ таких компаній до ринку.
Туреччина	Хаб реекспорту нафтопродуктів, транзитер і споживач російського газу	Переробка російської нафти для легального експорту до ЄС. Транзит російського газу через «Туркстрім». Відсутність санкційної політики та прозорості в ланцюгах постачання.	Встановити мита на продукти без підтвердження походження. Зобов'язати турецькі нафтопереробні заводи публікувати джерела імпортової сировини. Обмежити експорт через «Туркстрім» і сприяти альтернативним маршрутам постачання.

Індія	Один із найбільших імпортерів російської нафти, експортер після переробки	Експорт пального з російської нафти після переробки в Індії, зокрема з нафтопереробних заводів, пов'язаних із «Роснефтью». Формальне «індійське» походження дозволяє обійти санкції. Відсутність прозорості у трейдингових схемах.	Заборонити імпорт продуктів із сировини російського походження, незалежно від країни переробки. Ввести санкції на компанії з часткою російського капіталу. Створити «білий список» трейдерів із прозорими ланцюгами постачання.
Казахстан	Транзитер і експортер нафти, потенційний канал для змішування	Експорт казахстанської нафти через порт Новоросійськ, де вона змішується з російською. Можливе порушення цінової межі для російської нафти. Важко ідентифікувати фізичне походження нафти.	Впровадити маркування походження та контроль логістики. Застосовувати вторинні санкції на трейдерів змішаних потоків. Впровадити аудит ланцюгів постачання та незалежний моніторинг.
Китай	Найбільший покупець російських енергоносіїв, оператор «тіньового флоту»	Забезпечує флот, страхування та логістику для обходу санкцій. Купує нафту за ціною вище \$60/барель. Висока непрозорість і слабка співпраця з санкційною коаліцією.	Ввести санкції на конкретні судна, страхові компанії та операторів з Китаю. Посилити вторинні санкції для тих, хто порушує цінову межу. Здійснювати моніторинг маршрутів і обсягів постачання за допомогою супутникових і митних даних.

Джерело: розроблено автором.

У табл. 3.7 наведено детальний огляд ролі Азербайджану, Туреччини, Індії, Казахстану та Китаю - у контексті обходу міжнародних санкцій, накладених на російський експорт нафти, нафтопродуктів і природного газу. Кожна з цих країн відіграє свою специфічну роль у регіональній або глобальній енергетичній логістиці, і має потенціал або вже бере участь у схемах, що послаблюють дію санкційної політики Заходу. Аналізуючи окремо кожну країну, можна виділити їхній вплив, слабкі місця для санкційної політики та практичні рекомендації для посилення контролю.

Азербайджан виступає як потенційний транзитер і експортер енергоресурсів, насамперед нафти та природного газу. Водночас країна може використовуватись як канал для змішування російських енергоносіїв з власною

продукцією, що ускладнює визначення реального походження товарів. З огляду на спільне використання інфраструктури (наприклад, портів, танкерів) існує ризик, що російська нафта буде продаватися як азербайджанська. Для зниження цього ризику пропонується запровадити обов'язкову сертифікацію походження, створити жорсткі вимоги щодо верифікації джерела продукції та ідентифікувати компанії з можливими зв'язками з російським капіталом або трейдерам.

Туреччина стала ключовим хабом для реекспорту нафтопродуктів, а також зберігає стратегічну роль у транзиті російського газу через газопровід «Туркстрім». Особливу загрозу санкційній політиці становить так званий «рефайнінг loophole» - схема, коли імпортується російська нафта, переробляється на турецьких НПЗ, а потім експортується до ЄС як продукція, що формально не підпадає під санкції. Туреччина не приєдналася до санкційного режиму, тому західні держави не можуть прямо контролювати її трейдинг. На рис. 3.29 наведено динаміку турецького імпорту з РФ, що власне засвідчує її роль як посередника не тільки в реекспорті нафти та газу, але й інших товарів.

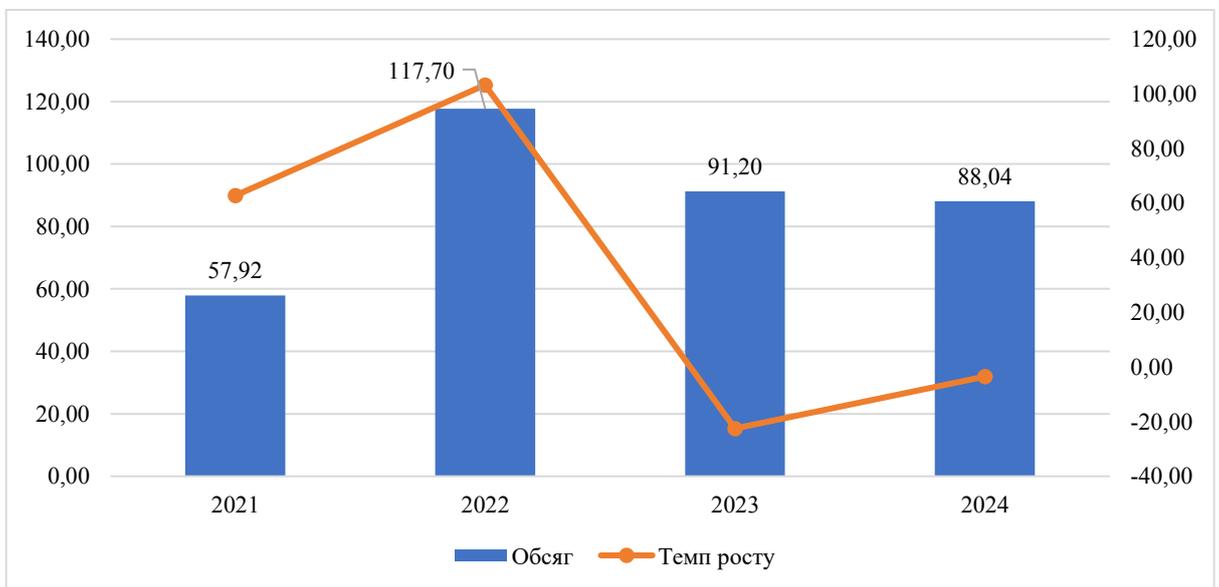

Рисунок 3.29 – Динаміка імпорту товарів з РФ в Туреччину за період 2021-2024 рр, млрд. дол.

Джерело: складено автором на основі [135].

Отже, видно, що в 2022 році відбувається різкий стрибок імпорту - до 117,7 млрд доларів, що означає зростання на 103,21% у порівнянні з попереднім роком, що збігається з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну та введенням жорстких санкцій з боку країн ЄС, США та інших партнерів. Туреччина при цьому не приєдналася до санкційного режиму, і фактично стала одним із ключових хабів для обходу санкцій - через неї почали постачатися як сировина (нафта, газ), так і інші товари подвійного призначення або критичні компоненти. Таке різке зростання свідчить про активізацію «паралельного імпорту», транзитної торгівлі, переробки та реекспорту.

У період 2023-2024 рр. спостерігається спад обсягів імпорту, що може бути зумовлено кількома факторами, таким як нарощенням міжнародного тиску на Туреччину та частковим посиленням митного контролю в Європі щодо походження товарів та зниження цін на енергоносії, що могло вплинути на загальний обсяг імпорту в грошовому вираженні. Також слід враховувати певне насичення внутрішнього ринку Туреччини та ймовірні коригування логістичних схем. Отже, за період 2021–2024 рр. Туреччина суттєво наростила обсяги імпорту з РФ, особливо в 2022 році, використовуючи своє геополітичне становище для отримання вигоди з обхідних схем. Туреччина, залишаючись унікальним посередником, вимушено балансувала між прагматизмом і зовнішнім тиском.

Саме тому, в умовах такої ситуації доцільно запровадити економічні важелі впливу, такі як мита на продукцію без підтвердження походження сировини, зобов'язання для турецьких виробників розкривати інформацію про постачальників, а також поступове обмеження ролі Туреччини як газового хабу через розвиток альтернативних маршрутів.

Індія після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну стала одним із найбільших покупців російської нафти, яку активно переробляє у своїх нафтопереробних заводах. Частина цієї переробленої продукції, зокрема з підприємств на кшталт Nayara Energy, де присутній російський капітал, експортується до Європи, що створює серйозну «сіру зону» в санкційному режимі. Формально продукція вважається індійською, оскільки змінено країну

походження, але її реальне джерело - російська сировина, що підриває принципи санкцій, оскільки дозволяє РФ продовжувати продаж з доданою вартістю. Щоб зупинити цю практику, пропонується заборонити імпорт товарів, що вироблені з підсанкційної сировини, незалежно від країни переробки, а також запровадити санкції щодо компаній із російським капіталом і створити прозорий реєстр («білий список») трейдерів, які звітують про ланцюги постачання.

Казахстан також відіграє роль транзитера і експортера, але його специфіка полягає в тому, що велика частина нафти транспортується через порт Новоросійськ, де змішується з російською. Через це нафта, яка формально є казахстанською, може містити значну частку російського походження. Така змішаність створює складнощі для дотримання санкцій, зокрема цінової стелі. У зв'язку з цим доцільно впровадити маркування походження, аудит постачання та ввести вторинні санкції проти трейдерів, що працюють із непрозорими потоками. Особливу увагу слід приділити контролю логістичних маршрутів і документації на фізичне походження товару.

Китай є найскладнішим партнером для санкційної коаліції, оскільки не лише купує великі обсяги російських енергоносіїв, часто за цінами, що перевищують установлену межу, а й активно бере участь у забезпеченні інфраструктури для обходу санкцій. Йдеться про судна так званого «тіньового флоту», страхування, флагування та інші логістичні послуги, що допомагають РФ продовжувати експорт. Через це прямий тиск на Китай ускладнений політично, але можливі інструменти впливу, такі як запровадження персональних санкцій на судна та операторів, контроль за страховими структурами та більш глибокий аналіз маршрутів поставок за допомогою супутникових даних. Такий підхід має доповнюватися посиленням моніторингом обсягів, вартості угод та фінансових зв'язків.

Отже, на основі здійсненого аналізу та враховуючи встановлені факти, що свідчать про активне використання низки країн як транзитних або посередницьких хабів для обходу міжнародних санкцій, доцільно ініціювати формування комплексного пакета вторинних санкцій. Такий пакет має бути

спрямований на конкретну групу держав - Азербайджан, Туреччину, Індію, Казахстан та Китай, які прямо або опосередковано беруть участь у реекспорті нафтогазової продукції російського походження.

У цих країнах зафіксовано випадки, коли російські енергоносії імпортуються, переробляються або змішуються з місцевими ресурсами, після чого експортуються під іншим маркуванням або з неоднозначним походженням до країн-членів Європейського Союзу, а також до держав, що не запровадили власних обмежень. У результаті створюється "сіра зона" торгівлі, яка дозволяє РФ продовжувати отримувати значні фінансові надходження до державного бюджету, тобто кошти, що фактично використовуються для підтримки її воєнної агресії проти України.

В табл. 3.8. наведено пропозицію пакету вторинних санкцій проти країн, компаній та фізичних осіб, які сприяють реекспорту російських енергоносіїв в країни, які застосували первинні санкції проти РФ.

Аналіз пропозицій вторинних економічних санкцій на російські енергоносії, викладених у табл. 3.8, свідчить про системний і багаторівневий підхід до протидії реекспорту російських ресурсів через треті країни та посередників. Пропозиції охоплюють як інституційні (державні) механізми, так і адресні заходи проти юридичних і фізичних осіб, що мають стосунок до обходу санкцій.

Щодо Азербайджану, пропозиції мають на меті створити бар'єри для проникнення російських енергоносіїв під виглядом азербайджанських. Запровадження обов'язкової сертифікації та заборона імпорту без документів про походження орієнтовані на унеможливлення легалізації походження російської продукції. Розслідування корпоративних зв'язків із РФ дозволить виявити компанії, які приховано співпрацюють з РФ, і в подальшому обмежити їм доступ до ринку. Стосовно фізичних осіб, акцент робиться на персональну відповідальність власників та управлінців, включаючи можливе блокування активів і заборони на в'їзд в країни, в яких діють санкції.

У випадку Туреччини санкції орієнтовані як на митно-податкову сферу, так і на прозорість ланцюгів постачання. Встановлення мит без підтвердження

походження енергоносіїв створює фінансову мотивацію для прозорого імпорту, а вимога до нафтопереробних заводів розкривати джерела імпортової сировини посилює інформаційний контроль. Обмеження на «Туркстрім» сигналізує про намір обмежити РФ в стратегічному доступі до європейського ринку через Туреччину. Проти фізичних осіб пропонується вживати заходів щодо бізнесменів, які прямо чи опосередковано сприяють порушенню санкційного режиму, що включає арешт активів.

Таблиця 3.8 – Авторська пропозиція пакету вторинних економічних санкцій на російські енергоносії, застосованого проти компаній і фізичних осіб з Азербайджану, Туреччини, Індії, Казахстану, Китаю, які мають підозру в реекспорті товарів російського походження

Країна	Юридичні особи	Фізичні особи
Азербайджан	Обов'язкова сертифікація походження енергоносіїв для компаній-імпортерів. Заборона імпорту без документального підтвердження неросійського походження та розслідування корпоративних зв'язків з РФ	Накладення персональних санкцій на власників або топ-менеджерів компаній, пов'язаних із реекспортом. Відмова у візах і арешт активів осіб, які допомагають обходити санкції
Туреччина	Встановлення мит на імпортовані енергоносії без підтвердження походження. Зобов'язання нафтопереробних заводів публікувати інформацію про джерела імпортової сировини. Обмеження на використання трубопроводу «Туркстрім» у схемах реекспорту	Включення до санкційних списків бізнесменів, які організують схеми обходу санкцій та відстеження ділових зв'язків із РФ та арешт їхніх активів.
Індія	Заборона імпорту нафтопродуктів, виготовлених із російської сировини, навіть якщо переробка відбувалась в іншій країні. Санкції на компанії, які мають частку російського капіталу. Створення «білого списку» трейдерів із прозорими ланцюгами постачання	Персональні санкції на власників компаній, що торгують продукцією з російської сировини.
Казахстан	Впровадження системи маркування походження енергоносіїв, контроль логістичних маршрутів через державне регулювання. Вторинні санкції на трейдерів, що працюють зі змішаними потоками походження	Персональні санкції на власників компаній, що торгують продукцією з російської сировини.

Китай	Санкції на конкретні судноплавні компанії, страховиків та операторів, що транспортують російську нафту. Вторинні санкції на китайські компанії, які порушують встановлену цінову межу та проведення технологічного моніторингу.	Введення санкцій на керівників компаній, що систематично порушують обмеження. Персональні санкції на фізичних осіб, які беруть участь у фінансуванні чи організації логістики
-------	---	---

Джерело: складено автором.

Для Індії пропозиції мають жорсткий характер - повна заборона імпорту продукції, виготовленої з російської сировини, навіть якщо обробка відбулася за межами РФ, що дозволить перекрити обхідні шляхи реекспорту через третіх учасників. Санкції проти компаній з російським капіталом спрямовані на виявлення прихованих впливів РФ на індійському ринку, а «білий список» прозорих трейдерів будуть вагомим інструментом стимулювання дотримання санкцій. Щодо фізичних осіб - акцент на персональні санкції для осіб, які прямо займаються маскуванням походження продукції.

Казахстанська ситуація розглядається через призму географічної близькості до РФ і логістичних зв'язків, саме тому і пропонується маркування походження енергоносіїв, а також повноцінний контроль транспортних маршрутів. Вторинні санкції на трейдерів змішаного походження спрямовані на тих, хто намагається змішувати російську нафту з іншими потоками для ускладнення її ідентифікації. Важливим кроком є запровадження аудиту і моніторингу, дієвих механізмів, які унеможливають непрозорий реекспорт. Стосовно фізичних осіб, пропонуються санкції на тих, хто особисто контролює або організовує схеми реекспорту, включаючи замороження активів.

Пропозиції щодо Китаю мають переважно адресний характер, адже вони охоплюють санкції проти конкретних суден, страхових компаній і транспортних операторів, які безпосередньо транспортують або обслуговують російські енергоносії. Значна увага приділяється порушенням встановленої цінової межі на російську нафту, що стосується як юридичних, так і фізичних осіб, які беруть участь у торгівлі за цінами вище гранично допустимих. Пропонується також

здійснювати технологічний моніторинг (супутникові дані, митні бази), що значно підвищує ефективність контролю. Для фізичних осіб - мова йде про санкції для керівників компаній, що системно порушують обмеження, а також організаторів схем обходу діючим санкціям.

Загалом, структура пропозицій показує прагнення ввести як горизонтальні (галузеві), так і вертикальні (адресні) санкційні заходи, які охоплюють увесь ланцюг, починаючи від постачання сировини та закінчуючи введенням санкцій проти конкретних осіб, відповідальних за реекспорт. Акцент на юридичних особах дозволяє впливати на інфраструктуру торгівлі, тоді як персональні санкції являються інструментом стримування і відповідальності. Важливим є також впровадження механізмів прозорості й моніторингу, що дозволяє санкційній системі діяти не лише реактивно, а й превентивно.

Таким чином, без запровадження ефективного механізму вторинних санкцій, що включає, який включає верифікацію походження енергоресурсів, обмеження доступу на ринки ЄС для підозрілих поставок, моніторинг ланцюгів постачання та санкційній тиск на компанії-посередники, зусилля міжнародної спільноти щодо стримування військового потенціалу РФ залишатимуться частково нейтралізованими. Формування такого санкційного пакету, це не лише питання економічної безпеки, але й стратегічної солідарності з Україною у її боротьбі за суверенітет та мир у Європі.

Висновки до розділу 3

З початком повномасштабної війни РФ проти України міжнародна спільнота відреагувала запровадженням широкомасштабних економічних санкцій. Ці заходи стали відповіддю на військову агресію з боку РФ і були одними з наймасштабніших та найскоординованіших в історії сучасної геополітики. До запровадження санкцій долучилися Сполучені Штати Америки, країни Європейського Союзу, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія, а також інші держави, які висловили чітку позицію щодо засудження дій Кремля.

Сполучені Штати стали одним із головних ініціаторів санкційного тиску, зосередивши зусилля на обмеженні торговельно-економічних відносин із РФ та створенні бар'єрів для американського бізнесу на російському ринку. У міру поглиблення конфлікту та відсутності сигналів щодо готовності Кремля до мирного врегулювання ситуації, США продовжували посилювати санкційний тиск, що свідчить про довгострокову стратегію стримування.

Європейський Союз, у свою чергу, впровадив 16 пакетів санкцій, які послідовно ускладнювали доступ РФ до європейських фінансів, зменшували доходи від експорту ключових ресурсів, таких як нафта й газ, та унеможлилювали імпорт передових технологій. З кожним новим пакетом ці заходи ставали дедалі всеохопнішими, що демонструвало рішучість ЄС і його партнерів у намірі обмежити економічні ресурси РФ, які використовуються для фінансування війни.

Канада, дотримуючись жорсткої політики щодо РФ, після початку вторгнення повністю зупинила двосторонню співпрацю з Москвою. Канадська політика ґрунтується на підтримці міжнародних зусиль, спрямованих на притягнення агресора до відповідальності. Взаємодія з РФ нині обмежується лише участю в багатосторонніх форумах, де основним завданням є боротьба з дезінформацією та просування справедливості.

Санкційна політика Великої Британії також відображає стратегічне бачення тривалого тиску на РФ. Обмеження з боку Лондона спрямовані на руйнування економічної здатності Кремля продовжувати бойові дії, а також є підтвердженням політичної підтримки України на міжнародній арені. Велика Британія, синхронізуючи свої дії з іншими союзниками, демонструє послідовність у підході до економічної ізоляції РФ.

Ефективність сучасної санкційної політики залежить не стільки від масштабу обмежень, скільки від рівня міжнародної координації та інституційної узгодженості. Створення постійного багатостороннього координаційного механізму забезпечить гармонізацію санкційних режимів, спільний аналітичний моніторинг, узгодження вторинних санкцій і системний санкційний аудит, що

дозволить зменшити можливості обходу обмежень та підвищити результативність економічного стримування.

Слід зазначити, що ефективність економічних санкцій виявляється передусім у довгостроковій перспективі. Вони суттєво вплинули на фінансову систему РФ, спричинили деградацію окремих технологічних секторів, ускладнили роботу стратегічних галузей економіки та підірвали довіру міжнародних партнерів. Попри спроби адаптації, економічне майбутнє РФ залишається нестабільним і великою мірою залежить від динаміки війни, внутрішньої політики та підтримки з боку Китаю, Індії й інших держав.

Водночас існує серйозний виклик, пов'язаний з обходом санкцій. Аналіз міжнародних торговельних потоків вказує на те, що низка країн фактично виступають як транзитні або посередницькі хаби для експорту російської продукції. Серед таких держав виокремлюються Китай, Туреччина, Індія, Азербайджан та Казахстан. Вони прямо або опосередковано сприяють реекспорту російських енергоносіїв, що значно знижує ефективність чинних санкцій.

У зв'язку з цим постає потреба в запровадженні так званих вторинних санкцій, тобто обмежень, спрямованих на країни-посередники. Такий санкційний пакет повинен включати ретельну перевірку походження енергоресурсів, запровадження обмежень на доступ до європейських ринків для підозрілих поставок, постійний моніторинг логістичних ланцюгів, а також санкційні заходи щодо компаній, які допомагають РФ уникати прямого тиску.

Отже, слід відзначити, що без створення ефективного механізму вторинних санкцій міжнародні зусилля зі стримування військового потенціалу РФ залишатимуться неповними. Такий механізм є не лише елементом економічної безпеки, а й проявом стратегічної солідарності з Україною в її боротьбі за незалежність, стабільність і мир у Європі.

ВИСНОВКИ

При написання дисертаційного дослідження була детально досліджена тематика впливу економічних санкцій на глобальну економічну безпеку та виконано всі поставлені завдання.

Економічні санкції сьогодні виступають як один із ключових інструментів у сфері міжнародної політики. Вони використовуються урядами країн та міжнародними організаціями з метою впливу на зовнішніх суб'єктів – будь то інші держави, компанії або окремі особи – без необхідності вдаватися до застосування сили. Результативність такого механізму залежить від низки чинників, серед яких варто відзначити нормативно-правове регулювання, ступінь економічної інтегрованості учасників міжнародного обміну, а також рівень стійкості країн-реципієнтів санкцій до зовнішнього тиску. Одним із важливих висновків у межах проведеного дослідження є виявлення складної взаємодії між суверенітетом держав і їхньою економічною взаємозалежністю у глобалізованому середовищі. Хоча така взаємозалежність створює передумови для економічного зростання та співпраці, вона також формує потенційні загрози, особливо у разі політичної напруги. Держави, які значною мірою покладаються на імпорتنі ресурси або експортну торгівлю, виявляються більш вразливими до обмежувальних заходів, які здатні порушити виробничі та логістичні ланцюги, знизити рівень національного виробництва та викликати внутрішню економічну дестабілізацію.

У роботі окрема увага приділяється історичній трансформації поняття економічної безпеки, яка зазнавала впливу як класичних, так і сучасних теоретиків економіки. Зокрема, аналізуються погляди Адама Сміта, Девіда Рікардо та Джона Мейнарда Кейнса, які сформували засади розуміння ролі держави в регулюванні ринку та підтриманні його стабільності. Утім, на сучасному етапі виклики економічній безпеці значною мірою формуються зовнішніми чинниками – такими як пандемії, військові конфлікти та глобальні економічні потрясіння. Ці події поставили під сумнів ефективність традиційних

моделей захисту національних економік та вимагають розробки нових стратегій управління ризиками.

Уточнення теоретико-методологічних засад економічної безпеки та формування авторського підходу до її визначення дозволили розширити наукове розуміння цієї категорії в контексті сучасних глобальних трансформацій. Запропонована інтерпретація економічної безпеки як інтегрованої характеристики стану та спроможності національної економіки забезпечувати стійкий розвиток, зберігати контроль над критично важливими ресурсами та ефективно реагувати на загрози створює основу для розроблення практичних механізмів зміцнення економічного суверенітету й підвищення конкурентоспроможності держави. Це забезпечує теоретичну й прикладну цілісність дисертаційного дослідження та підтверджує досягнення поставленої мети.

У межах дослідження наголошується на важливості ефективної державної політики у сфері економічної безпеки, яка повинна враховувати не лише внутрішні інтереси, а й міжнародні зобов'язання. Невдале або непродумане застосування санкцій може завдати шкоди не лише об'єкту впливу, а й державі-ініціатору. У роботі розглядаються приклади успішного впровадження санкцій, які досягли поставлених цілей, а також випадки, коли санкційна політика виявилася неефективною або навіть мала зворотний ефект. Це підкреслює потребу в цілісному, скоординованому підході до санкційної практики, що поєднує дипломатичні, правові та економічні аспекти.

Також у дослідженні простежується еволюція санкційного механізму – від інструменту реагування на конфлікти до засобу проактивного впливу на геополітичні процеси. Складна структура глобальної торгівлі та фінансових зв'язків означає, що санкції можуть мати значні побічні ефекти, які поширюються на різні регіони світу та відображаються у зміні торговельних потоків і коливаннях економічної стабільності. При наявності чіткої правової бази та міжнародної підтримки санкції можуть ефективно забезпечувати дотримання норм міжнародного права та зміцнювати глобальну безпеку. Однак

вони також супроводжуються ризиками – зокрема, гуманітарними втратами серед цивільного населення або економічною відповіддю з боку постраждалих країн.

Обґрунтовано, що система економічних санкцій функціонує в межах інструментального підходу, оскільки передбачає використання різних засобів впливу з метою завдання економічної шкоди об'єкту – країні, компанії або окремій особі. Такий механізм має міждисциплінарний характер, оскільки охоплює не лише економіку, а й політичні, правові та соціальні аспекти. На відміну від наявних підходів, санкційний механізм конкретизовано через авторське виокремлення його структурно-функціональної архітекtonіки як багаторівневої інституційно-інструментальної системи, що поєднує глобальний, регіональний та національний рівні реалізації санкцій через визначені вертикальні та зворотні зв'язки, що забезпечують узгодженість цілей, інструментів і результатів впливу та дозволяють розглядати санкційний режим як динамічну систему, здатну до адаптації залежно від зміни економічних і політичних параметрів.

З метою аналізу реального впливу санкцій було розглянуто приклад США проти Ірану. Іран є важливим геостратегічним гравцем, насамперед через свої значні запаси нафти та здатність впливати на глобальні ціни на енергоносії. Його розташування дозволяє контролювати Ормузьку протоку – ключовий маршрут транспортування нафти, що робить Іран важливим фактором у формуванні регіональної та глобальної енергетичної стабільності. У цьому контексті американо-іранські відносини мають критичне значення як для зовнішньої політики США, так і для внутрішньої економічної та політичної стабільності.

Найжорсткіші санкції щодо Ірану були введені у 2012 році. Спочатку в січні США обмежили операції з іранським центральним банком, що ускладнило доступ Ірану до доларової ліквідності. У липні того ж року Європейський Союз повністю заборонив імпорту іранської нафти, що стало серйозним ударом по економіці країни, адже частка ЄС у нафтовому експорті Ірану становила близько 20%.

Окремо було проаналізовано вплив санкцій ЄС на економіку РФ після початку повномасштабного вторгнення в Україну. Незважаючи на попередні прогнози значного економічного спаду, російська економіка змогла уникнути найгірших сценаріїв через кілька факторів. По-перше, РФ перейшла до моделі воєнної економіки, активно залучаючи державні кошти для підтримки інфраструктури та оборонної промисловості. Значні інвестиції були спрямовані на проекти, пов'язані з національною безпекою, транспортом та енергетикою.

За допомогою методів багатофакторного регресійного аналізу підтверджено гіпотезу, що санкції чинять істотний негативний вплив на економіку Ірану, що ілюструється падінням його ВВП. При збереженні або посиленні економічного тиску з боку США та ЄС, прогнозується подальше погіршення макроекономічної ситуації в країні.

У роботі також запропоновано використання механізму експортного контролю як засобу протидії обхідним шляхам подолання санкцій. До основних інструментів цього механізму віднесено посилення корпоративної відповідальності за дотримання режиму санкцій, ліквідацію прогалів у нормативно-правовій базі, спрямування політик на попередження участі третіх країн в обхідних схемах, а також посилення інституційної спроможності та міжнародної співпраці у цій сфері.

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну міжнародна спільнота оперативно відреагувала запровадженням масштабних економічних санкцій. Ці заходи стали відповіддю на збройну агресію РФ і є одними з наймасштабніших, найскоординованіших та найсистемніших у сучасній історії міжнародних відносин. До санкційної коаліції долучилися Сполучені Штати Америки, Європейський Союз, Велика Британія, Канада, Японія, Австралія, а також інші країни, які висловили чітку позицію щодо засудження дій Кремля.

США виступили одним із ключових ініціаторів санкційного тиску, зосередившись на обмеженні двосторонньої торгівлі, запровадженні фінансових обмежень та унеможливленні діяльності американських компаній на російському ринку. У відповідь на відсутність політичної волі з боку РФ до

деескалації конфлікту, Вашингтон неодноразово розширював перелік обмежень, демонструючи стратегічну орієнтацію на тривалий санкційний вплив.

Європейський Союз запровадив 16 пакетів санкцій, які мали кумулятивний ефект. Вони були спрямовані на обмеження доступу РФ до європейської банківської системи, поступове скорочення доходів від енергетичного експорту та блокування поставок високотехнологічного обладнання, критично важливого для оборонної та промислової сфер. Кожен новий пакет санкцій посилював економічну ізоляцію РФ, демонструючи солідарність і рішучість ЄС у підтримці України.

Канада, послідовно підтримуючи Україну, повністю призупинила двосторонню економічну взаємодію з РФ. Її політика базується на принципах відповідальності та верховенства міжнародного права. Всі дипломатичні та економічні контакти Канади з РФ нині обмежуються лише участю у міжнародних багатосторонніх форматах, зосереджених на протидії дезінформації та забезпеченні відповідальності за злочини агресії.

Велика Британія провадить активну санкційну політику, орієнтовану на довгострокове виснаження економічного потенціалу Кремля. Лондон цілеспрямовано ускладнює фінансові операції, блокує доступ до активів та забороняє експорт чутливих товарів, діючи у тісній координації з союзниками по G7 і НАТО. Така стратегія засвідчує непохитну позицію Британії в контексті підтримки України.

Санкції в умовах глобальної економічної взаємозалежності трансформуються у системний інструмент глобального економічного управління, а їх довгострокова ефективність визначається інституційною координацією, синхронізацією правових режимів. Упровадженням механізмів постійного моніторингу впливу формує підґрунтя для переходу від фрагментарної реактивної політики до структурованої архітектури економічного стримування.

Вплив санкцій є найбільш відчутним у довгостроковій перспективі. Економіка РФ зіткнулася з серйозними фінансовими труднощами, зокрема через

обмеження на валютні операції, технологічну ізоляцію, втрату ринків збуту й інвестицій. Зниження довіри з боку міжнародних партнерів, припинення проєктів з провідними західними компаніями та відтік іноземного капіталу суттєво підірвали економічну стабільність країни. Водночас Кремль намагається компенсувати втрати за рахунок тіснішої співпраці з Китаєм, Індією, Туреччиною та іншими партнерами.

Однак серйозною проблемою, яка знижує ефективність санкцій, залишається їх обхід через треті країни. Аналіз міжнародної торгівлі свідчить, що деякі держави стали транзитними вузлами для реекспорту російських товарів, зокрема енергоносіїв. До таких країн належать Китай, Туреччина, Індія, Азербайджан і Казахстан, які прямо чи опосередковано сприяють уникненню санкційного тиску.

У цьому контексті актуальною є необхідність застосування вторинних санкцій, які передбачають обмеження щодо країн і компаній, що сприяють обходу санкцій. Такий підхід має включати комплексні перевірки походження товарів, запровадження обмежень на доступ до ринків ЄС, постійний моніторинг логістичних ланцюгів і чіткі санкційні заходи проти ділових структур, які допомагають РФ обходити обмеження.

Таким чином, без створення ефективного механізму вторинного санкційного контролю зусилля міжнародної спільноти залишатимуться неповними. Запровадження таких заходів є критично важливим елементом глобальної економічної безпеки, що водночас демонструє стратегічну підтримку України у її боротьбі за суверенітет, європейську стабільність і мир.

СПИСОК ВИКОРСИАТНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтов С. Г. Торговельні санкції Росії проти України: аналіз причин та наслідків. *Стратегія розвитку України*. 2015. № 2. С. 56–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2015_2_13.
2. Хватов Ю. Ю. Міжнародні економічні санкції США. У: *Економічні санкції у сучасному світовому господарстві*. Монографія / Шнирков О. І., Філіпенко А. С., Заблоцька Р. О. та ін. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. С. 104–113. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/files/2022/20220420-1.pdf>.
3. Гаврилюк О. В. Сучасні санкції: дипломатичні та економічні важелі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22 (3). С. 176–183. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22(3)_21).
4. Норт Д. *Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки* / пер. з англ.; за ред. І. Дзюби. Київ: Основи, 2000. 198 с.
5. Александрова С. І. Санкції проти Росії: стратегія та тактика. *Вісник Харківського національного університету*. 2018. Вип. 41. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Visnyk-KhNU_2018_41_6.
6. Гребеник І. Міжнародні санкції як інструмент впливу на зовнішню політику держав. *Політичний менеджмент*. 2016. № 4. С. 78–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polim_2016_4_9.
7. Любасюк В. Е., Варламова М. Л. Економічна безпека України: виклики та перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2024. № 11.
8. Лизун М., Лщинський І., Віталішова К., Борсекова К. Виклики регіональної безпеки для країн Центральної та Східної Європи. *Журнал європейської економіки*. 2025. Вип. 24. №1. С. 41-57.
9. Дудченко М. В. Економічні санкції у контексті глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.

- Серія: Міжнародні відносини.* 2020. Вип. 30. С. 145–150.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvud_2020_30_24.
10. Заблоцька Р. О. Економічні санкції у сучасних умовах глобалізації. *Наукові праці Національного університету харчових технологій.* 2020. Вип. 5. С. 94–99.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2020_5_12.
11. Зверєв О. Д. Nature of economic sanction and reasons for their application. *Економіка України.* 2024. Т. 67, № 1 (746). С. 40–53. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2024-01-2>.
12. Холсті К. Домінування політики: зовнішня торгівля як частина національної безпеки. *International Security Journal.* 2015. Vol. 39, № 2. Р. 93–105.
URL: <https://www.mitpressjournals.org/journal/isec>.
13. Родрігес М. Геополітичні ризики і санкції. *International Journal of Political Science.* 2017. Vol. 44, № 1. Р. 94–103.
URL: <https://journals.sagepub.com/home/ips>.
14. ЗайнуДін Н., Ідріс Н. Д. М., Сівар Ч. Енергозбереження: концепції та підходи. *Доступна та чиста енергія. Енциклопедія цілей сталого розвитку ООН.* Springer, 2021. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-95864-4_42.
15. Самойленко Ю., Григорчук М. Економічна безпека України: правовий аспект [Електронний ресурс]. *Віче.* 2013. № 13 (вересень).
URL: <http://www.viche.info/journal/3838/>.
16. Карташов В. О. Ефективність економічних санкцій в умовах глобальних викликів. *Стратегічні пріоритети.* 2018. № 4. С. 132–138.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sp_2018_4_18.
17. Коваль М. Вплив міжнародних санкцій на економіку України. *Фінанси України.* 2017. № 3. С. 50–58.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_3_9.
18. Литвиненко О. О. Санкції в системі міжнародної економічної політики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса*

- Шевченка. 2019. Вип. 133. С. 40–46.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2019_133_6.
19. Лимар В. В., Зверев О. Д. Наукові підходи до розуміння концепту глобальної економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 6–11. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-6-11>.
20. Мельник О. О. Політичні та економічні санкції: міжнародно-правовий аспект. *Право України*. 2016. № 4. С. 48–55.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2016_4_6.
21. Шнирков О. І., Заблоцька Р. О. Міжнародна економічна безпека: виклики та загрози. У: *Міжнародна економічна безпека: теорія та практика*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. С. 112–130. URL: <https://www.library.univ.kiev.ua/ukr/files/2020/20200412-3.pdf>.
22. Філіпенко А. С., Сахно С. І. Глобальна економічна безпека: виклики та перспективи. *Стратегія економічного розвитку України*. 2019. № 1. С. 75–84.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2019_1_10.
23. Мудрак К. Міжнародні санкції: причини і наслідки. *Проблеми зовнішньої політики*. 2015. № 18. С. 121–128.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pzp_2015_18_13.
24. Демченко В. О. Стратегії енергоефективності в ЄС та їх значення для енергетичної безпеки України. *Економічна безпека держави*. 2020. № 3. С. 48–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebd_2020_3_7.
25. Болдуін Д. Концептуалізація безпеки. *World Politics Journal*. 1997. Vol. 49, № 3. P. 116–128. URL: <https://www.jstor.org/stable/2505405>.
26. Іванов М. О. Економічні санкції: теорія та практика застосування в міжнародних відносинах. *Міжнародна економічна політика*. 2018. № 4. С. 102–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mep_2018_4_15.
27. Коваленко А. В. Диверсифікація джерел енергоносіїв в умовах сучасних глобальних викликів. *Проблеми міжнародних економічних відносин*. 2019. № 1. С. 64–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pmev_2019_1_10.

28. Веблен Т. *Теорія класу дозвілля*. Лондон: Macmillan, 1899. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/833>.
29. Стір Е. Виснаження ресурсів, зміна клімату та економічне зростання. У: *До кращої світової економіки: Політичні наслідки для громадян у 21 столітті*. Оксфорд, 2014. С. 381–426. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198723455.003.0006>.
30. Коен Р. Політичні наслідки економічних санкцій. *Journal of Political Economy*. 2018. Vol. 21, № 4. Р. 112–119. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/journals/jpe>.
31. Розен Д. Політична економіка санкцій. *Journal of Public Policy*. 2021. Vol. 18, № 2. Р. 123–135. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-public-policy>.
32. Мердок К. Визначення економічної безпеки та загроз для економіки в умовах глобалізації. *European Journal of Economics*. 2017. Vol. 10, № 1. Р. 112–119. URL: <https://journals.sagepub.com/home/eur>.
33. Грір Б. Європейська економічна система та економічні санкції. *European Political Science Review*. 2019. Vol. 15, № 3. Р. 58–68. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-political-science-review>.
34. Мироненко В. Вплив санкцій на міжнародну економіку. *Міжнародні відносини: економіка, політика*. 2017. № 25. С. 77–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvcp_2017_25_8.
35. Голден Дж., Келлі Р. Вплив глобальної взаємозалежності на міжнародні економічні відносини. *Journal of Global Affairs*. 2020. Vol. 14, № 1. Р. 67–79. URL: <https://www.tandfonline.com/journals/global-affairs>.
36. Нельсон Р. Роль держави в економічній стабільності. *Cambridge Journal of Economics*. 2015. Vol. 39, № 4. Р. 88–98. URL: <https://academic.oup.com/cje/article/39/4/88/5992813>.
37. Кейнс Дж. М. *Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей*. Лондон: Macmillan, 1936. URL: <https://www.gutenberg.org/ebooks/1507>.

38. Пінчук О. О. Економічні санкції як механізм впливу на міжнародні відносини. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин*. 2019. Вип. 6. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvinmu_2019_6_7.
39. Панченко В. Г. Контрверсійність наслідків санкцій в міжнародній економічній політиці у процесі еволюції інструментів багатосторонньої дипломатії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. Вип. 20. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_20_3.
40. Томпсон Дж. Вплив економічних санкцій на стратегії державної політики. *Journal of International Affairs*. 2015. Vol. 69, № 2. P. 34–47. URL: <https://jia.sipa.columbia.edu>.
41. Дженкінс М. Санкції в епоху глобалізації. *Foreign Affairs Journal*. 2019. Vol. 97, № 4. P. 46–58. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/globalization>.
42. Стайнер Д. Економічні санкції та їх вплив на макроекономічну стабільність. *Journal of Macroeconomics*. 2021. Vol. 16, № 2. P. 112–123. URL: <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-macroeconomics>.
43. Морган К. Стійкість до міжнародних санкцій: економічні стратегії. *Journal of Economic Development*. 2020. Vol. 12, № 3. P. 67–78. URL: <https://www.journals.elsevier.com/journal-of-economic-development>.
44. Карнеги Д. Економічні санкції у глобальному управлінні. *Governance Journal*. 2020. Vol. 12, № 2. P. 44–56. URL: <https://governancejournal.org/articles/sanctions>.
45. Сміт А. *Дослідження про природу і причини багатства народів*. Лондон: W. Strahan and T. Cadell, 1776. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/smith-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations>.
46. Хант Т. Торговельні обмеження як інструмент економічного тиску. *International Economic Relations Journal*. 2020. Vol. 14, № 3. P. 89–100. URL: <https://www.tandfonline.com/journals/international-economic-relations>.

47. Мікінс Р. Регулювання глобальних ринків: роль економічних санкцій. *Governance and Regulation Journal*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 39–51. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14680172>.
48. Кірбі Т. Стратегічні рішення в умовах санкційного тиску. *Strategic Management Journal*. 2022. Vol. 17, № 3. P. 44–58. URL: <https://www.journalstrategicmanagement.com/sanctions>.
49. Холден Т. Глобальна безпека та економічні санкції. *Global Security Journal*. 2021. Vol. 10, № 4. P. 78–89. URL: <https://www.globalsecurityjournal.com>.
50. Гілл Ч. Сучасні виклики міжнародної торгівлі. *Journal of World Trade*. 2016. Vol. 50, № 2. P. 93–101. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalJournal%20of%20World%20Trade>.
51. Ілген Т. Автономія та взаємозалежність у міжнародній торгівлі. *International Trade Journal*. 2018. Vol. 22. P. 145–159. URL: <https://www.tandfonline.com/loi/uitj20>.
52. Рікардо Д. *Принципи політичної економії та оподаткування*. Кембридж: Cambridge University Press, 1817. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/ricardo-the-principles-of-political-economy-and-taxation>.
53. Пакстон Дж. Економічні наслідки торговельних обмежень. *Economic Policy Review*. 2017. Vol. 22, № 2. P. 56–68. URL: <https://www.economicpolicyreview.com/trade-restrictions>.
54. Лимар В. В., Зверев О. Д. Міжнародна економічна безпека України в умовах посилення зовнішніх загроз. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1 (45). С. 13–25. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12132>.
55. Лимар В. В., Зверев О. Д. Наукові підходи до розуміння концепту глобальної економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 6–11. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2023&abstract=2023_3_06_11.
56. Zveriev O. Nature of economic sanctions and reasons for their application. *Economy of Ukraine*. 2024. № 1. P. 40–53. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.04>.

57. Зверев О. Д. Вплив західних санкцій на економіку Російської Федерації. У: *Праці XXI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (2 грудня 2022 р., м. Вінниця). Т. 1. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 124–125. URL: <https://drive.google.com/file/d/11VSQ40y2hrMLDkFi7qqvllEFaSoR49Vz/view>.

58. Зверев О. Д. Санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику. У: *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «European scientific congress»* (27–29 листопада 2023 р., Мадрид, Іспанія).

59. Filipenko A., Bazhenova O., Stakanov R. Economic sanctions: theory, policy, mechanisms. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6, № 2. P. 69–80.

60. Hashimzade N., Thornton M. A. *Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Macroeconomics*. Cheltenham: Edward Elgar, 2013.

61. Огляд санкцій ООН. URL: <https://unsanctionsapp.com/facts/un-sanctions-overview>.

62. EU Sanctions Map. URL: <https://www.sanctionsmap.eu>.

63. EU sanctions tracker. URL: <https://data.europa.eu/apps/eusanctionstracker/>.

64. Laudati D., Pesaran M. H. Identifying the Effects of Sanctions on the Iranian Economy Using Newspaper Coverage. *Journal of Applied Econometrics*. 2023. Vol. 38, № 3. P. 271–294. DOI: <https://doi.org/10.1002/jae.2947> (дата звернення: 30.09.2024).

65. Farzanegan M. R., Batmanghelidj E. Understanding Economic Sanctions on Iran: A Survey. *The Economists' Voice*. 2023. Vol. 20, № 2. P. 197–226. DOI: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0014> (дата звернення: 30.09.2024).

66. Farzanegan M. R. Effects of International Financial and Energy Sanctions on Iran's Informal Economy. *The SAIS Review of International Affairs*. 2013. Vol. 33,

№ 1. P. 13–36. DOI: <https://doi.org/10.1353/sais.2013.0008> (дата звернення: 03.10.2024).

67. Farzanegan M. R., Hayo B. Sanctions and the Shadow Economy: Empirical Evidence from Iranian Provinces. *Applied Economics Letters*. 2019. Vol. 26, № 6. P. 501–505. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504851.2018.1486981> (дата звернення: 03.10.2024).

68. Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Do We Really Know? *European Journal of Political Economy*. 2005. Vol. 21, № 3. P. 598–642. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2004.10.002> (дата звернення: 03.10.2024).

69. Farzanegan M. R. Illegal Trade in the Iranian Economy: Evidence from a Structural Model. *European Journal of Political Economy*. 2009. Vol. 25, № 4. P. 489–507. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2009.02.008> (дата звернення: 03.10.2024).

70. Zamani O., Farzanegan M. R., Loy J.-P., Einian M. The Impacts of Energy Sanctions on the Black-Market Premium: Evidence from Iran. *Economics Bulletin*. 2021. Vol. 41, № 2. P. 432–443.

71. Ghomi M. Who is Afraid of Sanctions? The Macroeconomic and Distributional Effects of the Sanctions against Iran. *Economic Policy*. 2021. DOI: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/escp.12203> (дата звернення: 03.10.2024).

72. Центральний банк Ірану. URL: <http://www.cbi.ir>.

73. Gharehgozli O. An estimation of the economic cost of recent sanctions on Iran using the synthetic control method. *Economics Letters*. 2017. Vol. 157. P. 141–144.

74. Дугінець Г., Генералов О., Ніжейко К. Цифрова трансформація європейського енергетичного сектору: виклики сталого розвитку під час геополітичних криз. *Економіка та суспільство*. 2025. № 76.

75. Санкції ЄС щодо Росії: актуальна інформація, вплив на економіку та перспективи.

URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/283706/1301226uk.pdf>

76. Посилення санкцій Європейського Союзу проти Росії – аналітична записка. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/posylennia-sanktsii-yevropeiskoho-soiuzu-proty-rosii-analitychna-zapyska.html>.
77. Iran, Islamic Republic. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/65cf93926fdb3ea23b72f277fc249a72-0500042021/related/mpo-irn.pdf>.
78. *Iran Economic Monitor. Sustaining Growth Amid Rising Geopolitical Tensions*. Spring 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051007102421530/pdf/IDU1398008291628d14b5a1a9f91728b946987e4.pdf>.
79. World Bank Group. *Data Bank. World Development Indicators*. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
80. Ribakova E. Economic sanctions risk losing their bite as a US policy weapon. *Financial Times*.
81. NACP (National Agency on Corruption Prevention, Ukraine). Database on foreign components in Russian weapons.
82. Air Force of Ukraine, KSE Institute.
83. Cook C., Seddon M. The shadowy network smuggling European microchips into Russia. *Financial Times*.
84. *Challenges of Export Controls Enforcement: How Russia Continues to Import Components for Its Military Production*. 2025. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/01/Challenges-of-Export-Controls-Enforcement.pdf>.
85. Buehn A., Farzanegan M. R. Smuggling Around the World: Evidence from a Structural Equation Model. *Applied Economics*. 2012. Vol. 44, № 23. P. 3047–3064. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.570715>.
86. Зверев О. Д. Динаміка використання економічних санкцій: сучасні тренди. У: *Праці XXIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних*

систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (21 грудня 2023 р., м. Вінниця). Т. II. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 51–53.

87. Keizer P. *Multidisciplinary Economics: A Methodological Account*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

88. Зверев О. Д. Зміна нейтралітету європейських країн через війну в Україні. У: *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Економічні дні – 2025»* (10 квітня 2025 р., м. Київ). С. 179–181.

89. Dhami S. *The Foundations of Behavioral Economic Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

90. Зверев О. Д. Енергетичні санкції проти РФ: вплив на глобальний ринок та переорієнтацію постачань. У: *Матеріали XXIV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (3 грудня 2024 р., м. Вінниця, Україна). С. 61–63.

91. Laudati D., Pesaran M. H. Identifying the Effects of Sanctions on the Iranian Economy Using Newspaper Coverage. *Journal of Applied Econometrics*. 2023. Vol. 38, № 3. P. 271–294. DOI: <https://doi.org/10.1002/jae.2947>.

92. Зверев О. Д. Трансформація глобальної економічної системи в умовах геополітичних зрушень та нових викликів. У: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку глобальної економіки: виклики та перспективи»* (15 травня 2024 р., Київ, Україна).

93. Зверев О. Д. Дослідження впливу РФ на дестабілізацію глобальної економічної безпеки. У: *Матеріали XXV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці»* (Вінниця, 2025). Т. II. С. 15–17.

94. Castellum. Russia Sanctions Dashboard. 2025. URL: <https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard>.

95. Council of the European Union. Sanctions against Russia. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia>.

96. European External Action Service. EU sanctions against Russia explained. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-sanctions-against-russia_en.
97. MarketWatch. Oil turns higher for the week as investors monitor Russia-Ukraine talks, tariff threats. 19 March 2025. URL: <https://www.marketwatch.com>.
98. Reuters. U.S. Treasury confirms expiration of Russian energy financing license. 13 March 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/energy>.
99. Congress.gov. U.S. Sanctions on Russia: Legal Authorities and Related Actions. 2024. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R48052>.
100. Berman N. Two Years of War in Ukraine: Are Sanctions Against Russia Making a Difference? *Council on Foreign Relations (CFR)*. 2024. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/two-years-war-ukraine-are-sanctions-against-russia-making-difference>
101. Council on Foreign Relations. (2024). *Two years of war in Ukraine: Are sanctions against Russia making a difference?* URL: <https://www.cfr.org/in-brief/two-years-war-ukraine-are-sanctions-against-russia-making-difference>
102. Reuters. (2025). *White House seeks plan for possible Russia sanctions relief, sources say*. URL: <https://www.reuters.com/world/white-house-seeks-plan-possible-russia-sanctions-relief-sources-say>
103. U.S. Department of the Treasury. (2025). *Treasury sanctions over 150 entities linked to Russia's military-industrial base*. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2785>
104. Dataweb (2025) US-russia trade. URL: <https://dataweb.usitc.gov/trade/search/GenImp/HTS>
105. Bea. Gov (2024) Direct Investment by Country and Industry, . URL: <https://www.bea.gov/data/intl-trade-investment/direct-investment-country-and-industry>
106. EU Sanctions Map (2025) . URL: <https://www.sanctionsmap.eu/#/main>
107. Eurostat (2025) EU27 (from 2020) trade by SITC product group. . URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_st_eu27_2020sitc_custom_1384

[3304/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=a2dd8de2-ac2f-4ca8-b7ce-97e5c60bcfbc](https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=ZG)

108. World Bank (2024). Inflation rate. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>

109. World Bank, GDP (2023) URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

110. Oxfordenergy (2023) Ukraine Invasion: What This Means for the European Gas Market. URL: <https://www.oxfordenergy.org/publications/ukraine-invasion-what-this-means-for-the-european-gas-markets/>

111. Global Affairs Canada. (2022). Canada sanctions against Russia. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng

112. Global Affairs Canada. (2024a). Minister Joly announces additional sanctions in response to Russia's full-scale invasion of Ukraine. URL: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2024/05/minister-joly-announces-additional-sanctions-in-response-to-russias-war-of-aggression-against-ukraine.html>

113. House of Commons Library. (2025). UK sanctions against Russia. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9481/CBP-9481.pdf>

114. Gov UK (2025) Trade and Investment Factsheet – Russia. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/67b7015832b2aab18314bc2d/russia-trade-and-investment-factsheet-2025-02-21.pdf>

115. Gov UK (2025) UK announces largest sanctions package against Russia since 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-announces-largest-sanctions-package-against-russia-since-2022>

116. *Investing*. USD/RUB – US Dollar Russian Ruble. 2025. URL: <https://www.investing.com/currencies/usd-rub-historical-data>.

117. World Bank. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>.

118. World Bank. Imports of goods and services (BoP, current US\$). 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BM.GSR.GNFS.CD>.

119. World Bank. Exports of goods and services (current US\$) – World. 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=1W>.
120. Oxford Energy. Fiscal Flex: Russia's oil and gas revenues in 2024. 2025. URL: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2025/02/Comment-Fiscal-Flex.pdf>.
121. IEA. Average Russian oil exports by country and region, 2021–2024. Paris, 2024. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/average-russian-oil-exports-by-country-and-region-2021-2024>.
122. *Russia Fossil Tracker*. Payments to Russia for fossil fuels since 24 February 2022. 2025. URL: <https://www.russiafossiltracker.com/>.
123. World Bank. Manufacturing, value added (% of GDP). 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS>.
124. World Bank. Net migration – Russian Federation. 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.NETM?locations=RU>.
125. Ruxpert. Статистика Бюджету РФ. 2025. URL: https://ruxpert.ru/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0:%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8.
126. KSE Institute. *Russia Chartbook*. 2024. URL: https://kse.ua/Chartbook_December2024.pdf.
127. Іщук Ю. А., Кушко З. І. Митний тариф як інструмент регулювання експортно-імпортних операцій України з ЄС. *Бізнес Інформ*. 2025. № 1. С. 40-46.
128. Rate Inflation. Russia inflation summary for February 2025. 2025. URL: <https://www.rateinflation.com/inflation-rate/russia-inflation-rate/>.
129. World Bank. Inflation, consumer prices (annual %). 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>.
130. World Bank. GDP (current US\$). 2025. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.

131. Oreanda. Russia's largest trading partners named. 2025. URL: https://www.oreanda-news.com/en/torgovlya_i_uslugi/russia-s-largest-trading-partners-named/article1542070/.
132. Tradeimex. Exploring Russia Exports: Key Partners, Major Goods, & the Impact of Russia-US Trade. 2025. URL: <https://www.tradeimex.in/blogs/exploring-russia-exports>.
133. Eurostat. Imports of oil and petroleum products by partner country. 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_TI_OIL__custom_938408/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=85542020-ba3b-40ec-babd-e72e5cc45423.
134. Bruegel. European natural gas imports. 2025. URL: <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>.
135. Tuik.gov.tr. Foreign Trade Statistics. 2024. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-March-2022-45538&dil=2>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Лимар В. В., Зверєв О. Д. Міжнародна економічна безпека України в умовах посилення зовнішніх загроз. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1 (45). С. 13–25. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12132>.

Особистий внесок здобувача: аналіз детермінант міжнародної економічної безпеки, зокрема економічні, екологічні, геополітичні, соціальні й технологічні.

2. Лимар В. В., Зверєв О. Д. Наукові підходи до розуміння концепту глобальної економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 6–11. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2023&abstract=2023_3_06_11.

Особистий внесок здобувача: трактування сутності глобальної економічної безпеки в сучасних умовах.

3. Zveriev O. Nature of economic sanctions and reasons for their application. *Economy of Ukraine*. 2024. № 1. P. 40–53. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2024-01-2/2024-01-2>.

4. Зверєв, О. Д. Дослідження механізмів обходу економічних санкцій Іраном як основи формування адаптаційної стратегії РФ. *Ефективна економіка*. 2025. № 8. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.106>.

Публікації за матеріалами конференцій

5. Зверєв О. Д. Вплив західних санкцій на економіку Російської Федерації. *Праці XXI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (2 грудня 2022 р., м.

Вінниця). Т. 1. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 124–125.
URL: <https://drive.google.com/file/d/11VSQ40y2hrMLDkFi7qqvllIEFaSoR49Vz/view>.

6. Зверев О. Д. Санкційний механізм як елемент міжнародного впливу на глобальну економічну політику. *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «European scientific congress»* (27–29 листопада 2023 р., Мадрид, Іспанія).

7. Зверев О. Д. Динаміка використання економічних санкцій: сучасні тренди. У: *Праці XXIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (21 грудня 2023 р., м. Вінниця). Т. II. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 51–53.

8. Зверев О. Д. Зміна нейтралітету європейських країн через війну в Україні. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Економічні дні – 2025»* (10 квітня 2025 р., м. Київ). С. 179–181. *Особистий внесок здобувача: компаративний аналіз впливу війни в Україні на зміну позицій щодо нейтралітету Австрією, Швецією, Ірландією та Фінляндією.*

9. Зверев О. Д. Енергетичні санкції проти РФ: вплив на глобальний ринок та переорієнтацію постачань. *Матеріали XXIV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»* (3 грудня 2024 р., м. Вінниця, Україна). С. 61–63.

10. Зверев О. Д. Трансформація глобальної економічної системи в умовах геополітичних зрушень та нових викликів. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку глобальної економіки: виклики та перспективи»* (15 травня 2024 р., Київ, Україна).

11. Зверев О. Д. Дослідження впливу РФ на дестабілізацію глобальної економічної безпеки. *Матеріали XXV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці»* (Вінниця, 2025). Т. II. С. 15–17.

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

« 08 » 09 2025 р. № 685704-48/2025.2
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
ЗВЕРЄВА Олега Денисовича
**«Вплив механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної
економічної безпеки»**,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
292 Міжнародні економічні відносини,
у навчальний процес кафедри міжнародних економічних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Довідка засвідчує, що протягом 2024-2025 рр. здійснено впровадження матеріалів дисертаційного дослідження ЗВЕРЄВА Олега Денисовича у навчальний процес кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Так, протягом 2024-2025 н. р. результати емпіричного дослідження, висновки та розроблені практичні завдання було впроваджено в підготовку студентів спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини 1 курсу ОС «Бакалавр». Зокрема, надані Зверевим О.Д. матеріали, використано під час викладання навчальної дисципліни «Cross-cultural communications» (6 академічних годин).

Також дисертаційна робота Зверєва О.Д. виконана відповідно до тематики наукових досліджень кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса «Трансформаційні стратегії соціально-економічних систем в умовах викликів глобального сталого розвитку» (0122U002287, період реалізації 2022-2024 рр.), у межах якої дисертантом проаналізовано світові практики застосування політики економічних санкцій.

Проректор з наукової роботи

Сергій РАДІО

Вик.: Марія ШКУРАТ
+308952548754

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
«ВІТЧИЗНА - ТИНИЦЯ»
ЄДРПОУ 32654676

16560, Чернігівська область, Ніжинський р-н, с.Тиниця, вул. Конотопська, 39,
e-mail: vitchizna-tunuca@ukr.net, тел. (067) 791 68 98

Вих. № 40
в.г. 21.08.2025р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Зверсва Олега Денисовича

«Вплив механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної економічної безпеки»,

*поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності
292 Міжнародні економічні відносини,*

У межах дослідження було розроблено та впроваджено методичні рекомендації щодо оцінки впливу міжнародних економічних санкцій на експортно-імпортні операції підприємства та його логістичні ланцюги; інструментарій стратегічного планування, що враховує ризики обмеженого доступу до міжнародних ринків, фінансових ресурсів, імпортних технологій і засобів виробництва; модель внутрішньогосподарського ризик-менеджменту, орієнтовану на виявлення та нейтралізацію загроз економічній безпеці; рекомендації щодо диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності, зокрема переорієнтації на альтернативні ринки збуту, зміни постачальницьких маршрутів і оптимізації витрат.

Результати дослідження використано при оновленні внутрішньої стратегії управління ризиками підприємства; розробці плану забезпечення економічної безпеки на середньостроковий період та вдосконаленні механізмів антикризового реагування на зовнішньоекономічні виклики.

Голова
ФГ «Вітчизна-Тиниця»

С. І. Риженко

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО «ГАДЗ»

Україна, 48431, Тернопільська область, Чортківський район, село Трибухівці,
Трибухівська ТГ, вул. Горішня, будинок 79
Код ЄДРПОУ – 37289250, Індивідуальний податковий номер – 372892519031
Телефон для довідок: +38 (067) 352 61 38
www.fg-gadz.com.ua e-mail: fg.gadz@gmail.com

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Зверєва Олега Денисовича

«Вплив механізму економічних санкцій на забезпечення глобальної економічної безпеки»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності
292 Міжнародні економічні відносини,
у навчальний процес кафедри міжнародних економічних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Впровадження результатів дослідження дозволило підвищити якість аналізу впливу економічних санкцій на операційну діяльність підприємства; оптимізувати механізми адаптації підприємства до змін у глобальному економічному середовищі; розробити ефективні заходи з управління ризиками, пов'язаними з санкційними обмеженнями; посилити конкурентні позиції підприємства на міжнародних ринках у контексті санкційної політики.

Практичне застосування результатів дослідження сприяє підвищенню стійкості підприємства до зовнішніх економічних викликів та забезпечує безперервність його розвитку в умовах глобальної нестабільності. Результати дослідження також інтегровані у внутрішні навчальні програми підприємства для підвищення кваліфікації персоналу у сфері управління санкційними ризиками.

Довідка видана для підтвердження факту впровадження наукових результатів дисертації у практичну діяльність підприємства.

Заступник голови фермерського господарства

Грицак Олег Іванович